BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
71
3 A
16
M
4.--5.D.10

P. VIRGILII MARONIS GEORGICA, ~~P. RAMI~~ PROfeſſoris Regii prælectionibus illuſtrata,

AD

CAROLUM LOTHARINGUM Cardinalem.

BIBLIOTECA N. ROMA VITTORIO EMANUELE

PARISIIS,

Apud Andream Wechelum.

1564.

Cum privilegio Regis.

4. 5 D. 10

PRIVILEGII SEN-TENTIA.

CAutum eſt authoritate regia, ne quis alius præter Andream Wechelum juratū in alma Pariſienſi Academia Librarium, P. Rami prælectiones in quatuor libros Georgicōn, ad Carolū Lotharingū Cardinalem, ante decennium ab æditione proximum, in hoc Francorum regno imprimat, neve alibi impreſſas vendat: Ac ſi Regii diplomatis ſentētia operis initio præfigatur, ſinive poſtponatur, ut omnibus clarum, notum, indictum habeatur. Secús qui faxit, & libris ipſis, & mille librarū Pariſ. mulcta pœnas pendito. Datum Rhemis, Regio cōſenſu ſubſignatum, D. Villamoro ſupplicum libellorum magiſtro præſente. 3. Idus Jun. 1557.

Coignet.

PRAEFATIO

P. [redacted] PROFES-
SORIS REGII, IN
P. Virgilii Maronis Georgica,

AD

CAROLUM LOTHARIN-*gum Cardinalem.*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

NEC *veró terræ ferre omnes omnia poſſūt.* Cur enim quod Virgilius Mecœnati ſuo quondam propoſuit, idē tibi

Mecœnati meo, hoc tempore nō reponam? Varia enim ſunt (ut de cæteris taceam) literis deditorum hominum ingenia: Alii doctrinæ laudē (quæ noſtra ætate Ciceronianorum fama fuit) ſcribendis epiſtolis conſectantur, alii poëticam Venerem, & quidem feré patria ac populari lingua potiús ſequuntur: plurimi interpretandis magni nominis authoribus operam, ſed ea lege tamen impendūt, ut muneris officiique ſui partibus abundé ſatisfactū putent, ſi ſentētias illuſtrent, interdū etiam licet improbabiles, attamen omni ratione tueantur, ac mordicús teneant: nonnulli, & hi quidem rariſſimi, non tantúm interpretes, ſed judices & æſtimatores rerum eſſe volunt:

volunt: quæ propria quõdam veterũ in omnibus artibus hominũ gloria fuit, quæq; noſtra memoria reviviſcere paululúm cœpit. Grãmaticam enim hodie, non dico Alexandri de Villa Dei clariús expoſitam, ſed omninó Grammaticam elegantiorem & lautiorem tenemus: In Mathematicis artibus accuratius aliquid, in Aſtrologia præſertim quotidie cernimus. Quid Galenum in Medicina? an Galli, Germani, Itali explicare tantúm, nõ etiam corrigere locis permultis & emendare voluerũt? In juris autem civilis prudẽtia homines ingenio & eruditione præſtantes uſitatam docendi formam pené totam mutaverunt: nec Jurecõſultos interpretum veterum

commento potiús, quám Jurecõſultorum ipſorum verbis examinandis ac ſentẽtiis via & ratione comparãdis & deducendis interpretantur. Genus igitur iſtud docẽdi, Mecœnas, imprimis amplectimur & amamus, quo diſciplinæ non modó clariores, ſed humanæ vitæ commodiores & utiliores efficiuntur: quales aliquando ſpero te noſtris vigiliis ingenuas & liberales artes habiturum. Hoc in Rhetoricis & Dialecticis ſtudiis cõmẽtationes noſtræ multos annos ſecutæ ſunt: Hoc item in Mathematicis elementis meditationes noſtræ jam ſequũtur: neque gratius aut optatius quicquã nobis unquam accidet, quám ut harum in cæteris artibus exercita-

tionum

tionum labores nobis perferre liceat. Itaque ſi quid etiam eloquētiæ gratia profitemur, idipſum feré artis alicujus prætereá & doctrinæ gratia profitemur: Ut in Ciceronis Somnium, Fatum, Leges: ut modó in Virgilii Georgica fecimus: in quibus quæ præcepta tam multis contentionum & altercationum libris Ariſtoteles obſcuré diſputat, de ortu interituque rerũ, de accretione & diminutione, de alteratione, de loci mutatione, ea per ſpecies rerum naturalium demonſtrantur, quomodo generantur, corrumpuntur, augentur, minuuntur, alterãtur, loco moventur ſegetes, arbores, vites, boves, equi, oves, capræ, apes: denique res feré naturales omnes, quarum

cognitionem neceſſitas humanæ vitæ deſiderat. Quamobrem ut á quo præfationis initium ductum eſt, ab eodem concluſio petatur:

Tuque ades, inceptumque uná decurre laborem,
O decus, ó famæ meritó pars maxima noſtræ
Mecœnas, pelagoque volans da vela patenti.

P. VIR-

Hos, auximus commentarios & Lutetiæ Parisiorum An° 1547

P. VIRGILII MARONIS GEORGICA, [redacted] PROFEſſoris Regii prælectionibus illuſtrata.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Argumentum primi Georgici.

GEORGICΩN nomine ſcientia agri colẽdi ſignificatur: γέα, terra vel ager dicitur, ἔργον, opus: Hinc γεωργία, agricultura: γεωργὸς, agricola: γεωργικὸς, agri colendi peritus: Hinc τὰ γεωργικὰ, documenta, agri colendi ſcientiam continentia, qualia ſunt in his Virgilii quatuor libris: primo de frugibus, ſecundo de arboribus, & præcipué de vitibus, tertio de pecoribus, quarto de apibus: ἡ γεωργικὴ etiam pro eodem dicitur. Pars autem eſt phyſicæ georgica, nempe de plantis & animalibus: Nam cúm naturam definieris, per ſe conſtãtem eſſentiam, eamq; incorpoream, ut Deus eſt & mens,

aút corpoream é forma & corpore: formæque tribueris motum & ejus ſpecies, ortum, interitum, accretionem, diminutionem, alterationem, loco mutationem, naturam reperies aliam ſimplicem, aliã compoſitam. Simplicem, conſtantem aut inconſtantem: conſtantem, ut cœlum & aſtra: Inconſtantem, ut elementa, ignem, aërem, aquam, terram. Compoſitam ex elementis, brutam aut vivam: brutam, ut meteora ſunt: in aëre nubes, tonitrua, fulgura, grandines, pluviæ, venti: tum in aqua, maria, flumina, fontes, putei: tum in terra, lapides, metalla: Vivam autem, ut ſunt ſtirpes, pecudes, homines. Ergo hoc univerſæ Phyſicæ corpus cúm ita comprehenderis, perſpicies georgicam, membrum ejus eſſe é primo & ſecundo genere animatarum naturarum, ſtirpiũ & pecudum: quam tamen totam & integram Virgilius non deſcripſit, ſed flores tantúm decerpſit, ut Plinius prologo decimi quarti annotavit, & é libris Ariſtotelis, Theophraſti, Catonis, Varronis, Columellæ, Plinii, Palladii, qui copioſé hanc artem executi ſunt, poteſt intelligi: nec ubique generalem & omnium terrarum communem, ſed præcipué Italiæ, & imprimis Venetiæ propriam, ut Servius monuit. Cauſſæ igitur agriculturæ, aliæ ſunt communes, ut antecedentes partes Phyſicæ, Deus, cœlum, meteora: aliæ propriæ, ut ſolum & ſpecies rerum. Communes primo libro latiús attinguntur. Itaque divinum numen, quod poëta noverat, initio invocavit.

——Vos ó clariſſima mundi
Lumina &c. & ſæpius appellavit:
——Pater ipſe colendi.
——Votiſque vocaveris imbrem:
ſed multó clariús illic,
Imprimis venerare deos——

Quibus tam multis locis, manifeſtum pietatis & religionis ſtudium ſignificat, & Deum omnis naturæ authorem parentemque confitetur, licet verum Deum neſciat. Cœli veró non minorem agricolis, quám nautis neceſſitatem profitetur. Hinc illa comparatio:

Præterea

Prætereà tam ſunt Arcturi ſidera nobis,
Hædorumque dies ſervandi & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus, & oſtriferi fauces tentantur Abydi.

Non ſolùm quòd cœlum menſura ſit temporis, unde clariſſima mundi lumina dicuntur Sol & Luna, quæ labentem annum deducunt, & Arcturus, Libra, Taurus, Canis, Atlantides, Corona, Bootes, ad temporis definitionem aſſumũtur, ſed multò magis quòd effectrix cauſſa ſit caloris, frigoris, humoris, ſiccitatis, ideoque ortus, interitus, motuſque rerum ſingularium. Nec fixas tãtùm ſtellas propoſuit, ſed planetas, ut Saturnum, Mercurium, cœlumque totum & ejus univerſam naturam: unde eſt illa cœli mundique deſcriptio:

Iccirco certis dimenſum partibus orbem.

Item lunarium tum dierum, tum noctium diſcrimina: denique partium anni diſtinctionem. Et meteora copioſé adhibuit in tempeſtatibus, quarum ſigna latiſſimé deſcribuntur: Unde ſunt illa,

Atque hæc ut certis poßimus diſcere ſignis.

Quàmobrem has generales cauſſas é Deo, cœlo, meteoris, in agricultura Virgilius repetivit: & quidem de Deo Platonem authorem ſecutus, qui Deum facit artificem & rectorem mundi: imó etiam (quanvis tamen hic Philoſophus non perpetuó ſui ſimilis eſſe videatur) Ariſtotelem, qui quinto capite octavi phyſici diſputat cauſſam eſſe unicam principem quæ cæterà moveat, aliunde nuſquam moveatur. Itaque etiam divinam mentem ab Anaxagora celebratam collaudat, ut omnis motus authorem: & nono capite primi de cœlo, divina ſupra mundum & cœlum entia collocat immutabilia & impatibilia, optimamque & beatiſſimam vitam ſempiterno ævo degentia: unde cæteris rebus ait præſtari, aliis quidem pleniús, aliis obſcuriús & eſſentiam & vitam. Et primi de Generatione capite tertio, duo principia conſtituit, aliud quidem immobile, aliud motum ſemper, Deum & cœlum nempe, ut deci-

mo capite ſecundi deinde pleniús exponit, quód prima cœli latio non ſola ſit author ortus & interitus rerũ,ſed obliqui circuli, id eſt zodiaci latio: & repetit ſecundo primi τῆς μετεωρολογίας· & quamvis ſecundo capite ſecundi phyſici videatur Ariſtoteles Aſtrologiam á phyſica ſeparare, cœlum tamen in phyſica doctrina quatuor libris tractavit, & ſubjectarũ rerum cauſſas á cœlo repetivit. Atque hæ communes ſunt agricolis cauſſæ propoſitæ ut Deum colant, ut cœlum aſpiciant, meteora & eorum ſigna conſiderent: propriæ cauſſæ ſunt ſolum,de cujus electione præcipitur illis verſibus,

At prius ignotum—— Et aratione,

Vere novo——Et alternatione. *Alternis idem*——

& fœcundatione,——*Arida tantúm*—— Et iteratione:

Multúm adeó——

Species rerum inſtruitur, cúm agitur de præparatione ſeminum:

Semina vidi equidem—— Satione,

Libra die—— Irrigatione frugum,

Humida ſolſtitia——

contrariorum malorum proviſione & defenſione

Quid qui——

Tum de ſoli & ſegetis cauſſis adjuvantibus in inſtrumentis agitur: *Dicendum & quæ ſint*——

Item *Frigidus agricolam*——

Atque hæc de cauſſis & communibus & propriis. Gommunes porro ad quatuor libros attinent: In propriis etiam ſunt quædam ad argumenta reliquorum librorum attinentia. Hi porro libri Mecœnati nuncupantur,equiti Romano,nobili tamen regum Hetruſcorum genere progenito:

Mecœnas eques Hetruſco de ſanguine regum,
Intra fortunam qui cupis eſſe tuam.

ait Propertius libro tertio: & Horatius primo Carminum,

Mecœnas atavis edite regibus.

Fuit veró inter amicos Auguſti præcipuus, & doctorum

ctorum ingeniorum amantiſſimus, ut tam multæ poëtarum laudes declarant, adeó ut Mecœnatis nomen pro favore liberalium artium ac ſtudiorum acceptum ſit: Sed idem etiam & oratione & moribus mollis & effœminatus: Juvenalis Satyra ſecunda,

Purpuream teneris quoque mecœnatibus aptam.

Quid faciat lætas ſegetes, quo ſidere terram
Vertere, Mecœnas, ulmiſque adjungere vites
Conveniat: quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam.———

Quid faciat.] Diviſio quadripartita, unde operis univerſi ſumma concipitur: Eſt autem prima parte periphraſis tituli Heſiodii ἔργα καὶ ἡμέραι· tanquam poëta dixiſſet, Indicabo quo & opere & die ager colendus ſit. Quod primo libro diligenter efficitur, temporibus arandi ſerendique ab anni principio, Lunæ, noctis, dieique deſcriptis, perque opera ſua diſtinctis. Heſiodus autem princeps omniũ de agricultura præcepit, ait Plinius libri decimi octavi capite viceſimo quarto, Hunc itaque Virgilius imitatus eſt: quod profitetur ſecundo Georgico,

Aſcræumque cano Romana per oppida carmen.

multoque copioſiús hanc artem & uberiús explicavit: imó Heſiodi Georgica primo libro tota comprehendit, cætera ſuperaddidit. *Lætas*] Metaphora eſt pro fœcundis & uberibus, ut erit rurſus eodem libro:

Illic officiant lætis ne frugibus herbæ. Item,

———Hyberno lætiſſima pulvere farra.

Lætus ager———

Segetes] ~~Seges, quod aratum & ſatum eſt: arvum, quod aratum, nec ſatum,~~ ait Varro. Aliquando ſeges pro frugibus nondum demeſſis, unde panis conficitur: ali-

quando pro quibuſvis frugibus, ut hic etiam ſumi poſſit, licet Servius terras interpretetur. *Sidere*] Metonymia pro tempore quod ſideris ortu atque occaſu deſcribitur. *Vertere*] Synecdoche generis pro ſpecie: pro arare nempe ſumitur, ut erit poſteá,

Fortes invertant tauri— Item,
Verſando terram experti—

Ulmiſque] Argumentum eſt ſecundi libri ex parte: nam de univerſo arborum genere communiter illic initio præcipitur. *Ulmis*] Ulmus, amica eſt vitibus ut jam dictum eſt ſecunda ecloga, *Semiputata tibi frondoſa vitis in ulmo eſt*: Et poſteá latiús intelligetur: Reſpexit autem hic Virgilius patriæ ſuæ ſolum, ubi nativo pedamento ex arboribus in arbores traductis vitibus vinea fit: quædam enim vites ſunt humiles & ſine ridicis: aliæ ſublimes, tum rectæ pedamentis, tum tráſverſæ jugis perticæ, arundinis, reſtis: vide Varronem de re Ruſtica libri primi capite octavo.

Quæ cura] Argumentum eſt tertii libri, ubi de armentis equorum & boum: item de gregibus ovium & caprarum agitur. *Atque apibus*] Argumentum eſt quarti libri. *Experientia parcis*] Intelligentiam loci hujus, pete de quarto Georgico ad illum locum,

Nunc agé, naturas apibus quas Juppiter ipſe
Addidit, expediam.

Illic experientia politiæ cujuſdam traditur in apibus, ut fœtus colant: ut hyemis & æſtatis rationem habeant: ut omnis laboris, quietis munera diſpertiant: Et parcas ex eadem natura intelliges. Aliquando quædam apes contrahunt ſibi mortis cauſſas, cúm ſenſere mella eximi, avidó vorantes: cæteró præparcæ, & quæ alioquin prodigas atque edaces, non ſecus ac pigras & ignavas proturbent, ait Plinius libri undecimi capite decimo nono. *Canere.*] Synecdoche poëtica pro deſcribere, exponere, hinc propter numeros carmen dicitur:

Cûm canerem reges & prælia—
fuit ęcloga ſexta.

-Vos ó clariſsima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum, cælo malim;
Liber, & alma Ceres, veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit ariſta,
Poculaque inventis Acheloïa miſcuit uvis:
Et vos agreſtum præſentia numina Fauni,
Ferte ſimul Faunique pedem, Dryadeſque puellæ:
Munera veſtra cano. Tuque ó cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Ceæ
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci:
Ipſe nemus linquens patrium, ſaltuſque Lycæi
Pan ovium cuſtos, tua ſi tibi Mænala curæ,
Adſis ó Tegeæe favens, oleæque Minerva
Inventrix: uncique puer monſtrator aratri:
Et teneram ab radice ferens Sylvane cupreſſum:
Diique, Deæque omnes, ſtudium quibus arva tueri:
Quique novas alitis nonnullo ſemine fruges:
Quique ſatis largum cœlo demittitis imbrem.
Tuque adeó, quem mox quæ ſint habitura deorum
Concilia, incertum eſt, urbiſne inviſere Cæſar,
Terrarumque velis curam, & te maximus orbis
Authorem frugum, tempeſtatumque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto:
An deus immenſi venias maris, ac tua nautæ
Numina ſola colant, tibi ſeruiat ultima Thule,
Teque ſibi generum Tethys emat omnibus undis:
Anne novum tardis ſidus te menſibus addas,

Qua locus Erigonen inter Chelaſque ſequentes
Panditur: ipſe tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli juſta plus parte relinquit:
Quicquid eris (nam te nec ſperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elyſios miretur Græcia campos,
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem.)
Da facilem curſum, atque audacibus annue cœptis:
Ignaroſque viæ mecum miſeratus agreſtes,
Ingredere, & votis jam nunc aſſueſce vocari.

Vos ó.] Invocatio per exclamationem, qua propoſitarum rerum numina, ſed confuſiús invocantur, ut in re tanta faveant: Duodecim numero ſunt, Sol, Luna, Liber, Ceres, Faunus, Dryades, Neptunus, Ariſtæus, Pan, Minerva, Oſiris, Sylvanus: quibus additur Auguſtus. Deus veró pro ſua per varias rerum naturas pertinente potentia variis nominibus appellatur, ut Stoici apud Ciceronem ſecundo de natura Deorum diſputant. Ergo hic prima agriculturæ cauſſa, ut monui, á numine repetitur. Talis invocatio eſt Heſiodi primo libro:

> Μοῦσαι πιερίηθεν ἀοιδῆσι κλείουσαι,
> δεῦτε δὴ, ἐννέπετε σφέτερον πατέρ᾽ ὑμνείουσαι.
> *Muſæ Pierides, carminibus celebres,*
> *Adeſte utique, celebrate veſtrum patrem cantantes.*

Muſas hic Heſiodus invocat: melius Virgilius numina propria rerum quas tractaturus eſt. *Clariſſima*] Periphraſis eſt Solis & Lunæ ex ſuis adjunctis & effectis, quód clariſſima ſint mundi lumina, quodque ſuo motu definiant tempora. Eſt autem annus, cujuſlibet ſideris circuitus abſolutus, ut magnus annus omnium ſiderum abſoluta converſio: annus Saturni, Jovis, Martis & reliquorum, ſua nempe converſio: Annus Lunæ,

eſt menſis:annus tamen ſolis præcipuè dicitur,quia ſolis motu reliquos motus cœleſtes metimur. Atque hæc Solis & Lunæ communia numina ſunt operis univerſi. *Ducitis*] Metaphora videtur á lanificio,ut ecloga ſexta,

—— Deductum dicere carmen.

Liber] Nominatim Liber,Deus vitium,& Ceres,dea frugum appellantur:quæ materies eſt ſecundi & primi libri,& ſuis inventis celebrantur. Macrobius in Saturnalibus libri primi capite viceſimo primo, & Servius hoc loco hæc numina nō diſtinguunt, ſed Liberum pro Sole, Cererem pro Luna capiunt. Varro tamen initio ſuæ agriculturæ in ſimili numinum invocatione Solem & Lunam á Libero & Cerere diſtinguit:quod etiam hic malo. *Tellus*] Si homines veſtro munere & beneficio aſperiorem victum glandium & aquarum, cum mitiore victu frumenti & vini commutarunt. *Tellus*] Metonymia eſt pro hominibus telluris incolis.

Chaoniam.] Chaonia, pars eſt Epeiri,aliquando tota Epeirus:

Chaoniamque omnem Trojano á Chaone dixit,

eſt tertio Æneidos. Chaonia autem glans pro copioſa & abundanti, qualis eſt in Chaonia, Synecdoche eſt. *Pingui*] Quæ pingues facit, Metonymia eſt. *Glandem*] Pro victu é glandibus, Metonymia eſt. *Ariſta*] Metonymia eſt pro frumento aut frumenti victu. *Pocula*] Pocula Acheloia, id eſt aquam: Achelous, fluvius eſt Ætoliæ: At per Synecdochen frequenter pro quavis aqua ſumitur, ut ſatis amplé docet Macrobius libro quinto Satur. *Pocula*] Metonymia continentis vaſis pro contento potu. *Uvis*] Metonymia eſt pro vino. *Inventis*] Probus narrat hanc fabulam. Ætolus paſtor Staphylus cúm OEnei capellas paſceret, notavit unam á grege ſecedentem cæteris lætiorem ſeriús domum redire:cuius rei ut cauſſam cognoſceret, ſecutus eſt eam clanculúm, & in remota ſtirpe animadvertit uvam decerpere: uvam igitur ſuſtulit & OEneo domino obtulit: qui expreſſo humore delectatus eſt, & didicit vetuſtate

fabula pro de vitium inventoribus

ſtate

ſtate miteſcere: Itaque Libero patri, cúm eum hoſpitio excepiſſet, humorem illum miſcuit: & Liber cúm uſum docuiſſet, ut perpetua eſſet inventorum gloria, conſtituit ut uva, σαφυλὴ, vinum, οἶνος diceretur. Sed de fabula ſatis. Ante Liberum igitur & Cererem fuerunt βαλανοφάγοι καὶ ὑδροπόται, glandium comedones & aquæ potores: quod & Lucretius ait libro quinto:

Glandiferas inter curabant corpora quercus:

& pauló póſt,

Ad ſedare ſitim fluvii fonteſque vocabant.

Et vos] Hæc numina ſunt agrorum & ſylvarum: quæ materies eſt primi & ſecundi libri. *Præſentia*] Propitia, ut ecloga prima,

Nec tam præſentes alibi cognoſcere divos.

Fauni] Idem ſunt dii græcis Σάτυροι, ut iam ecloga ſexta diximus:

Tum veró in numerum Faunoſque Feraſque videres
Ludere———

Faunique] Epanodus: hic tamen quidam legunt *Satyrique pedem:*] At Fauni & Satyri ſunt iidem, ut diximus. *Dryadeſque*] Δρῦς δρυὸς, quercus, & generaliter omnis arbor: Hinc Dryades nymphæ, arborum deæ. *Munera*] Beneficia, inventa, dona: ut pauló anté,

—*Veſtro ſi munere tellus*—

Tuque] Tres ſequentes dii, Neptunus, Ariſtæus, Pan, pecorũ & apum dii ſunt, quæ materies eſt tertii & quarti libri: Anteá veró definiuntur Sol & Luna, nominatim non appellantur: hic veró ſuo munere & invento Neptunus deſcribitur, & ſuo nomine appellatur.

Prima] Attica: Athenienſes enim Atticam terram primam terram exiſtimabãt fuiſſe: Id malo quám litus intelligere. *Frementem*] Metonymia, ex adjunctis pro ferocem & bellicoſum. *Equum*] Cúm de nominandis Athenis certamen eſſet Neptuno cúm Pallade, conſtitit nominaturum, qui melius donum hominibus dediſſet: Neptunus tridenti percuſſa terra equum creavit, animal aptum bello; Pallas jacta haſta oleam excitavit,

pacis

pacis inſigne, & equo longé hominibus utiliorem. Ἀθηνᾶ igitur τὰς Ἀθήνας appellavit. *Et cultor*] Periphraſis eſt Ariſtæi ex ipſius adjunctis, qui primus, ut alia multa, mellificationẽ docuit. De hoc erit amplé quarto georgico. *Pinguia*] Quæ pingues faciunt: eſt igitur metonymia, ut ariſta pingui. *Cæa*] Cæa, vel ut Plinius ait, Cæos, eſt inſula Attico litori vicina. *Ter centum*] ~~Ter centeni in proſa cum Cicerone dicendũ ſit.~~ *Nivei*] Metonymia ex adjunctis, pro eximii: ut ecloga ſexta:

Paſiphaën nivei ſolatur amore juvenci.

Tondent] Metaphora pro carpũt, depaſcũt. *Ipſe nemus*] Invocatio Panis, rebus ejus numini ſubjectis ornata.

Nemus] Duo nemora ſunt in Arcadia Pani dicata, Lycæus & Mænalus: de quibus in Bucolicis ecloga decima:

Pinifer illum etiam ſola ſub rupe jacentem
Mænalus, & gelidi fleverunt ſaxa Lycæi.

Sed de Mænalo octava ecloga:

Incipe Mænalios mecum mea tibia verſus:
Mænalus argutumque nemus pinoſque loquentes
Semper habet, ſemper paſtorum ille audit amores.

Pan ovium cuſtos] Sic ecloga ſecunda,

Pan primus calamos cera conjungere plures
Inſtituit, Pan curat oves oviumque magiſtros.

O *Tegeæe*] Tegæa, oppidum Arcadiæ Pani ſacrata:

Pan deus Arcadiæ mecum ſi judice certet,
Pan etiam Arcadia dicat ſe judice victum:

ecloga quarta.

Oleæque] Invocatio Minervæ ex ſuo invento: de quo erit ſecundo libro. Olea autem arbor ipſa & fructus interdum: ut oliva propriè fructus, & tamen etiam eſt arbor. *Uncique*] Invocatio eſt Oſiridis, & periphraſis ex ſuo invento: nam ut eſt apud Tibullum primi libri elegia ſeptima,

Prima aratra manu ſolerti fecit Oſiris,
Et teneram ferro ſollicitavit humum.

Et pleraque alia reperit, ut ibidem eſt. Alii malũt Triptolemum hic intelligi, qui Atticis agriculturam primus

dedit. *Et teneram*] Invocatio Sylvani Dei ſylvarum,qui in ſolatium mortui Cypariſſi amaſii, &.in arborē ſui nominis converſi fert Cypariſſum, ut Servius ait: Vel ad cupreſſeam coronam id referendum, ut myrtea Venus, pinea Pan coronatur. De hoc fuit ecloga decima:

Venit & agreſti capitis Sylvanus honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quaſſans.

Diique] Invocatio fuit adhuc ſingulorum duodecim numinum, quæ generali inductionis complexione concluditur,ne-quod præteritum videretur: Quidam tamen Floram & Rubigum á Varrone invocatos, hic volunt intelligi, quibus Floralia florum gratia, & Rubigalia rubiginis metu celebrabantur. Fuerunt etiam Romæ Sera á ſerendo, & Segeſta á ſegetibus deæ: Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo. *Tueri*] Sic poëtæ loquuntur, & oratores aliquādo,ut pro Quintio Cicero: Eadem te hora cōſilium cepiſſe hominis propinqui fortunas funditús euertere. Quod notandum tamen in proſa, potiús quám imitandum exiſtimo. *Nonnullo*] Semina ſiquidem rerum conſtat in elementis,igne,aëre,aqua,terra,naturalia conſiſtere:quod Ovidius primo Metamorphoſeos,

Cætera diverſis tellus animalia formis
Sponte ſua peperit, poſtquam vetus humor ab igne
Percaluit ſolis, cœnúmque, udæque paludes
Intumuere æſtu, fæcundaque ſemina rerum
Vivaci nutrita ſolo, ceu matris in alvo
Creverunt, faciemque aliquam cepere morando.

Satis] frugibus. *Tuque*] Poſtremó Auguſtus tanquam deus invocatur, ſed ἀποθέωσις exornatur addubitatione divinitatis,quám ſit electurus: Cæſar enim vivus pro deo cultus eſt, ut ecloga prima diximus:

O Melibœe, deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi ſemper deus, illius aram
Sæpe tener noſtris ab ovilibus imbuet agnus.

Urbiſne] Diviſio deorum in quatuor ſpecies,terrenos, marinos,ſuperos,inferos: prima ſubjectis rebus exornatur, *Materna*] Myrtus,arbor eſt Veneri ſacra, ut patuit

ecloga ſeptima:

Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho,
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.

Porro Veneris filius Æneas fuit, Æneæ autem Iulus, vnde Iulius Cæſar pater Augusti:

Iulius á magno demiſſum nomen Iulo

ut eſt primo Æneidos. *An deus*] Secunda ſpecies divinitatis ſuis item ſubjectis ornata: quód Auguſtus eſſet deus maris, deus naturarum, gener Tethyos.

Thule] Hæc inſula eſt Oceani inter occaſum & ſeptentrionem, ultra Britanniam gradu latitudinis 61, longitudinis 11. ultima Romanis tum nota: Iſlandia enim remotior eſt, & multæ Norvegiæ regiones: Dies ibi maximus, eſt vicenarum horarum: altera eſt inſula eiuſdem nominis in Africa contra ſinum Carthaginis. *Emat*] Alluſio eſt ad morem nuptiarũ, quæ fiunt coëmptione: ubi ſponſam ſponſus rogabat, Vis mihi materfamilias eſſe? Et ſponſa ſponſum, Vis mihi paterfamilias eſſe? Tum annuebat uterque: fiebat enim tribus modis uxor, farre, uſu, coëmptione: De quibus Boëtius in Topicis: de quo etiam aliquid Ulpianus libro Pandectarum viceſimo tertio. *Anne*] Tertia ſpecies Deorum cœleſtium: nempe ubi poëta fingit ex opinione Chaldæorum, undecim ſigna in Zodiaco ponentium, vacuum & oblatum Auguſto locum inter Erigonen & Scorpium: Scorpius enim duo ſigna tenuit, id eſt 60, gradus: poſtea Libra duodecimi ſigni locum tenuit. *Tardis*] Id eſt Junio & Julio, quibus horæ civiles longiſſimæ tum Romanis & tardiſſimæ fuerunt: vide Palladium de illis horis inæqualibus, quomodo Junio & Julio ſint tamen æquales. Huc autem poſſit fortaſſe referri quod Ecloga nona Mœtis cantat:

Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum,
Aſtrum quo ſegetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.

Erigonen] Erigone filia fuit Icarii, & ſoror Penelopes, quæ patris occiſi cædem tam graviter tulit, ut ſe ſuſpen-

ſuſpenderit: Dii itaque miſerati in cœleſte ſignum tranſtulerunt. *Chelaſque*] χηλὴ, ungula biſulca & brachia forcipibus dentata ſignificat: qualia Scorpio cœleſti affinguntur. Itaque & Virgilius brachia Scorpii interpretatur:

--Ipſe tibi jam brachia contrahit ardens

Scorpius. *Juſta*] Cùm gradus 60 habeat, plus parte media tibi offert, ad ſignum nempe complendum in Zodiaco. *Quicquid*] Addubitationi ſubjungitur invocatio, & parentheſi, quarta divinitatis ſpecies rejicitur, quòd apud inferos non ſit Auguſtus deus futurus: ubi & illuſtratio ex diſſimilibus additur: Quanvis elyſius campus ſit mirabilis, & eo Proſerpina delectetur. *Elyſios*] Elyſium, locus eſt beatorum animorũ apud inferos: de quo eſt ſexto Æneidos:

Quiſque ſuos patimur manes, exinde per amplum
Mittimur elyſium, & pauci læta arva tenemus.

Proſerpina] Filia Cereris á Plutone rapta, & regina ideo inferorum. *Mecum*] ἀμφίβολον eſt, aut enim miſeratus agreſtes ignaros mecum, aut miſeratus mecum agreſtes. *Ingredere*] Viam intellige, ut dux & author progreſſionis noſtræ. *Votis vocari*] Sic ecloga quinta ἀποθέωσιν Daphnidis concluſit:

Ut Baccho Cererique, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoque votis.

Vere novo, gelidus canis quum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſolvit,
Depreſſo incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
Illa ſeges demum votis reſpondet avari
Agricolæ, ~~bis quæ ſolem, bis frigora ſenſit.~~
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.

Vere novo] Adhuc de communibus cauſſis altera fuit é numinis invocatione, jam per anni partes ab initio de

propriis

propriis altera attingitur de ſoli electione, aratione, alternatione, fœcundatione, iteratione, inſtrumento: electio in aratione confuſiús includitur. *Vere novo*] Arationis primum tempus vernum deſcribitur: Quod autem vere ſemel aratum eſt, ait Plinius libri decimi octavi capite decimo nono, á temporis argumento vernactum vocatur: hoc in novali atque requieto neceſſarium eſt: ſed tamen vernum tempus illud deſcribitur ex adjunctis temporis, cúm nix & gleba reſolvitur. Veris autem initium Varro libri primi capite octavo ſtatuit ſeptimo Idus Februarii, id eſt ſeptimo die. Heſiodus diſſimiliter hoc tempus propoſuit ſecundo libro, ſed in loco diſſimili:

> πληιάδων ἀτλαγενέων ἐπιτελλομενάων
> ἄρχεσθ' ἀμήτου· ἀρότοιο δὲ δυσομενάων.
> *Pleiadibus Atlante natis exorientibus*
> *Incipe meſſem, arationem veró occidentibus.*

Et ibidem é voce gruis alté clangentis idem tempus definitur. *Vere novo*] Notat Servius ver novum, adultum, extremum, & cætera anni tempora ſic dici pro initio, medio, extremo veris: quomodo græci dicunt in ſingulis menſibus tres decadas ſtatuentes, primam μηνὸς ἱσταμένου, ſecundam μηνὸς μεσοῦντος, tertiam μηνὸς φθίνοντος, id eſt menſis ſtantis, medii, deſinentis: Itaque ver novum hic nil aliud eſt quám anni principium, ut mox etiam planiús intelligetur. *Gelidus*] Periphraſis eſt nivis. *Liquitur*] Liqueſcit, defluit. *Zephyro*] ζέφυρος Latiné Favonius, ventus flans ab ortu æquinoctiali adverſus Eurum, tepidus & ſiccus, ſic dictus quaſi ζωηφόρος, quód ejus flatu terra frigoribus hybernis conſtricta aperiatur. Primus eſt florum conceptus flare incipiente vento Favonio circiter ferè ſextũ Idus Februarii. Hoc enim animantur viveſcentia é terra, quo etiam equæ in Hiſpania: Hic eſt genitalis ſpiritus mundi, á fovendo dictus, ut quidam exiſtimavere: Plinius libri decimi ſexti capite viceſimo quinto. Hoc intervallũ temporis vegetiſſimum agricolis, maximéque operoſum eſt, in quo præcipué

falluntur: neque enim eo die vocantur ad munia, quod Favonius flare debeat, ſed quo cœpit. Hoc acri intentione ſervandum eſt: Illo menſe ſignum Deus habet obſervatione minimé fallaci aut dubia, ſiquis attendat. Idem libri decimi octavi capite viceſimo ſeptimo. De ventis Ariſtoteles quarto, quinto, ſexto capitibus ſecundi libri meteororum. *Reſolvit*] Relaxat, quaſi frigore priús preſſa & vincta fuerit: Sic Horatius primi Carminum Ode quarta:

Solvitur acris hyems grata vice Veris & Fauoni.

Depreſſo] Periphraſis eſt diligentis arationis ex adjuncto labore tauri, & atritione aratri. *Depreſſo*] Altiús impreſſo. *Sulco*] Quá aratrum vomere lacunam facit, ſulcus vocatur, ait Varro libri primi capite viceſimo nono: Hic per Metonymiam pro ipſa aratione. *Vomer*] Aratri ferrum, quód vomat terram, ait Varro: cuius genera Plinius libri decimi octavi capite decimo octavo tria facit: cultrum, quo terra ſecatur, alterum roſtrati vectis, tertium exigua cuſpide, nec toto dentali porrectum. *Illa ſeges*] Ratio diligentioris arationis ex eventu, quia hic copioſæ fruges: Vbi duplex aratio notatur, verna & autumnalis, ait Servius: At ſecus Plinius libri decimi octavi capite viceſimo: Quarto ſeri ſulco Virgilius exiſtimatur voluiſſe, cúm dixit bis ſolem, bis frigora ſenſiſſe: ſpiſſius plerunque ſolúm, ſicut in Italia, quinto ſulco ſeri melius eſt: in Tuſcia veró nono. Huc dictum Catonis ſpectat: Quid eſt agrum bene colere? bene arare: quid ſecundum? arare. quaſi primæ & ſecundæ partes agriculturæ ſint in arando. *Solem*] Calorem, Metonymia eſt. *Ruperunt*] Metaphora hyperbolica, pro, valde impleverunt. *Meſſes*] Frumenta, Metonymia eſt. Atque hanc ſummæ ubertatis, quæ olim Romæ fuit, cauſſam Plinius libri decimi octavi capite tertio feſtivé annotavit. Ipſorum, ait, tunc manibus Imperatorum colebantur agri: ut fas eſt credere, gaudente terra vomere laureato & triumphali aratore: ſive illi eadem

dem cura ſemina tractabant qua bella eademque diligentia arva diſponebant qua caſtra: ſive honeſtis manibus lætiús omnia proveniunt, quoniam & curioſiús fiunt.

At priús, ignotum ferro quàm ſcindimus æquor,
Ventos & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultuſque habituſque locorum,
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt fœliciús uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injuſſa vireſcunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epiros equarum.
Continuó has leges, æternaque fœdera certis
Impoſuit natura locis: quo tempore primúm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
Unde homines nati, durum genus.

At priús] Delectus ſoli, qui tamen natura prior eſt, digreſſione includitur: de quo multa Columella libri primi capite primo præcipit, ut libri veterum legantur, experientia præſens comparetur: Ubi tantam cœli varietatem ab Hipparcho repetit, ut tempus futurum ſit, quo mundi cardines moveantur. Et Plinius etiam plura libri decimi ſeptimi capite quarto de qualitate regionum, & capite quinto de generibus terrarum: ſed Cato & Varro & Columella initiis Georgicæ doctrinæ hanc imprimis terræ diſtinctioné proponunt. *Aequor*] Planities cujuſcunque rei: Hinc per ſynecdochen mare dicitur æquor, quia ſit complanatum & æquatum. Quid tam planum quám mare? ex quo etiam æquor illud poëtæ vocant, ait in Academicis Cicero: Nunc eodem tropo campus æquor dicitur. *Cœli*] Aëris, ut

De cœlo tactas memini prædicere quercus.

vel potiús cœli, id eſt ſiderum, ut Plinius interpres hujus loci ait libri decimi octavi capite viceſimo quarto cum de cœleſti notitia loquitur: Quippe Virgilio jubente ait, prædici ventos ante omnia, & ſiderum mores. *Cultuſque*] Quemadmodum nunc colantur, & jampridem coli ſoliti ſint: Ille eſt enim habitus. *Quid quæque*] In omni quidem parte culturæ, ſed in hac quidem maximé valet oraculum illud, Quid quæque regio patiatur: Plinius libri decimi octavi capite decimo octavo. *Hic ſegetes*] Illuſtratio propoſiti delectus per generum diviſionem. *Nonne vides*] Servius collationem minorum quandam hic efficit: Provincia una non capit omnia, quid igitur mirum ſi ager unus non omnes fruges? *Tmolus*] Servio mons eſt Ciliciæ, propterea opinor, quia Cilicio croco prima nobilitas tribuitur, ut eſt apud Plinium libri viceſimi primi capite ſexto. At ex eodem Plinio conſtat Tmolum eſſe in Lydia vicinum Sardibus: & ibidem Ptolemæus in Lydia deſcripſit, tabula Aſiæ prima. *Ebur*] Dentem Elephantis. Elephantos porro habet & Africa, ſed majores India: quin & Elephantos Indicos Afri pavent, nec contueri audent: nam & major Indicis magnitudo eſt, ait Plinius libri octavi capite nono. *Sabæi*] Saba, regio Æthiopum eſt: altera eſt Saba Metropolis populorum Arabiæ felicis, thure, myrrha, cynnamo, balſamo, palmis odoratis, & ſumma rerum copia abundantium: Unde nunc molles Virgilio dicuntur: Strabo de iis multa libro decimo ſexto. *Chalybes*] Populi ſunt in Ponto juxta Thermodontem, qui ferro præſtant cæteris populis, unde ipſa ferri duriſſimi ſpecies, Chalybs appellatur. *Viroſaque*] Virus eſt ambiguum, ut *φάρμακον* Græcis: Ergo aut venenoſa aut ſalubria. *Pontus*] Aſiæ regio, ubi quondam Mithridates imperavit: Hodie Anatolia, Turcorum regio venenis clara, ut ecloga octava fuit,

Has herbas atque hæc Ponto mihi lecta venena.

Ipſe

Ipſe dedit Mœris, naſcuntur plurima Ponto.

Caſtorea] Caſtor, qui & Fiber dicitur, animal eſt ἀμφίβιον, cauda piſcium, cætera ſpecies Lutræ: horrendi morſus: arbores juxta flumina ut ferro cædit: hominis parte comprehenſa, non antequam fracta concrepuerint oſſa, morſus reſolvit: Hujus teſtes caſtorea dicuntur, quæ ſibi amputat periculo urgente, ob hoc ſe peti gnarus, ait Plinius libri octavi capite triceſimo: Amputari tamen teſtes ab eo dum capitur negat Seſtius diligentiſſimus medicus: quinimo parvos eſſe ſubſtrictoſque & adhærentes ſpinæ, nec adimi ſine vita animalis poſſe ait author idem libri triceſimi ſecundi capite tertio, ubi multa de medicinis caſtoreorum: unde intelliges quomodo viroſa. *Eliadum*] Elis, Achaiæ civitas, ubi Hercules certamen equeſtre ſtatuit in honorem Jovis Olympici. Eliadas igitur equas nunc Virgilius appellat, quæ palmam & victoriam ludis illis aſſequantur. *Epirus*] Regio quæ Moloſſa & Chaonia dicta eſt, nunc Albania: Macedoniam ſpectat á Septentrione, ab Oriente Achaiam, ab Occidente Ionium mare. *Continuó*] Cauſſam tantæ varietatis refert ad naturam, id eſt Deum: cujus ſapientia mundi partes variæ variis dotibus ornatæ ſunt. *Deucalion*] Rex Theſſaliæ fuit, qui in magna aquarum inundatione confugit cum Pyrrha uxore in altiſſimos montes: Unde cúm repreſſis aquis deſcenderet, dictus é lapidibus genus hominum reparaſſe: eadem fabula, ſexta ecloga attingitur,

Hinc lapides Pyrrhæ iactos—

Durum genus] Tanquam lapideum: quod in Græco feſtivius eſt, τὸ λᾶος, lapis, & ὁ λαός, populus.

Ergo agé, terræ
Pingue ſolum primis extempló á menſibus anni
Fortes invertant tauri: glebaſque jacentes
Pulverulenta coquat maturus ſolibus æſtas,

At ſi non fuerit tellus fœcunda, ſub ipſum
Arcturum tenui ſat erit ſuſpendere ſulco.
Illic officiant lætis ne frugibus herbæ:
Hic ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.

Ergo agé] Revertitur ad arationem, eámque duplicem dividit, fertilis agri, vernam, macri, autumnalem. Columella libri undecimi capite ſecundo locum hunc ſic interpretatur: Novi veris principium non ſic obſervare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus, vt expectet certum diem illum, qui veris initium facere dicitur, ſed aliquid etiam ſumat de parte hyemis, quoniam conſumpta Bruma jam intepeſcit annus, permittitque clementior dies opera moliri. Poſſunt igitur ab Idibus Januariis, ut principem menſem anni Romani obſervent, auſpicari culturarum officia. Et illa nimirum Januarii vernacula ſunt, quæ ibidem Columella dicit. Huic Columellæ interpretationi reſpondet Plinius anteá citatus, idémque rurſus libri decimi octavi capite viceſimo ſexto: Cúm Favonius flare cœperit, terra in futurum proſcinditur, Virgilio maximé authore, ut glebas ſol coquat: Utilior ſententia, quæ non niſi temperatum ſolum in medio vere arari jubet, quoniam in pingui ſtatim ſulcos occupant herbæ, gracili inſecuti æſtus exiccant: tum nanque ſuccum futuris ſeminibus auferunt. Idem veró libri decimi octavi capite viceſimo quinto, inter Brumam & æquinoctium flatus Favonii vernum tempus inchoat. *Pulverulenta.*] Quæ in pulverem redigit, Metonymia eſt. *Coquat*] Exuſtis malis herbis, Metaphora eſt: Ubi attingitur arationis hujus cauſſa, ut herbæ noxiæ exurantur. *Maturis ſolibus*] Fervidis caloribus: In utroque Metonymia eſt efficientis cauſſæ pro effectu. *At ſi non*] Terræ ſterilis aratio levior proponitur circa æquinoctium autumnale, cúm Arcturus inſignis Bootæ ſtella oritur: tempore Virgilii oriebatur quarto die Septembris, nunc autem decimo quinto. Dicitur autem Arcturus ἀπὸ τῆς οὐρᾶς καὶ ἄρκτου, quia

quia ſequitur caudam Urſæ, ait Servius. Columella libri undecimi capite ſecundo: Nonis Septembris Arcturus exoritur, ait: & idem libri ſecundi capite quarto, jubet exilem agrum arari circa finem Auguſti, ne humus effœta ſole peruratur: Quod cum Virgilio conſentit. Atque ad hunc locum intelligendum & cæteros deinceps, de ortu & occaſu ſiderum notandum eſt nobis, triplicem poëtis ortum & occaſum dici, ἡλιακὸν, id eſt ſolarem, cúm ſtella é radiis ſolis emergit, aut iiſdem abſconditur: emerſum & occultationem diceremus: κοσμικὸν, cúm oriente ſole ſtella ſupra noſtrum Horizontem attollitur, aut infra deprimitur, matutinus ortus vel occaſus dicitur: ἀκρόνυχον, cúm occidente ſole ſtella ſupra Horizontem attollitur aut infra deprimitur, veſpertinus ortus vel occaſus dicitur. Ptolemæus ſic Græcé nominat, & Plinius Latiné ſic appellat libri decimi octavi capite viceſimo ſexto. Heſiodo autem ſecundo operum & dierum dicitur ἀκροκνέφαιος, qui Ptolemæo ἀκρόνυχος. Coſmicus autem ortus Arcturi hic ſignificatur, non autem acronychus, qui fit nono Calend. Mart. ut Columella libri undecimi capite ſecundo: vel ſexaginta diebus poſt Brumam, ut Heſiodus libro ſecundo ſignificat. *Suſpendere*] Perſtringere, leviter attingere: Metaphora. *Sulco*] Aratione, Metonymia eſt, ut antea. *Illic*] Ratio eſt arationis utriuſque ex adjunctis, ut illic herbæ noxiæ tollantur: quod jam attigit: Hic nativus humor conſervetur. *Herbæ*] Carduus, lappæ, tribuli, lolium. *Arenam*] Arenoſam & ſterilem terram: Metonymia eſt talis, Agraria Ciceronis ſecunda, Tum arenam aliquam aut paludes emat.

Alternis idem tonſas ceſſare novales,
Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum.
Aut ibi flava ſeres mutato ſidere farra,
Unde priús lætum ſiliqua quaſſante, legumen,
Aut tenues fœtus viciæ triſtiſque lupini

Suſtuleris fragiles calamos, ſylvamque ſonantem.
Urit enim lini campum ſeges, urit avenæ,
Urunt lethæo perfuſa papavera ſomno.

Alternis] Tertium præceptum de ſoli alternatione, eaque duplici, arationis nēpe & ſeminis: de quo ſic Plinius libri decimi octavi capite viceſimo primo: Virgilius alternis ceſſare arva ſuadet, & hoc ſi patiantur ruris ſpatia, utiliſſimum proculdubió: quod ſi neget conditio, fac ſerendum unde lupinum aut vicia aut faba ſublata fuerint, & quæ terram faciant lætiorem. Idem libri decimi ſeptimi capite quinto, Et in frugibus quidem ferendis eadem terra utilior intelligitur, quoties intermiſſa cultura quievit. *Alternis*] Viciſſim, ut,

Alternis dicetis, amant alterna Camœnæ,
ecloga tertia.

Tonſas] Meſſas, metaphora. *Novales*] Novale etiam neutro genere dicitur pro eodem: *Impius hæc tam culta novalia miles habebit*? ecloga prima. Novale autem eſt quod alternis annis ſeritur, ait Plinius libri decimi octavi capite decimo nono: vel ager novæ relictus ſementi, ut Feſtus: vel quia intermiſſus renovatur, á novando novalis, ut Varro. Jureconſultis etiam eſt ager qui nō anteá cultus fuerat, ſed ſylva aut aliud quidpiam fuerat: Quomodo etiam Plinius loquitur libri decimi ſeptimi capite quinquageſimo primo, cúm de odore terræ loquitur: Talis feré eſt, ait, in novalibus cæſa vetere ſylva. Heſiodo dicitur νεὸς ἀλεξιαρὴ novalis expellens diras imprecationes, nempe quæ propter fœcunditatem ab agricolis imprecationes nullas capiat. *Segnem*] otioſum, nil ferentem. *Situ*] Situs interdum corruptio eſt ex humore & diuturnitate contracta; Sic AEneidos ſexto,

Et loca ſenta ſitu———

Dureſcere] Confirmari, refici, ſolidari. *Aut ibi*] Alternatio ſeminis unde legumina, ut vicia, lupinum le-

ćta ſunt, ibi far ſeratur: Segetem ſiquidem ſtercorant fruges, lupinum, faba, vicia, ait Plinius libri decimi ſeptimi capite nono: Columella libri ſecundi capite decimo quarto pleniús: Sed ex iis ſeminibus quæ retuli, idē Sacerna putat aliis ſtercorari & juvari agros, aliis rurſus peruri & emaciari, ſtercorari lupino, faba, vicia, ervo, lente, cicercula, piſo: peruri autem cicere, lino, milio, panico. *Flava*] Adorea, quæ flava ſunt. *Sidere*] Semine aliás legitur, quód non alienum ſit. *Farra*] Far, ſpecies frumenti optimi, adoreum nempe: aliquando per ſynecdochen pro quovis frumento, ut Servius exiſtimat. *Lætum*] Copioſum, ut lætis frugibus pauló anté. *Siliqua*] Folliculus eſt aut integumentum quo leguminum grana includuntur: ac legumina dicuntur ſiliquari, cúm ſiliquas emittunt. *Quaſſante*] quaſſata, vox activa, ac ſignificatio paſſiva eſt. *Legumen*] Seges omnis quæ manu legitur, nō autem ſequatur, ut piſum, faba, vicia, lupinum: Sic Varro libri primi capite triceſimo ſecundo, Legumina alii, ut gallicani, quidam legaria appellant: utraque dicta á legēdo, quód ea nō ſecantur ſed vellēdo leguntur. *Tenuis*] quæ vix ad triplicem fructū pervenit. *Triſtiſque lupini*] Lupinus vel lupinum, genus leguminis amariſſimū, maceratum tamen calida aqua, homini cibo eſt: bovem autē unum modii ſinguli ſatiant. Circumagitur autē cum ſole, horaſque agricolis etiā nubilo demōſtrat, ait Plinius libri decimi octavi capite decimo quarto: ubi & capite proximo ait idē arva pingueſcere vicia & lupino: Cato etiā ſegetem ſtercorari docet lupino, faba, vicia. *Sylvamque*] Metaphora copiam & magnitudinē calamorū ſignificat. *Urit*] Dividit á lætis leguminibus linū, avenam, papaver quia frumento viribus paria ſunt, ait Servius: cicer: quia vellitur & quia ſalſum eſt, hordeū, fœnum græcum, ervum, hæc omnia ſegetem exurūt, & omnia quæ vellūtur: Nucleos in ſegetem ne indideris: Virgilius & lino ſegetem exuri, & avena, & papavere arbitratur: Plinius libri decimi ſeptimi capite nono. Linum veró urit agrū, deteriorem-

que ipſum facit, ait Plinius in prologo libri decimi noni *Urit, urit*] Anaphora. *Avena*] Eſt enim primũ fruméti vitiũ avena, ait idem libri decimi octavi capite decimo ſeptimo. *Lethæo*] Lethe, fluvius eſt: Africæ juxta extremum Syrtium cornu: De quo Lucanus libro nono.

Quam juxta Lethes tacitus perlabitur amnis,
Infernis, ut fama, trahens oblivia venis.

Unde poëtis fabulæ occaſio fuit, Infernum eſſe oblivionis fluvium. λήθη Græcé eſt oblivio. *Papavera*] Papaveris ſuccus, non modó ſoporifera vi, ſed etiam mortifera per ſomnum: ſic multi interempti, & ideo Diagoras & Eraſiſtratus in totum damnarunt ut mortiferũ: Plinius libri viceſimi capite decimo octavo:

Sed tamen alternis facilis labor: arida tantúm
Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola, neve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros:
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arva:
Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atque levem ſtipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt: ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat quá ſuccus in herbas:
Seu durat magis, & venas aſtringit hiantes:
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia Solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Sed tamen] Concluditur tertium præceptũ & attexitur quartũ de fœcundando ſolo: cujus ſpecies exponũtur fimus, cinis, incẽſio ſtipularũ: De quo toto genere Plinius libri decimi ſeptimi capitibus ſexto, ſeptimo, octavo, nono. *Saturare*] Fœcundare, lætificare: metaphora eſt: fimum veró terræ miſcere plurimúm refert Favonio flã-

te

te ac Luna ſitiente, Plinius libri decimi ſeptimi capite nono. *Effœtos*] Continua fertilitate laſſatos, exhauſtos, qui fœtum prætereà ferre non poſſunt. *Cinerem*] Tranſpadanis cineris uſus adeò placet, ut anteponant fimo jumentorum: quod quia leviſſimum eſt, ob id exurunt: Plinius libri decimi ſeptimi capite nono: ubi indicat cinerem, fimum eſſe jumentorum, ſed incenſum & redactum in cineres: quod fit fimo ad ſolem ſiccato & incēſo. Et Palladius inter genera ſtercorum, cineres ait optimos eſſe libri primi capite triceſimo tertio: Columella libri ſecundi capite decimo quinto, cinerem inter ſpecies ſtercorum numerat, tametſi nil definit: Itaque ne hic marga Britannica aut Gallica intelligatur, qua terræ aluntur: aut etiam græca, de qua Plinius libri decimi ſeptimi capite ſexto & ſeptimo & octavo. *Sic quoque*] Repetitur ſimilitudinis quadam ſpecie præceptum tertium de alternatione ſeminis primùm, tum arationis. *Sæpe*] Tertia fœcundationis ſpecies ex incenſione ſtipularum: quam Plinius libri decimi ſeptimi capite triceſimo ita proponit: Sunt qui accendunt in arvo & ſtipulas, magno Virgilii præconio: ſumma autem ratio ut herbarum ſemen exurant. Quatuor autem cauſſas Virgilius hic attingit, ut novum pabulum concipiatur, ut vitioſus humor exuratur, ut vires aperiantur, ut eædem aſtringantur. *Occultas*] Vulgo ignotas: Heraclitus enim clarus ſapientiæ profeſſor dixit ex igne omnia conſtare: Itaque incenderentur agri, ut novæ vires acquirerentur: Et Varro libri primi capite quadrageſimo, ait occultum eſſe quoddam ſemen, quod noſtrum ſenſum lateat: nēpe ſi ſit in aëre, ut ait Phyſicus Anaxagoras, & ſi aqua, quæ influit in agrum inferre, ut ſcribit Theophraſtus: hæc ille. Itaque ex Heracliti aut Anaxagoræ ſententia poſſit ſic locus intelligi. *Venas*] Metaphora pro cavernis & ſpiramentis quæ jam dixit. *Tenues*] Penetrabiles, ſubtiles: & intellige noceant aut ſimile quidpiam. *Rapidive potentia ſolis*] Periphraſis caloris ex ipſius efficiēte cauſſa. *Boreæ*] Βορέας latinis eſt aquilo, ἀπὸ τῆς βοῆς

à ſono & ſtrepitu dicitur, quia ſonorus:

Ac veluti annoſam valido cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant: quarto Æneidos.

Penetrabile] Quod facilé penetrat: aliquando etiam, quæ forma nominis propria eſt, quod penetratur, ut Ovidius duodecimo Metamorphoſeos,

—Corpus nullo penetrabile telo.

Multúm adeó, raſtris glebas qui frangit inertes,
Vimineaſque trahit crates, juvat arva: neque illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat olympo:
Et qui proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.

Multúm adeó] Quintum præceptum de ſecunda aratione: de qua Columella libri undecimi capite ſecundo: Ab idibus Martii eadem quæ ſuprá utique peragenda ſunt: Optimé autem uliginoſa & pinguia loca nunc demum proſcinduntur & quæ menſe Januario vernacta fecimus, nunc ultima parte Martii ſunt iteranda. *Raſtris*] Raſtrum & raſtra ſeu raſtri, inſtrumentum ruſticum eſt quo glebæ franguntur, ut hic feré definitur, & pauló póſt,

—aſsiduis terram inſectabere raſtris,

Servius interpretatur ſarculis. *Vimineaſque*] Occa, inſtrumentum eſt dentibus ferreis aut ligneis, quo glebæ conteruntur & agri ſuperficies coæquatur, & ſemina cooperiuntur: quod fit interdum vimineis cratibus. De hoc Plinius libri decimioctavi capite viceſimo: Aratione per tranſverſum iterata occatio ſequitur: Ubi res poſcit crate vel raſtro & ſato ſemine iteratio, Hæc quoque ubi conſuetudo patitur, crate deputata, vel tabula aratro annexa, quód vetant lirare operientes ſemina: unde primúm appellata deliratio eſt. *Ceres*] Periphraſis ubertatis ex efficiente cauſſa quæ putabatur.

Olympo]

Olympo] Metaphora eſt pro cælo, ubi Ceres eſſe credebatur: Sunt montes altiſſimi quatuor hoc nomine in Theſſalia, Gallogræcia, Myſia, Æthiopia: & Olympus veluti ὅλος λαμπρὸς, totus nitidus. *Proſciſſo*] Cúm primúm terra aratur, dicitur proſcindi: cúm iterum, offringi, tertió cúm aratur jacto ſemine, lirari: Varro libri primi capite viceſimo nono. *Terga*] Glebas, Metaphora eſt. *Obliquum*] Omne arvum rectis ſulcis mox & obliquis ſubigi debet: Plinius libri decimi octavi capite decimo nono.

Humida ſolſtitia, atque hyemes orate ſerenas
Agricolæ: hyberno lætiſſima pulvere farra,
Lætus ager: nullo tantum ſe Mœſia cultu
Jactat, & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.
Quid dicam, jacto qui ſemine comminus arva
Inſequitur, cumuloſque ruit malé pinguis arenæ?
Deinde ſatus fluvium inducit, rivoſque ſequentes?
Et, quum exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce ſupercilio clivoſi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per lævia murmur
Saxa ciet, ſcatebriſque arentia temperat arva.

Humida] Superiora præcepta de ſolo fuerunt, ſequentia de ſemine & frugibus: vota autem ad pluviam æſtatis & hyemis ſiccitatem proponuntur: Ubi notabis ſecundum locum invocati numinis. *Solſtitia*] Synecdoche eſt duplex, ſolſtitia pro ſolſtitió, pluralis nempe numerus pro ſingulari: & ſolſtitium pro æſtate, pars æſtatis pro tota æſtate: Eſt enim ſolſtitium pars æſtatis cúm ſol altiſſimus & proximus eſt nobis, ut nunc tertio & ſecundo Idibus Junii, id eſt, undecimo & duodecimo die: ut Bruma, contraria ſolis ſtatio ſit tertio & ſecundo Idibus Decembris, id eſt, die undecimo & duodecimo. *Humida*] Imber tamen in herba utilis tantúm:

florentibus autem frumento & hordeo nocet, leguminibus innocuus, præterquam ciceri: Matureſcentia frumenta imbre læduntur, & hordeum magis: hæc Plinius libri decimi octavi capite decimo ſeptimo: Unde Virgilii præceptum generale nō eſſe intelliges. *Serenas*] Hyemem quidem Aquiloniam eſſe omnibus ſatis utiliſſimam ait Plinius libri decimi ſeptimi capite duodecimo: Idem tamen author libri decimi ſeptimi capite ſecundo videtur iterum Virgilium nonnihil emendare: Ergo qui dixit ſerenas hyemes optandas, non pro arboribus vota fecit, nec per ſolſtitia imbres vitibus conducunt: hyberno veró pulvere fieri meſſes lætiores, luxuriantis ingenii fertilitate dictum eſt, alioqui vota arborum communia ſunt: frugumque minús diutinas ſedere: Cauſſa, quia non ſolúm animam terræ evaneſcentem exhalatione includunt & comprimunt, retroque agunt in vires frugum atque radices: verúm quód & liquorem ſenſim præbent, parum præterea leviſſimumque, quando nix aquarum cœleſtium ſpuma eſt. Ergo humor ex iis non univerſus ingurgitans diluenſque, ſed quomodo ſititur diſtillans velut ex ubere alit omnia quæ non inundat: tellus quoque illo modo fermenteſcet ac ſucci plena ac lacteſcentibus ſatis nō effœta: cúm tempus aperit, tepidis arridet horis. Ita maximé frumenta pingueſcunt, præterquam ubi calidus ſemper aër eſt, ut in Ægypto: Hæc ille. *Agricolæ*] Apoſtrophe. *Farra*] Synecdoche pro ſegetibus. *Lætus*] Lætiſſima, lætus, polyptoton. *Nullo*] Illuſtratio per collationem minorum. *Mœſia*] Civitas eſt Phrygiæ, ait Servius, vel regio & civitas, ut ait Stephanus. Eſt & Mœſia, Europæ provincia Pannoniæ vicina. *Gargara*] Gargarus & gargara numero plurali eſt cacumen Idiæ montis: κάρα κάρατος, caput capitis, propter altitudinem dicitur. Eſt ejuſdem nominis oppidum in radicibus Idæ fertilitate memorabile:

Gargara quot meſſes, quot habet Methymna racemos:

Ovidius primo de arte. Hinc gargara bonorum, proverbium

verbium pro ſumma abundantia: De quo Macrobius Saturnal. quinto,& Eraſmus in Chiliadibus. *Quid dicā*] De frugibus deinde præcipitur, quarum duo prima genera ſunt frumenta,ut triticum,ut hordeum & legumina ut faba & cicer. Differentia veró notior quám ut indicari deceat: frumenti ipſius totidem genera,per tempora ſatu diviſa: Hyberna, quæ circa Vergiliarum occaſum ſata terra per hyemem nutriuntur, ut triticum, far, hordeum: æſtiva quæ æſtate ante Vergiliarum exortum ſeruntur, ut milium, panicum, ſeſama, horminum,Irio Italiæ duntaxat ritu: Alioquin in Græcia & Aſia omnia Vergiliarum occaſu ſeruntur: quædam autem utroque tempore in Italia: ex his quædam & tertio veris ſcilicet: Aliqui verna milium, panicum, lentem,cicer,alicam appellant: Sementica autem triticum, hordeum,fabam,napum,rapam: Plinius libri decimi octavi capite ſeptimo. Primum præceptū de ſemine cooperiendo per liratione. *Tumulos*] Synecdoche pro glebas. *Arenæ*] Metonymia ut anté:

Hic ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.

Deinde] Secundum frugum præceptum de earum irrigatione: cujus & cauſſa ē temporis,loci, rei, adjunctis & effectis proponitur. *Æſtuat*] Æſtu fervet, & quaſi ſuffocatur. *Supercilio*] Jugo, cacumine, metaphora eſt. *Clivoſi*] Clivus, proclivitas collis: Hinc limes clivoſus, clivis abundans, aut inclinatus & declivis. *Undam*] Aquam, ſynecdoche eſt ſpeciei pro genere. *Scatebris*] Ebullitionibus aquarum,in hiantes aridæ terræ venas influentium: quales nempe ſunt fontium ſcaturigines,unde nunc metaphora ſumpta eſt.

Quid,qui,ne gravidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum,tenera depaſcit in herba,
Quum primúm ſulcos æquant ſata? quique paludis
Collectum humorum bibula deducit arena?
Præſertim incertis ſi menſibus amnis abundans

Exit, & obducto laté tenet omnia limó:
Unde cavæ tepido ſudant humore lacunæ.

Quid] Tertium frugum præceptum de vitiis earum curandis: quorum ſpecies multæ ſunt, prima eſt luxuries, quæ eſt tum per depaſtionem, tum per deſiccationem: cujus utriuſque finis præponitur, ne culmus ſpicis ferendis impar, procumbat. *Quid*] Quantum ſupple juvat arva. *Culmus*] Calamus frumenti á radice ad ſpicam uſque. *Ariſta*] Metonymia eſt pro ſpicis: Spica autem continet granum & glumam, grani folliculum: cujus tenuis acus, ariſta dicitur, quód prima areſcat. *Luxuriem*] Metaphora eſt, ut læta ſeges, ſitire agros, gemmare vites: Luxurioſa fruméta ait in oratore Cicero. *Luxuriem*] Inter vitia ſegetum, luxuria eſt, cúm onerata fertilitate procumbunt: quæ caſtigatur dente pecoris in herba dũtaxat: & depaſtæ quidem vel ſæpius nullam in ſpica luxuriem ſentiunt: retonſarum veró etiam ſemel omnino certum eſt granum longius fieri, ſed inane quaſſumque ac ſatum naſci: Babylone tamen bis ſecant, tertió depaſcunt, alioquin folia tantúm fierent: ſic quoque cúm quinquageſimo fœnore meſſis reddit exilitas ſoli: verúm diligentioribus cum centeſimo quinquageſimo: Hæc Plinius libri decimi octavi capite decimo ſeptimo, ubi conſiderabis mirabilem naturæ largitatem centeſimo & quinquageſimo fœnore primam ſortem remunerantis. *Depaſcit*] Paſcendo abſumit: quomodo per ſimilitudinem ruſticam Cicero ait ſecundo de Oratore, cúm de oratione Sulpitii loquitur; In qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtylo depaſcenda eſt. *Cúm primúm ſulcos æquant ſata*] Cúm adhuc herbæ ſunt teneræ: addit etiam Plinius libri decimi octavi capite viceſimo primo: Sunt genera terræ, quarum ubertas pectinari ſegetem in herba cogat: cratis & hoc genus dentatæ ſtylis ferreis: eadem & nihilominus depaſcuntur: quin depaſta, ſarculo iterum excitari neceſſarium. Huc

etiam fortaſſe referendum ſit quod Plinius ait de aratione libri decimi octavi capite decimo nono: Non omittemus unam etiamnum arãdi rationem in Tranſalpina Italia, bellorum injuria excitatam. Salaſſi cúm ſubjectos Alpibus depopularẽtur agros, panicum miliumque jam excreſcens tentavere: poſtquam reſpuebat natura, inararunt: At illæ meſſes duplicatæ docuerũt quod nunc vocant artrare, id eſt aratraré ut credo tũc dictum: hoc fit vel incipiente calamo cúm jam is bina ternave emiſerit folia: Nec recens ſubtrahemus exemplum in Treverico agro, tertio ante hunc annum compertum: Nam cúm hyeme prægelida captæ ſegetes eſſent, reſeverunt, reſarrientes campos menſe Martio, uberrimaſque meſſes habuerunt. *Quique paludis*] Secunda luxuriæ curatio per deſiccationem humidioris terræ, arena ſuperjecta, ait Mancinellus: vel potiús facto ſulco, ut Columella libri ſecundi capite nono. Cui etiam contrarium remedium in contraria terra valebit: neque eſt cura difficilis quám diutiſſimé aqua rigandi, ut propinquis ac dẽſa ubertas diluatur: Plinius libri decimi octavi capite decimo ſeptimo. *Incertis menſibus*] Autumno & Vere: hyemis enim frigus eſt certum: æſtatis calor certus, ait Servius. *Abundans*] Extra ripas diffluẽs, redundans. *Obducto limo*] Superfuſo, ſuperlito. *Unde*] Hoc inundationis vitium eſt, unde vermiculi naſcuntur, & in radice cúm ſementem imbribus ſecutis incluſerit repentinus calor humorem: gignunt & in grano cúm ſpicæ calor infervefcit. Eſt & Cantharus dictus Scarabæus parvus frumenta erodens. Hæc Plinius libri decimi octavi capite decimoſeptimo. *Lacunæ*] Lacuna, eſt aquæ collectio, & á lacu derivatur.

Nec tamen (hæc quum ſint hominumque boumque labores
Verſando terram experti) nihil improbus anſer,
Strymoniæque grues, & amaris intuba fibris
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipſe colendi

Haud facilem eſſe viam voluit, primuſque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi paſſus ſua regno veterno.
Ante Jovem nulli ſubigebant arva coloni:
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant: ipſaque tellus
Omnia liberiùs nullo poſcente ferebat.
Ille malum virus ſerpentibus addidit atris,
Prædarique lupos juſſit, pontumque moveri:
Mellaque decuſſit foliis, ignemque removit:
Et paſſim rivis currentia vina repreſſit.
Ut varias uſus meditando extunderet artes
Paulatim, & ſulcis, frumenti quæreret herbam:
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem:
Tunc alnos primùm fluvii ſenſere cavatas:
Navita tum ſtellis numeros & nomina fecit,
vide gellium *~~Pleiadas, Hyadas~~, claràmque Lycaonis Arcton.*
lib xiii cap. ix. *Tum laqueis captare feras, & fallere viſco*
Inventum: & magnos canibus circundare ſaltus.
Atque alius latum funda jam verberat amnem,
Alta petens: pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina ſerræ:
Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum.
Tum variæ venere artes. Labor omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egeſtas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit, quum jam glandes, átque arbuta ſacræ
Deficerent ſylvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus, ut mala culmos
Eſſet rubigo, ſegniſque horreret in arvis

Carduus

Carduus: intereunt ſegetes, ſubit aſpera ſylva,
Lappæque, tribulique: interque nitentia culta
Infelix lolium & ſteriles dominantur avenæ.
Quód niſi & aſsiduis terram inſectabere raſtris
Et ſonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce premes umbras, votiſque vocaveris imbrem:
Heu magnum alterius fruſtrá ſpectabis acervum:
Concuſſaque famem in ſylvis ſolabere quercu!

Nec tamen] Proſequitur reliqua vitia ſegetum ex avibus, herbis, umbris. *Boumque labores*] Sic poſteá in eodem libro:

Et pluvia ingenti ſata læta boumque labores.

Improbus] Pullis anſerum urtica contactu mortifera: nec minús aviditas nunc ſatietate nimia, nunc ſuamet vi, quando apprehenſa radice morſu ſæpe conantes avellere, anté colla ſua abrumpũt: Plinius libri decimi noni capite decimo octavo. Ergo improbus, avidus, inſatiabilis: & de agreſti anſere præcipué id intelligitur, ait Servius. *Strymoniæque*] Strymon, fluvius Thraciam & Macedoniam dividens: de quo quarto Georgico:

Rupe ſub adverſa deſerti ad Strymonis undam:

& decimo AEneidos:

—quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues—

Ad hunc igitur fluvium grues convenire ſolitæ ſunt: Sic Heſiodus adverſus aves:

δμῶος ἔχων μακέλλω, πόνον ὀρνίθεσσι τιθείη.

Servus habens ligonem, negotium avibus faceſſat.

Intuba] Intubus aut intubum, herba ex Chicoreatum genere: vulgo Endivia. *Fibris*] Fibræ ſunt oræ fluminum, ait Feſtus: hinc partes cujuſcunque viſceris, fibræ:

—Nec fibris requies datur ulla renatis,

ſexto AEneidos.

Umbra] Non faſtidienda hæc quoque ſcientia, atque

non in ultimis ponenda, quando quibuſque ſatis umbra, aut nutrix, aut noverca eſt: Juglandium quidem pinorúmque & picearum & abietis quæcunque attigere, non dubié venenum eſt, ait Plinius de umbris arborum libri decimi ſeptimi capite duodecimo. Quod ecloga ultima attingitur:

Surgamus, ſolet eſſe gravis cantantibus umbra:
Juniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.

Pater] Digreditur in cauſſam vitiatarū frugum, eamque ex divina providentia repetit, ut homines labore acuantur: ubi tertium locum adhibiti ad agriculturam numinis annotabis. Locus eſt é primo Heſiodi:

κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ βίον ἀνθρώποισι.
Occultarunt enim dii victum hominibus,

Pater] Eodem Heſiodi libro:

—πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.
-pater hominumque deorumque.

Per artem] Ex Arato:

ὥρη μέν τ' ἀρόσαι νειοὺς, ὥρη δὲ φυτεῦσαι·
ἐκ Διὸς ἤδη πάντα πεφασμένα πάντοθι κεῖται.
Tempus quidem arandi novales, tempus quoque plantandi:
E Joue jam omnia oſtenſa ubivis ſunt.

Veterno] Veternus morbus ex nimio otio perpetuum ſomnum inducens: Quo morbo Georgius Trapezuntius, Orbilius grāmaticus, Hermogenes ſophiſta, dicuntur literarum memoriam amiſiſſe. *Ante*] Illuſtratio per diſſimilitudinem aureæ ætatis & præſentis agriculturæ: AEtate aurea, communio rerum erat & naturalis abundantia. *Ipſaque tellus*] De eodem quarta ecloga:

Molli, paulatim flaveſcet campus ariſta:
Incultiſque rubens pendebit ſentibus uva:
Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.

Et ibidem.

——Omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus nec vinea falcem:
Robuſtus quoque jam tauris juga ſolvet arator.

Auream

Aureã verò ætatem illam ad Auguſtum refert ſexto AEneidos:

Auguſtus Cæſar, divum genus, aurea condet
Secula, quæ rurſus Latio regnata per arva
Saturno quondam———

Idem AEneidos octavo de Saturno:

Aureaque, ut perhibent, illo ſub rege fuerunt
Secula: ſic placida populos in pace regebat.

Quod é primo Heſiodi deductũ eſt, & ab Ovidio metamorphoſeos primo poſteá tractatum. *Ille*] Antapodoſis diſſimilitudinis. *Serpentibus*] Contrarium in ætate aurea:

Occidet & ſerpens & fallax herba veneni
Occidet, Aſſyrium vulgó naſcetur amomum:

ecloga quarta. *Prædarique*] Ne qua ſecuritas eſſet in paſcendo: contrá fuit ecloga quarta de ætate aurea:

Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ
Ubera, nec magnos metuent armenta leones.

Et quinta in Daphnidis apotheoſi:

Nec lupus inſidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.

Pontumque] Pontus, deus maris, hic pro mari ipſo per metonymiam ponitur. *Moveri*] Fluctibus adverſus navigationis ſecuritatem. *Mellaque*] Contrá fuit ecloga quarta.

Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.

Ignemque] Videtur Heſiodum imitari:

κρύψε δὲ πῦρ——
Abſcondit veró ignem.

Ubi fingit Heſiodus Jovem indignatum, quód Prometheus ignem ferula ſubripuiſſet: per ignem veró, prudentiam Logicam Plato interpretatur in Philebo: & illud innui videtur ſexto AEneidos,

Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo.

Poſſit etiam fortaſſis hic intelligi naturalis maturitas humani alimenti, quæ ab irato Jove detracta, labore hominibus & artificio requirenda fuit; præſertim cúm

mox dicatur:

Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.

Idem tamen furtum celebratur etiam ſexta ecloga:

Caucaſeaſque refert volucres,furtumque Promethei.

Vina] Contrarium fuit ecloga quarta:

Incultiſque rubens pendebit ſentibus uva.

Ut varias] Repetitur inducti laboris cauſſa, humani nempe ingenij exercitatio per agriculturam, coquinariam,nauticam,venationem, piſcationem,metallicam.

Meditando]Notabis hic Ariſtotelica artium principia, obſervationem & experientiam, vel potiús fructus & fines: ut enim hinc artes profectæ ſunt, ſic eodem ſunt referēdæ. *Sulcis*] Aratione. *Frumenti herbam*] Periphraſis eſt ſegetis, ait Servius: vel potiús agriculturæ periphraſis in toto,

—et ſulcis frumenti quæreret herbam.

Et ſilicis] Periphraſis coquinariæ artis: cujus facultas ad coquendos cibos tota eſt ex igne:ubi etiam ſui calefaciendi vis & multa alia agendi ſignificari poteſt.

Cavatas alnos] Periphraſis eſt navis,quæ ex alno conficitur:contrá fuit ecloga quarta:

Cedet & ipſe mari vector,nec nautica pinus
Mutabit merces—

Navita] Epentheſis pro nauta,ut Servio placet, ſicuti Mavors pro Mars. *Numeros & nomina fecit.* Id eſt numeravit & nominavit: numeratæ autem ſunt 1022: In ſeptentrione 360, in Zodiaco 346, in meridie 316.

Pleiades] Stellæ ſunt ſeptem in dorſo tauri quæ latinis Vergiliæ dicuntur á veris ſignificatione,ex earum ortu: ἀπὸ τοῦ πλεῖν, á navigando dictæ, quód ortu ſuo primæ navigationis tempus oſtendant. *Hyadas*] Hyades, ſeptem ſunt ſtellæ in dorſo Tauri: ἀπὸ τοῦ ὕειν, á pluendo: de quibus quarto faſtorum:

At ſimul inducent obſcura crepuſcula noctem,
Pars Hyadum toto de grege nulla latet.
Ora micant Tauri ſeptem radiantia flammis,
Navita quas Hyadas græcus ab imbre vocat.

Atlantides

Atlantides etiam dicuntur, quia Atlantis filiæ ſunt: item Hœdi: á latinis imperité nominantur Suculæ, quaſi á ſuibus dictæ ſint, ait Cicero ſecundo de Natura deorum: & Plinius decimi octavi capite decimo quarto.

Lycaonis] Lycaon, Rex Arcadiæ, Caliſtho filiam habuit, quæ á Junone converſa eſt in urſam, quia amaretur á Jove: at Juppiter miſeratus, in cœlum tranſtulit: Eſt autem major Urſa, ſeu major ſeptétrio, ſidus 35 ſtellis inſigne: nam 27 habet in forma, extra formam habet 8. Elice autem dicitur, quam Græci nautæ ducé navigationis ſpectant, cúm Sydenii Cynoſuram, id eſt minorem Urſam ſpectaret: hodie nautæ ſpectát acum magnete tactam. *Tum laqueis*] Periphraſis eſt venationis ex ſuis inſtrumentis, effectis, ſubjectis. *Viſco*] Glutino ad aucupium apto. *Canibus circundare ſaltus*] E decima ecloga repetitum,

—Non me ulla vetabunt

Frigora Parthenios canibus circundare ſaltus.

Atque alius] Periphraſis eſt piſcationis ex ſuis inſtrumentis, effectis, ſubjectis. *Funda*] Genus retis hic ſignificat, á fundendo dictum, ait Servius. *Humida lina*] Periphraſis verriculi, quod & retis genus eſt. *Tum ferri*] Periphraſis eſt artis metallicæ ex vna ſpecie. *Ferri rigor*] Id eſt ärs inventa indurandi ferri. *Arguta*] Stridulæ: ſic arguta ſilex ecloga quinta, & argutum nemus ecloga octava, & arguti olores nona dicuntur. *Lamina*] Lata portio metalli, ferri, plumbi, ſtanni, æris, argenti, auri: bractea de poſterioribus præcipué, vel bractea tenuior, & argutior: vide Vallam libri quarti capite ſeptuageſimo quarto: Lamina etiám de ligni portionibus apud Plinium dicitur, cúm ait fagi ſectiles laminas. *Serræ*] AErariam fabricam, alii Chalybas, alii Cyclopas. Ferrum Heſiodus eos qui vocati ſunt Dactyli Idæi: Fabricam materiariam Dædalus primus reperit, & in ea ſerram, aſciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam, normam, ait Plinius libri ſeptimi capite quinquageſimo ſexto. *Nam primi*] Primi non ſerra-

bant,ſed cuneis tantúm ſcindebant. *Tum variæ*] Complexio longioris inductionis, cujus ſumma cauſſa epiphonemate repetitur. *Labor*] Alluſio quædam eſt fortaſſis ad illud Heſiodium:

Τῆς δ᾽ ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
Ἀθάνατοι.
Ante virtutem ſudorem Dii poſuerunt
Immortales.

Sed ex Theocriti viceſimo quinto Idyllio ſumptus eſt locus:

Ἁ πενία Διόφαντε, μόνα τὰς τέχνας ἐγείρει,
Αὐτὰ τῶ μόχθοιο διδάσκαλος.
Paupertas, Diophante, ſola artes excitat:
Hæc laboris magiſtra.

Et in prologo Perſius:

Quis expedivit pſittaco ſuum χαῖρε;
Picaſque docuit noſtra verba conari?
Magiſter artis ingeniique largitor
Venter, negatas artifex ſequi voces.

Et Horatius ſecundo Epiſtolarum libri ſecundi:

Deciſis humilem pennis, inopemque paterni
Et laris & fundi, paupertas impulit audax
Ut verſus facerem.

Prima] Prima pars inductionis repetitur de agricultura, & inventrix Ceres proponitur. *Arbuta*] Arbutus, arbor, cujus poma ſunt ceraſis ſimilia: de qua tertia ecloga:

Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis:

Item ſeptima.

Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra

Poma ipſa, ſunt arbuta: de quibus erit etiam poſteá. *Dodona*] Civitas Epeiri,cui vicinum nemus Jovi ſacrum eſt,glandibus abundans:unde fuit anteá,

Chaoniam pingui glandem mutavit ariſta.

In Dodone autem Jovis fons cúm ſit gelidus, & immerſas faces extinguat, ſi extinctæ admoveantur, accendit.Idem meridie ſemper deficit: qua de cauſſa ἀναπαυό-

σπανόμηνον vocant : mox increſcens , ad medium noctis exuberat, ab eo rurſus ſenſim deficit. *Mox*] Revertitur ad inchoata frugum vitia , & eorum novas ſex ſpecies deſcribit. *Eſſet*] Conſumeret, perderet. *Rubigo*] proprié vitium eſt obſcœnæ libidinis, quod ulcus vocatur : Hic vitium eſt frugum nullo minus noxium : frequentiſſimum in roſcido tractu convallibuſque ac perflatum non habẽtibus : eo diverſo carent ventoſa & excelſa : Plinius libri decimi octavi capite decimo ſeptimo: Niellam Galli vocant,qua nempe ſpicæ marceſcũt, & in pulverem fœtidum confriantur: & rubiginoſas ſegetes , niellatas vocant : De remedio rubiginis ibidem Plinius, & capite viceſimo nono. Rubigo quidem, maxima ſegetum peſtis,lauri ramis in arvo deflexis,tranſit in eorum folia ex arvis : & adverſus eam peſtem Rubigalia , Numa conſtituit anno regni ſui undecimo , quæ nunc aguntur ad undecimum Calendas Maji,quoniam tunc feré ſegetes rubigo occupat. *Segnis*] Inutilis,infœcundus. *Horreret*] Spinis videlicet acutis,ut de paliuro quinta ecloga:

—& ſpinis ſurgens paliurus acutis.

Carduus] Sylveſtris intelligatur:nam ſativus in magnis quondam menſarum deliciis fuit : De iis Plinius libri decimi noni capite octavo : Portenta quoque terrarum in ganeam vertimus, etiã ea quæ refugiunt quadrupedes conſciæ : & ejuſdem libri capite quarto , prodigia ventris appellat. *Sylva*] Metaphora,qualis anteá jam fuit,

—fragiles calamos ſylvamque ſonantem.

Lappaque] Lappa canaria eſt quæ canibus , alia φιλάνθρωπος, quæ hominibus adhæret:alia perſonata , cujus foliis , quia ampla ſunt , ad perſonas hiſtriones utebantur. *Tribulique*] Tribulus, ſpinæ genus, á ſemine triangulari dictum , vel quód cuſpidatum trifariam feriat : Tribulus autem ut Plinius libri viceſimi capite decimo ſexto,non niſi in paluſtribus naſcitur.Dira res alibi, juxta Nilum & Strymonẽ excipitur in çacabis.idem

libri viceſimi ſecundi capite decimo: Thraces qui ad Strymonem habitant, foliis tribuli equos ſaginant, ipſi nucleo vivunt panem facientes prædulcem & qui contrahit ventrem. Hemiſtichium tertio Georgico repetitur:

Lappæque tribulique abſint.--

Lolium] Herba, quæ Gallis vulgo Yvrea, græcis ζιζάνιον. Infelix á Virgilio dictum, ait Plinius libri viceſimi tertii capite viceſimo quinto: Hoc tamen mollitum ex aceto, coctum, impoſitumque ſanat impetigines celeriús, quó ſæpius mutatum eſt: medeturque & podagris & aliis doloribus cum oxymelite: Hæc ille. Vitiat autem oculos, ut Ovidius primo Faſtorum teſtis eſt:

Et careant loliis oculos vitiantibus agri.

Et proverbium hinc natum, quo Plautus utitur in Milite:

Mirum eſt lolio victitare te, tam vili tritico:

id eſt nil videre. *Steriles*] Steriles avenæ ad differentiam ſativarum, ut Servius: Primum autem omnium frumenti vitium, avena eſt, & hordeum in eam degenerat, ſicut ipſa frumenti ſit inſtar, quippe cúm Germaniæ populi eam edant, neque alia pulte vivant: ait Plinius libri decimi octavi capite decimoſeptimo. *Infelix*] Verſus eſt é quinta ecloga repetitus integer: hæc veró reliqua frugum vitia Plinio ſunt libri decimi octavi capite decimo ſeptimo: Nam lolium, ait, & tribulum & carduum, lappamque, non minus quám rubum inter frugum morbos potiús, quám inter ipſius terræ peſtem numeraverim. *Quod*] Concluditur epilogo quartum præceptum, & é ſuperioribus aliquid dicitur. *Raſtris*] Illud é quinto ſoli præcepto fuit,

Multúm adeó raſtris glebas qui frangit inertes.

Aves] Propter illud, *improbus anſer.* *Opaci*] Umbris opacati, nõ aprici. *Premes*] Amputabis. *Umbras*] Propter illud, *aut umbra nocet.* *Votiſque*] Propter illud, *Humida ſolſtitia:* ubi tertius numinis invocati locus iteratur. *Heu.*] Exclamatio in ubertatem alienam: qualis

lis deſcripta priús eſt,

Illa ſeges demum votis reſpondet avari
Agricolæ:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.

Dicendum & quæ ſint duris agreſtibus arma,
Quis ſine nec potuere ſeri, nec ſurgere meſſes:
Vomis, & inflexi primùm grave robur aratri,
Tardaque Eleuſinæ matris volventia plauſtra,
Tribulaque, trabeæque, & iniquo pondere raſtri:
Virgea præterea Celei, viliſque ſupellex,
Arbuteæ crates & myſtica vannus Iacchi:
Omnia quæ multó anté memor proviſa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuó in ſylvis magna vi, flexa domatur
In burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic á ſtirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo:
Cæditur & tilia anté jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus á tergo torqueat imos:
Et ſuſpenſa focis exploret robora fumus.
Poſſum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenueſque piget cognoſcere curas.

Dicendum] Viginti proximis verſibus deſcribuntur é cauſſis adjuvantibus inſtrumenta ad agri & ſegetis cultum pertinétia: quod præceptum & ad ſolum & ad ſpeciem rerum attinet. De his mutis inſtrumentis Varro libri primi capite viceſimo ſecundo copioſiús præcipit, de corbillis,doliis, fiſcinis, tribulis, malleis, raſtellis, & cæteris: Heſiodus etiam ſecundo Operum & dierum, ſed pauló diſſimiliter. *Duris agreſtibus*] Periphraſis agricolarum. *Eleuſinæ*] Eleuſis, civitas eſt Atticæ, ubi Ceres per Celeum regem hoſpitio ſuſcepta Triptole-

mum ejus filium agriculturam docuit, & alatis ſerpentibus impoſitum per orbem dimiſit ad uſum frumenti hominibus declarandum, ait Servius. Eleuſina itaque mater, Ceres definitur. *Plauſtra*] Quibus demeſſæ ſegetes convehuntur:

--ἑκατὸν δέ τε δούρατ' ἀμάξης.

centum veró etiam ligna plauſtri, ait Heſiodus.

Tribulaque] Tribula aut tribulum, tabula lapidibus aut ferro aſperata, qua fruges teruntur: vide Varronem libri primi capite quinquageſimo ſecundo. Hinc tribulare pro terere. *Traheæque*] Tribrachus (quæ trahe) Traha autem, & epentheſi trahea, genus vehiculi ſine rotis. *Virgea ſupellex*] Virgis & viminibus contexta, ut qualli, corbes. *Celei*] Celeus, Rex Atticæ, pater Triptolemi. *Arbuteæ*] Ex arbuto factæ. *Myſtica*] Vannus, ſeu quod idem eſt, vallus, cribrum eſt Cereale, quo frumenta & legumina vannantur & ventillantur: quæ Iaccho ſacra & myſtica eſt, quia ſacra Iacchi ſeu Liberi patris, ad purgationem animæ ſpectant, ut hoc inſtrumentum ad purgationem frumentorum. μύστης, ſacra diſcens, myſteriorum peritus, ſacris initiatus: ἀπὸ τοῦ μύειν, occultando, quód myſteria ſint arcana & occulta: pro myſtica, Pierius monet in Codice Romano legi muſtica: unde quidam interpres exiſtimat vannum muſteam, qua vina (quorum Deus eſt Iacchus) percolantur: at nihil hic de vino agitur. *Iacchi*] ἰάχω, clamo, reſono: ἰαχή, clamor: hinc Iacchus gemino cc metri gratia, quia in Bacchanalibus magnus clamor & ſtrepitus fiat. *Omnia*] Inſtrumenta multó anté providéda quám ſit hic opus. *Continuó*] Proviſio aratri per ſuas artes, & earum feré materiam, burim ex ulmo, temonem, aures, dentale, jugum é tilia & fago, ſtiva. *Domatur*] Metaphora. *Buris*] Buris, pars aratri poſterior decurvata: quaſi βοὸς οὐρὰ, bovis cauda, ait Servius. Bura dicitur apud Varronem de re Ruſtica libri primi capite decimo nono: Terram duram proſcindere, niſi boves magnis viribus non poſſunt, & ſæpe fracta bura relinquunt vomerem

rem in arvo. Et apud eundem authorem in lingua latina deducitur á bobus bura. *Ulmus*] Quæ rigorem fortiſſimé ſervat, ob idque cardinibus aſſamentiſque portarum utiliſſima, quia minimé torqueatur: Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo. *Temo*] ad quem boves junguntur. *Binæ*] Duæ, quibus ſulcus lætior efficitur. *Dentalia*] Dentale, eſt lignum ad quod vomer includitur: dens etiam dicitur á Varrone. Heſiodus dentale jubet eſſe πρίνονον, id eſt ilignum. *Dorſo*] Dorſo duplici dentale dicitur, quia latum eſt, aut ejus utrumque latus eminet. *Tilia*] Molliſſima tilia eadem & calidiſſima: argumentum afferūt quód citiſſimé aſcias retundat, Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo.

Jugo] Ad jugum. *Levis*] Ne ejus pondere boves laborent. *Fagus*] Grata paſtoribus arbor opacitate ſua: unde ſunt illa:

Tityre, tu patulæ recubans ſub tegmine fagi:

ecloga prima:

Immo hæc quæ viridi nuper ſub tegmine fagi
Carmina deſcripſi-- ecloga quinta.

Facilis eſt fagus, quanquam & fragilis & tenera eadem ſectilibus laminis in tenui flexilis, capſiſque & ſcriniis ſola utilis: Plinius libri decimiſexti capite quadrageſimo tertio. *Stivaque*] Stiva, manica aratri, qua curſus aratri dirigitur, ut hic poëta definit: Heſiodo ſtiva fit é lauro vel ulmo, non autem é tilia aut fago. *Currus imos*] Impreſſio vomeris ſignificatur, quæ altior aut levior eſt, prout ſtiva regitur: & patriam ſuam Virgilius reſpexit, ubi aratra rotis tanquam currus volvuntur. *Robora*] Synecdoche pro quibuſlibet lignis: quæ ſi ad fumum rimas non egerunt, probatæ ſunt ſoliditatis: Sic Heſiodus ſecundo:

πηδάλιον δὲ εὐεργὲς ὑπὲρ καπνοῦ κρεμάσασθαι·
Clavum vero fabrefactum ſuper fumum ſuſpendito.

Poſſum] Locus attentionis ad ſequentia documenta per apophaſim. Veteres autem agriculturæ ſcriptores Varro capite primo primi libri de re Ruſtica, numerat

græcos quinquaginta: Ergo horum præcepta Virgilius intelligit, ut Catonis & Varronis etiam.

Area cum-primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & creta ſolidanda tenaci:
Ne ſubeant herbæ, neu pulvere victa fathiſcat:
Tum variæ illudant peſtes. ſæpe exiguus mus
Sub terris poſuitque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ:
Inventuſque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monſtra ferunt: populatque ingẽtem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica ſenectæ.

Area] Deſcribitur area ex efficientibus cauſſis: ubi notat Servius ὑστερολογίαν. Nam primùm eſt area vertenda manu, tum ſolidanda, poſtremò æquanda: quem ordinem Virgilius hic pervertit. De area Cato ſic præcipit: Aream ſic facito: Locum ubi facies, confodito, poſteà amurca conſpergito bene, ſinitoque combibat: poſteà comminuito glebas bene: Deinde coæquato, & paviculis verberato, poſteà denuò conſpergito, ſinitoque areſcat: Si ita feceris, neque formicæ nocebunt, neque herbæ naſcentur. Varro libri primi de re Ruſtica capite quinquageſimo primo, loco deſcribit ſublimiori, quam perflet ventus, modicam pro magnitudine ſegetis, rotundam medio, pauló extumidam, ut ſi pluerit, non cõſiſtat aqua, & quám breviſſimo itinere extra aream defluere poſſit: omne porró breviſſimum in rotũdo é medio ad extremũ ſolida terra pavitam: maximé ſi eſt argilla, ne æſtu peminoſa, in rimis ejus grana oblireſcãt, recipiant aquam, & oſtia aperiant muribus ac formicis: Itaque amurcã ex præcepto Catónis adhibet, quia ſit herbarum inimica, & formicarum & talparum venenum: Ait etiam apud nõnullos tectas areas eſſe propter pluvias: ubi autem tectæ ſunt, & loca ſunt calida, propé facienda umbracula, quó ſuccedant homines in æſtu

æſtu tempore meridiano. Columella libri ſecundi capite viceſimo, aream in demeſſa faba & lecta ſtatuit, quia dum á pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam ungulis atteruntur: atque ita glabreſcit, & fit idonea trituris area, & amurcam quæ non acceperit, ſalem præcipit. Palladius libri primi capite triceſimo ſexto, jubet aream non procul eſſe á villa, ut fraus minor timeatur, domini vel procuratoris vicinitate ſuſpecta: ſit autem vel ſtrata ſilice, vel ſaxo montis exciſa, vel ſub ipſo trituræ tempore ungulis pecorum & aquæ admiſtione ſolidata: clauſa deinde & robuſtis munita cancellis propter armenta, quæ cum teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus & purus, in quem frumenta transfuſa refrigerentur, & horreis inſerātur: quæ res in eorum durabilitate proficiet: fiat deinde undecunque proximum tectum, maximé in humidis regionibus, ſub quo propter imbres ſubitos frumenta, ſi neceſſitas coëgerit, raptim vel munda vel ſemitrita ponātur. Sit tamen area longé ab hortis, vineis atque pometis: Nam ſicut radicibus virgultorum proſunt lætamen & palmeæ, ita inſidentes frondibus, eas perſecant atque arere compellunt: Plinius libri decimi octavi capite viceſimo nono: De area nihil prætereá præcipit: niſi forté quód fimi bubuli dilutioris illitionem præcipit. Atque hæc authores illi de area: quæ in Gallia noſtra propter pluvias feré tecta eſt, nec uno tempore tritura fit. Mirū autem eſt amurcæ mentionem præteritam eſſe á Virgilio, cúm tam firmum contra peſtes, quas exponit, remedium ſit, & á veteribus tātoperé prædicatū. *Cum primis*] Solœciſmū Chariſius hic ſtatuit, quód præpoſitio (cum) ponatur pro, in. At Gellius libri decimi ſeptimi capite ſecundo, eam phraſim veterum ait fuiſſe. *Cylindro*] Cylindrus, columna lapidea rotabilis: á κυλίνδω, volvo. *Creta*] Creta in variis regionibus varia eſt, ut Plinius libri triceſimi quinti capite decimo ſeptimo. Itaque cretam tenacem nobis hic definit Virgilius, pro qua amurcam Cato præcipit. *Fathiſcat*] Id eſt fatim vel affatim

hiſcat,oſtiaq; aperiat muribus ac formicis. *Ne ſubeant*] Ratio eſt diligentioris areæ, ex adjunctis vitiis, quibus grana pereũt. *Exiguus mus*] Periphraſis eſt nitellæ,quæ & per diminutiouem nitedula dicitur: Cicero pro Seſtio: Quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa ex vepreculis extracta nitedula Rempublicã conaretur arrodere. *Capti*] Caper hic ſolœciſmum notat,& notatur á quibuſdam non orationis,ſed rei error,quód non ſint oculis captæ talpæ,quæ nunquam viderint:At capti,pro debilibus dici poteſt: & talpis quadrupedum ſolis quãvis viſus non ineſt,oculorum tamen effigies ineſt,ſiquis prætentam detrahat membranulam,ut Plinius libri undecimi capite tricеſimo ſeptimo author eſt. Varro etiã in Theſſalia ſuffoſum ait á talpis oppidum; ut Plinius idẽ libri octavi capite viceſimo nono. *Bufo*] Rana terreſtris minimæ magnitudinis. *Populatque*] Populare,proprié eſt populi gratiam conciliare:

Atque ut promeruit pater,patriam populavit meam,

ait Pacuvius. Per Metaphoram eſt prædari,quod populari ſæpiús dicitur. *Curculio*] Per ἀντίςοιχον, pro(gurgulio:) quia nil aliud feré ſit, quám guttur: Calendula vulgo dicitur:Animal parvum eſt,frumenta corrodens: quod intra quatuor acervi digitos, ut Plinius libri decimi octavi capite triceſimo, non deſcendit, nec ampliús periclitatur: Ne veró frumento noceat gurgulio itemque mures,granarium murca oblinendum monet.

Contemplator item, quum ſe nux plurima ſylvis
Induet in florem,& ramos curvabit olentes:
Si ſuperant fœtus,pariter frumenta ſequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At ſi luxuria,foliorum exhuberet umbra,
Ne quicquam pinguis paleæ teret area culmos.

Contemplator] Digreſſione proponitur prognoſticon futuræ ubertatis, é floribus amygdalæ folia ſuperantibus,

bus. Ex his autem quæ hyeme Aquila exoriente concipiunt, floret prima omnium amygdala, menſe Januario: Plinius libri decimi ſexti capite viceſimo quinto. *At ſi*] Prognoſticon contrariæ ſterilitatis ex contrario ſigno, Si foliis amygdalæ obruantur flores, ſterilitas indicetur. *Exuberet*] Huber, id eſt fœcundus: ſic hubero: Et cœlo quidem nunquam benignitas tanta, ut ſimul terras huberet foveatque, ait Plinius in panegyrico: hic exhuberare pro ſuperare vel redundare.

Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,
Et nitro priùs, & nigra perfundere amurca,
Grandior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet:
Et quamvis igni exiguo properata maderent.
Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. Sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro ſublapſa referri:
Non aliter, quàm qui adverſo vix flumine lembum
Remigiis ſubigit: ſi brachia forté remiſit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.

Semina] Redit ad propoſitam rerum ſpeciem, & præceptum de præparando ſemine conſtituit, ex ſuis cauſſis, nitro, amurca, igne, ſelectione ſeminis. *Medicare*] Velut ægrota: ut populo & populor, ſic medico & medicor.

—*ſenibus medicantur anhelis,*

erit ſecundo Georgico. *Nitro*] Nitrum, ſimile eſt noſtri ſalis, ſed nihil habet gelidi rigoris, nihil ſalſi ſaporis: ſolet tamen juxta naturam ſalis durare calidiate, & nubiloſo aëre liqueſcere: nitro nunc caremus, ſed pro eo, ſalem petræ adhibemus: de generibus ejus ex Media, Thracia, Macedonia, Ægypto, totaque ejus natura,

Plinius libri triceſimi primi capite decimo. *Amurca*] Sordes olei, ſed præcedentes: nam ſequentes dicuntur fæces: per c ſcribitur, ſed pronuntiatur per g: ut C. Gajus, Cn. Gneus: hæc Servius de Amurca. *Grandior*] Effectus eſt hujus medicationis. *Siliquis*] De quibus anteá:

Unde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen.

Et Plinius libri decimi octavi capite decimo ſeptimo, de fabis videtur hunc locum interpretari: ubi de medicatione hac ita loquitur. Vino autem ſemina perfuſa minús ægrotare exiſtimant: Virgilius & amurca perfundi jubet fabam, ſic etiam grandeſcere promittit: quædam veró ſi triennio anté ſatum, urina & aqua macerentur, præcipué adoleſcere putant: Reliqua ſemina cupreſſi foliis tuſis ſi miſceantur, non eſſe vermiculis obnoxia, nec ſi interlunio ſerantur: Quin & armo talpæ contacta ſemina, uberiora eſſe: felle autem bubulo attingi ſemina utilius putant: hæc ille ac etiam complura de medicamentis frugum: de quibus etiam Columella libri ſecundi capite nono: & Palladius libri primi capite triceſimo quinto. *Lecta*] Columella libri ſecundi capite nono hanc cauſſam diligenter explicat: Nam quod ait Celſus, ubi mediocris eſt fructus, optimam quamque ſpicam legere oportet, ſeparatumque ex ea ſemen reponere: cúm rurſus amplior meſſis provenerit, quicquid exteretur, capiſterio expurgandum erit: & ſemper quodque propter magnitudinem ac pondus in imo ſubſederit, ad ſemen reſervandum. Nam id plurimum confert, quia quamvis cæteris locis humidis, tamen etiam ſiccis frumenta degenerant, niſi cura talis adhibeatur. Hoc præceptum Columella citat iterũ libri ſecũdi capite decimo, & ad omnes rerum ſpecies attinere indicat, non ad ſola frugum ſemina: Itaque illic ad equarum progeniem refert: Plinius libri decimi octavi capite viceſimo quarto, addit ſemen optimum eſſe anniculum, bimum deterius, trimum peſſimum, ultra ſterile: Item optimum eſt granum, quod rubet, & dentibus

bus fractum, eundem habet colorem: deterius, cui plus intus albi eſt. Varro libri primi capite quadrageſimo: Semina videre, ne vetuſtate ſint exfuncta, prodeſt: aut ne ſint admiſta, aut ne propter ſimilitudinem ſint adulterina: Semen vetus tantúm valet in quibuſdam rebus, ut naturam commutet: Nam ex ſemine braſſicæ vetere naſci ajunt rapa, & contrá ex raporum, braſſicam. Idem rurſus capite quinquageſimo ſecundo: Quæ ſeges grandiſſima atque optima fuerit, ſeorſum in aream ſecerni oportet. *Manu*] Hinc dictum quidam volunt legumen, ait Servius: at Virgilius hic non de ſolis leguminibus., ſed de omnibus ſeminibus loquitur: & hoc præceptum ad omnem agricolationis rationem attinet, ut recté Columella ait. *Sic omnia*] Cauſſa tantæ diligentiæ in præparatione ſeminum ad naturæ imbecillitatem & infirmitatem tuendum & reſtaurandum. *Non aliter*] Declaratur ſimilitudine navigii, celeritas culturæ, ad naturam ſeminum medicandam. *Lembum*] Naviculam admodum brevem, ut Servius. *Remigiis*] Metonymia, pro remis. *Remiſit*] Deſiit remigare. *Atque*] Non eſt conjunctio connexiva, ſed interdum comparativa, ut., Aliter ego feci atque tu. Aliquando adverbium eſt, ut hic pro ſtatim: & apud Ennium,

—atque accedit muros Romana juventus:

Gellius libri decimi capite viceſimo nono.

Præteream tam ſunt Arcturi ſidera nobis,
Hædorumque dies ſervandi & lucidus Anguis,
Quám quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus, & oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die, ſomnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci, atque umbris jam dividet orbem:
Exercete viri tauros, ſerite hordea campis,
Uſque ſub extremum brumæ intractabilis imbrem.

E

Necnon & lini ſegetem,& cereale papaver
Tempus humo tegere: & jamdudum incumbere aratris.
Dum ſicca tellure licet,dum nubila pendent.

Præterea] Acceſſurus ad ſextum frugum præceptum de ſatione ſeminum, præfatur Aſtrologiæ parem in agricolis & nautis neceſſitatem: ubi notabis de communibus agriculturæ cauſſis cœlum proponi: quod attingebatur etiam priús,

Ventos & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit.

Arcturi] De quo jam dictum eſt:

—ſub ipſum
Arcturum ſat erit tenui ſuſpendere ſulco.

Hœdorumque] Hœdi, ſunt ſtellæ duæ parvæ in ſiniſtra Erichthonii, in cujus etiam ſiniſtro humero inſidet Capra Amalthea. *Lucidus anguis*] Tres Angues in cœlo ſunt, primus Septentrionum medius, ſecundus Ophiuchi, tertius in ſignis Meridionalibus, & Hydra dicitur. Servius hic Hydram ſumit: ego primum anguem malo, lucidum ſtellis 30. qui & icicirco poſteá magnus Anguis dicetur. Arcturus oritur coſmicé decimo quinto die Septembris. *Oſtriferi*] Oſtrea plurima ferentis. Notabis hic maſculinum genus contra artem. *Abydi*] Abydus in Aſiatico Helleſponti litore, civitas eſt oppoſita Seſto civitati, in ejuſdem Helleſponti litore Europeo: tam vicinæ autem, ut eminús gemina Abydus appareat.

—Dirimique procul non æquore viſa
Cœperat á gemina diſcedere Seſtos Abydo: Valerius Flaccus primo Argonauticωn. *Libra*] Propoſita Aſtrologiæ neceſſitate, jam per aſtra deſcribit ſationis tempora: De quibus Cato ſic breviter, cúm de ſementi facienda præcipit: Ubi quiſque locus frigidiſſimus aquoſiſſimuſque erit, ibi primúm ſerito: in calidiſſimis locis ſementem poſtremúm fieri oportet. Virgilius igitur

primó

primó æquinoctium Autumni deſcribit per ingreſſum Solis in Libram: Calendis veró Octobris Sol in libram tranſitum faciebat: Columella libri undecimi capite ſecundo. Libra, ſidus Zodiaci ſolum inanimum: Olim Chelæ & brachia Scorpionis dicebantur, ut anteá patuit: Stellas habet in forma 8. extra, 9: Juxta habet 9. nil ad formam facientes: hic veró per Metonymiam intelligamus tempus Solis, Libram ingredientis. *Die*] Nō eſt contractio, ſed uſurpatio vetuſtatis: & ſic Saluſtius: Dubitavit acie pars. Et ideo ſic declinatur, quia genitivus ſingularis nominativo plurali major eſſe nō debet. Hæc ex Servio. At Gellius libri noni capite quarto legit (Dies) non (die,) & docet exemplis veterum, in genitivo ſingulari non (die) ſed (dies) eſſe: ſic enim pleraque, ætas veterum declinavit; hæc facies, hujus facies: fames, hujus fames: ſic dies hujus dies. Reperies tamen apud Ciceronem in emendatis exemplaribus cōtra Gellium, (pernicie) in genitivo, ut hic (die.) *Pares horas*] Intellige ex æqualibus, de quibus jam dictum eſt: In æquinoctiis enim quia dies artificiales noctibus artificialibus ſunt æquales, ideó & horæ licet aliis diebus inæquales, tamē ſunt æquales inter ſe diurnæ nocturnis. *Et mediū*] Et tota dies naturalis, id eſt completa Solis una converſio, facit artificialē diem nocti artificiali æqualem: quod ſub Æquatore habitantibus perpetuum eſt. *Hordea*] Hordeum, inter æquinoctium Autumni & Brumam ſeri jubet, ut interpretatur Plinius libri decimi octavi capite decimo quarto. *Brumæ*]

Bruma novi prima eſt, veteriſque noviſſima Solis,

ait Ovidius primo Faſtorum: Solſtitium hybernum vulgo dicitur: proprié tamen Ciceroni, Virgilio, Plinio, Bruma dicitur, & accidit nunc 3. & 2. Idus Septembris. id eſt ejuſdem 12. & 11. die: Virgilii itaque tempore, 2. & 1. Democritus talem futuram hyemem arbitratur, qualis fuerit Brumæ dies, & circa eum terni: Item ſimilem Solſtitio æſtatem, ait Plinius libri decimi octavi capite

viceſimo ſexto. *Lini*] Plinius tamen linum & papaver Vere ſerendum monet libri decimi octavi capite viceſimo quarto. *Dum ſicca*] Periphraſis eſt temporis inter Autumnum & brumam.

Vere fabis ſatio: tunc te quoque Medica, putres
Accipiunt ſulci, & milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit quum cornibus annum
Taurus, & adverſo cedens Canis occidit aſtro.
At ſi triticeam in meſſem, robuſtaque farra
Exercebis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis,
Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur,
Gnoſiaque ardentis decedat ſtella Coronæ,
Debita quàm ſulcis committas ſemina, quamque
Invitæ properes anni ſpem credere terræ.
Multi ante occaſum Majæ cœpere: ſed illos
Expectata ſeges vanis eluſit avenis.
Si veró viciamque ſeres, vilemque faſelum,
Nec peluſiacæ curam aſpernabere lentis:
Haud obſcura cadens mittet tibi ſigna Bootes:
Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas.

Vere] Proponitur verna ſatio, fabæ, medicæ, milii. *Fabæ*] De qua Plinius libri octavi capite duodecimo: Inter legumina maximus honor fabæ, ejuſque multiplex uſus, omnium quadrupedum generi, maximé homini: ſeritur ante Vergiliarum occaſum, leguminum prima: ut antecedat hyemem: Virgilius eam per ver ſeri jubet, circumpadanæ Italiæ ritu: ſed major pars mavult fabalia maturæ ſationis, quám trimeſtrem fructum ejus: Nam ſiliquæ cauleſque gratiſſimi ſunt pabulo pecori. Naſcitur in pleriſque locis ſua ſponte, ſicut Septentrionalis Oceani inſulis, quas ob id, Fabarias noſtri appellant. Hinc Plinius non omninó probat Virgilium,

&

& maturiorem videtur ſationem requirere. *Medica*] Apoſtrophe eſt poëtica ad Medicam herbam, á Medis (quibus authoribus Dario Græciam vaſtantę) in Europam primúm venit. Magnum trifolium vulgo, & fœnum Burgundiæ dicitur: herba equis quám optima: cujus tanta dos eſt, ut uno ſatu ampliús quám tricenis annis duret, ait Plinius libri decimi octavi capite decimo ſexto. *Milio*] Milio ſationem definit Columella libri undecimi capite ſecundo, circa Idus Aprilis. E milio panis multifarié conficitur, ait Plinius libri decimi octavi capite ſeptimo: ubi aut ſuo tempore ex India in Italiam milium allatum, nigrum colore, amplum grano, arundineum culmo: quod adoleſcit ad pedes altitudinem ſeptem, prægrandibus culmis, Lobas vocant: omnium frugum fertiliſſimum: ex uno grano terni ſextarii gignuntur. Ait idem libri decimi octavi capite decimo, Æthiopibus non aliam frugem, quám milii & hordei notam eſſe: & decimi quarti libri capite ſexto, ait é milio vinum fieri. *Annua*] Additur ad differentiam Medicæ, cui non annua rura, ſed tricenis duntaxat annis. *Candidus*] Deſcribitur accuratiús Veris ſatio leguminibus propoſita, nempé cúm Sol Taurum ingreditur: at 15. Calendas Majas Sol in Taurum tranſitum fecit tempore Columellæ, ut ait ipſe libri undecimi capite ſecundo. Taurus autem dicitur candidus auratis cornibus, propter Hyadas ſeptem, quas habet in fronte, ut jam diximus: at Pleiadas fortaſſis hic ſatius videatur intelligi, id eſt Vergilias: quæ 10 Calend. Majas tum cum Sole oriebantur, ut ibidem Columella: Nec Ver primum Virgilius ſignificare hic voluit, ſed potiús jam medium aut ſummum. *Canis*] Pridie Calend. Majas Canis ſe veſperé celabat Columellæ tempore, ut ait ipſe ibidem: Itaque non unum diem ſignificare Virgilius voluit, ſed tempus illud á 15. Calend. uſque ad initium Maji. Adverſo autem aſtro propter oppoſitos affectus, nempe quód oriento altero, alterum occidit. Neque placent hic Servii com-

menta: Ab æquinoctio verno initium æſtatis die 48. & Vergiliarum exortus matutinus ſtatuitur, ait Plinius libri ejuſdem capite viceſimo octavo: Calend. Aprilis idem exortus numeratur, & totum ſidus Tauri oritur á dorſo, ubi ſunt Pleiades: Dies autem ortus Vergiliarum fuit tempore Plinii ſexto Idus Maji, ait libri decimi octavi capite viceſimo ſexto. *At ſi*] Satio frumenti deſcribitur matutino, vel quod idem eſt, coſmico occaſu Vergiliarum: quinto autem Calend. Novemb. tum Vergiliæ occidebant, ut Columella libri undecimi capite ſecundo. Quod & Plinius libri decimi octavi capite viceſimo quinto notat, cúm ait: Nos incipiemus á ſementibus frumenti, hoc eſt Vergiliarum occaſu matutino. quo capite de hoc occaſu varias opiniones recenſet. Occaſum ait Vergiliarum matutinum Heſiodus (nam hujus quoque nomine extat Aſtrologia) tradidit fieri cúm æquinoctium Autumni conficeretur: Thales viceſimo octavo die ab æquinoctio: Anaximander viceſimo nono: Eudæmon quadrageſimo octavo: Ipſe veró Plinius, Cæſaris, id eſt Soſigenis aſtrologiam ſequitur, & ab æquinoctio Autumni ad Brumam 43. die Vergiliarum matutinum occaſum ſtatuit, & ab eo hyemem inchoat, & folia arboribus decidere exiſtimat, eoque occaſu nubilo pluvioſam hyemem denuntiat, ſereno aſperam. Et ejuſdem libri capite viceſimo nono de hoc ſidere rurſus ait: Vergiliæ privatim attinent ad fructus, ut quarum exortu æſtas incipiat: occaſu hyems ſemeſtri ſpatio intra ſe meſſes vindemiaſque, & omnium maturitatem complexæ: Hæc ille. Eodem tamen die Pleiades oriuntur etiam acronycho ſeú veſpertino ortu. Ubi Plinius ſationis hujus tempus non omnino probat: Nam ſementibus, ait, tempora plerique præſumunt, & ab 11. die Autumnalis æquinoctii fruges ſerunt adveniente Coronæ exortu continuis diebus, certé propé imbrium promiſſo. Palladius initio libri duodecimi: Novembri menſe, ait, triticum ſeremus,

temus, & far ſatione legitima, ac ſementi ſolenni. *riticeam*] Frumenti genera ſunt far, quod adoreum teteres appellavere, ſiligo, triticum, ait Plinius libri decimi octavi capite octavo: Hic duas ſpecies Virgilius per ſynecdochem pro genere univerſo poſuit: Tritico autem nil eſt fertilius: hoc enim natura ei tribuit, quoniam eo maximé alat hominem, cúm modio ſi ſit aptum ſolum (quale in Bizantio Africæ campo) centeni quinquageni modii reddantur. Miſit ex eo loco Divo Auguſto Procurator ejus ex uno grano (vix credibile dictu) quadringenta, paucis minús, germina: extantque ea de re epiſtolæ: Miſit & Neroni ſimiliter trecentas quadraginta ſtipulas ex uno grano. Plinius libri decimi octavi capite decimo. *Robuſta*] Quia ex omni genere duriſſima & contra hyemes firmiſſima, ait Plinius libri decimi octavi capite octavo: & ibidem capite triceſimo ait annis quinquaginta in ſcrobibus durare & conſervari. *Ariſtis*] Metonymia pro frumentis. *Eoæ*] Ad coſmicum occaſum refertur: Vergiliæ enim veſperé tum celabantur 8 Idus Aprilis, ut Columella libri undecimi capite ſecundo. *Gnoſiaque*] Gnoſus, nobile eſt in Creta oppidum, & nunc Gnoſia corona dicitur Ariadnes, quæ filia fuit Minois Cretenſium regis, amata á Baccho, & iccirco corona ejus in cœlo locata eſt parte Septentrionali, inſignita ſtellis octo: & Gnoſia corona dicitur ad differentiam cœleſtis alterius coronæ, quæ viſitur in plaga Meridionali. *Decedat*] Occidat occaſu non coſmico, ſed veſpertino: & hic ſidera duo conjuncta ſunt ad ejuſdem temporis ſignificationem, ut anteá Taurus & Canis. *Stella*] Synecdoche eſt partis pro toto ſidere. *Sulcis*] Sulcatis agris: Metonymia eſt. *Invitæ*] Quæ non ferat ſua ſponte, ſed per culturam coacta, ut anteá fuit,

—Atque imperat arvis.

Multi] Illuſtratio ex diſſimilis temporis ſatione, ſed inutili. *Maja*] Maja, una eſt Pleiadum vel

Atlantidum: harum enim nomina ſunt Electra, Alcyone, Celeno, Merope, Sterope, Taygeta, Maja. *Vanis*] ſterilibus, ut anteá dixit. *Si veró*] Deſcribitur viciæ, faſeli, lentis ſatio, ex occaſu Bootis. Hanc totam chronologiam paululúm corrigit Plinius libri decimi octavi capite viceſimo quarto: Virgilius triticum & far á Vergiliarum occaſu ſeri jubet: viciam & faſeolos, & lentem, Boote occidente: ſunt & qui ante Vergiliarum occaſum ſeri jubeant, duntaxat in arida terra calidiſque provinciis. *Viciamque*] De vicia, ut ſaginaret arva, jam dictum: Sationis ejus tria tempora ſunt, circa occaſum Arcturi, ut Decembri menſe paſcat, tunc optimé ſeritur: ſemen æqué nanque fert depaſta: ſecunda ſatio menſe Januario eſt: noviſſima Martio; Plinius libri decimi octavi capite decimo quinto. Unde intelliges præceptum Vergilij catholicum non eſſe. *Faſelum*] Faſelus & faſeolus ſeu phaſelus & phaſeolus, leguminis genus, foliis venoſis, ut Plinius libri decimi octavi capite ſeptimo: quos ſerere, qua velis terra licet ab Idibus Octobris in Calendas Novemb. ait Plinius libri decimi octavi capite duodecimo: ubi occaſum Bootæ tibi propé definitum vides: Faſelus veró Italis, quám Gallis magis notus: & vilis nunc appellatur, propter copiam, quia omne quod abundat, vile eſt. *Peluſiacæ*] Peluſinum, eſt unum é ſeptem oſtiis Nili, & ejuſdē nominis oppidum in AEgypto, ubi lens optima: Martialis in Xeniis.

Accipe Niliacam, Peluſia munera lentem.

Plinius ait ſe apud authores inveniſſe æquanimitatem fieri veſcentibus ea, libri decimi octavi capite duodecimo. *Bootes*] Βοώτης, Bubulcus, cœleſte ſignum Septentrionale in cauda Urſæ majoris, 22 ſtellis formatis, & una informi conſtans: præcipua autem eſt Arcturus, qui aliter Arctophylax dicitur, quia cuſtodiat ἄρκτον, id eſt Urſam. Quarto Non. Octobr. Auriga occidit mané, ait Columella libri 11. cap. 2. *Incipe*] Epilogus eſt quidam univerſæ ſationis, qua & vernum & autumnale

tumnale tempus com plectitur, uſque ad hyemis pruinas. Atque adhuc ad ſationis tempora, aſtrorum ortus & occaſus poëta propoſuit: ſed nimia ejus & cæca ſubtilitas Plinio videtur libri decimi octavi capite viceſimo quarto, cùm res inter ruſticos geratur, literarumque expertes, non modó ſiderum: Et confitendum eſt, ait, cœlo maximé conſtare ea, quippe Virgilio jubente prædici ventos ante omnia ac ſiderum mores, neque aliter quám navigantibus ſervari: Spes ardua & imméſa miſceri poſſe cœleſtem divinitatem imperitiæ. Hæc Plinii verba ſunt, quibus feſtivé Maronem cavillatur: deinde quó lætiores agricolarum mentes ab hac Maronis aſtrologia diſcedant, toto capite viceſimo quinto & viceſimo ſexto proponit Aſtrologiæ difficultatem, ut anni ſit propé inexplicabilis ratio, quód tempeſtatum ſignificatio nunc præcurrat, nunc poſtveniat, effectis cœli ad terram modó citiús, modó tardiús deciduis: quód conſtet omnis aſtrologia ſtatis & fixis ſideribus, quorum effectus aliis ſtellis turbetur: unde non ſoli homines, ſed animalia reliqua ob id circa id ſagaciora, ut quo eorum vita conſtet, falluntur, ut papiliones & aves advenæ, cúm ſpem Veris afferant, interdum ſæviſſima hyeme afflictantur. Tum aſtrologorum de iiſdem aſtris diſſenſiones proponit: ut de Vergiliarum occaſu, quas jam diximus, de ſectis Chaldæa, AEgyptia, Græca, Latina, quam Cæſar Dictator addidit authore Soſigene: tandemque proponit varias in terris ſignificationes, cœleſtium ſignificationibus reſpondentes, ſiderumque ipſorum terreſtria ſigna indubitata, atque, ut ipſe ait, oracula, quorum ex eventu ſidera ſint agricolis intelligenda: non ad dies utique præfinitos expectanda tempeſtatum vadimonia. Et viceſimo ſeptimo capite, naturam velut exclamantem facit: Cur cœlum intueris agricola? cur ſidera quæris ruſtice? ecce ſtellas inter herbas tuas aſpergo, ac ne poſſis præterire, miraculo ſolicito. Videſne ut fulgor igni ſimilis, alarum compreſſu tegatur, ſecumque lucem habeat & noctem? dedi ecce

tibi herbas, horarũ indices, heliotropium ac lupinum, quæ cum Sole circunaguntur: cur etiam nunc altius ſpectas, cœlumque ſcrutaris? habes ante pedes ecce Vergilias: in certis eæ diebus proveniunt, durantque fœdere ſideris hujuſce, partimque eas illius eſſe certum eſt: hirundinis viſus, idem tempus indicat: apicula procedens, fabam florere denuntiat, fabaque floreſcens eam evocat: cúm germinare morum videbis, injuriam poſteá frigoris timere nolito, lucentes Cicindelæ ſationem tibi leguminum oſtendunt.

Jam veró ſemper viridis ſemperque gravata
Lentiſcus triplici ſolita eſt grandeſcere fœtu:
Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi:

Idem coronamentorum narciſſi, qui ter etiam floret, oſtendunt: ut primus flos primam ſationem; ſecundus mediam, tertius ultimam doceat. Jam veró hyemis adventus deciduis arborum foliis clariús quám Vergiliarum occaſu mõſtratur, ut hoc ſignum habeas inter tuos vepres: pulegium florens Brumæ diẽ indicat: quæ qualis eſt & terni circa eam dies, talem hyemem Democritus arbitratur. Secundi tempus cúm ſpica defloreſcere cœperit atque roborari, ſecundumque antequam marceſcat: ſolſtitium indicatur converſione foliorum, tiliæ, populi albæ, ulmi, ſalicis: avis vireo prodit ipſo ſolſtitii die, ut Parra item avis oriente Sirio non apparet, donec & occidat: tranſiiſſe ſolſtitium putes, niſi cúm incubantem videris palumbem. Ortum Procyonis ſeu caniculæ ſentiunt maria & terræ & multæ feræ: accendit ſolem, & magnam æſtus obtinet partem: formica pleniluniorum & interluniorum rationem demõſtrat, quæ interlunio quieſcit, plenilunio etiã noctibus operatur. hæc feré Plinius collegit, ut agricolas á cœli contemplatione ad agros ſuos revocaret. vereque, ut ait libri decimi noni prologo, oſtenderet non minus conferre rura, deprehendendo cœlo, quám ſideralem ſcientiã. At his Plinianis exclamationibus reſponderi poteſt, nõ illam ſcrupuloſam Aſtrologiæ ſubtilitatem agricolis á

Virgilio

Virgilio proponi, ſed ephemeridas á doctis digeſtas, & annua illa Aſtrologiæ breviaria, quæ vulgus arabico verbo Almanach appellat: & quamvis multæ ſignificationes terreſtres cœleſtibus reſpondeant, attamen non omnes, nec omni vel tempore, vel loco reſpondere, & cauſſarum notitiam & rationem, elementorum obſervatione præſtare. Columella quoque libri undecimi capite ſecundo, excuſat quidem ſe, quód contra cœli obſervationem aliquando diſſeruerit adverſus Chaldæos improbiſſimè pollicentes certis quaſi terminis, ita diebus ſtatis aëris mutationes reſpondere: quod in ruris diſciplina non deſideretur ejuſmodi ſcrupuloſitas, ſed, quod dicitur, pingui Minerva quantumvis utile continget villico tempeſtatis futuræ præſagium.

Idcirco certis dimenſum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.
Quinque tenent cœlum Zonæ: quarũ una coruſco
Semper ſole rubens, & torrida ſemper ab igni:
Quam circum extremæ dextra lævaque trahuntur
Cærulea glacie concretæ, atque imbribus atris.
Has inter, mediamque, duæ mortalibus ægris
Munere conceſſæ divum: & via ſecta per ambas,
Obliquus quá ſe ſignorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam, Rhiphæaſque arduus arces
Conſurgit, premitur Libyæ devexus in Auſtros.
Hic vertex nobis ſemper ſublimis: at illum
Sub pedibus Styx atra videt, maneſque profundi:
Maximus hic flexu ſinuoſo elabitur Anguis
Circúm, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
Illic (ut perhibent) aut intempeſta ſilet nox
Semper, & obtenta denſantur nocte tenebræ:

Aut redit á nobis aurora, diemque reducit:
Noſque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic ſera rubens accendit lumina Veſper.
Hinc tempeſtates dubio prædiſcere cœlo
Poſſumus:hinc meßiſque diem,tempuſque ſerendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat, quando armatas deducere claſſes:
Aut tempeſtivam ſylvis evertere pinum.
Nec fruſtrá ſignorum obitus ſpeculamur,& ortus:
Temporibuſque parem diverſis quattuor annum.

Idcirco] Revertitur ad propoſitam Aſtrologiæ neceſſitatem,& tam variis frugum temporibus variam é variis partibus cœli cauſſam repetit. *Orbem*] Annum. Servius intelligit dimẽſum vere,æſtate,autumno, hyeme:potes etiam ac meliùs intelligere orbem terrarum, ad cujus plagas etiam ſequẽs accommodatur cœli diviſio, ut ſit ſenſus: Mundus eſt certis partibus diviſus, & obliqui circuli (per quem ſol meat) ſignis temperatus. *Duodena*] Quæ ſunt Aries,Taurus,Gemini,Cancer, Leo,Virgo,Libra, Scorpius,Sagittarius,Capricornus,Aquarius,Piſces. *Quinque*] Partitio univerſæ terræ ex ſuis adjunctis qualitatibus in partes quinq; cœli totidem pártibus reſpõdentes: de quibus Tibullus elegia ſecunda libri quarti: & Ovidius aperté primo libro Metamorphoſeos:

Utque duæ dextra cœlum, totidemque ſiniſtra
Parte ferunt Zonæ:quinta eſt ardentior illis:
Sic onus incluſum numerò diſtinxit eodem
Cura dei,totidemque plagæ tellure premuntur.

Sed ante hos omnes,Ariſtoteles quinto capite ſecundi meteororum. *Tenent cœlum*] Cœlo reſpondent,cœli ambitum complent. *Zonæ*] Cinguli, plagæ & regiones. *Quarum*] Media plaga inter tropicos conſtat gradibus 47. Sic Ovidius:

Quarum

Quarum quæ media eſt,non eſt habitabilis æſtu.

Atque hic error veterū fuit á Plinio primúm & Ptolemæo refutatus, qui gentes in ea Zona habitantes deſcripſerunt: quin hodie temperies ibi ſumma pernoſcitur æquatis dierum caloribus cum frigoribus noctium: ſub Æquatore ſiquidem æquinoctia perpetua ſunt:circa tropicos eſt ardentior regio. *Quam circum*] Deſcribit arcticam & antarcticam, id eſt ſeptentrionalem & auſtralem Zonam: quæ ſingulæ conſtant 23 gradibus & minutis 30: & ambæ conjunctæ ſunt æquales Zonæ mediæ, & 47 gradus efficiunt. *Cærulea*] Septentrionalis tamen Zona licet incommoda, tamen habitatur á multis populis, ut conſtat é multis populis plagæ ſeptentrionalis: auſtralis autem mari ferè occupatur, & minús eſt coſmographis nota. *Has inter*] Deſcribit duas tēperatas Zonas inter Tropicos & minimas Zonas. *Mortalibus*] Quarum alteram nos incolimus:alteram ἀντίποδες vel ἀντίχθονες. *Et via*] Declaravit adhuc quomodo certis partibus mundus eſſet diviſus:nūc igitur reſpicit ad illud:.

Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.

Per] Inter,ſic Servius, ut curioſa Macrobii interpretatio videatur ad hunc locum tam multis verbis defendendum, qui duabus ſyllabis ſolvitur: & ſic mox dicetur, Anguis per duas Urſas, id eſt inter. *Obliquus ordo*] λοξὸς κύκλος Ariſtoteli dicitur, & ei cauſſa rerum effectrix tribuitur, ut in argumento diximus. *Mundum*] Comparat accuratiús extremas Zonas ex diſſimilibus adjunctis & effectis Zonarum cæleſtiū illis reſpondentium. *Scythiam*] Synecdoche partis pro toto:Scythia, pars ad Zonam arcticā vergens. *Riphæas*] id eſt Scythicos montes. Riphæus autem filius Gomer Riphæos Scythas inſtituit. *Arces*] Metaphora pro ſummitates. *Conſurgit*] Virgilius ſuperam cœli partem in Arctica zona ſtatuit,in antarctica autem inferam. Ariſtoteles autem ſecundi libri de cœlo ſecundo capite aliter, cúm dextram mundi partem tribuat orienti, ſiniſtram

occidenti, ſuperam in Auſtrali plaga ponit, inferam in Arctica: & auguralis Romanorum doctrina anticam mundi partem in meridie, poſticam in ſeptentrione ſtatuebat: quamvis adverſus Ariſtotelem dextram in occidente, ſiniſtram in oriente poneret. Ac nimirum fortaſſis ut inferos quidam hic eſſe putent, efficiunt quæ in illis ultimis mundi plagis memorantur: Glacies miſerabilem vocis humanæ gemitum edẽs, fidem facit ibi hominum animas torqueri, ut in Iſlandia: & dæmones humana figura ſerviunt in Grunlandia, & ſylveſtres homines, qui nocte nautas infeſtant, interdiu non comparent. *Libyæ*] Synecdoche item partis pro toto, quia Libya pars eſt ſpectans ad Auſtralem zonam. *Auſtros*] Auſter, meridionalis ventus, qui græcis eſt νότος. *Vertex*] πόλος græcis, cardo mundi circa quem mundus volvitur: qualis putatur ſtella in cauda Cynoſuræ: at polus mundi ab eadem receſſit quatuor gradibus. *Nobis*] habitantibus in zona temperata ſeptentrionali. *Styx*] Palus inferorũ: & hic ſynecdoche partis quæ fingitur in illa antarctica zona eſſe. *Maneſque*] Manum, bonum, hinc manes, dii boni: ſed per antiphraſim, dii inferorum, ait Servius. *Maximus*] Deſcribit apertiús Arcticũ polum tribus ſideribus vicinis. Angue & utraque Urſa. *Maximus*] Conſtat enim ſtellis 30, cum Ophiuchus conſtet tantúm 29, & Hydra 25: & lucidus anguis priús dictus eſt. *Arctos*] ἄρκτος latiné vrſa, duæ ſunt: Cynoſura quæ etiam Phœnice dicitur, conſtans 7 ſtellis: & Helice, quæ Calliſto, conſtans 35 ſtellis. *Arctos Arctos*] Anadiploſis, ut ecloga decima:

—vos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo cujus amor, &c.

Æquore tingi] Id eſt, quæ nunquam Italis occidunt. Opinionem autẽ illam Lactãtius capite viceſimo quarto ſecundi Inſtitutionum, & D. Auguſtinus capite nono libri decimi ſexti de Civitate Dei, irridentes antipodas ſequũtur. *Illic*] Incertã rem de zona antarctica proponit, aut perpetua nocte occultari, aut habere viciſſitudinem

nem

nem diei & noctis. Secunda pars diſtinctionis vera eſt: quin viginti ſidera illic inventa ſunt Veneri & Jovi claritate ſimilia: tres imprimis Canopi, quo putatur á nonnullis Auſonius in illis monoſyllabis alluſiſſe:

Longa dies operoſa viro, ſed temperies nox,
Qua caret Æthiopũ plaga pervigil, irrequies gens.
Semper ubi æterna vertigine clara nitet lux.

Equis] De quibus Ovidius ſecundo Metamorpho.

Interea volucres Pyrois, Eous & Æthon
Solis equi, quartuſque Phlegon, hinnitibus auras
Flammiferis implent, pedibuſque repagula pulſant.

Veſper] Venus mané Lucifer, & hyberno tempore præit mané Solem, æſtivo veſperi ſequitur, & Veſper dicitur:

Ante diem clauſo componet Veſper olympo,

ecloga ſexta:

Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ,

ecloga decima. *Hinc*] Concluditur aſtrologiæ propoſita neceſſitas, & per partes illuſtratur, tanquam diceretur: Quare per aſtrologiam licet tẽpeſtates meſſis, ſementis, navigationis, cæſuræ arborum prædiſcere. *Tempeſtates*] De quarum ſignis mox permulta. *Meſſis*] Lex aptiſſima antequã granum indureſcat, & cúm jam traxerit colorem: Oraculum veró biduo celerius meſſem facere potius quám tridno huberius: Plinius libri decimi octavi capite triceſimo. *Serendi*] Autumno & Vere, ut jam dictũ eſt. *Infidum remis impellere marmor*] Periphraſis navigandi: hoc tempus Heſiodus á ſolſtitio definit quinquaginta diebus:

Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο,
Ἐς τέλος ἐλθόντος θέρεος καματώδεος ὥρης
Ὡραῖος πέλεται θνητοῖς πλόος—
Dies quinquaginta poſt verſiones ſolis,
Ad finem veniente æſtate, laborioſo tempore,
Tempeſtiva eſt mortalibus navigatio.

Idem navigationẽ prohibet poſt occaſum Pleiadum:

Ἄλλος δ' εἰαρινὸς πέλεται πλόος ἀνθρώποισιν.

Alia autem verna eſt navigatio hominibus, ait ibidem. *Marmor*] Metaphorâ eſt pro mari, quod marmori ſimile eſt vel æquore ſuo, vel candore. *Armatas deducere claſſes*] Id eſt navali prælio decertare. *Pinum*] Synecdoche pro quavis arbore & materia, ut georgici authores loquuntur, cujus cæſurâ, tempeſtiva debeat eſſe, ne ligna termites faciant: ſic enim ligni vermes appellantur, ait Servius: pinum tamẽ præcipué notavit, quia hinc naves efficiuntur:

——nec nautica pinus
Mutabit merces——Fuit ecloga quarta.

Materiam quam effodies aut præcides, abs terra diebus ſeptem proximis, quibus Luna plena fuerit, optimé eximetur: Omnino caveto ne quám materiam doles, neu cædas, neu tãgas, ſi potes, niſi ſiccam, neu gelidam, neu rorulentam: Hæc Cato. Palladius libri duodecimi capite decimo quinto: Nunc materies ad fabricam cædenda eſt, cúm Luna decreſcit. Idem libri decimi tertii capite ſecundo de menſe Decembri: Et materiem bene hoc menſe cædemus. *Temporibuſque*] Annum parem & ſemper ſui ſimilem, quãvis ex quatuor diverſis partibus vere, æſtate, autumno, hyeme conſtantem.

Frigidus agricolam ſiquando continet imber,
Multa forent quæ mox cælo properanda ſereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtuſi dentem: cavat arbore lintres:
Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit acervis
Exacuunt alii vallos, furcaſque bicornes:
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis Rubea texatur fiſcina virga:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite ſaxo.
Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus
Fas & jura ſinunt. rivos deducere nulla

Relligio

Relligio vetuit: ſegeti prætendere ſepem:
Inſidias avibus moliri: incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio merſare ſalubri.
Sæpe oleo tardi coſtas agitator aſelli,
Vilibus aut oneret pomis: lapidemque revertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.

Frigidus] Deſcribuntur opera pluvioſorum dierum, quibus ab operibus propoſitis ceſſare cogitur agricola: ubi & præceptum de ruſticis inſtrumentis dilatatur, & quædam alia deſcribuntur, de quibus Cato: Per hyemem lucubratione hæc facito: Ridicas & palos, quos pridie in tecto poſueras, ſiccos dolato, faculas facito, ſter[illegible]s egerito. Item alibi, ubi tempeſtates malæ erunt, præcipit idem & dolia vincienda, medicanda, picanda. *Properanda maturare*] Duo verba hæc oppoſuit: Maturi enim fructus dicuntur nec acerbi, & crudi nec decidui & cocti: Sic quod neque ſeriús, neq; tardiús agitur, maturari dicitur: quod Auguſtus duobus verbis diſerté expreſſit, σπεῦδε βραδέως feſtina lenté. Vide Gellium libri decimi capite undecimo. *Lintres*] Pluviales naviculas. *Signum impreßit*] Notam inurit: præteritum enim pro præſenti. *Numeros*] Teſſeras, quibus frumẽtorum numerus deſignatur: Nam numeros pro literis poſuit, quibus numeri continentur. *Vallos*] Foſſas & muros Servius interpretatur: ego palos & ſudes malo: nec enim foſſæ ſatis proprié dicerentur acui: Et poſtea ſecundo Georgico ſcribitur:

Quadrifidaſque ſudes & acuto robore vallos.

Bicornes] Quod ſecundo Georgico repetitur:

Fraxineaſque aptare ſudes, furcaſque bicornes.

Amerina] Ameria, oppidum Umbriæ in Italia, unde Roſcius á Cicerone defenſus.

Lentæ] Naturale eſt vitis epithetum:

Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis,

fuit ecloga tertia: &,

--Lentæ texunt umbracula vites,

fuit ecloga nona. *Rubea*] Rubi,oppidum Campaniæ abundâs virgis & virgultis ac viminibus: Hinc virga rubea dicitur,ut Amerina retinacula: Sic Servius interpretatur. Poteſt tamen,de rubo intelligi, qui & flexilis eſt, & inter vitilia connumeratur. *Fiſcina*] De fiſco & fiſcella in eclogis dictum:

Viminibus mollique paras intexere junco?

fuit ſecunda ecloga.

Dum ſedet & gracili fiſcellam texit bibiſco,

fuit ultima. Fiſcina idem. *Nunc torrete*] Repetitur idem feré verſus primo Æneidos:

--Frugeſque receptas
Et torrere parant flammis & frangere ſaxo.

Ubi eſt hyſterologia panis priús faciendi, tum molendi frumenti: At hic aliter eſt: Jubet enim Virgilius fruges priús torreri, id eſt ſiccari, tum moli. *Frangite ſaxo*] Periphraſis pro mollite. *Quippe*] Deſcribit opera feſtis diebus permiſſa:ubi collatio quædam eſt majorum: Feſtis diebus quædam opera permittuntur,quantó magis igitur pluviis profeſtis?Hinc illa veterum ſunt oracula, malum patremfamilias,quiſquis interdiu faceret, quod noctu poſſet, niſi tempeſtate cœli: pejorem qui profeſtis diebus ageret,quód feriatis deberet: peſſimum qui ſereno die ſub tecto potiús operaretur, quám in agro. *Fas & jura*] Divina & humana jura. *Deducere*] Id eſt ſiccare: & pro cõtrario effectu contrarium anteá fuit:

Deinde ſatis fluvium inducit, rivoſque ſequentes.

Huc Flacci in jure Pontificio peritiſſimi jocus ſpectat: Ferias magis viduis idoneas eſſe quám virginibus ad nubendum: Viduarum enim nomine,veteres foſſas ſignificabant, quibus ſiccandis feriæ convenirent. *Sepem*] Virgultis & ſpinis aut agreſti é palis & longariis, aut foſſa & aggere, aut tabulis é lapide & lateribus & terra conſtantem. Hæc ſiquidem ſepis genera ſunt, ut Varro docet de re Ruſtica libri primi capite decimo quarto.

quarto. *Inſidias avibus moliri*] Periphraſis pro aucupati. *Balantum*] Balare, proprium eſt ovium, ut canum latrare: Periphraſis igitur eſt ex genere & proprio adjuncto. Hoc tamẽ opus ad tertii libri potiús argumentum attinet. *Salubri*] Vetabant enim Pontifices feſtis diebus oves lavari, niſi ſcabiei vitãdæ gratia, ſicut etiam ſegetem ſepiri: quod tamen Virgilius permiſſum ait. Vide Columellam libri ſecundi capite viceſimo ſecundo. *Sæpè*] Quædam ex agro in urbem comportantur feſtis diebus, ut oleum & poma: quædam reportantur, ut mola & pix ad picanda vaſa & uſus alios. *Lapidemque*] Periphraſis molæ, ut frumentariæ, fabariæ, oleariæ, quæ veteribus fuit aſinaria, quia verſaretur ab aſinis, aut truſatilis, quæ ab hominibus in piſtrinis: poſtea inventa eſt molendinaria, quæ ventis aut aquis ageretur. *Picem*] Cujus & natura & genera & uſus à Plinio declarantur. Cato de re Ruſtica capite tertio, dicere videtur hac de re: Per ferias potuiſſe foſſas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodi, pratum purgari, virgas vinciri, ſpinas runcari, expinſi far, munditias ferri.

Ipſa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. Quintam fuge: pallidus Orcus,
Eumenideſque ſatæ: tum partu terra nefando
Cœumque, Iapetumque creat, ſævumque Typhoe.
Et conjuratos cœlum reſcindere fratres.
Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam,
Scilicet atque Oſſæ frondoſum involvere Olympi
Ter pater extructos diſjecit fulmine montes.
Septima poſt decimam felix, & ponere vites,
Et prenſos domitare boves, & licia telæ
Addere. Nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeó gelida melius ſe nocte dedere:

Aut quum Sole novo terras irrorat Eous.
Nocte leves ſtipulæ meliùs, nocte arida prata
Tondentur: noctis lentus non deficit humor.
Et quidam ſeros hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferròque faces inſpicat acuto.
Intereà longum cantu ſolata laborem
Arguto conjux percurrit pectine telas:
Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam tepidi deſpumat aheni.
At rubicunda Ceres medio ſuccidi̇tur æſtu:
Et medio toſtas æſtu terit area fruges:
Nudus ara, ſere nudus: hyems ignava colono.
Frigoribus, parto agricolæ plerunque fruuntur,
Mutuaque inter ſe læti convivia curant.
Invitat genialis hyems, curaſque reſolvit:
Ceu preſſæ quum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tũc ſtringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta:
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere cervis,
Auritoſque ſequi lepores: tum figere damas,
Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ,
Quum nix alta jacet, glaciẽ quum flumina trudunt.

Ipſa dies] Deſcribit diſcrimina quatuor Lunarium dierum, quinti, ſeptimi, noni, decimi: quæ ſuperſtitioſa videtur, & certé Plinio parum probata libri decimi octavi capite triceſimo ſecundo. Virgilius, ait, etiam in numeros Lunæ quædam digerenda putavit, Democriti ſecutus oſtentationem. Hæc ille: ubi tradit tamen hanc generalem Lunæ legem, Omnia quæ cæduntur, carpuntur, tunduntur, innocentiús decreſcente Luna,

Luna, quám creſcente fiunt. *Felices*] Quibus opera feliciter aguntur. Ex Heſiodo ſumptum, ubi quatuor verſibus idem pleniús:

Ἄλλοτε μητρυιὴ πέλει ἡμέρη, ἄλλοτε μήτηρ·
Τάων εὐδαίμων τὲ καὶ ὄλβιος, ὃς τά δὲ πάντα
Εἰδὼς ἐργάζηται ἀναίτιος ἀθανάτοισιν,
Ὄρνιθας κρίνων, καὶ ὑπερβασίας ἀλεείνων.
Interdum noverca eſt dies, interdum mater:
Harum beátuſque & felix qui hæc omnia
Sciens operatus fuerit inculpatus Diis,
Auguria obſervans & prævaricationes evitans.

Quintam fuge] Quinta Luna ex ſuis effectis infauſta deſcribitur, quia monſtra procreat: Locus per partes illuſtratur. Hic autem numerus Palladi Deæ etiam ſterili ſacer eſt.

πέμπτας δ' ἐξαλέασθαι, ἐπεὶ χαλεπαί τε καὶ αἰναί·
Ἐν πέμπτῃ γάρ φασιν Ἐρίννυας ἀμφιπολεύειν
Ὅρκον τιννυμένας, τὸν ἔρις τέκε πῆμ' ἐπιόρκοις.
Quintas veró evitato, quia difficiles ſunt & graves:
In quinta enim ajunt Furias obambulare
Perjurium vindicantes, quod contentio malũ perjuris.

Orcus] Orcus, Pierio aſpitatur: Deus inferni: Pallidus dicitur, ut mors pallida; & ex effectu Metonymia eſt. *Eumenideſque*] Furiæ infernales, filiæ Plutonis & Proſerpinæ: vel Acherontis & Noctis, ut aliis placet. εὐμενὴς autem, benevolus dicitur: ergo κατὰ τὴν ἀντίφρασιν Eumenides dicuntur. *Cæum*] Gigantum nomina ſunt, quorum ſororem Famam terra Diis irata progenuit, ut eſt quarto Æneidos:

Illam terra parens, ira irritata Deorum,
Extremam, ut perhibent, Cæo Enceladoquè ſororem
Progenuit--

Fratres] Othum & Ephialtem Neptuni filios, qui

novem digitis creſcebant ſingulis menſibus: qua freti altitudine cœlum voluerunt evertere, ſed confixi ſunt ſagittis Apollinis & Dianæ. *Pelio*] Monti Theſſaliæ. *Oſſam*] Montem Thraciæ: hic verſus triplicem licentiam habet: primùm in (conati) vocalis (i) non abſumitur, deinde in, Pelio, ò non abſumitur, & cùm longa ſit, tamẽ corripitur. *Oſſæ*] Climax. *Olympum*] Montem Macedoniæ, de quo modò dictum eſt. De iis montibus Ovidius primo Faſtorum:

Sic petitur cœlum, non ut ferat Oſſan Olympus,
Summaque Peliacus ſidera tangat apex.

Pater] Synecdoche generis pro ſpecie, ut anteà jam,

--Pater ipſe colendi
Haud facilem eſſe viam voluit.

Septima] Amphibolia loci hujus, opiniones varias habere poteſt: Aut enim poëta dicit decimã ſeptimam Lunam, de qua videtur Heſiodus dicere:

Μέσσῃ δ' ἑβδομάτῃ Δημήτερος ἱερὸν ἀκτήν.
Media autem ſeptima Cereris ſacrum munus.

Nam ſeptima τοῦ μεσοῦντος eſt, id eſt, media eſt decima ſeptima. Secunda opinio eſt feliccem eſſe ſeptimam, ſed decimam feliciorem: quod etiam Heſiodus habet:

--καὶ ἑβδόμη, ἱερὸν ἦμαρ.
& ſeptima, ſacra dies.

Item,

Ἐσθλὴ δ' ἀνδρογόνος δεκάτη.
Bona autem viripara decima.

Tertia opinio intelligit decimam quartam, quæ eſt nempe ſeptima, altera poſt decimam, quæ appellatur ab Heſiodo media, & præ cæteris laudatur:

--πέρι πάντων ἱερὸν ἦμαρ
Μέσση.--
præ omnibus ſacra dies
Media.

Hæc

Hæc igitur eſt loci hujus ambiguitas, cujus tamen ſingulæ partes authoritatem ſuam habent: Cato tamen vt intermeſtrem, ſic dimidiatam Lunam non probat in egerendo ſtercore, cædenda materia, ſeptem dies á plena Luna probat. *Domitare*] Domitura boum in trimatu, poſteá ſera, anté præmatura: optimé cum domito juvencus imbuitur: Plinius libri octavi capite quadrageſimo quinto, de quo erit tertio Georgico. *Licia*] Filia, quibus telis textrices implicant ſtamina: ſignificant etiam ſtamen ipſum: Ergo texturam telæ tum felicem Virgilius futuram ait. *Nonam*] Hanc Heſiodus ſic exponit:

πρωτίϛη δ' εἰνὰς παναπήμων ἀνθρώποισιν·
Ἐσθλὴ μὲν γάρ τ' ἠδὲ φυτευέμεν, ἠδὲ γενέσθαι.
Ἀνέρι τ' ἠδὲ γυναικὶ, καὶ οὔ ποτε πάγκακον ἦμαρ.
Prima veró nona prorſus innoxia hominibus:
Bona ſiquidem eſt & ad plantandum, & ad generandum.
Tum viro quám mulieri, nec vnquam mala prorſus dies.

Cæteros autem Virgilius deſpexit, quos Heſiodus perſecutus eſt, primum, quartum, ſextum, octavum, undecimum, duodecimum, decimumtertium, viceſimum, triceſimum. *Fugæ*] Peregrinationi, aut fugæ á periculo, hoſte, tyranno & ſimilibus. *Furtis*] Quæ tum deprehendantur. *Multa adeó*] Diſtinguit noctis & diei rationem, & primúm proponit opera nocturna in eodem genere diurnis utiliora. *Aut quum*] Nocturno aut certé matutino tempore. *Eous*] Unus eſt ex equis Solis, ut jam diximus. *Prata*] Cato: Fœnum inquit, ne ſeró ſeces: priuſquam ſemen maturum ſit, ſecato: quidam pridie rigant ubi ſunt rigua: noctibus roſcidis ſecari meliús. Quædam Italiæ partes poſt meſſem ſecant: Plinius libri decimi octavi capite viceſimo octavo. Hoc Virgilius de pratis tantillum, quibus optimi agri quintam laudem tribuit: alii dant primatum bonis pratis: Cæſar Vopiſcus ædilitius cauſ-

ſam cúm ageret apud Cenſores, Campos roſeæ Italiæ dixit eſſe flumen, in quo relicta pertica poſtridie non appareret propter herbam: Varro libri primi capite ſeptimo. Idem ejuſdem libri capite quadrageſimo nono: primúm de pratis ſummiſſis: Herba cúm creſcere deſiit, & æſtu areſcit, ſubſecari falcibus debet. *Et quidam*] E nocturnis operibus alia viro, alia fœminæ dividit. *Faces*] Faces quid ſint, his duobus verſibus Virgilius definit: Fax enim fuſtis eſt inciſus, ceraque vel oleo inunctus ad lumen faciendum. Atque id nimirum eſt *ad ſeros hyberni luminis ignes.* *Ferro acuto*] Falce aut cultro. *Inſpicat*] In modum ſpicarum incidit & acuit. *Arguto*] ſtridulo: ſic in Bucolicis Ilex arguta & nemus argutum: & pauló anté in hoc libro:

Et ferri vigor, atque argutæ lamina ſerræ.

Percurrit] Contexit. *Pectine*] Pecten, textorium inſtrumentum, inter cujus dentes filum figitur:

Inde operæpretium pingues aliquando lacernas:
Munimenta togæ duri craſſique coloris,
Et malé percuſſas textoris pectine Galli:

ait Iuvenalis Satyra nona.

Dulcis muſti] Significat défrutum, id eſt vinum decoctum uſque ad conſummationem dimidiæ partis: aut ſapam, quæ fit ad conſummationem duarum tertiarum: de quibus Plinius libri decimi quarti capite nono, & viceſimi tertii capite ſecundo. *Vulcano*] Igne: Metonymia eſt, ut Ceres pro frugibus. *Aheni*] Vaſis ænei: Metonymia eſt materiæ pro materiato opere. Columella libri duodecimi capite viceſimo hoc vaſis genus non probat: Ipſa autem vaſa, ait, quibus ſapa aut défrutum coquitur, plumbea potiús quám ænea eſſe debent: Nam coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis ſaporem vitiant. *At rubicunda*] Deſcribit ſecundo loco opera diurna nocturnis utiliora, ut meſſem, trituram, arationem, ſementem. *Ceres*] Frumentum. *Succiditur*] Metitur. *Nudus*] Nudus in principio & fine

ſententiæ,

ſententiæ,eſt epanalepſis: ut,

Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo.

Hic autem verſus eſt tertius, Paronis calumnia perſtrictus: cavillatus eſt enim primùm illud:

Tityre, ſi toga calda tibi eſt, quo tegmine fagi?

Item illud:

Dic mihi Damœta, cujum pecus? Anne Latinum?
Non, verùm Ægonis. Noſtri ſic rure loquuntur.

Denique iſtud:

Nudus ara, ſere nudus: Habebis frigore febrim.

At Virgilius nudum agricolam arando aut ſerendo eſſe noluit, ſed tantam ſerenitatem notavit, ut amictus poſſet deſpici: Locus eſt ex Heſiodo:

—γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν·
γυμνὸν δ' ἀμᾶσθαι.

Nudus ſerito, nudus arato:
Nudus quoque metito.

Hyems] Deſcribuntur hyemis otia, primùm genialia, tum opera utilia: Otia illa, ſimilitudine nautica declarantur. *Preſſæ*] Onerariæ, vel potiùs jactatæ. *Coronas*] Aut veras coronas, aut ſpiras funium: ſic anteà nautica ſimilitudine demonſtratur agriculturæ neceſſitas:

Non aliter quàm qui adverſo vix flumine Lembum
Remigiis ſubigit, ſi brachia fortè remiſit:
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.

Coronas] Idem verſus repetitur Æneidos quarto:

—vocat jam carbaſus auras,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.

Ergo & ſolventes é portu, ut portum ſubeuntes, coronabant puppes. Quæ feré attinent ad ſecundi & tertii libri argumentum. *Sed tamen*] Hyemis opera utilia ſecundo loco proponuntur, in legendis glandibus, baccis: in aucupio & venatione. *Quernas*] Non eſt artis, ſed uſus, ut ſunt ficulnus, ilignus, colurnus, á ficu, ilice, colurno aut corno. *Glandes*] Glandis appellatione omnis fructus continetur, exemplo Græci ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecies ἀκρόδρυα appellantur, ut

Cajus Iuriſconſultus ait: Glandem tamen, quæ propriè intelligitur, ferunt robur, eſculus, cornus, ilex, ſuber: Plinius libri decimi ſexti capite ſexto. *Baccas*] Minutiores arborum fructus, ut lauri, olivæ: hic tamen diſtinguit. *Cruenta*] Inſtar cruoris rubeſcentia. *Myrta*] Fructus myrti, quæ Veneri ſacra eſt, ut ecloga tertia patuit:

Formoſæ myrtus Veneri——

Pedicas] Quibus illarum pedes illaqueantur. *Gruibus*] Synecdoche ſpeciei pro toto genere avium. *Auritoſque*] Magnis auribus præditos: aliter autem Plautus in Truculento dixit:

Pluris eſt oculatus teſtis unus, quàm auriti decem.

Qui audiunt, audita dicunt, qui vident, planè ſciunt. *Stuppea verbera*] Dicit lora fundæ, ſtuppa facta, id eſt chordas, quibus colligatur funda. *Balearis*] Optimæ, qualis eſt apud Baleares inſulas Hiſpaniæ, funda quondam bellicoſas, ut conſtat è Plinio libri tertii capite quinto: vel potiùs ex hiſtoriis Romanis. Balearis igitur pro (optimæ) eſt ſynecdoche. *Quum*] Periphraſis ſummæ hyemis. *Glaciem*] Id eſt cùm glacies aquis ſupernatat.

Quid tempeſtates Autumni & ſidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, & mollior æſtas
Quæ vigilãda viris, vel quum ruit imbriferum Ver:
Spicea jam campis quum meſſis inhorruit, & quum
Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent.
Sæpe ego, quum flavis meſſorem induceret arvis
Agricola, & fragili jam ſtringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam latè ſegetem ab radicibus imis
Sublimè expulſam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hyems, culmumque levẽ, ſtipulaſque volantes.
Sæpe etiam immenſum cœlo venit agmen aquarum,

Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes:ruit arduus æther,
Et pluvia ingenti ſata læta,boumque labores
Diluit:implentur foſſæ,& cava flumina creſcunt
Cum ſonitu:fervetque fretus ſpirantibus æquor.
Ipſe pater,media nimborum in nocte,coruſca
Fulmina molitur dextra,quo maxima motu
Terra tremit: fugere feræ,& mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor:ille flagranti
Aut Atho,aut Rhodopen,aut alta Ceraunia telo
Dejicit:ingeminant Auſtri,& denſiſſimus imber,
Nunc nemora ingenti vento,nunc littora plangunt.
Hoc metuens,cœli menſes,& ſidera ſerva:
Frigida Saturni ſeſe quó ſtella receptet:
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare deos:atque annua magnæ
Sacra refer Cereri lætis operatus in herbis,
Extremæ ſub caſum hyemis,jam Vere ſereno.
Tunc agni pingues,& tunc molliſſima vina:
Tunc ſomni dulces,denſæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret:
Cui tu lacte favos,& miti dilue Baccho:
Terque novas circum felix eat hoſtia fruges,
Omnis quam chorus,& ſocii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta:neque anté
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quám Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompoſitos,& carmina dicat.

Quid] Proponũtur Autumni & Veris tempeſtates,& deinde ad earum cautionem ſigna deſcribentur. *Ruit*]-

Declinat. *Spicea*] Meſſis. *Inhorruit*] Id eſt culmi confirmari cœperunt: propriè enim ſpicus aut ſpica aut ſpicū (idem enim tribus his generibus dicitur) cùm per culmi folliculum, id eſt extremum tumorem, ariſtæ adhuc tenues in modum ſpiculi eminent: abuſivè autem pro frugibus. Itaque duobus his verſibus idem definitur Veris inclinantis tempus per ſpiceā meſſem & frumenta lactentia. Lactantem autem deum Varro fuiſſe tradit, qui ſe infundit ſegetibus, & eas facit lacteſcere: Lactare autem dicitur mater, quæ lac præbet: lactere, fœtus cui lac præbetur. Sic apud Varronem ſecundo de re Ruſtica: Lactentes cum matribus ne cubent: de ſue loquitur. Ergo lactentia frumenta, quibus tanquam lac præbetur: & metaphora eſt. *Sæpe ego*] Deinceps meteorologia eſt de tempeſtatibus, & earum ſignis: meteorologia, cauſſa communis univerſæ Georgicæ, ut deus & cœlum. Deſcribuntur itaque tres ſpecies tempeſtatum, ventorum, pluviarum, fulminum. Tempeſtas igitur vētorum, prima deſcribitur ex effectis, quòd maturas ſegetes, eruat. *Flavis*] Maturis: Metonymia eſt adjuncti coloris: ſic flava Ceres priùs dicta eſt. *Stringeret*] Secaret: dictum aliter,

—glandes tunc ſtringere tempus.

Prælia] Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto citat hunc locum: Præſagia, ait, tempeſtatum placuiſſe Virgilio magnoperè video: ſiquidem in ipſam meſſem ſæpe concurrere prælia vētorum damnoſa imperitis refert. Tradunt enim eundem Democritum metente fratre ejus Damaſo, ardentiſſimo æſtu, oraſſe ut reliquæ ſegeti parceret, raperetque deſecta ſub tectum, paucis mox horis ſævo imbre, vaticinatione approbata. *Gravidam*] Copioſam & abundantem, id eſt granis gravidam. *Sublimé*] Per ſublime, ait Servius: at ſublimé adverbiū eſt, pro ſublimiter, quo utitur Cato. Cicero ſecundo de Natura deorum: Extenuatus aër ſublimé fertur. Et idem prima Tuſculana: Perſpicuū debet eſſe animos, ſive ſint animales, id eſt ſpirabiles, ſive ignei,

ſublimé

ſublimé ferri. Virgilius ecloga nona:

Cantantes ſublimé ferent ad ſidera cygni.

Sublimé] Phyſicæ eſt rationis: nam ventorum motus eſt ſurſum, cúm exhalatio calida & ſicca, ſublimé feruntur, ut Ariſtoteles meteororum libri ſecundi capite quarto. *Ita turbine*] Illuſtratio per ſimilitudinem tempeſtatis, é turbine: Si ventus majore depreſſæ nubis eruperit ſpecu, ſed minús alto, quám procella, nec ſine fragore, turbinem vocant, proxima quæque proſternentem: Plinius libri ſecundi capite quadrageſimo octavo. *Hyems*] Tempeſtas: ſic enim aliquando ſumitur, ut ſecundo Æneidos:

——ſæpe illos aſpera ponti.

Intercluſit hyems.

Hic tempeſtas aut ventus intelligitur: & ſic græcé χειμὼν, hyems & tempeſtas dicitur. *Sæpe*] Deſcribitur tempeſtas pluviæ ex materia, effectis, adjunctis: quód ex nube fiat, fruges diluat, fremitum excitet. *Agmen*] Proprié eſt exercitus incedens: μεταφορικῶς pro impetu, ut Æneidos ſecundo,

——Illi agmine facto

Laocoonta petunt.

Collectæ] Materies pluviæ notatur é nubibus: é vapore nanque nubes, unde pluvia, ex qua etiam rurſus vapor: hæc enim κύκλῳ γένεσις Ariſtoteli dicitur decimo tertio capite ſecundi Poſteriorum. *Ex alto*] Ex Aquilone, ait Servius: at ex alto, malim é ſublimi loco. *Ruit*] Sic Æneidos primo:

Fluctibus oppreſſos Troas, cœlique ruina.

Boumque labores] Sic anteá:

Nec tamẽ hæc cúm ſint hominumque boumque labores.

Diluit] Diſſolvit, eoque diſperdit. *Fervetque fretis*] Alluſio eſt ad freti notationem: fretum enim á fervendo dictum, quód inſtar aquæ ferventis in fretum ſæpe incurrat æſtus, atque efferveſcat. *Ipſe pater*] Deſcribitur tempeſtas fulminum ex adjuncto ſonitu & ejus terrore: Item ex effectis, quód alta loca feriat. *Ipſe pater*] Peri-

phraſis eſt Jovis, ut antea,

——pater ipſe, colendi
Haud facilem eſſe viam voluit.——

Superiorum trium planetarum ignes, ſunt qui decidui ad terras, fulminum nomen habeant, ſed maximé ex his medio loco ſiti: fortaſſis quoniam contagium nimii humoris ex ſuperiore circulo atque ardoris ſubjecto per hunc modum egerat. Ideoque dictum Jovem fulmina jaculari: Plinius libri ſecundi capite viceſimo. *Molitur*] Jaculatur. *Terra*] Id eſt terræ incolæ: Metonymia eſt ſubjecti pro adjuncto. *Humilis*] Metonymia, ut Orcus pallidus. *Atho*] Athos, mons Græciæ altiſſimus, à Xerxe perfoſſus & navigatus: in accuſativo facit Atho, ut ἕως, κέως, λαγῶς. *Rhodopen*] Montem Thraciæ, de quo ecloga ſeptima:

Nec tantùm Rhodope miratur & Iſmarus Orphea.

Item octava:

Iſmarus aut Rhodope aut extremi Garamantes.

Ceraunia] ὁ κεραυνὸς, fulmen: κεραύνιος ζεὺς, fulminator Juppiter. Hinc Ceraunii vel Ceraunia, montes Epiri nominantur, quia fulminibus ſæpe feriãtur. *Ingeminat*] Revocatur prima & ſecunda tempeſtas. *Hoc metuens*] Ad cautionem & proviſionem propoſitarum tempeſtatum generales phyſicæ cauſſæ repetũtur é cœlo & deo. *Frigida*] Hunc locum Plinius notavit libri decimi octavi capite viceſimo quinto: Virgilius, ait, errantium quoque ſiderum rationem ediſcendam præcepit, admonens obſervandum frigidæ Saturni ſtellæ trãſitum. Sidus autem Saturni minimum videtur, quia ſummum: triceſimo anno curſum conficit, gelidæ ac rigentis naturæ, ait idem libri ſecundi capite octavo. *Quò ſeſe receptet*] Cum quo ſidere conjungatur: nam cum alio atq; alio ſidere, alias & alias vires habet. *Ignis Cyllenius*] Periphraſis eſt Mercurii, in Cylleno monte Arcadiæ geniti: cujus ſidus eſt incõſtans, quia feré naturam ſequitur eorum ſiderum, cum quibus junctus fuerit: Ideoque Nuntius deorum fingitur. Mercurius autem modò ante Solis exortum,

ortum, modó poſt occaſum ſplendens nunquam ab eo viginti tribus partibus remotior, ait Plinius libri ſecundi capite octavo. *In primis*] Hic quartus eſt locus invocati numinis, & ſuperioribus inſignior: & Ceres, dea frugum imprimis appellatur, ut anteá *Liber & alma Ceres:* Item duobus prætereá locis, ut dea frugum colitur:

——neque illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat olympo.
Item: *Prima Ceres ferro mortales vertere terram*
Inſtituit——

Itaque huic magnæ frugum deæ vota fiant, ait poëta, ut res, ſuæ tutelæ ſubjectas tueatur. Sic Heſiodus ſecundo Operum & Dierum:

Εὔχεσθαι δὲ Διὶ χθονίῳ, Δημήτερί θ' ἁγνῇ,
Ἐκτελέα βρίθειν, Δημήτερος ἱερὸν ἀκτήν.
Supplica veró Jovi terreſtri, Cererique caſtæ,
Proventum ut impleant, Cereris ſacrum munus.

Tunc agni] Deſcribitur ſacrum Cereris ex ſubjectis & adjunctis ad ipſum pertinentibus: delicatis epulis, noctibus, locis, lacte, melle, vino, hoſtia ambarvali, invocatione, ſaltatione. *Pingues*] Ideoque ad epulandum & ſacrificandum apti. *Molliſſima*] Delicatiſſima, cúm omnis aſperitas deferbuerit: Sic ecloga quinta de ſacro Daphnidis.

Et multo imprimis hilarans convivia Baccho.

Dulces] Propter vacuitatem ſolicitudinum, aut anni temperiem. *Denſaque*] Propter arbores frondeſcentes: ſic ecloga quinta,

Ante focum, ſi frigus erit: ſi meſſis, in umbra.

Adoret] Propitiet: ab ador, frumento, quo diis olim ſacrificabatur. *Lacte*] Lacte, melle, vino ſignificat Veneri ſacrificatum: Macrobius tamen de hac re ſic ait Saturnal. libri tertii capite undecimo: Poëta ſciens Cereri mulſo libari, adjecit, *——miti dilue Baccho:* ſcilicet miteſcere vinum dicens, cúm vinum cœperit fieri. Plinius libri decimi octavi capite quarto, ait ab Ariſtæo primúm vino mel miſtum ſuavitate præcipua.

Favos] Metonymia eſt ſubjecti pro adjuncto: Favus enim, cellula eſt ubi mel conficitur. *Baccho*] Vino, Metonymia eſt. *Terque*] Periphraſis eſt Ambarvalis hoſtiæ, quæ ter circum arva ducebatur, tum immolabatur: de quo dictum jam ecloga tertia:

Cúm faciam vitulá pro frugibus, ipſe venito.

Item: *—— & cúm ſolennia vota*

Reddemus Nymphis, & cúm luſtrabimus agros:

ecloga quinta. *Felix*] Fœcunda: hæc enim hoſtia, porca frequenter erat, eaque gravida: vel felicem dicit per Metonymiam, quia felices & fœcundos agros efficiat. *Ovantes*] Ovare, eſt lætari, lætitiamque aut voce aut geſtû demonſtrare: ab ohe, Interjectione gaudentis, aut oo, clamore militari deducitur, interpoſito u: Hinc ovatio, ſpecies triumphi. *Et Cererem*] Orent ut ſalva meſſis domum perducatur. *Ariſtis*] Frumentis. *Torta quercu*] Querna corona, in memoriam vetuſtatis, quæ quernis glandibus victitavit: & ad mitiorem victum Cereris beneficio tranſiit. *Det motus*] Sic ecloga quinta cantus & ſaltatio adhibetur:

Cantabunt mihi Damœtas & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.

Atque hæc ut certis poſſimus diſcere ſignis,
Æſtuſque, pluviaſque, & agentes frigora ventos:
Ipſe pater ſtatuit quid menſtrua Luna moneret:
Quo ſigno caderent Auſtri: quid ſæpe videntes
Agricolæ, propiús ſtabulis armenta tenerent.
Continuó ventis ſurgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis
Montibus audiri fragor: aut reſonentia longé
Littora miſceri: & nemorum increbreſcere murmur.
Jam ſibi tum curvis malé temperat unda carinis,
Quum medio celeres revolant ex æquore mergi:

Quum

Clamoremque ferunt ad littora: quumque marinæ
In ſicco ludunt fulicæ: notaſque paludes
Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam ſtellas vento impendente videbis
Præcipites cœlo labi, noctiſque per umbras
Flammarum longos á tergo albeſcere tractus:
Sæpe levem paleam, & frondes volitare caducas;
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.

Atque hæc] Prognoſtica tempeſtatum rebus naturalibus divinitús ſunt impreſſa, ut á Deo moniti, caveremus. Ubi de communibus cauſſis Deus & ejus erga hominum genus providentia conſideranda eſt. *Æſtus, pluvias, vẽtos*] Hæc tempeſtatum genera nimirũ propoſita ſunt é fulminibus, pluviis, ventis. *Ipſe pater*] Periphraſis Jovis: ut bis anteá,

—Pater ipſe colendi: Item,
Ipſe pater media.—

Menſtrua] Quæ quoque menſe curſum abſolveret. *Auſtri*] Venti, ſynecdoche ſpeciei pro genere. Porró ſigna ſequentia de Arato ſumpta ſunt, ſed é multis pauca, nec eodem ſemper modo: Plinius autem omnia feré collegit. *Continuó*] Prognoſtica ventorum, undecim deſcribuntur, ex adjunctis: tumor maris, fragor montium, maris ſonitus, nemorum murmur, mergi ad litora revolatus & clamor, fulicarum luſus in arena, ardeæ ſublimis volatus, ſtellarum caſus, paleæ volatus & frondium, plumarum in aqua colluſio. *Surgentibus*] Orientibus. *Freta ponti*] Mare: ſynecdoche ſpeciei pro genere. *Tumeſcere*] De hoc ſigno Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto: ubi & de cæteris: Mare ſæpe & ſilentio intumeſcit, flatuque altiús ſolito jam intra eſſe ventos fatetur. Aratus:

σῆμα δέ τοι ἀνέμοιο καὶ οἰδαίνουσα θάλασσα γιγνέσθω.

Atqui ſignum venti etiam intumeſcens mare
eſto.

Aridus fragor] Qualis ex aridis arboribus editur, cúm franguntur: montium ſonitus Plinio dicitur hoc ſecundum prognoſticum. Aratus:

—κορυφαί τε βοώωσαι οὔρεος ἄκραι.
Cacuminaque ſonantia montis ſumma.

Reſonantia littora] Tertium ſignum: de quo ſic Plinius: Mare ſi in tranquillo portu á curſu ſtabit & murmuraverit, intra ſe ventum prædicit: ſi identidem; & hyemem & imbrem: litoris ripæque ſi reſonabunt tranquilla, aſperam tempeſtatem: Item maris ipſius tranquillus ſonitus, ſpumæque diſperſæ aut aquæ bullientes. Aratus:

—καὶ μακρὸν ἐπ᾽ αἰγιαλοὶ βοόωντες,
Ἀκταί τ᾽ εἰνάλιοι, ὁπότ᾽ εὔδιοι ἠχήεσσαι
γίγνονται.
& multúm margines inſonantes,
Litoraque marina, cúm ſerena arguta
fiunt.

Nemorum murmur] Hoc quartum ſignum, Plinio dicitur nemorum mugitus: Atque in tertio & quarto ſigno fallitur Servius, qui putat tertium primo, & quartum ſecundo idem eſſe, & á Virgilio dici bis idem: non enim bis idem, ſed duo diverſa dicuntur. *Jam ſibi*] Quintum prognoſticum: de quo Plinius: Mergi anateſque pennas roſtro purgantes, ventum, cæteræque aquaticæ aves concurſantes, grues in Mediterranea feſtinantes, mergi maria aut ſtagna fugientes. *Carinis*] Navibus: Synecdoche partis pro toto: Carina enim, pars eſt navis inferior. *Mergi*] Mergus, eſt avis quæ cibum captans, aſſidué mergitur in aquis. Aratus:

πολλάκι δ᾽ ἀγριάδες νῆσσαι, ἢ εἰν ἁλὶ δῖναι
Αἴθυιαι χερσαῖα τινάσσονται πτερύγεσσιν.
Sæpe autem feræ anates, aut in mari urinatores
Mergi terras quatiunt alis.

Fulicæ] Sextum prognoſticum: Fulica autem ſeu
Fulix

Fulix, eſt avis marina aut ſtagnenſis, pauló ſupra magnitudinem columbæ, dicta á furvo, id eſt nigro colore: Pariſini Diabolum vocant. Id Aratus pauló ſecus:

Καί ποτε καὶ κέπφοι, ὁπότ' εὔδιοι ποτέωνται,
Ἀντία μελλόντων ἀνέμων εἰληδὰ φέρονται.
Interdum etiam fulicæ cúm ſerenæ volitent,
Contra futuros ventos glomeratim feruntur.

Marinæ] Ad differentiam ſtagnenſium aut fluviatilium. Plinius fulicæ matutinum clangorem memorat: & Cicero primo de Divinatione ait:

Cana Fulix itidem fugiens é gurgite ponti,
Nuntiat horribiles clamans inſtare procellas.

Ardea] Septimum prognoſticum: Ardea autem avis appellatur, quód ardua ſit: quidam putant avem eſſe, quæ Græcis ἐρωδιὸς appellatur: de qua eſt ſeptimo AEneidos:

—Locus ardea quondam
Dictus, avis: & nunc magnum manet Ardea nomen.

Aratus pauló ſecus:

καὶ δ' ἂν ἐπὶ ξηρὴν ὅτ' ἐρωδιὸς οὐ κατὰ κόσμον
Ἐξ ἁλὸς ἔρχηται, φωνῇ περὶ πολλὰ λεληκώς,
κινυμένου κε θάλασσαν ὑπερφορέοιτ' ἀνέμοιο.
Quinetiam ad terram cúm ardeola non rité
E mari veniat, voce multúm perſtrepens,
Commoto ſané, mare ſuperferatur vento. Item:
Ἢ ἐπὶ κῦμα διώκει ἐρωδιὸς ὀξὺ λεληκώς.
Aut ad aquam feſtinat ardea acuté vociferans.

Sæpe etiam] Octavum é ſtellarum deciduis ignibus: Diſcurſus autem nunquam temeré fiunt, ut non ex parte truces venti oriantur, ait Plinius libri ſecundi capite triceſimo quinto. De iiſdem & Ptolemæus: Excurſiones & eruptiones ſtellarum, ſiquidem ab uno angulo fiant, ab eo futurum ventum declarant: ſin á contrariis angulis, prælia ventorum: ac ſi á quatuor, omnis generis tempeſtates, fulgurum & tonitruum & ejuſmodi. Plinius veró putat ex igne collucentes illos ſtellarum oculos conſtare, ſecundi libri capite quinto. Et ibidem

capite octavo ait de ſideribus : Illa nimio alimento tracti humoris igneam vim abundantia reddunt, cúm decidere creduntur , ut apud nos quoque id luminibus accenſis, liquore olei notamus accidere . Ariſtoteles non igneas ſtellas cenſet eſſe, ſed quinta eſſentia conſtare : ſtellarum deciduarum materiam facit exhalationem calidam & ſiccam : efficientem veró cauſſam, ſtellas cœleſtes . Harum autem ſtellarum prognoſticon Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto, tradit pleniſſimé : Tertio (ait) loco, ſtellarum obſervationem eſſe oportet: Diſcurrere eæ videntur interdum, ventique protinús ſequuntur : in quarum parte ita præſagivere : Cœlum cúm æqualiter totum erit ſplendidum, articulis temporum, quos propoſuimus, Autumnum ſerenum præſagibunt & frigidum : Si ver & æſtas non ſine riguo aliquo tranſierint , Autumnum ſerenum & denſum minúſque ventoſum facient. Autumni ſerenitas, ventoſam hyemem facit : tum repenté ſtellarum fulgor obumbratur : & id neque nubilo, neque caligine, pluvia, aut graves denuntiantur tempeſtates : Si volitare plures ſtellæ videbuntur, quó ferentur albeſcentes, ventos ex iis partibus nuntiabunt : aut ſi curſitabunt, certos. Si id in partibus pluribus fiet, inconſtantes ventos effundent : Si ſtellarum errantium aliquam orbes incluſerint, imbres. Sunt in ſigno Cancri duæ ſtellæ parvæ, Aſelli appellatæ, exiguum inter illas ſpatium obtinente nubecula, quam Præſepia appellant : Hæc cúm cœlo ſereno apparere deſierit, atrox hyems ſequitur : Si alteram earum Aquiloniam caligo abſtulerit, Auſter ſævit : ſi Auſtrinam, Aquilo. Arcus cúm ſunt duplices, pluvias nuntiant : á pluviis ſerenitatem non perinde certam : Circuli novi circa ſidera aliqua, pluviam. Aratus:

καὶ διὰ νύκτα μέλαιναν ὅτ' ἀςέρες ἀίσσωσι
ταρφέα, τοὶ δ' ὄπιθεν ῥυμοὶ ὑπολευκαίνωνται,
δειδέχθαι κείνοις αὐτὴν ὁδὸν ἐρχομένοιο
πνεύματος.

Item per noctem atram cùm ſtellæ præcipites ruant
Crebró, tibi veró á tergo tractus ſubalbeſcant,
Accipito per illas eadem via venientem
Ventum.

Sæpe levem] Nonum de paleis volitantibus. *Frondes*] Decimum de foliis volitantibus. *Aut ſumma*] Undecimum de plumis, aquæ innatantibus. Aratus:

Ἤδη καὶ πάπποι λευκῆς γήρειον ἀκάνθης,
Σῆμ' ἐγένοντ' ἀνέμου, κωφῆς ἁλὸς, ὁπότε πολλοὶ
Ἄκρον ἐπιπλείωσι, τὰ μὲν πάρος, ἄλλα δ' ὀπίσω.
Jam etiam decidui flores albi ſenium cardui,
Indicium fiunt venti, muti maris, quando multi
Summum ſupernatent, partim anté, partim póſt.

De tribus ultimis prognoſticis ſic Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto: Et ſine aura, quæ ſentiatur, folia ludentia: lanugo populi aut ſpinæ volitans, aquiſque pluma innatans.

At Boreæ de parte trucis quum fulminat, & quum
Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis
Rura natant foſſis: atque omnis navita ponto
Humida vela legit. nunquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum ſurgentem vallibus imis
Aëriæ fugere grues: aut bucula cœlum
Suſpiciens, patulis captavit naribus auras:
Aut arguta lacus circunvolitavit hirundo:
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpiús & tectis penetralibus extulit ova
Anguſtum formica terens iter: & bibit ingens
Arcus: & é paſtu decedens agmine magno
Corvorum increpuit denſis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores:

Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et ſtudio incaßúm videas geſtire lavandi.
Tum cornix rauca pluviam vocat improba voce,
Aut caput objectat querulum venientibus undis,
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſcivere hyemem, teſta quum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.

At Boreæ] Adhuc ventorum prognoſtica fuerunt, pluviarum prognoſtica ſequuntur, numero tredecim: Primum eſt de fulmine Septentrionali: ſecundum de tonitru Orientis & Occidentis: De utroque confuſé Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto: Cũ æſtate vehementiús tonuerit, quám fulſerit, ventos ex ea parte denuntiat: contrá ſi minús tonuerit, imbrem: cúm ſereno cœlo fulget, pluviæ erunt & tonitrua, & hyemabit: atrociſſimé autẽ cúm ex omnibus cœli partibus fulgurabit: cúm ab Aquilone tantúm in poſterum diem, aquam portendit: cúm ab Auſtro vel Coro aut Favonio nocte ſerena fulguraverit, ventum & imbrem ex iiſdem regionibus demonſtrabit: tonitrua matutina ventum ſignificant, imbrem meridiana. Aratus:

> Αὐτὰρ ὅτ' ἐξ Εὔροιο καὶ ἐκ Νότου ἀστράπτῃσιν
> Ἄλλοτε δ' ἐκ Ζεφύροιο, καὶ ἄλλοτε παρ Βορέαο,
> Δὴ τότε τις πελάγει ἔνι δείδιε ναυτίλος ἀνήρ.
> *Cæterúm cúm ex Euro & ex Auſtro fulguret,*
> *Tum etiam é Zephyro, & interdum á Borea,*
> *Certé tunc quiſpiam in pelago timuerit nauta,*

Eurique Zephyrique] Eurus ad ortum, Zephyrus ad occaſum contrarium: De quibus Ovidius primo Metamorphoſeos:

> *Eurus ad auroram Nabathæaque regna receßit,*
> *Perſidaque, & radiis juga ſubdita matutinis:*

Veſper.

Veſper, & occiduò quæ littora ſole tepeſcunt,
Proxima ſunt Zephyro.

Ergo his duobus ventis definitur ortus & occaſus. *Omnia plenis*] Periphraſis denſiſſimæ pluviæ ex effectis. *Nunquam imprudentibus*] Id eſt, Tam manifeſta ſunt ſigna pluviæ, ut imprudens ab ea falli nemo poſſit. *Aut illum*] Tertium ſignũ pluviæ, ex altiſſimo gruum volatu: At Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto: Grues ſilẽtio per ſublime volantes, ſerenitatem præſagiunt. *Aëriæ*] Sublimes aut ſublimé volantes: Sic ecloga prima dicitur aëria ulmus:

Nec gemere aëria ceſſabit turtur ab ulmo.

Item tertia:

—aëriæ quó congeſſere palumbes.

Aut bucula] Quartum de boum reſpiratione: Bucula, parva bos, commodioris metri cauſſa pro bove: De quo Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto: Et boves cœlum olfactantes, ſeque lambentes contra pilum. Aratus:

καὶ βόες ἤδη τοι πάρος ὕδατος ἐνδίοιο,
οὐρανὸν εἰσανιδόντες, ἀπ' αἰθέρος ὠσφρήσαντο.
Etiam boves jam ante pluviam cœleſtem,
Cœlum intuiti, ab æthere mox ſentiunt.

Hirundo] De quo Plinius ibidem: Hirundo tam juxta aquam volitans, ut penna ſæpe percutiat. Aratus:

Ἢ λίμνην πέρι δηθὰ χελιδόνες αἴσσονται
γαστέρι τύπτουσαι αὔτως εἰλυμένον ὕδωρ.
Aut paludem circum hirundines agitantur
Ventre verberantes incaſſum circumvolutam undam.

Et veterem] Sextum é coaxatione ranarũ, quæ quondam cõqueſtæ ſunt, á Jove ſibi datum pro rege lignum, ut in apologo AEſopi: Deinde Hydrum illis tyrannum dedit, á quo devoratæ ſunt; Itaque querelam auxerunt. Ergo hæc vetus querela. Aut intellige Lycios paſtores in ranas converſos á Cerere Proſerpinam quærente, ait Servius: aut á Latona, (ut Ovidius ſexto Metamorphoſeos) quia eam fonte prohibuiſſent. *Querelam*] Βρεκε-

κεκὲξ κοᾶξ κοάξ, nimirum quod apud Ariſtophanem eſt in Ranis. Aratus:

> Ἢ μᾶλλον δειλαὶ γενεαὶ, ὕδροισιν ὄνειαρ,
> Αὐτόθεν ἐξ ὕδατος πατέρες βοόωσι γυρίνων.
> *Aut magis miſeræ progenies, Hydris eſca,*
> *Indidem ex aqua patres coaxant ranularum.*

Sæpiùs] Septimum é formicis ova efferentibus: De quo Plinius ibidem: Segniter & cõtra induſtriam ſuam abſconditæ formicæ, vel concurſantes, aut ova progerentes. Aratus:

> Καὶ κοίλης μύρμηκες ὀχῆς ἐξ ὤεα πάντα
> Θᾶσσον ἀνηνέγκαντο· καὶ ἀθρόον ὤφθεν ἴουλοι
> Τείχη ἀνέρποντες.
> *Etiam cavo formicæ ex foramine ova omnia*
> *Ocyùs efferunt: atque cumulatim cernuntur* Juli
> *Muros aſſerpentes.*

Arcus] Octavum é hauſtu Iridis, quæ Latinis eſt arcus cœleſtis: Fit autem Iris é nube roſcida Soli oppoſita, in aqua radii Solis refringuntur, & imaginem Solis malé exprimunt: Hinc triplex color, puniceus, viridis, purpureus, quartus xanthus: ſi quis prætereá apparet, interdum eſt punicei viridiſque medius: Cùm duæ ſunt, debilior, fortioris eſt imago: ſi tertia ſit, eſt imago ſecundæ. Iris, ſublimis eſt humili ſole, humilis autem ſublimi, & inter æquinoctia tantúm: Vide Ariſtotelem quarto & quinto capite tertii Meteororum: & Plinium ſecundi libri capite quinquageſimo nono. Arcus autem cúm ſunt duplices, pluvias nuntiant, á pluviis ſerenitatem non perinde certam: ut jam patuit. Aratus:

> Ἢ διδύμη ἔζωσε διὰ μέγαν οὐρανὸν ἶρις.
> *Aut gemina circuncingit magnum cœlum Iris.*

Et é paſtu] Nonum é crocitatione corvorum. De quo Plinius ibidem: Corvique ſingultu quodam latrantes, ſeque concutientes, ſi continuabunt, ventos: ſi veró carptim vocem reſorbebunt, ventoſum imbrem. Aratus.

Δή ποτε καὶ γενεαὶ κοράκων, καὶ φῦλα κολοιῶν,
ὕδατος ἐρχομένοιο Διὸς πάρα σῆμ' ἐγένοντο,
φαινόμενοι ἀγεληδὰ, καὶ ἰρηκέσσιν ὁμοῖον
φθεγξάμενοι.
Quãdoque etiã genera corvorũ & turmæ graculorũ,
Pluviæ venientis é cœlo ſignum fiunt,
Viſi gregatim, & accipitrum inſtar.
Garrientes. Et:
—Καί που κόρακες λίους σταλαγμοὺς
φωνῇ ἐμιμήσαντο σὺν ὕδατος ἐρχομένοιο·
Ἢ ποτε καὶ κρώξαντε βαρείῃ δισσάκι φωνῇ,
Μακρὸν ἐπιρροιζεῦσι τιναξάμενοι πτερὰ πυκνά.
—Etiamnum corvi magnas guttas
Voce imitantur ſimul pluvia veniente:
Vel quandoque etiã crocitãtes gravi congemina voce,
Multúm conſtrepitant, quatientes alas frequentes.

Jam varias] Decimum é balneis avium: de quo Plinius ibidem: Et cúm terreſtres volueres contra aquam clangores dabunt, perfundentes ſeſe, ſed maximé cornix. Aratus:

πολλάκι λιμναῖαι ἢ εἰνάλιαι ὄρνιθες
Ἄπληστον κλύζονται ἐνιέμεναι ὑδάτεσσιν.
Sæpe paluſtres aut marinæ aves
Inſaturabiliter ſe immergunt deſiderantes aquam.

Aſia] Aſia, prima longa, palus eſt Myſiæ, ut Servius author eſt hic, & in illud ſeptimi Æneidos:

—ſonat amnis & Aſia longé
Pulſa palus.

Poſſis fortaſſe Aſia pro limoſa, dicere: quia ἄσις, εως, dicitur Græcé ἰλὺς, limus: & Iliados β,

Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα.
Limoſo in prata Cayſtri circa fluenta.

Sic enim ἀσίῳ, ἀντὶ τοῦ, ἰλυώδει, pro limoſo ſumitur. Cayſter veró, fluvius Mœoniæ eſt, qui in mare delabitur inter Colophonem & Epheſum. *Rimatur*] Rimari, proprium eſt porcorum, glandes é terræ rimis eruentium: hinc rimantur, pro, paſcuntur. *Fretis*] Aquis, Sy-

necdoche. *Incaſſúm*] Quia plumæ prohibent aquã : hoc autem præſagium, ut ſuperiora, ex Varrone in illis verſibus ſunt libro quinto:

Tum liceat pelagi volucres, tardæque paludis
Cernere, inexpleto ſtudio certare lavandi,
Et velut inſolitum pennis infundere rorem:
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo:
Et bos ſuſpiciens cœlum (mirabile viſu)
Naribus aërium patulis decerpſit odorem:
Nec tenuis formica cavis non evehit ova.

Tum cornix] Undecimum de nimia cornicatione cornicis. *Improba*] Moleſta. Aratus:

Ἤ που καὶ λακέρυζα παρ' ἠϊόνι προὐχούσῃ
χείματος ἀρχομένου, χέρσῳ ὑπέκυψε κορώνη·
Ἤ που καὶ ποταμοῖο ἐβάψατο μέχρι παρ' ἄκρους
ὤμους ἐκ κεφαλῆς, ἢ καὶ μάλα πᾶσα κολυμβᾷ,
Ἢ πολλὴ στρέφεται παρ' ὕδωρ παχέα κρώζουσα.

Aut alicubi etiam garrula ad litus prominens
Tempeſtate inſtante, terra ſubſidit cornix:
Etiam ſi quãdo flumini ſe immerſit uſque ad ſummos
Humeros á capite, vel etiam planè tota ſubternatat
Vel frequens verſatur prope undam craſſè crocitans.

Sola] Contrarium mox erit de corvis:

Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces.

Nam plures & voce tenui ſerenum denuntiant.
Et ſola ſicca ſecum ſpatiatur] Sigmatiſmos ejuſmodi eſt quinto AEneidos,

Tum rauca aſſiduo longè ſale ſaxa ſonabant.

Hic ejuſdem literæ concurſus non minús eſt jucundus, quám notabilis: Recteq; hic ab Erythræo Virgilius adverſus Servium & Quintilianum defenditur, hunc concurſum, ut vitioſum damnantes. *Nec nocturna*] Duodecimum ex lucernæ oleo ſcintillante. Aratus:

Ἢ λύχνοιο μύκητες ἀγείρονται περὶ μύξαν,
Νύκτα κατὰ σκοτίην. μὴ δ' ἢν ὑπὸ χείματος ὥρῃ
Λύχνων ἄλλοτε μέν τε φάος κατὰ κόσμον ὀρώρῃ·
Ἄλλοτε δ' ἀΐσσωσιν ἀπὸ φλόγες, ἠΰτε κοῦφαι
πομφόλυ-

πομφόλυγες· μὴ δ' εἴκεν ἐπ' αὐτόφι μαρμαίρωσιν
Ἀ'κτῖνες.
Aut lucernæ fungi congregentur circa labium,
Noctem per caliginoſam: ne ſi ſub hyemis tempore
Lucernarum alias quidem lumen debité moveatur:
Aliás veró delabantur flammæ, ceu leves
Ampullæ : neque ſi ad ipſam lucernam ſplendeant
Radii.

Teſta] Teſtacea lucerna : Metonymia materiæ pro materiato opere. Ridiculum eſt quod hic ait Servius, non dici lucernam, quia vilius ſit, nō lychnum, quia gravius, ſed medium, teſtam, quia medius hic ſit ſtylus. *Fungos*] Nam ut ait Plinius libri decimi octavi capite viceſimo quinto, Cúm aër humidus eſſe cœperit, favilla quæ con-ſumo ſolet egredi, prohibita aëris craſſitate in lucernis reſidet, & quaſdam velut fungorum imitatur imagines: Hæc Servius Plinio attribuit, neque locum citat. At Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto de præſagiis ignis ſic ait. Ab his terreni ignes proximé ſignificant: pallidi namque murmurantéſque tempeſtatū nuntii ſentiuntur: pluviæ etiam in lucernis fungi: Si flexuoſé volitet flamma, ventum : & lumina cúm ex ſeſe flammas elidunt, aut vix accenduntur: Item cúm in eo ſplendentes coacervantur ſcintillæ : vel cúm tollentibus ollas carbo cohæreſcit, aut cúm contectus ignis é ſe favillam diſcutit, ſcintillamve emittit : vel cum ignis in foco concreſcit, & cúm carbo vehementer perlucet : Hæc ibi Plinius de præſagiis ignis ad pluviam, ſed multó pluribus ad ventum. Quare cum Servius Plinium vel authorem alium citabit, negligentiæ culpa tibi nō fuerit, ſi authores ipſos adeas, & convenias, an ea ſentiant.

Nec minús ex imbri Soles, & aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur:
Nec fratris radiis obnoxia ſurgere Luna:

Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad Solem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones : non ore ſolutos
Immundi meminere ſues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campoque recumbunt:
Solus & occaſum ſervans, de culmine ſummo
Nequicquam ſeros exercet Noctua cantus.
Apparet liquido ſublimis in aëre Niſus:
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras
Inſequitur Niſus : qua ſe fert Niſus ad auras,
Illa levem fugiens raptim ſecat æthera pennis.
Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces
Aut quater ingeminant: & ſæpe cubilibus altis
Neſcio qua præter ſolitum dulcedine læti,
Inter ſe in foliis ſtrepitant, juvat imbribus actis
Progeniem parvam, dulceſque reviſere nidos.
Haud equidem credo, quia ſit divinitùs illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major.
Verùm ubi tempeſtas, & cœli mobilis humor
Mutavere vias, & Juppiter humidus auſtris
Denſat, erant quæ rara modò: & quæ denſa, relaxat:
Vertuntur ſpecies animorum: & pectora motus
Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.

Nec minùs] Serenitatis ſigna novem deſcribuntur: Primùm è claritate ſtellarum : nam cùm earum fulgor obumbratur, & id neque nubilo, neque caligine, plu-

via, aut graves denuntiantur tempeſtates: Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto. *Soles*] Serenitates: Metonymia efficientis pro effectu. *Signis*] Pauló antè fuit.

Atque hæc ut certis poßimus diſcere ſignis.

Nec fratris] Secundum ſignum é claritate Lunæ orientis: hujus enim verſus hæc ſententia eſt: Nec Luna obnoxia, radiis fratris videtur obtuſa ſurgere. *Fratris*] Solis: cujus eſt ſoror, cúm Latonæ gemelli ſint. *Tenuia*] Tertium de floccorum volatu: Eſt autem floccus, particula lanæ diviſa á velleribus, inutiliter evolans. *Tenuia*] Proceleuſmaticus quatuor brevium pro dactylo. *Non tepidum*] Quartum de Alcedoniis, diebus nempe quibus Alcedones nidificant: eſt autem Alcedo, vel ut Græcis eſt, Alcyon, avis pauló amplior paſſere, colore cyaneo, ex parte majore, tantúm purpureis & candidis admiſtis pennis, collo gracili ac procero: ſeptemque diebus ante Brumam, nidificat in mari, & ſeptem poſteá fœtificat: qui dies, Halcyonides Græcis, Halcedonii Latinis dicuntur: quibus diebus mare placidum & navigabile eſt: Plinius libri ſecundi capite quadrageſimo ſeptimo, & libri decimi capite triceſimo ſecundo: & libri decimi octavi capite viceſimo ſexto: Hinc proverbium & apud Plautum in Caſſina:

Halcedonia ſunt circa forum:

pro ſumma tranquillitate: Græcis, ut aït [redacted], uſitatum proverbium, ἀλκυονίτιδας ἡμέρας ἄγεις· Halcyonios dies agis: ἅλς, mare, κύω pario: hinc ἀλκύων, velut in mari pariens dicitur. *Dilectæ Thetidi*] Ceyx, filius Luciferi, uxorem habuit Halcyonem, á qua cúm prohibitus eſſet ad conſulendum Apollinem, naufragio ipſe periit, & ob id, Halcyone ſe in mare præcipitavit: túmque miſeratione Thetyos & Luciferi, in Halcyones aves ambo ſunt converſi, pro quibus Halcyon eſt communis: hæc é Servio. Cauſſa veró cùr dilectæ Thetydi dicantur, phyſica eſt, quód maria fœturæ Halcyonum ſubſternantur. *Non ore*] Quintum de ſuibus non ja-

ſtantibus manipulos, cúm pabulum rimãtur. Aratus:

—οὐδὲ σύες φορυτῷ ἐπιμαργαίνουσαι,
neque ſues in luto furentes.

Simili negatione ſuperiora ſigna conſtant: ſtellæ non obtuſæ: non obtuſa Luna: non ferũtur vellera: Halcyones non pandunt alas. *Immundi*] Lutulenti. *Aut nebulæ*] Sextum é nebularum depreſſione. Aratus:

Εἰ γέ μὲν ἠερόεσσα πάρεξ ὄρεος μεγάλοιο
πυθμένα τείνηται νεφέλη, ἄκραι δὲ κολῶναι
φαίνονται καθαραὶ, μαλα κὲν τόθ' ὑπεύδιος εἴης·
Εὔδιος κ' εἴης, καὶ ὅτε πλατέος παρὰ πόντου
φαίνηται χθαμαλὴ νεφέλη, μὴ δ' ὑψόθι κύρῃ,
Ἀλλ' αὐτοῦ πλαταμῶνι παραθλίβηται ὁμοίη.
Cæterúm ſi obſcura per montis magni
Vallem extendatur nebula, ſumma veró cacumina
Appareant pura, valde tunc ſerenus fueris:
Serenus ſané fueris etiam quãdo vaſtum circa pontum
Videatur humilis nebula, neque in alto exiſtat,
Sed inibi planiciei maritimæ deprimatur ſimilis.

Solis] Septimum de veſpertino ſilentio noctuæ: noctua enim eſt in imbre garrula: at ſereno, tempeſtatem: Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto. Ergo ſilentium, ſerenitatis præſagiũ eſt. Noctua autem lucifuga avis, de cujus contra cæteras aves ſolerti dimicatione Plinius libri decimi capite decimoſeptimo. Nyctimene cum patre concubuit, at facinore cognito, in ſylvis delituit: ubi Deorum volũtate, converſa eſt in avem omnibus avibus admirabilem, ait Servius: νυκτιμένη autem græcis eſt quæ nobis noctua. Aratus:

—καὶ νυκτερίη γλαὺξ
Ἥσυχον ἀείδουσα, μαραινομένου χειμῶνος
γινέσθω τοι σῆμα--
Et nocturna noctua
Tranquillé canens, marceſcentis tempeſtatis
Eſto tibi ſignum.

Nequicquam] Id eſt nõ: & hoc ſignum negatione definitur ut ſuperiora. *Apparet*] Octavum de Niſo perſequente

ſequente Scyllam: Fabula jam nobis expoſita eſt ſexta ecloga: pleniſſimé autem in opuſculo Virgilii, cujus totum argumentum in hac fabula conſumitur: quomodo Niſus rex Megarenſium mutatus eſt in Haliætum, ſpeciem Aquilæ, quæ pullos ſuos implumes percutiens ſubinde cogit adverſos Solis radios intueri: & ſi conniventem humectantemque animadvertit, præcipitat é nido, velut adulterinum & degenerem: Illum cujus acies contrá ſteterit, educat: Plinius libri decimi capite tertio. Falconem quidam putant. Scylla in Cirim avem mutata, quæ putatur eſſe caſſita ſeu galerita aut alauda. *Purpureæ.*] Fatalis fuerat Niſo coma purpurea, & quamdiu ei duraret, tandiu regnum ejus duraturum. Itaque cúm Scylla patri detractam comam, Minoi hoſti obtuliſſet, Megara capta eſt. Ergo á perditrice filia pater has ſceleris pœnas repetit. Similis fati fuerat Samſoni ſua coma. *Scylla*] Quidam putant piſcem eſſe: at Virgilius in Ciri avem deſcribit, & metamorphoſim inſtituit:

--gracili mentum producere roſtro:
Tum qua ſe medium capitis diſcrimen agebat,
Ecce repenté velut patrios imitatus honores,
Puniceam concuſſit apex in vertice criſtam:
At mollis varios intexens pluma colores,
Marmoreum volucri veſtivit tegmine corpus,
Lætaque perpetuas ſuderunt brachia pennas.
Inde alias partes minioque infecta rubenti
Crura, novamque aciem obduxit ſqualida pellis:
Et pedibus teneris ungues confixit acutos.

Et Ovidius eandem fabulam octavo Metamorphoſeos ſimiliter interpretatur. *Quacunque*] Hi quatuor poſtremi verſus é Ciri repetuntur, ubi præponitur comparatio hæc:

Namque ut in æthereo ſignorum munere præſtans,
Unum quem duplici ſtellarum munere vidi,
Scorpius alternis clarum fugat Oriona
Sic inter ſeſe triſtes Haliætus in iras,

Et Ciris memori ſervant ad ſecula fato.
Quacunque illa levem &c.

Tum liquidas] Nonum de clara & geminata crocitatione corvorum. *Cubilibus*] Non ubi fœtificant, ſed ubi cubant: Nam Virgilius videtur hic dicere corvos præſenſione futuræ ſerenitatis, de reviſendis pullis admoneri. Plinius autem ait corvos obliviosos eſſe, & plerunque ad nidos ſuos non reverti, ſed quadam ratione naturæ hæc congerunt ad ſuos nidos, quæ vermes poſſint creare, ex quibus relicti eorum pulli aluntur. Horum oblivionem probat ex abſconditis rebus, quas relinquunt. quod etiam muſtellæ dicuntur efficere. Hæc Servius ait Plinium dicere, locum ubi dicat, requirito. Plinius certé ait libri decimi capite duodecimo, á corvis pullos é nidis expelli, & ad volandum cogi, & carnibus ali, & robuſtos longiús fugari. attamen hæc corvorum oblivio videtur á Davide Pſalm. 146 ſignificari, cúm ait: Qui dat jumentis eſcam ipſorum, & pullis corvorum invocantibus eum. Et fortaſſis ſecũdo Faſtorum ob eandem cauſſam corvus cúm miſſus eſſet ab Apolline, fingitur

Immemor imperii ſediſſe ſub arbore—

& modó, ut dixi, Virgilius dicere videtur corvos pullorum oblitos de his reviſendis præſagio ſerenitatis admoneri. Aratus:

Καὶ κόρακες μοῦνοι μὲν ἐρημαῖοι βοόωντες
Διασάκις, αὐτὰρ ἔπειτα μεταθρόα κεκλήγοντες,
πλειότεροι δ' ἀγεληδὸν ἐπὴν κοίτοιο μέδωνται
Φωνῆς ἔμπλειοι· χαίρειν καί τις ὀίσοιτο,
Οἷα τὰ μὲν βοόωσι λιγαινομένοισιν ὁμοῖα.
πολλὰ δὲ δενδρίοιο περὶ φλόον, ἄλλοτ' ἐπ' αὐτὸν
Ἤχί τε κείουσιν, καὶ ὑπότροποι ἀπτερύονται.
Item corvi privati & ſolitarii vociferantes
Ingeminanter, ac poſtea turmatim clamitantes,
Frequentiús veró congregati, quando cubilis memores ſint
Voce pleni: lætari etiam quis putaverit:

Sic

Sic enim vociferantur jucundantium in morem.
Sæpe item arboris per ramos, quandoque ſuper ipſam
Ubi cubant, etiam redu'es alas excutiunt

Neſcio-qua] Repetitur hic verſus ex parte quarto Georgico de apibus, ubi flores legerint:

—hinc neſcio-qua dulcedine lætæ,
Progeniem nidoſque fovent.

Haud equidem] Prolepſis de cauſſa horum in mutis animãtibus præſagiorum per diſſimilitudinem: Id quidem ratione & futuri prudentia, qualis fuerit in hominibus, non faciunt, ſed naturali aëriæ affectionis & qualitatis ſenſu, quo impelluntur: poſſit enim prudẽtia quædam videri, ut quarto Georgico de apibus dicitur:

His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem divinæ mentis, & hauſtus
Ætherios dixere: Deum nanque ire per omnes
Terraſque tractuſque maris cœlumque profundum.

Et hujus ſententiæ fuit author Pythagoras, qui linguas etiam avium interpretandas ſuſceperat: Pythagoream igitur hanc opinionem Virgilius modó non probat. *Fato*] Aſtrologico intellige, cui ratio poſſit obſiſtere, atque adeó imperare. *Iuppiter*] Aër, Metonymia. *Denſat denſa*] Paronomaſia. *Species*] Affectiones. *Animorum*] Animus, conſilii eſt, anima, vitæ, ait Servius decimo AEneidos, verſu

Una eademque via, ſanguiſque, animuſque ſequuntur.

Differentia tamen hæc confunditur, ut hic animus corvis attribuitur. *Lætæ pecudes*] Decimum præſagium hic notari poſſit, á Plinio etiam diſtinctum libri decimi octavi capite triceſimo quinto: Nec mirũ aquaticas aut in totum volucres, præſagia aëris ſentire: pecora exultantia, & indecora laſcivia ludentia, eandem ſignificationem habent. *Ovantes*] Metaphora, ut antea,

—ſocii comitantur ovantes.

Si veró Solem ad rapidum, Lunaſque ſequentes
Ordine reſpicies, nunquam te craſtina fallet

Hora: neque inſidiis noctis capiere ſerenæ.
Luna revertentes quum primúm colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëre cornu,
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento ſemper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certiſſimus author)
Pura, neque obtuſis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluvia ventiſque carebunt:
Votaque ſervati ſolvent in littore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoq; & exoriens, & quũ ſe condet in undas,
Signa dabit: Solem certiſſima ſigna ſequentur:
Et quæ mané refert, & quæ ſurgentibus aſtris.
Ille ubi naſcentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe,
Suſpecti tibi ſint imbres: nanque urget ab alto,
Arboribuſque ſatiſque Notus, pecorique ſiniſter:
Aut ubi ſub lucem denſa inter nubila, ſeſe)
Diverſi erumpent radii: aut ubi pallida ſurget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Heu malé tum mites defendet pampinus uvas!
Tam multa in tectis crepitans ſalit horrida grando.
Hoc etiam, emenſo quum jam decedet Olympo,
Profuerit meminiſſe magis: nam ſæpe videmus
Ipſius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denuntiat, igneus Euros:
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni,
Omnia tum pariter vento nimbiſque videbis

Fervere

Fervere: non illa quiſquam me nocte per altum
Ire, neque á terra moneat convellere funem.
At ſi quum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit, fruſtrá terrebere nimbis,
Et claro ſylvas cernes Aquilone moveri.
Denique quid veſper ſerus vehat, unde ſerenas
Ventus agat nubes: quid cogitet humidus Auſter,
Sol tibi ſigna dabit. Solem quis dicere falſum
Audeat?

Si veró] Prognoſtica Solis & Lunæ proponit, ſed ὕστερον πρότερον tria Lunæ prognoſtica deſcribit. *Craſtina*] Poſtera, ſequens. *Hora*] Dies: ſynecdoche partis pro toto. *Luna*] Primum præſagium, Luna creſcens obſcura pluviam terra marique denuntiat. *At ſi*] Luna creſcens rubea ſignificat ventos. *Virgineum*] Metaphora: qualis eſt in virginibus. *Sin ortu*] Tertium, Luna creſcens pura, ſignificat ſerenitatem reliqui mẽſis. *Quarto*] Quartam Lunam maximé obſervat AEgyptus, ſi ſplendens exorta puro nitore fulſerit, ſerenitatem, ſi rubicunda, ventos, ſi nigra, pluvias portendere creditur: Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto: ubi quædam ſunt á Virgilii prognoſticis pauló diverſa: ſed alia compluta eodem capite tradit idem author de diebus Lunæ, quos feré omnes perſequitur, tertium, quartum, quintum, ſeptimum, undecimum, plenilunium, decimum quintum, decimum ſextum, decimum nonum, viceſimum tertium, viceſimum ſeptimum, interlunium. Aratus etiam prior & permulta docuit, ſed hæc tria præcipué comprehendit:

πάντῃ γὰρ καθαρῇ, καὶ μάλ' εὔδια τεκμήραιο·
πάντα δ' ἐρευθομένῃ, δοκέειν ἀνέμοιο κελεύθους.
Ἄλλοθι δ' ἄλλο μελαινομένῃ, δοκέειν ὑετοῖο.
Omnino enim pura cúm ſit, ſerenitatem obſervato:
Omnino veró rubens, conjicito venti meatus:
Aliás aliter nigricans, conjicito pluviam.

Naſcentur] Repetitur AEneidos tertio:

Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.

Pluvia ventiſque carebunt] Sereni erunt. *Votaque*] Illuſtratio ex adjunctis, quód tanta ſit ſerenitas, ut nautæ á tempeſtatibus liberi, marinis Diis ſacra faciant. *Glauco*] Glaucus, Deus maris: Fuit autem piſcator primó, qui piſces captos ſupra ripam explicavit, dum retia ſiccarentur: At illi contacta herba colligentes ſeſe, in mare proſilierunt: Glaucus eam herbam deguſtans, immortalitatem aſſecutus eſt, ut eſt decimo tertio Metamorph. apud Ovidium. *Panopeæ*] Panope & Panopea, metri cauſſa, Doridis filia, nympha maris: Nomen á perſpicuitate factum: πᾶν, totum, ὄπτω, video. *Inoo*] Ino, Cadmi filia, græcis λευκοθέα, Latinis Matuta: De qua apud Ovidium ſexto Faſtorũ & quarto Metamorphoſeων, mater Melicertæ, hinc Inous dicitur. *Melicertæ*] Melicerta, Deus maris cum matre Ino: Palæmon etiam Græcis, Latinis veró Portumnus dicitur. *Glauco*] Hunc verſum Virgilius á Parthenio, quo in Græcis præceptore uſus eſt, ait Erythræus, accepit:

γλαύκῳ καὶ Νηρῇ, καὶ εἰναλίῳ Μελικέρτῃ·

Glauco & Nereo & marino Melicertæ.

Vide Gellium libri decimi tertii capite viceſimo quinto. *Sol quoque*] Prognoſtica Solis Orientis & Occidentis ſeptem ſequuntur. Aratus:

Ἠελίοιο δέ τοι μελέτω ἑκάτερθεν ἰόντος.
Ἠελίῳ καὶ μᾶλλον ἐοικότα σήματα κεῖται
Ἀμφότερον δύνοντι, καὶ ἐκ περάτης ἀνιόντι·
Solis autem tibi cura ſit utrinque euntis.
Soli etiam magis nota ſigna ponuntur:
Utrobique, occidenti, & ex imo aſcendenti.

Quo loco ſeptem Virgilii ſequentia ſigna, & alia complura deſcribuntur. *Et quæ*] Nota duplicem hic ortum, κοσμικὸν Solis, & ἀκρόνυχον ſiderum: Solis occaſus definitur: Solis autem ſigna viginti ſeptem Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto proponit, é Sole, Solis radiis & circulis. *Ille*] Orientis tria ſigna: primum

primum eſt pluviæ, ſi Sol Oriens fuerit maculoſus: quó referri poſſunt quatuor Plinii ſigna, ſed Oriens concavus, radii ejus & non illuſtres eminentes, aut longé per nubes porrecti & medius inanis: tum nubes nigræ rubentibus intervenientes. *Arboribus*] Auſtri, qui Græcis eſt *νότος*, natura hic mirificé comprehenditur, ut peſtilens arboribus, frugibus, pecoribus. *Aut ubi*] Secundum & tertium grandinis é Solis interruptis, obſcura nube radiis, & ex ipſo Oriente pallido: quó referri poſſunt quatuor præterea Plinii ſigna de radiis præcedentibus, de nubibus præcedentibus, tum conglobatis, tum rubeis & ſparſis partim ad Auſtrum, partim ad Aquilonem. *Tithoni*] Tithonus, frater Laomedontis, maritus Auroræ & in cicadam converſus. Hoc autem verſu definitur ortus Solis; Aurora enim proprié eſt diluculum, dicta quia ab igne Solis aureo aër aureſcit, ait Varro de lingua Latina. Hic auté verſus repetitur quarto AEneidos:

Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Item nono:

Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Heu magnum] Talis exclamatio fuit anteá:

Heu magnum alterius fruſtra ſpectabis acervum!

Hoc etiam] Occidentis Solis tria ſigna ex adjunctis coloribus. *Emenſo*] Percurſo, paſſivé dictum. *Olympo*] Cœlo, ut anteá jam ſæpius. *Igneus*] Candens Plinio Sol dicitur ad idem ſignum. *Sin maculæ*] Huc duo Plinii ſigna referri poſſunt: de puro ortu & non fervente: de nubibus ab ortu repulſis & ad occaſum abeuntibus: de Orientis Solis orbe æqualiter diffluente: de nubibus Occidentis rubentibus: de ſereno tum Occidente, tum Oriente ſequente, ait Plinius. Prætereá ad pluviam tria ſigna ex orientis & occidentis tum rubentibus tum contractis radiis, & incumbentibus á Meridie nubibus; ad ventum tria, de nubibus incumbentibus, de

atro circulo Occidenti qua rumpetur: De orbe Oriente cingente, qua aperitur ad tempeſtatem. Totidem de candido Occidentis circulo, de nubibus ſolem circuncludentibus, quantó minus luminis relinquit, tantó turbidior tempeſtas de duplici orbe. *Claro*] Claritatem faciente & ſerenitatem, Metonymia, ut *pallidus orcus.*

—Ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudemque, & operta tumeſcere bella.
Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam,
Quum caput obſcura nitidum ferrugine texit:
Impiaque æternam timuerunt ſecula noctem.
Tempore quanquã illo tellus quoq;, & æquora põti,
Obſcœnique canes, importunæque volucres
Signa dabant: quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus AEtnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere ſaxa?
Armorum ſonitum toto Germania cœlo
Audiit: inſolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgó exaudita ſilentes
Ingens: & ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis: pecudeſque locutæ
Infandum: ſiſtunt amnes: terræque dehiſcunt:
Et mœſtum illachrymat templis ebur: æraque ſudant.
Proluit inſano contorquens vortice ſylvas
Fluviorum rex Eridanus: campoſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit: nec tempore eodem
Triſtibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſavit, & altæ
Per noctem reſonare lupis ululantibus urbes.
Non aliás cœlo ceciderunt plura ſereno

Fulgura

Fulgura: nec diri toties arſere cometæ.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum ſuperis bis ſanguine noſtro
AEmathiam & latos AEmi pingueſcere campos.
Scilicet & tempus veniet quum finibus illis
Agricola incurvo terram molitus aratro,
Exeſa inveniet ſcabra rubigine pila,
Aut gravibus raſtris galeas pulſabit inanes,
Grandiaque effoßis mirabitur oſſa ſepulchris.
Dii patrii indigetes, & Romule, Veſtaque mater
Quæ Thuſcum Tyberim, & Romana palatia ſervas,
Hunc ſaltem everſo juvenem ſuccurrere ſeclo
Ne prohibete. ſatis jampridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ:
Jampridem nobis cœli te regia, Cæſar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas verſum, atque nefas, tot bella per orbem,
Tam multæ ſcelerum facies: non ullus aratro
Dignus honos: ſqualent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter ſe legibus urbes
Arma ferunt: ſævit toto Mars impius orbe.
Ut quum carceribus ſeſe effudere quadrigæ:
Addunt ſe in ſpatia, & fruſtrá retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Ille etiam] Concluditur primus liber digreſſione in obitum Cæſaris, uno & viginti ſignis veluti deploratū & vindicatum, ut minús ſint mira tempeſtatum pro-

gnoſtica, cúm rerum etiam humanarum ſigna appareant. De iis ſignis & Plutarchus in vita Cæſaris, & Appianus in bellis civilibus, & Ovidius decimo quinto Metamorphoſeos. *Cæcos tumultus*] Conjurationes & inſidias. *Operta bella*] Idem mutatis verbis dicit. *Ille etiam*] Primum de Solis defectu, Cæſaris obitum ſecuto: de quo Plinius libri ſecundi capite triceſimo: Fiunt prodigioſi & longiores Solis defectus: qualis occiſo dictatore Cæſare & Antoniano bello totius pené anni pallore continuo. Ovidius:

——Solis quoque triſtis imago
Lurida ſollicitis præbebat lumina terris.

Addit præterea.

Cæruleus & vultum ferrugine Lucifer atra
Sparſus erat. ſparſi lunares ſanguine currus.

Ferrugine Ferrugo, eſt ferri rubigo. hinc per Metaphoram color compreſſæ purpuræ ruffus, nigroris. ruboris quaſi violaceus. *Secula*] Homines eorum ſeculorum, Metonymia eſt. *Tempore*] Attexuntur reliqua veluti collatione majorum: Quanquam non Sol tantúm, ſed etiam pleraque alia oſtenta. *Tellus*] Secundum é terræ motu. *Æquora*] Tertium ex inundatione maris, parum tamen explicatum. *Obſcœni que*] Quartum é latratu canum obſcœno: tum enim canes, luporum modo ulularunt: Obſcœnum autem ex ob & cano, interpoſita ſ. litera, euphoniæ gratia: abominabilis augurii nomen, ut Æneidos tertio,

Obſcœnas pelagi ferro fœdare volucres:

Et tum ſine diphthongo ſcriberetur, & canes obſceni dicerentur latratus abominabilis: Alii derivant ab ob & cœnum: vel ἀπὸ τοῦ κυνός. De hoc ſigno Ovidius:

Inque foro, circumque domos & templa Deorum
Nocturnos ululaſſe canes——

Importunæ] Quintum de cantu volucrum funeſtarum, ut ſtrygum, bubonum, noctuarum.

Triſtia mille locis ſtrygius dedit omnia bubo,

Ovidius. *Quoties*] Sextum de Ætnæ globis. Ætna autem

autem mons Siciliæ nocturnis mirus incendiis (ait Plinius libri tertii capite octavo) fragrans in tantum, ut quinquagena & centena millia paſſuum arenas flammarum eructet, ait idem libri ſecundi capite centeſimo tertio. Ante mortem autem Cæſaris, Servius ait tantam flammam erupiſſe, ut non modó vicinæ urbes, ſed etiã Rhegyna civitas afflaretur. *Cyclopum*] Cyclopes, ut ait Plinius libri ſeptimi capite quinquageſimo ſexto, ærariã & ferream fabricam inveniſſe dicuntur: hinc poëtis facti ſunt miniſtri Vulcani: de quibus octavo AEneidos:

Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Bronteſque, Steropeſque, & nudus membra Pyragmon.

Finguntur autem monoculi, ut Polyphemus, oculo uno in fronte rotundo: á κύκλος καὶ ὤψ, ὠπὸς circulus & viſus. *Undantem*] Velut undas facientem: metaphora eſt. *Armorum*] Septimum de ſonitu armorum: de quo Plinius libri ſecundi capite quinquageſimo ſeptimo: Armorum crepitus, & tubæ ſonitus auditos é cœlo Cymbricis bellis accepimus, crebroſque & priús & poſteá. Ovidius:

Arma ferunt inter nigras crepitantia nubes,
Terribileſque tubas, auditaque cornua cœlo
Præmonuiſſe nefas——

Inſolitis] Octavum ex Alpium tremore. Alpibus autem montibus Italia dividitur á Gallia & Germania. *Vox*] Nonum de vocibus ſpirituum in ſacris lucis: Ovidius,

——cantuſque feruntur
Auditi ſanctis & verba minacia lucis.

Et ſimulachra] Decimum de nocturnis umbris:

——umbraſque ſilentum
Erraviſſe ferunt——

Pecudeſque] Undecimum de pecudum locutione: de qua Euſebius: Bos Romæ in ſuburbano ad aratorem locuta eſt fruſtra ſe urgeri: non enim frumenta, ſed homines

brevi defuturos. *Siſtunt*] Duodecimum de curſu amnium inhibito. *Terræ*] Decimum tertium de terræ hiatu. *Et mœſtum*] Decimum quartum de lachrymis eburnearum in templis ſtatuarum : ebur enim, Metonymia eſt materiæ pro materiato ſuo.

Mille locis lachrymavit ebur——Ovidius.

Æraque] Decimum quintum de ſignis æneis ſudantibus. *Robur*] Decimum ſextum ſignum de Eridani inundatione. *Rex Eridanus*] Plinius libri tertii capite decimo ſexto conſumpſit integrum caput in hiſtoriam hujus fluminis: Oritur é gremio Veſuli montis, condenſque ſe cuniculo, & in Forovibienſium agro iterum exoriens, nulli amnium claritate inferior : nec amnes tantúm Apenninos Alpinoſque navigabiles capiens, ſed lacus quoque immenſos, in eum ſeſe exonerantes: omni numero triginta flumina in mare Adriaticum defert: unde fortaſſis jam rex fluviorum dicitur : Græcis Eridanus dicitur, Padus Latinis, aut Gallis potiús unde oritur quia circa ejus fontem arbor multa ſit picea, quæ pades gallicé vocetur ; hæc Plinius. Rex veró fluviorum fortaſſis etiam dicitur honoris cœleſtis gratia, quia inter meridiei ſidera Eridanus triginta quatuor ſtellis clarus viſitur. *Nec tempore*] Decimum ſeptimum de fibris victimarum : de quo & ibidem Ovidius:

Victima nulla litat, magnoſque inſtare tumultus
Fibra monet, cæſumque caput reperitur in extis.

Aut puteis] Decimum octavum de puteorum aquis cruentis : quod Ovidius pauló ſecus:

Sæpe inter nimbos guttæ cecidere cruentæ.

Alta] Decimum nonum de luporum in oppidis ululatu quod Ovidius cum obſcœno latratu videtur confudiſſe. *Non aliás*] Viceſimum de fulguribus crebris: quó referri poteſt illud Ovidii,

Sæpe faces viſæ mediis ardere ſub aſtris.

Diri] Viceſimum primum & ultimum. *Cometæ*] Id eſt crinitæ

crinitæ ſtellæ : materies eſt exhalatio calida & ſicca: efficiens cauſſa, ſol & aſtra: Nec multi ſimul eſſe poſſunt : quia materies tam multa ſimul eſſe non poteſt. Hæc ex Ariſtotele in meteoris libri primi capite ſeptimo. Plinius tamen libri ſecundi capite viceſimo quinto de cauſſis dubius eſt. Sunt, ait, qui & hæc ſidera perpetua eſſe credant, ſuoque ambitu ire, ſed non niſi relicta á ſole cerni: Alii veró qui naſci humore fortuito, & ignea vi, ideoque ſolvi. De numero (quod mireris) reprehendit Ariſtotelem, quód tradat ſimul plures cerni: Cæterúm ait eſſe terrificum magna ex parte, ac non leviter piatum. Et huc pertinet illud in decimo Æneidos:

Non ſecus ac liquida ſiquando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent———

Cometes in uno licet totius orbis loco, attamen cultus eſt in templo, Romæ admodum fauſtus divo Auguſto judicatus ab ipſo, qui incipiente eo, apparuit ludis quos faciebat Veneri genitrici ſuæ, non multó poſt obitum patris Cæſaris: oriebatur circa undecimam horam diei, clarus omnibus terris & conſpicuus. Eo ſigno ſignificari vulgus credidit Cæſaris animam inter deorum immortalium numina receptam: & eo nomine id inſigne ſimulachro capitis ejus (quod mox in foro conſecravit Auguſtus) adjectum eſt: ſed Auguſtus interiore gaudio ſibi illum natum, ſeque in eo naſci interpretatus eſt: Et ſané ſi ſpectetur Octaviani ſeculi felicitas, ſalutaris cometes ille fuit. Hæc ex Plinio libri ſecundi capite viceſimo quinto: unde colliges cometem interdum eſſe melioris ſtatus auſpicem. *Ergo inter ſeſe*] Exponitur eventus ſuperiorum præſagiorum de bellis civilibus, quibus vindicata eſt cædes Cæſaris. *Paribus telis*] Sic primo Pharſaliæ Lucanus:

Signa, pares aquilas & pila minantia pilis.

Romanas acies] Cæſaris primúm adverſus Pompeium, tum Octavii & Antonii adverſus Brutum & Caſſium.

Philippi] Civitas Theſſaliæ, ait Servius: Ptolemæus in Macedonia ſtatuit. Datos olim Appiano dicta, Crenide Diodoro, oppidum non ſolúm illis cladibus, ſed multó magis epiſtola Pauli clarum. *Nec fuit*] Iteratur idem mutatis verbis: *AEmathiam*] Theſſaliam, ait Servius: at Plinius contrá libri quarti capite decimo. Macedonia poſtea 150 populorũ, duobus inclyta regibus: quondamque terrarum imperio, AEmathia anté dicta. *AEmi*] AEmus vel Hæmus, Rex Thraciæ, maritus Rhodopes: ambo arrogantes adeó, vt ſe Jovem & Junonem eſſe dicerent: Itaque mutati ſunt in montes ſui nominis.

Threiciam Rhodopen habet angulus unus & AEmum:
Nunc gelidos montes, mortalia pectora quondam:
Nomina ſummorum ſibi qui tribuere deorum.

Metamorphoſeos ſexto. *Scilicet*] Illuſtratio ex adjunctis bellicarum cladium reliquiis, pilis, galeis, oſſibus cæſorum. *Incurvo*]

—Et curvi formam accipit ulmus aratri, fuit anteá.

Scabra] Aſpera; á ſcabie dicitur, quód ſcabies aſperitatem afferat. *Gravibus*] Sic anteá.

———Et iniquo pondere raſtri.

Inanes] Vacuas capitibus, cum quibus tamen confoſſæ fuerant. *Dii*] Deprecatio ad patrios penates, ne Auguſtum, patriæ ſuccurrentem prohibeant, eum nempe in cœlum tranſferentes. Ubi concluditur ἀποθέωσις Auguſti, initio propoſita, illo loco:

Tuque adeó, quem mox quæ ſint habitura deorum
Concilia incertum eſt. —

Patrii] Qui patriæ præſidetis. *Indigetes*] Qui cum diis vitam agitis ex hominibus conſecrati. Servius hic [illegible]at deſcribi numen urbis, quod nominari nefas eſſet: & Tribunum, qui auſus eſſet enuntiare, in crucem ſublatum. *Veſtaque*] Veſta, ἀπὸ τῆς ἑστίας dicta: quod Ovidius ſexto Faſtorum indicat:

Nec

Nec tu aliud Veſtam, quàm puram intellige flammam:
Nataque de flamma corpora multa vides.

Quod idem Cicero de Legibus ſecundo innuit: Ergo Romæ virgines veſtales cõſecratæ ſunt, quæ ignem Veſtæ perpetuum ſervarent: qui ſi extinctus eſſet, accenſa per fomites ex igne flamma purus & cœleſtis ignis eliciebatur. *Thuſcum*] Tiberis fluvius, quo Roma ſic alluitur, ut Lutetia alluitur Sequana: Thuſcus ideo hic dicitur, quia Thuſciam ab Umbris, Sabinis, Latinis dividit. *Juvenem*] Sic egloga prima:

Hic illum vidi juvenem—

cùm Auguſtum diceret. *Satis*] Ratio deprecationis ex adjunctis pœnis, quas civilibus bellis Roma pertulerit. Malorum autẽ cauſſa fingitur perjurium Laomedontis ad tacitam excuſationem Octavianæ tyrannidis: Porro Laomedon, rex fuit Trojæ, pater Priami, qui ædificatorum Pergamorum mercede Apollinem & Neptunum, qui opus illud effecerant, fraudavit, ut numina tot poſtea ſeculis, pœnas tamen perjurii á poſteritate repetãt. *Quippe*] Bellorum civilium cauſſa iterum improbitati hominum tribuitur, ad eandem Cæſaris, alioqui tot malorum authoris excuſationem. *Nõ ullus*] ὑποτύπωσις afflictæ agriculturæ. *Hinc*] Amplificatio bellorum per inductionem partium. *Euphrates*] Fluvius Meſopotamiæ, hic per Metonymiam pro incolis, & per ſynecdochen ſignificat populos Orientis. *Sic*] In uno verbo Tropus eſt duplex, & metalepſim videlicet á Quintiliano propoſitam, magis quàm explicatam continet. *Germania*] Tropus item hic duplex, Metonymia & ſynecdoche. *Sævit*] Concluſio inductionis. *Ut cùm*] Illuſtratur propoſita excuſatio ſimilitudine, cujus redditio ex antecedentibus eſt repetenda: Quemadmodum quadrigæ tanto feruntur impetu, ut auriga cohibere non poſſit: Ita omnes populi, Martis quodam ardore adeó inflammati ſunt, ut Impe-

rator Octavius retinere nequeat. Quadrigæ igitur populos, Aurigæ imperatorẽ comparatum intelliges. Servius autem neſcio quam Rhetoricam & Logicam nobis oſtendit: Sané ſciendum, inquit, tranſlationem hanc eſſe, non comparationem: quæ ſi ponatur in fine, vitioſum eſt. Fallitur in utroque Servius: comparatio enim eſt, non tranſlatio: nec quia in fine eſt, ideo vitioſa eſt: Interdum enim res ſequitur, ſimile præcedit: ut quinta ecloga,

Ut Cereri Bacchoque, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient.

Aliquando contrá, ut bis in hoc libro:

Non aliter quám qui adverſo &c.

Item. *Ceu preſſæ cúm jam portum &c.*

Qua de re poterat Quintilianus Servium monere, qui libri octavi capite tertio hunc Virgilii locum ſatis aperté explicat. *Carceribus*] Circus maximus Romæ ovata figura fuit inſtar cœli, & medio loco obeliſcum pro ſole, utrinque ternas metas pro reliquis ſex planetis: Locus in eo unde Quadrigæ exibant, carceres dicebantur. Itaque memineris Servium licet in grammaticis diligentem & attẽtum, in logicis tamen eſſe rudem. *Quadrigæ*] Quatuor equos junctos intellige, ſed ſine ullo vehiculo, ut octavo Æneidos:

Haud procul inde citæ Metium in diverſa quadrigæ
Diſtulerant———

Et quatuor equis junctis certamina Romæ in Circo maximo exercebãtur: unde ſacrorum certaminum ſtudioſi perniciſſimarum quadrigarũ ſemina diligenti obſervatione cuſtodiunt, & ſpem futurarum victoriarum concipiunt, propagata ſobole generoſi armẽti, ait Columella libri tertii capite nono, ubi quadrigas, equos illos appellat. Quadrigæ aliquando ſignificant currum quatuor equis junctum: ſed huic loco ſignificatio hæc non convenit. *Auriga*] Dicitur auriga (ait hic Mancinellus)

// E mancante d'un follio, il quale non serve ad altro che a spiegare (auriga,) e a spiegar l'argomento del veniente libro. //

libro exponitur: de vineti paſtinatione, fœcundatione, repaſtinatione, vitis electione, tranſlatione, ſatione per ordinem, putatione, pulveratione, pedatione, pampinatione, runcatione, ablaqueatione, defenſione contrariorum, ut coryli, oleaſtri, pecoris: Et vinitoris labor tandem collaudatur.

H*Actenus arvorum cultus, & ſidera cœli:*
Nũc te Bacche canam, necnon ſylveſtria tecum
Virgulta, & prolem tardé creſcentis olivæ.
Huc pater ó Lenæe (tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi pampineo gravidus Autumno
Floret ager: ſpumat plenis vindemia labris)
Huc pater ó Lenæe veni: nudataque muſto
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.

Hactenus] Tranſitione argumentum tum ſuperioris libri repetitur, tum ſequentis proponitur. *Sidera cœli*] E ſuperioribus & communibus cauſſis agriculturæ, fuerunt Deus & cœlum. *Bacche*] Apoſtrophe eſt ad Bacchum, inventorem vini: Et Bacchus tamen hic pro vino per Metonymiam ponitur. *Virgulta*] Virgulta proprié ſunt arbuſculæ: hic per καταχρηστικὴν ſynecdochem ſpeciei pro genere, arbores omnes ſignificantur. *Tardé*] Natura tarda creſcere omnia longo ævo durãtia Plinius author eſt libri decimi ſeptimi capite duodecimo: ubi ſcribit ad ſua uſque tẽpora duraſſe in Linterno Africani prioris manu ſatas olivas: Et ut idem libri decimi ſexti capite quadrageſimo: Ducentis annis durare, inter authores in confeſſo eſt. Quin paulo póſt capite quadrageſimo quarto: Athenis etiam olea durare creditur, in certamine edita Minervæ. Quod poſtremum tamen Cicero deridet primo Legum: Niſi forté, ait, Athenæ tuæ ſempiternam in arce oleam tenere potũerunt. Apud eundem etiam libri decimi quinti capite

Et Ciris memori ſervant ad ſecula fato.
Quacunque illa levem &c.

Tum liquidas] Nonum de clara & geminata crocitatione corvorum. *Cubilibus*] Non ubi fœtificant,ſed ubi cubant: Nam Virgilius videtur hic dicere corvos præſenſione futuræ ſerenitatis, de reviſendis pullis admoneri. Plinius autem ait corvos oblivioſos eſſe, & plerunque ad nidos ſuos non reverti,ſed quadam ratione naturæ hæc congerunt ad ſuos nidos, quæ vermes poſſint creare, ex quibus relicti eorum pulli aluntur. Horum oblivionem probat ex abſconditis rebus, quas relinquunt.quod etiam muſtellæ dicuntur efficere.Hæc Servius ait Plinium dicere, locum ubi dicat, requirito. Plinius certé ait libri decimi capite duodecimo, á corvis pullos é nidis expelli, & ad volandum cogi, & carnibus ali, & robuſtos longiús fugari. attamen hæc corvorum oblivio videtur á Davide Pſalm. 146 ſignificari, cúm ait: Qui dat jumentis eſcam ipſorum,& pullis corvorum invocantibus eum.Et fortaſſis ſecũdo Faſtorum ob eandem cauſſam corvus cúm miſſus eſſet ab Apolline, fingitur

Immemor imperii ſediſſe ſub arbore—

& modó, ut dixi, Virgilius dicere videtur corvos pullorum oblitos de his reviſendis præſagio ſerenitatis admoneri. Aratus:

καὶ κόρακες μοῦνοι μὲν ἐρημαῖοι βοόωντες
Διοσάκις, ἀυτὰρ ἔπειτα μεταθρόα κεκλήγοντες,
πλειότεροι δ' ἀγεληδὸν ἐπὴν κοίτοιο μέδωνται
φωνῆς ἔμπλειοι· χαίρειν καί τις ὀίσοιτο,
οἷα τὰ μὲν βοόωσι λιγαινομένοισιν ὁμοῖα.
πολλὰ δὲ δενδρίοιο περὶ φλόον, ἄλλοτ' ἐπ' αὐτὸν
ἤχί τε κείουσιν, καὶ ὑπότροποι ἀπτερύονται.

Item corvi privati & ſolitarii vociferantes
Ingeminanter,ac poſtea turmatim clamitantes,
Frequentiús veró congregati, quando cubilis memores ſint
Voce pleni: lætari etiam quis putaverit:

Sic

Sic enim vociferantur jucundantium in morem.
Sæpe item arboris per ramos, quandoque ſuper ipſam
Ubi cubant, etiam reduces alas excutiunt

Neſcio-qua] Repetitur hic verſus ex parte quarto Georgico de apibus, ubi flores legerint:

—hinc neſcio-qua dulcedine lætæ,
Progeniem nidoſque fovent.

Haud equidem] Prolepſis de cauſſa horum in mutis animātibus præſagiorum per diſſimilitudinem: Id quidem ratione & futuri prudentia, qualis fuerit in hominibus, non faciunt, ſed naturali aëriæ affectionis & qualitatis ſenſu, quo impelluntur: poſſit enim prudētia quædam videri, ut quarto Georgico de apibus dicitur:

His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem divinæ mentis, & hauſtus
Æthereos dixere: Deum nanque ire per omnes
Terraſque tractuſque maris cœlumque profundum.

Et hujus ſententiæ fuit author Pythagorás, qui linguas etiam avium interpretandas ſuſceperat: Pythagoream igitur hanc opinionem Virgilius modó non probat. *Fato*] Aſtrologico intellige, cui ratio poſſit obſiſtere, atque adeó imperare. *Iuppiter*] Aër, Metonymia. *Denſat denſa*] Paronomaſia. *Species*] Affectiones. *Animorum*] Animus, conſilii eſt, anima, vitæ, ait Servius decimo AEneidos, verſu

Una eademque via, ſanguiſque, animuſque ſequuntur.

Differentia tamen hæc confunditur, ut hic animus corvis attribuitur. *Lætæ pecudes*] Decimum præſagium hic notari poſſit, á Plinio etiam diſtinctum libri decimi octavi capite triceſimo quinto: Nec mirū aquaticas aut in totum volucres, præſagia aëris ſentire: pecora exultantia, & indecora laſcivia ludentia, eandem ſignificationem habent. *Ovantes*] Metaphora, ut antea,

—ſocii comitantur ovantes.

Si veró Solem ad rapidum, Lunaſque ſequentes
Ordine reſpicies, nunquam te craſtina fallet

Hora: neque inſidiis noctis capiere ſerenæ.
Luna revertentes quum primùm colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëre cornu,
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento ſemper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certiſſimus author)
Pura, neque obtuſis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluvia ventiſque carebunt:
Votaque ſervati ſolvent in littore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoq; & exoriens, & quũ ſe condet in undas,
Signa dabit: Solem certiſſima ſigna ſequentur:
Et quæ mané refert, & quæ ſurgentibus aſtris.
Ille ubi naſcentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe,
Suſpecti tibi ſint imbres: nanque urget ab alto,
Arboribuſque ſatiſque Notus, pecorique ſiniſter:
Aut ubi ſub lucem denſa inter nubila, ſeſe)
Diverſi erumpent radii: aut ubi pallida ſurget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Heu malé tum mites defendet pampinus uvas!
Tam multa in tectis crepitans ſalit horrida grando.
Hoc etiam, emenſo quum jam decedet Olympo,
Profuerit meminiſſe magis: nam ſæpe videmus
Ipſius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denuntiat, igneus Euros:
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni,
Omnia tum pariter vento nimbiſque videbis
Fervere

ſervere: non illa quiſquam me nocte per altum
Ire, neque á terra moneat convellere funem.
At ſi quum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit, fruſtrá terrebere nimbus,
Et claro ſylvas cernes Aquilone moveri.
Denique quid veſper ſerus vehat, unde ſerenas
Ventus agat nubes: quid cogitet humidus Auſter,
Sol tibi ſigna dabit. Solem quis dicere falſum
Audeat?

Si veró] Prognoſtica Solis & Lunæ proponit, ſed ὕστερον πρότερον tria Lunæ prognoſtica deſcribit. *Craſtina*] Poſtera, ſequens. *Hora*] Dies: ſynecdoche partis pro toto. *Luna*] Primum præſagium, Luna creſcens obſcura pluviam terra marique denuntiat. *At ſi*] Luna creſcens rubea ſignificat ventos. *Virgineum*] Metaphora: qualis eſt in virginibus. *Sin ortu*] Tertium, Luna creſcens pura, ſignificat ſerenitatem reliqui mẽſis. *Quarto*] Quartam Lunam maximé obſervat AEgyptus, ſi ſplendens exorta puro nitore fulſerit, ſerenitatem, ſi rubicunda, ventos, ſi nigra, pluvias portendere creditur: Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto: ubi quædam ſunt á Virgilii prognoſticis pauló diverſa: ſed alia complura eodem capite tradit idem author de diebus Lunæ, quos feré omnes perſequitur, tertium, quartum, quintum, ſeptimum, undecimum, plenilunium, decimum quintum, decimum ſextum, decimum nonum, viceſimum tertium, viceſimum ſeptimum, interlunium. Aratus etiam prior & permulta docuit, ſed hæc tria præcipué comprehendit:

πάντη γὰρ καθαρὴ, καὶ μάλ᾽ εὔδια τεκμήραιο·
πάντα δ᾽ ἐρευθομένη, δοκέειν ἀνέμοιο κελεύθους.
ἄλλοθι δ᾽ ἄλλο μελαινομένη, δοκέειν ὑετοῖο.
Omnino enim pura cúm ſit, ſerenitatem obſervato:
Omnino veró rubens, conjicito venti meatus:
Aliás aliter nigricans, conjicito pluviam.

Naſcentur] Repetitur AEneidos tertio:

Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.

Pluvia ventiſque carebunt] Sereni erunt. *Votaque*] Illuſtratio ex adjunctis, quód tanta ſit ſerenitas, ut nautæ á tempeſtatibus liberi, marinis Diis ſacra faciant. *Glauco*] Glaucus, Deus maris: Fuit autem piſcator primó, qui piſces captos ſupra ripam explicavit, dum retia ſiccarentur: At illi contacta herba colligentes ſeſe, in mare proſilierunt: Glaucus eam herbam deguſtans, immortalitatem aſſecutus eſt, ut eſt decimo tertio Metamorph. apud Ovidium. *Panopeæ*] Panope & Panopea, metri cauſſa, Doridis filia, nympha maris: Nomen á perſpicuitate factum: πᾶν, totum, ὄπ]ω, video. *Inoo*] Ino, Cadmi filia, græcis λδυκοθέα, Latinis Matuta: De qua apud Ovidium ſexto Faſtorū & quarto Metamorphoſeωn, mater Melicertæ, hinc Inous dicitur. *Melicertæ*] Melicerta, Deus maris cum matre Ino: Palæmon etiam Græcis, Latinis veró Portumnus dicitur. *Glauco*] Hunc verſum Virgilius á Parthenio, quo in Græcis præceptore uſus eſt, ait Frythræus, accepit:

γλαύκῳ καὶ Νηρῆ, καὶ εἰναλίῳ Μελικέρτῃ·

Glauco & Nereo & marino Melicertæ.

Vide Gellium libri decimi tertii capite viceſimo quinto. *Sol quoque*] Prognoſtica Solis Orientis & Occidentis ſeptem ſequuntur. Aratus:

Ἠελίοιο δέ τοι μελέτω ἑκάτερθεν ἰόντος.

Ἠελίῳ καὶ μᾶλλον ἐοικότα σήματα κεῖται

Ἀμφοτέρον δύνοντι, καὶ ἐκ περάτης ἀνιόντι·

Solis autem tibi cura ſit utrinque euntis.

Soli etiam magis nota ſigna ponuntur:

Utrobique, occidenti, & ex imo aſcendenti.

Quo loco ſeptem Virgilii ſequentia ſigna, & alia complura deſcribuntur. *Et quæ*] Nota duplicem hic ortum, κοσμικὸν Solis, & ἀκρόνυχον ſiderum: Solis occaſus definitur: Solis autem ſigna viginti ſeptem Plinius libri decimi octavi capite triceſimo quinto proponit, é Sole, Solis radiis & circulis. *Ille*] Orientis tria ſigna: primum

primum eſt pluviæ, ſi Sol Oriens fuerit maculoſus: quó referri poſſunt quatuor Plinii ſigna, ſed Oriens concavus, radii ejus & non illuſtres eminentes, aut longé per nubes porrecti & medius inanis: tum nubes nigræ rubentibus intervenientes. *Arboribus*] Auſtri, qui Græcis eſt νότος, natura hic mirificé comprehenditur, ut peſtilens arboribus, frugibus, pecoribus. *Aut ubi*] Secundum & tertium grandinis é Solis interruptis, obſcura nube radiis, & ex ipſo Oriente pallido: quó referri poſſunt quatuor præterea Plinii ſigna de radiis præcedentibus, de nubibus præcedentibus, tum conglobatis, tum rubeis & ſparſis partim ad Auſtrum, partim ad Aquilonem. *Tithoni*] Tithonus, frater Laomedontis, maritus Auroræ & in cicadam converſus. Hoc autem verſu definitur ortus Solis: Aurora enim proprié eſt diluculum, dicta quia ab igne Solis aureo aër aureſcit, ait Varro de lingua Latina. Hic autẽ verſus repetitur quarto AEneidos:

Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Item nono:

Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Heu magnum] Talis exclamatio fuit anteá:

Heu magnum alterius fruſtra ſpectabis acervum!

Hoc etiam] Occidentis Solis tria ſigna ex adjunctis coloribus. *Emenſo*] Percurſo, paſſivé dictum. *Olympo*] Cœlo, ut anteá jam ſæpius. *Igneus*] Candens Plinio Sol dicitur ad idem ſignum. *Sin maculæ*] Huc duo Plinii ſigna referri poſſunt: de puro ortu & non fervente: de nubibus ab ortu repulſis & ad occaſum abeuntibus: de Orientis Solis orbe æqualiter diffluente: de nubibus Occidentis rubentibus: de ſereno tum Occidente, tum Oriente ſequente, ait Plinius. Præterea ad pluviam tria ſigna ex orientis & occidentis tum rubentibus tum contractis radiis, & incumbentibus á Meridie nubibus; ad ventum tria, de nubibus incumbentibus, de

atro circulo Occidenti qua rumpetur: De orbe Oriente cingente, qua aperitur ad tempeſtatem. Totidem de candido Occidentis circulo, de nubibus ſolem circuncludentibus, quantó minus luminis relinquit, tantó turbidior tempeſtas de duplici orbe. *Claro*] Claritatem faciente & ſerenitatem, Metonymia, ut *pallidus orcus.*

—Ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudemque, & operta tumeſcere bella.
Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam,
Quum caput obſcura nitidum ferrugine texit:
Impiaque æternam timuerunt ſecula noctem.
Tempore quanquã illo tellus quoq;, & æquora põti,
Obſcœnique canes, importunæque volucres
Signa dabant: quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus AEtnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere ſaxa?
Armorum ſonitum toto Germania cœlo
Audiit: inſolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgó exaudita ſilentes
Ingens: & ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis: pecudeſque locutæ
Infandum: ſiſtunt amnes: terræque dehiſcunt:
Et mœſtum illachrymat templis ebur: æraque ſudant.
Proluit inſano contorquens vortice ſylvas
Fluviorum rex Eridanus: campoſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit: nec tempore eodem
Triſtibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſavit, & altæ
Per noctem reſonare lupis ululantibus urbes.
Non aliás cœlo ceciderunt plura ſereno

Fulgura

Fulgura: nec diri toties arſere cometæ.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum ſuperis bis ſanguine noſtro
AEmathiam & latos AEmi pingueſcere campos.
Scilicet & tempus veniet quum finibus illis
Agricola incurvo terram molitus aratro,
Exeſa inveniet ſcabra rubigine pila,
Aut gravibus raſtris galeas pulſabit inanes,
Grandiaque effoßis mirabitur oſſa ſepulchris.
Dii patrii indigetes, & Romule, Veſtaque mater
Quæ Thuſcum Tyberim, & Romana palatia ſervas,
Hunc ſaltem everſo juvenem ſuccurrere ſeclo
Ne prohibete. ſatis jampridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ:
Jampridem nobis cœli te regia, Cæſar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas verſum, atque nefas, tot bella per orbem,
Tam multæ ſcelerum facies: non ullus aratro
Dignus honos: ſqualent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter ſe legibus urbes
Arma ferunt: ſævit toto Mars impius orbe.
Ut quum carceribus ſeſe effudere quadrigæ:
Addunt ſe in ſpatia, & fruſtrá retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Ille etiam] Concluditur primus liber digreſſione in obitum Cæſaris, uno & viginti ſignis veluti deploratū & vindicatum, ut minús ſint mira tempeſtatum pro-

gnoſtica, cúm rerum etiam humanarum ſigna appareant. De iis ſignis & Plutarchus in vita Cæſaris, & Appianus in bellis civilibus, & Ovidius decimo quinto Metamorphoſeos. *Cæcos tumultus*] Conjurationes & inſidias. *Operta bella*] Idem mutatis verbis dicit. *Ille etiam*] Primum de Solis defectu, Cæſaris obitum ſecuto: de quo Plinius libri ſecundi capite triceſimo: Fiunt prodigioſi & longiores Solis defectus: qualis occiſo dictatore Cæſare & Antoniano bello totius pené anni pallore continuo. Ovidius:

—Solis quoque triſtis imago
Lurida ſollicitis præbebat lumina terris.

Addit prætereá.

Cæruleus & vultum ferrugine Lucifer atra
Sparſus erat. ſparſi lunares ſanguine currus.

Ferrugine] Ferrugo, eſt ferri rubigo. hinc per Metaphoram color compreſſæ purpuræ ruffus, nigroris, ruboris quaſi violaceus. *Secula*] Homines eorum ſeculorum, Metonymia eſt. *Tempore*] Attexuntur reliqua veluti collatione majorum: Quanquam non Sol tantúm, ſed etiam pleraque alia oſtenta. *Tellus*] Secundum é terræ motu. *AEquora*] Tertium ex inundatione maris, parum tamen explicatum. *Obſcœnique*] Quartum é latratu canum obſcœno: tum enim canes, luporum modo ulularunt: Obſcœnum autem ex ob & cano, interpoſita ſ. litera, euphoniæ gratia: abominabilis augurii nomen, ut AEneidos tertio,

Obſcœnas pelagi ferro fœdare volucres:

Et tum ſine diphthongo ſcriberetur, & canes obſceni dicerentur latratus abominabilis: Alii derivant ab ob & cœnum: vel ἀπὸ τοῦ κυνὸς. De hoc ſigno Ovidius:

Inque foro, circumque domos & templa Deorum
Nocturnos ululaſſe canes—

Importunæ] Quintum de cantu volucrum funeſtarum, ut ſtrygum, bubonum, noctuarum.

Triſtia mille locis ſtrygius dedit omnia bubo,

Ovidius. *Quoties*] Sextum de AEtnæ globis. AEtna

autem

autem mons Siciliæ nocturnis mirus incendiis (ait Plinius libri tertii capite octavo) fragrans in tantum, ut quinquagena & centena millia paſſuum arenas flammarum eructet, ait idem libri ſecundi capite centeſimo tertio. Ante mortem autem Cæſaris, Servius ait tantam flammam erupiſſe, ut non modó vicinæ urbes, ſed etiã Rhegyna civitas afflaretur. *Cyclopum*] Cyclopes, ut ait Plinius libri ſeptimi capite quinquageſimo ſexto, ærariã & ferream fabricam inveniſſe dicuntur: hinc poëtis facti ſunt miniſtri Vulcani: de quibus octavo AEneidos:

Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Bronteſque, Steropeſque, & nudus membra Pyragmon.

Finguntur autem monoculi, ut Polyphemus, oculo uno in fronte rotundo: á κύκλος καὶ ὤψ, ὠπὸς circulus & viſus. *Undantem*] Velut undas facientem: metaphora eſt. *Armorum*] Septimum de ſonitu armorum: de quo Plinius libri ſecundi capite quinquageſimo ſeptimo: Armorum crepitus, & tubæ ſonitus auditos é cœlo Cymbricis bellis accepimus, crebroſque & priús & poſteá. Ovidius:

Arma ferunt inter nigras crepitantia nubes,
Terribileſque tubas, auditaque cornua cœlo
Præmonuiſſe nefas——

Inſolitis] Octavum ex Alpium tremore. Alpibus autem montibus Italia dividitur á Gallia & Germania. *Vox*] Nonum de vocibus ſpirituum in ſacris lucis: Ovidius,

——cantuſque feruntur
Auditi ſanctis & verba minacia lucis.

Et ſimulachra] Decimum de nocturnis umbris:

—umbraſque ſilentum
Erraviſſe ferunt—

Pecudeſque] Undecimum de pecudum locutione: de qua Euſebius: Bos Romæ in ſuburbano ad aratorem locuta eſt fruſtra ſe urgeri: non enim frumenta, ſed homines

brevi defuturos. *Siſtunt*] Duodecimum de curſu amnium inhibito. *Terræ*] Decimum tertium de terræ hiatu. *Et mœſtum*] Decimum quartum de lachrymis eburnearum in templis ſtatuarum : ebur enim, Metonymia eſt materiæ pro materiato ſuo.

Mille locis lachrymavit ebur—Ovidius.

Æraque] Decimum quintum de ſignis æneis ſudantibus. *Robur*] Decimum ſextum ſignum de Eridani inundatione. *Rex Eridanus*] Plinius libri tertii capite decimo ſexto conſumpſit integrum caput in hiſtoriam hujus fluminis: Oritur é gremio Veſuli montis, condenſque ſe cuniculo, & in Forovibienſium agro iterum exoriens, nulli amnium claritate inferior : nec amnes tantúm Apenninos Alpinoſque navigabiles capiens, ſed lacus quoque immenſos, in eum ſeſe exonerantes: omni numero triginta flumina in mare Adriaticum defert: unde fortaſſis jam rex fluviorum dicitur : Græcis Eridanus dicitur, Padus Latinis, aut Gallis potiús unde oritur quia circa ejus fontem arbor multa ſit picea, quæ pades gallicé vocetur: hæc Plinius. Rex veró fluviorum fortaſſis etiam dicitur honoris cœleſtis gratia, quia inter meridiei ſidera Eridanus triginta quatuor ſtellis clarus viſitur. *Nec tempore*] Decimum ſeptimum de fibris victimarum: de quo & ibidem Ovidius:

Victima nulla litat, magnoſque inſtare tumultus
Fibra monet, cæſumque caput reperitur in extis.

Aut puteis] Decimum octavum de puteorum aquis cruentis: quod Ovidius pauló ſecus:

Sæpe inter nimbos guttæ cecidere cruentæ.

Alta] Decimum nonum de luporum in oppidis ululatu quod Ovidius cum obſcœno latratu videtur confudiſſe. *Non aliás*] Viceſimum de fulguribus crebris: quó referri poteſt illud Ovidii,

Sæpe faces viſæ mediis ardere ſub aſtris.

Diri] Viceſimum primum & ultimum. *Cometæ*] Id eſt crinitæ

trinitæ ſtellæ: materies eſt exhalatio calida & ſicca: efficiens cauſſa, ſol & aſtra: Nec multi ſimul eſſe poſſunt: quia materies tam multa ſimul eſſe non poteſt. Hæc ex Ariſtotele in meteoris libri primi capite ſeptimo. Plinius tamen libri ſecundi capite viceſimo quinto de cauſſis dubius eſt. Sunt, ait, qui & hæc ſidera perpetua eſſe credant, ſuoque ambitu ire, ſed non niſi relicta á ſole cerni: Alii veró qui naſci humore fortuitó, & ignea vi, ideoque ſolvi. De numero (quod mireris) reprehendit Ariſtotelem, quód tradat ſimul plures cerni: Cæterúm ait eſſe terrificum magna ex parte, ac non leviter piatum. Et huc pertinet illud in decimo AEneidos:

Non ſecus ac liquida ſiquando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent———

Cometes in uno licet totius orbis loco, attamen cultus eſt in templo, Romæ admodum fauſtus divo Auguſto judicatus ab ipſo, qui incipiente eo, apparuit ludis quos faciebat Veneri genitrici ſuæ, non multó poſt obitum patris Cæſaris: oriebatur circa undecimam horam diei, clarus omnibus terris & conſpicuus. Eo ſigno ſignificari vulgus credidit Cæſaris animam inter deorum immortalium numina receptam: & eo nomine id inſigne ſimulachro capitis ejus (quod mox in foro conſecravit Auguſtus) adjectum eſt: ſed Auguſtus interiore gaudio ſibi illum natum, ſeque in eo naſci interpretatus eſt: Et ſané ſi ſpectetur Octaviani ſeculi felicitas, ſalutaris cometes ille fuit. Hæc ex Plinio libri ſecundi capite viceſimo quinto: unde colliges cometem interdum eſſe melioris ſtatus auſpicem. *Ergo inter ſeſe*] Exponitur eventus ſuperiorum præſagiorum de bellis civilibus, quibus vindicata eſt cædes Cæſaris. *Paribus telis*] Sic primo Pharſaliæ Lucanus:

Signa, pares aquilas & pila minantia pilis.

Romanas acies] Cæſaris primúm adverſus Pompeium, tum Octavii & Antonii adverſus Brutum & Caſſium.

Philippi] Civitas Theſſaliæ, ait Servius: Ptolemæus in Macedonia ſtatuit. Datos olim Appiano dicta, Crenide Diodoro, oppidum non ſolúm illis cladibus, ſed multó magis epiſtola Pauli clarum. *Nec fuit*] Iteratur idem mutatis verbis: *AEmathiam*] Theſſaliam, ait Servius: at Plinius contrá libri quarti capite decimo. Macedonia poſtea 150 populorũ, duobus inclyta regibus: quondamque terrarum imperio, AEmathia anté dicta. *AEmi*] AEmus vel Hæmus, Rex Thraciæ, maritus Rhodopes: ambo arrogantes adeó, vt ſe Jovem & Junonem eſſe dicerent: Itaque mutati ſunt in montes ſui nominis.

Threiciam Rhodopen habet angulus unus & AEmum:
Nunc gelidos montes, mortalia pectora quondam:
Nomina ſummorum ſibi qui tribuere deorum.

Metamorphoſeos ſexto. *Scilicet*] Illuſtratio ex adjunctis bellicarum cladium reliquiis, pilis, galeis, oſſibus cæſorum. *Incurvo*]

—Et curvi formam accipit ulmus aratri, fuit anteá.

Scabra] Aſpera; á ſcabie dicitur, quód ſcabies aſperitatem afferat. *Gravibus*] Sic anteá.

———Et iniquo pondere raſtri.

Inanes] Vacuas capitibus, cum quibus tamen confoſſæ fuerant. *Dii*] Deprecatio ad patrios penates, ne Auguſtum, patriæ ſuccurrentem prohibeant, eum nempe in cœlum tranſferentes. Ubi concluditur ἀποθέωσις Auguſti, initio propoſita, illo loco:

Tuque adeó, quem mox quæ ſint habitura deorum
Concilia incertum eſt.—

Patrii] Qui patriæ præſidetis. *Indigetes*] Qui cum diis vitam agitis ex hominibus conſecrati. Servius hic putat deſcribi numen urbis, quod nominari nefas eſſet: & Tribunum, qui auſus eſſet enuntiare, in crucem ſublatum. *Veſtaque*] Veſta, ἀπὸ τῆς ἑςίας dicta: quod Ovidius ſexto Faſtorum indicat:

Nec

Nec tu aliud Veſtam, quám puram intellige flammam:
Nataque de flamma corpora multa vides.

Quod idem Cicero de Legibus ſecundo innuit: Ergo Romæ virgines veſtales cõſecratæ ſunt, quæ ignem Veſtæ perpetuum ſervarent: qui ſi extinctus eſſet, accenſa per fomites ex igne flamma purus & cœleſtis ignis eliciebatur. *Thuſcum*] Tiberis fluvius, quo Roma ſic alluitur, ut Lutetia alluitur Sequana: Thuſcus ideo hic dicitur, quia Thuſciam ab Umbris, Sabinis, Latinis dividit. *Juvenem*] Sic egloga prima:

Hic illum vidi juvenem——

cúm Auguſtum diceret. *Satis*] Ratio deprecationis ex adjunctis pœnis, quas civilibus bellis Roma pertulerit. Malorum autẽ cauſſa fingitur perjurium Laomedontis ad tacitam excuſationem Octavianæ tyrannidis: Porro Laomedon, rex fuit Trojæ, pater Priami, qui ædificatorum Pergamorum mercede Apollinem & Neptunum, qui opus illud effecerant, fraudavit, ut numina tot poſtea ſeculis, pœnas tamen perjurii á poſteritate repetãt. *Quippe*] Bellorum civilium cauſſa iterum improbitati hominum tribuitur, ad eandem Cæſaris, alioqui tot malorum authoris excuſationem. *Nõ ullus*] ὑποτύπωσις afflictæ agriculturæ. *Hinc*] Amplificatio bellorum per inductionem partium. *Euphrates*] Fluvius Meſopotamiæ, hic per Metonymiam pro incolis, & per ſynecdochen ſignificat populos Orientis. *Sic*] In uno verbo Tropus eſt duplex, & metalepſim videlicet á Quintiliano propoſitam, magis quám explicatam continet. *Germania*] Tropus item hic duplex, Metonymia & ſynecdoche. *Sævit*] Concluſio inductionis. *Ut cúm*] Illuſtratur propoſita excuſatio ſimilitudine, cujus redditio ex antecedentibus eſt repetenda: Quemadmodum quadrigæ tanto feruntur impetu, ut auriga cohibere non poſſit: Ita omnes populi, Martis quodam ardore adeó inflammati ſunt, ut Impe-

hoc libro exponitur: de vineti paſtinatione, fœcundatione, repaſtinatione, vitis electione, tranſlatione, ſatione per ordinem, putatione, pulveratione, pedatione, pampinatione, runcatione, ablaqueatione, defenſione contrariorum, ut coryli, oleaſtri, pecoris: Et vinitoris labor tandem collaudatur.

HActenus arvorum cultus, & ſidera cœli:
Nũc te Bacche canam, necnon ſylveſtria tecum
Virgulta, & prolem tardè creſcentis olivæ.
Huc pater ó Lenæe (tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi pampineo gravidus Autumno
Floret ager: ſpumat plenis vindemia labris)
Huc pater ó Lenæe veni: nudataque muſto
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.

Hactenus] Tranſitione argumentum tum ſuperioris libri repetitur, tum ſequentis proponitur. *Sidera cœli*] E ſuperioribus & communibus cauſſis agriculturæ, fuerunt Deus & cœlum. *Bacche*] Apoſtrophe eſt ad Bacchum, inventorem vini: Et Bacchus tamen hic pro vino per Metonymiam ponitur. *Virgulta*] Virgulta propriè ſunt arbuſculæ: hic per κατάχρησιν ſynecdochem ſpeciei pro genere, arbores omnes ſignificantur. *Tardè*] Natura tarda creſcere omnia longo ævo durãtia Plinius author eſt libri decimi ſeptimi capite duodecimo: ubi ſcribit ad ſua uſque tẽpora duraſſe in Linterno Africani prioris manu ſatas olivas: Et ut idem libri decimi ſexti capite quadrageſimo: Ducentis annis durare, inter authores in confeſſo eſt. Quin paulo póſt capite quadrageſimo quarto: Athenis etiam olea durare creditur, in certamine edita Minervæ. Quod poſtremum tamen Cicero deridet primo Legum: Niſi fortè, ait, Athenæ tuæ ſempiternam in arce oleam tenere potuerunt. Apud eundem etiam libri decimi quinti capite

auctor.

auctore

primo ita ſcribitur: Heſiodus negavit oleæ ſatorem, fructum ex ea percepiſſe quenquam: at nunc altero anno percipitur. *Huc pater*] Invocatur Bacchus, cujus numini tutela vitium conſecratur. *Lenæ*] ὁ ληνὸς, lacus, torcular: unde Bacchus dicitur non autem à leniendo, ut Donatus putat. *Muneribus*] Sic poſteà,

Quid memorandum æquè Baccheia dona tulerunt?

Gravidus] διαστολὴ, ut ſpondaicus ſit verſus. *Autumno*] Vindemia, quæ fit Autumni tempore: Metonymia eſt. *Labris*] Labrum, interdum vaſis nomen: ſic balnei, fontis, torcularis labrum dicitur, ut hic pro cupa & lacu. *Huc ades*] ἐπίζευξις eſt hic, interpoſita quadam parentheſi. *Crura*] Ad uvas calcandum. *Cothurnis*] Cothurnus, venatorum eſt calceamentum.

Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram,
Purpureoque altè ſuras vincire cothurno,

ut eſt primo Æneidos. De hoc in ſeptima ecloga:

Puniceo ſuras vincire cothurno.

Et octava,

Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.

Principio arboribus varia eſt natura creandis:
Namque aliæ nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſua veniunt, campoſque & flumina laté
Curva tenent: ut molle ſiler, lenteque geniſtæ,
Populus, & glauca canentia fronde ſalicta.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine: ut altæ
Caſtaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet
Eſculus, atque habitæ Grajis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſylva:
Ut ceraſis, ulmiſque: etiam Parnaſſia laurus
Parva ſub ingenti matris ſe ſubjicit umbra.
Hos natura modos primùm dedit: his genus omne
Sylvarum fruticumq; viret, nemorumque ſacrorum.

Sunt

Sunt alii, quos ipſe via ſibi repperit uſus.
Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum
Depoſuit ſulcis: hic ſtirpes obruit arvo,
Quadrifidaſque ſudes, & acuto robore vallos.
Sylvarumque aliæ preſſos propaginis arcus
Expectant, & viva ſua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ: ſummumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin & caudicibus ſectis (mirabile dictu)
Truditur é ſicco radix oleágina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impuné videmus
Vertere in alterius: mutatamque inſita mala
Ferre pyrum: & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite ó proprios generatim diſcite cultus
Agricolæ, fructuſque feros mollite colendo.
Neu ſegnes jaceant terræ: juvat Iſmara Baccho
Conſerere, atque olea magnum veſtire Taburnum.
Tuque ades, incœptumque vná decurre laborem,
O decus, ó famæ merito pars maxima noſtræ,
Mecœnas: pelagoque volans da vela patenti. .Mæcenas
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto:
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox. ades, & primi lege littoris oram.
In manibus terræ: non hic te carmine ficto
Atque per ambages, & longa exorſa tenebo.

Principió] Diviſiones arborum tres, ut dixi, præponuntur, antequám de vitibus nominatim præcipiatur: prima eſt in naturam & artem, id eſt artificioſam induſtriam: Species naturæ tres: Has ſpecies Plinius libri decimi ſexti capite triceſimo ſecundo propoſuit: Arbores, quas naturæ debeamus, tribus modis naſcuntur ſponte,

aut ſemine, aut radice: cura numeroſior exiſtit. Prima declaratur quatuor exemplis: Quædam veró (ait Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo ſexto) naſci niſi ſponte nullo modo queunt, eæque immitibus tantúm locis ac deſertis proveniunt. Idem libri decimi ſexti capite triceſimo tertio cúm de cupreſſis egiſſet, ſic ait. Nec terræ tantúm natura circa has refert aut perpetua cœli, verúm & quædam tẽporaria vis imbrium: Aliquæ plerunque ſemina afferũt, & certo fluunt genere, aliquando etiam incognito: quod accidit Cyrenaicæ regioni, cúm primúm ibi Laſerpitium natũ eſt, ut in herbarum natura dicemus. Nata eſt & ſylva urbi ei proxima, imbre piceo craſſóque, circiter urbis Romæ annum cccc-xxx. *Campoſque*] Deſignat ſolum his arboribus genitale. *Siler*] σέσελι μασσαλιωτικὸν apud Dioſcoridem libri tertii capite quinquageſimo primo putatur eſſe: at non ſatis cum Plinio conveniret: In aquoſo loco naſcitur, ut libri decimi ſexti capite decimo octavo Plinius: Folia ejus illita fronti, capitis dolores ſedant: ejuſdem ſemen in oleo phthiriaſes coërcet: Serpentes & hunc fruticem refugiunt, baculumque ruſtici ob id ex eo gerunt: Plinius libri viceſimi quarti capite viceſimo. *Lentæ*] Molles, flexibiles: ſic lenta ſalix ſæpe in Bucolicis dicitur: & verbi propria ſignificatio eſt: Et ſic Plinius libri decimi ſexti capite triceſimo ſeptimo, ait virgas ſequaces ad vincturas Lenticiæ. Lentas etiam potes pro humilibus dicere, vt poſteá,

--humileſque geniſtæ.

Populus] *Populus Alcidæ gratiſſima--*

ut tertia ecloga. Et eſt triplex, alba, nigra, Libyca: Plinius libri decimi ſexti capite ſecundo. *Glauca*] Cæſia: varia autem ſalicum genera ſunt: quædã purpurea, quædam vitellina, quædam rubra, quædam candida: De quibus poſteá rurſus. *Canentia*] Candicantia, albicantia: ob candidas ſalices igitur hoc epithetum eſt. *Salicta*] Metonymia pro ſalicibus. *Glauca, canentia, ſalicta*]

ſta] Cacephaton hic notatur á Servio: at primo Georgico monuimus hinc interdum gratiam quæri: ut,

Et ſola ſicca ſecum ſpatiatur arena.

Et quinto Æneidos:

Tum rauca aſsiduo longé ſale ſaxa ſonabant.

Et mox, *Sylvarum fruticumque virct nemorumque ſacrorum. Pars autem*] Secunda ſpecies arboris naturalis, tribus exemplis explicatur: ſemen decidens, exceptumque terra, viviſcit: nec caſtaneæ & glandes aliter proveniunt exceptis cæduis: Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo. *Altæ*] Roboribus proximæ: Columella libri quarti capite triceſimo tertio. *Nemorum*] Synecdoche totius pro parte, id eſt arborum. *Jovi*] Sacra eſt hæc arbor, ut Plinius libri duodecimi capite primo, & libri decimi ſexti capite quarto. *Eſculus*] Inter glandiferas arbores ponitur: quarum ſpecies quatuor ſunt Macedonibus, ut ait Theophraſtus libri tertii capite decimo. *Oracula*] Dodoneas quercus intelligit, de quibus primo Georgico ad illum verſum.

--& victum Dodona negaret.

Pullulat] Tertia ſpecies arborum naturalium, tribus item exemplis declarata. *Sylva*] Synecdoche totius pro parte; id eſt arbor. *Ceraſis*] A Ceraſonte oppido Ponti Mithridate victo Lucullus in Italiam deportavit hanc arborem: vide Plinium libri duodecimi capite tertio: ubi ait omnes arbores peregrinas eſſe, quarum nomina græca ſunt aut aliena: & 120 annis deinde trans Oceanum in Britaniam uſque hanc arborem perveniſſe. *Ulmus*] Ulmus, montoſa, campeſtris, Attinea, noſtras: Attinea radicum planta provenit, reliquæ ſemine, ait Plinius. Ergo locus hic, Plinii ſententia tãtúm de Attineis ulmis (quæ omnium excellentiſſimæ ſunt eidem) intelligatur. *Parnaſsia*] Parnaſſus, mons Phocidis ſacer Apollini, juga habens gemina, ut ait Herodotus in Urania. Lucanus libro quinto:

Cardine Parnaſſus gemino petit æthera colle,
Mons Phœbo Bromioque ſacer--

Et Ovidius primo Metamorph.

Mons ibi verticibus petit arduus aſtra duobus,
Nomine Parnaſſus, ſuperatque cacumine nubes.

Hic templum Delphicum, mons Pierius, fontes Caſtalus, Aganippe, Hippocrene: Hinc Laurus Parnaſſia, id eſt Apollinea, per Metonymiam dicitur. *Matris*] Veteris lauri, ut ſub umbra veteris ceraſi, vel ulmi novellæ, ceraſi, ulmique pullulant. *Se ſubjicit*] Creſcit: ſic ecloga decima,

Quantùm Vere novo viridis ſe ſubjicit alnus.

Hos natura] Tranſit ad artificioſos modos, ſed obſcuriùs interpretatur: Videtur autem facere alios cum radice, alios ſine radice. Plinius repetitis duobus poſtremis naturalibus, ſex efficit, libri decimi ſeptimi capite decimo: Aut enim ſemine proveniunt, ait, aut plantis radicis, aut propagine, aut avulſione, aut ſurculo, aut inſito & conſecto arboris trunco. *Hic plantas*] Videtur ſignificare avulſionem ſtolonum: qui avulſi (ut ait Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo) á matris corpore, partem aliquam ſuis fimbriis auferunt: Quomodo plantantur punicæ, coryli, mali, imprimiſque vites: Et per ſtirpes obrutas arvo, videtur ſignificare plantaria, id eſt plantas é matris radicibus pullulantes: De quibus Plinius ibidem: Natura & plantaria demonſtravit multarum radicibus pullulante ſobole denſa & pariente matre, quas evellit. At videtur potiús genus illud ſeptimum convenire huic loco, de quo Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo ſeptimo: Reliqua genera, ait, caſus excogitavit, ac defractos ſerere ramos docuit, cúm pali defixi radices egiſſent. Multa ſic ſeruntur, ficus, punica, myrtus. Omnium horum longitudine trium pedum, craſſitudine minús brachiali, cortice diligenter ſervato, trunco exacuto.

Et hæ nimirum ſudes, hique valli videntur á Virgilio dici. *Sylvarumque*] Tertius modus eſt propagatio: cujus duo modi ſunt, alter ramo ab arbore in ſcrobem depreſſo, alter ramo vel in cacumine arboris manente, ſed per vaſa fictilia, aut quallos trajecto, terraque compacto: De quibus Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo ſeptimo: Ubi ait rubis & hederis curvatis in terram é capite defixis, iterumque ex ſeſe naſcentibus, propagines á natura præmonſtratas eſſe. Propagatio auté primi modi, in vitibus eſt quadruplex, ut Columella tradit libri de arboribus capite decimo ſeptimo: prima, qua virga edita á matre, ſulco committitur: altera, qua ipſa mater proſternitur, atque in plures palos per ſuas virgas dividitur: tertia, qua vitis ſcinditur in duas vel plures partes, ſi diverſis ordinibus deducenda eſt: quarta, qua virga brevis depreſſa obruitur, & tertio póſt anno amputatur. *Arcus*] Proprié ad primum genus propagationis id pertinet, quo curvatur & acuitur arbor. *Et bina*] Non alium modum hic intelligo, ſed é prima propagationis ſpecie intelligo plantas in ſua & genitali terra viventes. *Nil radicis*] Quintus ſine dubio eſt Plinii locus, é ſurculo: quo nomine non tantúm annotinum germen, ſed talea, quæ utrinque præciſa eſt, intelligitur á Plinio: de quo libri decimi ſeptimi capite decimo. Ex eodem eſt ſurculos abſciſſos ſerere: Hæc prima ſepis cauſſa ſambucis, cotoneo & rubis depactis, mox & culturæ, ut populis, alnis, ſalici, quæ vel inverſo ſurculo ſeritur. *Quin &*] Inſitio poſtrema exemplis aliquot declaratur: Inſitionem, ait Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo quarto, caſus magiſter docuit: Agricola ſedulus caſam ſepis munimento cingés, quó minús putreſcerent ſudes, limen ſubdidit ex hedera: at illæ vivaci morſu apprehenſæ, ſuam ex alieno fecere vitam, apparuitque truncum eſſe pro terra. De generibus poſteá dicetur ſuo loco. Primum veró inſitionis exemplum Virgilianum, eſt de oleagino cala-

Auctor.

mo inſito in aridum truncum. Meliús autem truncis, quám plantis olivetum conſtitui Columella author eſt libri de arboribus capite decimo ſeptimo. *Et ſæpe*] Columella ibidem capite viceſimo ſexto, ait omnem ſurculum omni arbori inſeri poſſe: & Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo ſexto ait: Inſitam arborem vidimus juxta Tiburtes tiliam, omni genere pomorum onuſtam: alio ramo nucibus, alio baccis, aliunde vite, ficis, pyris, punicis, malorumque generibus: Sed huic fuit brevis vita. *Quare*] Adhuc naturæ & artis partitio fuit, ſequitur adhortatio, ut & ars ad naturam quamque excolendam propria adhibeatur. *Iſmara*] Montes Thraciæ, ut Taburnum, mons Campaniæ: Synecdoche ſpeciei pro genere: montes enim in univerſum intelliguntur: ut poſteá,

Bacchus amat colles — Item:

Difficiles primúm terræ colleſque maligni,
Palladia gaudent ſylva vivacis olivæ.

Tuque ades] Ut primo Georgico numinibus invocatis, Augustus invocatur

Tuque adeo, quem mox quæ ſint habitura Deorum
Concilia incertum eſt.

ita hic poſt Bacchum Mecœnas invocatur, cui quatuor hi libri nuncupati ſunt, ut initio primi dictum eſt. *Generatim*] Id eſt ſigillatim & ſpeciatim: quomodo ſæpe genus pro ſpecie ſumitur: Generaliter, eſt ſimul per omnia, ait Servius. Et certé generatim aliquando ſic accipitur, ut ſeptima Actione in Verrem Cicero: Quid ego de cæteris civium Romanorum ſuppliciis ſigillatim potiús, quám generatim atque univerſé dicam? Et non raró aliás: At hic (generatim) pro (ſpeciatim) ſumitur. *O decus*] Talis laudis exclamatio eſt illa Horatiana:

O & præſidium & dulce decus meum.

Pelagoque] Allegoria nauticà ſignificat ſuperius dictum,

— decurre laborem.

Smeillatim &

Non ego] Significatur compendium doctrinæ, quod Plinius libri decimi quarti prologo urbaniús adnotavit: Quanquam videmus Virgilium præcellentiſſimum vatem, eadem cauſſa, hortorum dotes fugiſſe: tantiſque quæ retulit, flores modó rerum decerpſiſſe: beatum feliceмque gratiæ, xv. modó generibus uvarum nominatis, tribus oleæ, totidem pyrorum: malo veró tantúm Aſſyrio, cæteris omnibus neglectis. *Linguæ*] Repetitur ſexto AEneidos,

Non mihi, ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes ſcelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſem.

Ades, & primi] Redit ad invocationis allegoriam, & promiſſa expoſitionis brevitate, audientiam ſibi facit. *In manibus*] Res facilis & in promptu eſt. *Ambages.*] Sic AEneidos primo: — *longa eſt hiſtoria, longæ*
Ambages, ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.

Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, ſed læta & fortia ſurgunt.
Quippe ſolo natura ſubeſt: tamen hæc quoque ſi quis
Inſerat, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis,
Exuerint ſylveſtrem animum: cultuque frequenti
In quaſcunque voces artes, haud tarda ſequentur.
Nec non & ſterilis, quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant:
Creſcentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.
Jam, quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram:
Pomaque degenerant, ſuccos oblita priores:
Et turpes avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendendus: & omnes

Cogendæ in ſulcum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ meliùs, propagine vites
Reſpondent: ſolido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis & duræ coryli naſcuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbroſa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Naſcitur & caſus abies viſura marinos.
Inſeritur veró ex fœtu nucis arbutus horrida,
Et ſteriles platani malos geſſere valentes:
Caſtaneæ fagos: ornuſque incanuit albo
Flore pyri, glandemque ſues fregere ſub ulmis.
Nec modus inſerere atque oculos imponere ſimplex:
Nam qua ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas: anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt: udoque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur: & alté
Finditur in ſolidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos:
Miraturque novas frondes, & non ſua poma.

Sponte] Repetit omnes naturæ ſpecies, & earum agreſtes vires ex adjunctis exponit: & docet cultu mitigari poſſe. Naturales autem arbores materiis magis ſunt aptæ: mites, fructibus magis idoneæ, ait Columella libri de arboribus capite primo: Et ſic Plin. lib. 16. cap. 19. At arborum aliæ ſylveſtres omninó ſunt, urbaniores aliæ: quas iis placet nominibus diſtinguere: Ergo mites, quæ fructu aut aliqua dote, umbrarumve officio humaniús juvant, non improbé dicãtur urbanæ. Sic Plinius idem ait libri decimi tertii capite quarto: Sterilibus palmis ad materias operaque lautiora utitur Aſſyria & tota Perſis.

ſis. *Inſerat*] Inſitionem aperté ſignificat, ſubactis ſcrobibus etiam ſurculum: De quo jam dictum,

——ſummumque putator

Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.

Necnon] Tertia ſpecies á radice pullulantis, ὕστερον πρότερον ſecundo loco ponitur: hæc nimirum plantaria ſunt Plinii, quæ matris umbra enecantur: paucorum in hoc genere rami parcũt ſoboli, & ulmorum palmarumque: nullis veró tales pulli proveniunt, niſi quarum radices amore ſolis atque imbris in ſua tellure ſpatiantur: libri decimi ſeptimi capite decimo. *Uruntque*] Enecant, opprimunt: urere de calore & frigore communiter dicitur, ut primo Georgico,

Ne tenues pluviæ, rapidive potentia ſolis

Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Ferentem] Si ferat, ſi ferre paret. *Jam*] Secunda ſpecies ſuis item adjunctis exponitur, quód tarda ſit, quód degeneret, Et Plinius ſic libri decimi ſeptimi capite decimo, ait omnia ſemine ſata, tarda proventu ac degenerantia, & inſito reſtituenda: excipit tamen cupreſſum, laurum, palmam, quæ non degenerant. *Tarda*] Sylveſtria, non ſolúm ſemine ſata, ſed omnia tardiſſimé ſeneſcunt: atque in totum omnis cura fertilitatem adjecit, fertilitas ſenectam: Plinius libri decimi ſexti capite viceſimo nono. *Nepotibus*]

Inſere Daphni pyros, carpent tua poma nepotes:

fuit nona ecloga. *Et turpes*] Sine ſuavitate, contemptos ab hominibus, & avibus relictos. *Scilicet*] Concluſio inductionis, Itaque omnes arbores ſylveſtres, ſunt diligenter excolendæ *Sed truncis*] Significat variis naturis varias artes adhibendas eſſe: quód alia natura, alia arte meliús excolitur: quod per aliquot ſpecies exponitur: quæ etſi modo illo optimé proveniunt, aliis tamen etiam non ideo nullis proveniunt. *Truncis*] Id jam dictum eſt,

Quin & caudicibus ſectis——

Oleæ tamen non tantúm inſeruntur, ſed tales ſeruntur,

Propagine vites] Vites etiam inſeruntur, imó etiam ſtolonibus avulſis plantantur, ut Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo. *Paphiæ*] Sacræ Veneri, quæ in Papho Cypri oppido colitur, ut Æneidos primo,

Ipſa Paphum ſublimis abit.

Quód myrtus ſit ſacra Veneri, ecloga ſeptima jam dictum eſt:

Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho:
Formoſæ myrtus Veneri, ſua Laurea Phœbo.

Et Plinius libri duodecimi capite primo idem teſtatur: Myrti veró genera omnia, quæ ſunt viginti novem, ſeruntur in Campania baccis, Romæ propagine: Tarentina (ut Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo) item ramo & talea, ut ibidem capite decimo ſeptimo. Non igitur inſito tantúm proveniunt: nec id Virgilius negat, ſed ait inſitione meliús provenire. *Plantis*] Recenſet arbores primo ſecundoque artis modo provenientes. *Et duræ*] Alii (*eduræ*) legunt, pro valde duris: ut octavo Æneidos, Servius interpretatur egelidum pro valde gelido:

Ut procul egelido ſecretum flumine vidit.

Et quarto Georgico ſic,

Eduramque pyrum,

dictum pro valde dura. Corylus veró plano loco naſcitur & nuptiarum facibus familiariſſima, ut Plinius libri decimi ſexti capite decimo octavo. *Ingens fraxinus*] Procera enim præconio Homeri, & Achillis haſta nobilis, mirabiliter ſerpentibus inimica, adeó ut ejus umbras neque matutinas, neque occidentes attingere audeant: Quin ſi fronde fraxini gyro claudatur & ignis & ſerpens, in ignem potiús quám in fraxinum ſerpens fugiet: Plinius libri decimi quinti, capite decimo tertio. *Herculeæque arbos*] De Populo jam dictum, ut alba, nigra, Libyca: Circumaguntur ejus folia poſt ſolſtitium: nec alio argumento certiús intelligitur ſidus cõfectum:

Plinius

Plinius libri decimi ſexti capite viceſimo tertio: Populus autem Herculi ſacra,ut ecloga ſeptima,

Populus Alcidæ gratiſſima—

Et octavo Æneidos,

—Herculea bicolor cúm Populus umbra.

Periphraſis hic eſt Populi. *Chaonii*] Periphraſis eſt quercus, quæ eſt in tutela Jovis: Chaoniæ veró & Epiroticæ quercus præcipué celebrantur: unde illud primi Georgici,

Chaoniam pingui glandem mutavit ariſta.

Ardua palma] Palmarum genera unde quinquaginta Plinius ait eſſe: vinumque & panem ex ea populis in oriente fieri: nec eam tantúm planta radicis, ſed ſemine, trunco, avulſione, ramoque ſeri.quin.ſtrata in ſolo humido totam radicari in frutices, non in arborem: & transferri, iterumque iis plantaria inſtitui anniculas binas, libri decimi tertii capite quarto. *Abies*] Abies, altiſſima arbor & rectiſſima, leviſſima, ideoque malis & omninó navigiis expetitur, materieſque ejus præcipua trabibus & plurimis vitæ operibus: Plinius libri decimi ſexti capite decimo. *Inſeritur*] Repetitur inſitio poſtrema, & variis exemplis explicatur: de quibus Plinius libri decimi quinti capite decimo quinto:Pars hæc vitæ jampridem pervenit ad culmen expertis cũcta hominibus, cúm Virgilius inſitum nucibus arbutum,maliſque platanum, ceraſis ulmum dicat: nec quicquam ampliús excogitari poteſt: nullum certé pomum novum diu jam invenitur. Plinius tamen addit ceraſis ulmum inſitam: quod Virgilius non habet, ſed pro caſtaneis fagum. Inſitio autem ex omnibus artis modis præcipué celebratur, quia inſerere firmiſſimum ſit, & fœcundius quám ſerere,ait Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo ſexto. *Arbutus*] Arbor eſt ſylveſtris, cujus poma ceraſis ſeu fragis ſimilia: fructus anno matureſcit,pariterque floret ſubnaſcens,& prior coquitur: pomum inhonorum, ut nomen ſit ex argumento unum

tantúm edendi, Unedo: Plinius libri decimi quinti capite viceſimo quarto. *Arbutus horrida*] Verſus eſt dactylicus. *Et ſteriles platani*] Sed quis non jure miretur arborem, umbræ gratia tantúm, ex alieno petitam orbe? Platanus hæc eſt per mare Ionium in Diomedis inſulam, ejus tumuli gratia primúm invecta: inde in Siciliam tranſgreſſa atque inter primas donata Italiæ, & jam ad Morinos uſque pervecta, ad tributarium etiam pertinens ſolum: ut gentes vectigal & pro umbra pendant: Hæc Plinius libri duodecimi capite primo. Idem tamen ait libri decimi ſeptimi capite decimo ſexto, platanum omnium inſitorum capaciſſimam eſſe. *Caſtaneæ fagos*] Servius hic valde occupatus eſt: intelligo autem, ſicuti poëta loquitur, fagos caſtaneis inſitas: Caſtaneæ ſiquidem cæduis exceptis, non inſito, ſed ſemine tantum proveniunt: At Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo: Et fagus glandem habet omnium glandium dulciſſimam, ut qua obſeſſos etiam homines duraſſe in oppido Chio tradit Cornelius Alexander: fagea glans ſuem hilarem facit, carnem coctibilem & levem & utilem ſtomacho: tametſi glandem, quæ proprié intelligitur, ferunt robur, quercus & eſculus, cerrus, ilex, ſuber: Plinius libri decimi ſexti capite quinto & ſexto: Fagus & corticem habet multis agricolarum uſibus accommodatum: idem ibidem capite nono: Et ex arboris reverentia, Fagutalis Juppiter eſt appellatus, ut ibidem capite decimo: & pocula fagina, religionis ergo etiam celebrata, ut etiam ibidem capite triceſimo octavo. Metuere itaque Servius nil debuit, ne fagus temeré caſtaneæ insereretur. *Ornuſque*] Ornus, ſylveſtris eſt fraxinus, pauló tamen latioribus foliis, ait Columella de arboribus decimo ſexto. *Glandem*] Metonymia pro arbore glandifera, quales jam diximus. *Ulmis*] Ulmi tamen glandes omnes, ſuas amaras habent, ut jam diximus. *Nec modus*] Deſcribuntur duo genera inſitionis. *Oculos*] Alluſio eſt ad inoculationem, quæ prima inſitionis ſpecies deſcribitur: quam aves ſemine primo docuerunt,

cuerunt, ut Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo quarto. Semina quoque inſerere natura docuit, raptim avium fame devorato, ſolidoque & alvi tepore madido, cum fœcundi fimi medicamine abjecto in mollibus arborum lecticis, & ventis ſæpe tranſlato in aliquas corticum rimas: unde vidimus ceraſum in ſalice, platanum in lauro, laurum in ceraſo, & baccas ſimul diſcolores. Tradunt & monedulam condentem ſemina in theſauros cavernarum, ejuſdem rei præbere cauſſas: hinc nata inoculatio ſutoriæ ſimili fiſtula aperiendi in arbore oculum cortice exciſo, ſemenque includendi eadem fiſtula ſublatum ex alia. In ficis autem & malis hæc fuit inoculatio antiqua. Virgiliana quærit ſinum in nodo gemmæ expulſi corticis, gemmamque ex alia arbore includit: Hæc Plinius de inoculationis explicatione. Eſt autem emplaſtratio, eadem inoculationi, ut Columella de arboribus capite viceſimo ſexto: Diſtincta tamen ſpecies eſt, & Plinio diſtinguitur libri decimi ſeptimi capite decimo ſexto, quamvis ex inoculatione deducatur: Emplaſtrari (ait) ratio & ipſa ex inoculatione nata videri poteſt: Craſſo autem maximé cortici convenit, ſicut eſt ficus. Ergo amputatis omnibus ramis ne ſuccum avocent, nitidiſſima in parte, quaque præcipua cernatur hilaritas, exemptá ſcutula (ita ne deſcendat ultra ferrum) cortici imprimitur ex alia, cortex, par cum ſui germinis mamma: ſic compage denſata, ut cicatrici locus non ſit, & ſtatim unitas fiat, non humorem, non afflatum recipiens: Nihilo minús tamen & luto munire, & vinculo meliús. Hæc ille: ubi etiam docet Catonis præceptis hanc inſitionem inſtitutam fuiſſe. Ergo inoculatio & emplaſtratio, ſpecies inſitionis duæ ſunt: fertiliſſima autem inoculatio, poſteá emplaſtratio, ſed utraque infirmiſſima, & quæ cortice nituntur tantúm, vel tenui aura ocyſſimé deplantantur, ut etiam ibidem. *Inoleſcere*] Concorporari Plinius id dicit libri decimi ſeptimi capite decimo quarto. *Aut rurſum*] Secunda ſpecies inſi-

tionis, per fiſſuram trunci: ſpecies duæ prætereá ſunt, altera calami inter lignum & corticem impreſſi, altera terebrati & inforati caudicis: de quibus ſic Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo quarto: Inſitionem autem caſus, magiſter alius & pené numeroſior, ad hunc modum: Agricola ſedulus caſam ſepis munimento cingens, quó minús putreſcerent ſudes, limen ſubdidit ex hedera: At ille vivaci morſu apprehenſæ, ſuam ex alieno fecere vitam, apparuitque truncum eſſe pro terra. Aufertur ergo ſerra æqualiter ſuperficies, levigatur falce truncus. Ratio poſteá duplex: & prima, inter corticem lignumque inſerendi. Timebant priſci truncum findere, mox inforare auſi medio: Ipſique medullæ calamum imprimebant, unum inſerentes: Neque enim plures capiebat medulla ſubtilior. Poſteá ratio vel ſenos adjicit, mortalitati eorum ex numero ſuccurrere perſuaſa: per media trunco leniter fiſſo, cuneoque tenui fiſſuram cuſtodiente, donec cuſpidatim deciſus deſcendat in rimam calamus: Hæc Plinius.

Prætereá genus haud unum nec fortibus ulmis,
Nec ſalici, lotoque, nec Idæis cypariſſis.
Nec pingues unam in faciem naſcuntur olivæ
Orchades, & radii, & amara Pauſia bacca:
Pomaque, & Alcinoi ſylvæ. nec ſurculus idem
Cruſtumiis, Syriiſque pyris, gravibuſque Volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Leſbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et paſſo Pſithia utilior, tenuiſque Lageos
Tentatura pedes olim, vinctur aque linguam:
Purpureæ, Pretiæque: & quo te carmine dicam
Rhetica? ne cellis ideo contende Falernis.

Sunt & Amineæ vites, firmiſſima vina,
Tmolus & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus:
Argitiſque minor: cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te menſis, & dis accepta ſecundis,
Tranſierim Rhodia, & tumidis Bumaſte racemis.
Sed neque quàm multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus neque enim numero comprēdere refert:
Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere quàm multæ Zephyro turbentur arenæ:
Aut ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Noſſe quot Ionii veniant ad littora fluctus.

Præterea] Hactenus prima fuit arborum partitio, é naturæ & artis differentia: partitio ſecunda ſequitur generis cujuſque in ſuas ſpecies, quarum exempla quædam in tribus tantùm generibus proponuntur, tria oleæ, totidem pyri, quindecim vitium. *Ulmis*] Quarum genera quatuor jam dicta, montoſa, campeſtris, Attinea, noſtras: Plinius libri decimi ſexti capite decimo ſeptimo. *Salici*] Cujus genera præcipué tria, nigra, quæ & purpurea & viminea: candida, quæ & nitellina tenuior: Helix, quæ & gallica & tenuiſſima. Frugiperda ſalix dicitur Homero, quód ſemen immaturum amittit: & mulieris ſterilitati medicamentum eſſe conſtat: Cædua autem ſalici fertilitas, nec ullius tutior eſt reditus minoriſve impendii, aut tempeſtatum ſecurior: Plinius libri decimi ſexti capite decimo ſeptimo. *Lotoque*] Lotus, inſignis arbor Africæ, unde & panis, & vinum, & nomen etiam genti terræque dederit: artophagi enim appellati. Quin & exercitus ultró citroque per Africam commeantes, éo paſti ſunt. Differentiæ ſunt plures, eæque é fructibus. Herba etiam eſt ejus nominis in AEgypto, é cujus grano, panis etiam conficitur: Plinius libri decimi tertii capite deci-

mo ſeptimo. *Idæis*] Idæus, mons Cretæ nunc intelligitur: de quo Plinius libri quarti capite duodecimo. Cupreſſis autem, vel (ut Græco verbo Virgilius ſignificat) cypariſſis Creta patria eſt, & quocunque loco terram moverit quiſpiam, niſi feratur alia, hæc gignitur, protinuſque emicat: Illa veró etiam non appellato ſolo ac ſponte, maximeque in Idæis montibus, & quos Albos vocant, ſummiſque jugis, ubi nives nunquam abſunt, plurima: quod miremur, alibi non niſi in tempore proveniens, & nutricem magnopere faſtidiens: Genera duo ſunt, mas & fœmina: Mas ſpargit extra ſe ramos, deputaturque, & accipit vitem: Fœmina metam habet faſtigiatam: Plinius libri decimi ſexti capite triceſimo tertio. *Olivæ*] Olea, prima eſt arborum, ait Columella libri quinti capite octavo: ubi decem ejus genera facit. Plinius libri decimi quinti capite tertio facit duodecim: Macrobius Saturnal. libri tertii capite decimo ſeptimo, facit ſedecim: Orchis autem & Radius, meliús in eſcam, quám in liquorem convertuntur: Bacca autem jucundiſſima eſt Pauſiæ, & oleum ſaporis egregii, dum viride eſt: vetuſtate corrumpitur: Columella ibidem. Amaram tamen baccam hic Virgilius contrá. *Pomaque*] Pomum generaliter comprehendit omnem arboris cujuſcunque fructum, durum vel mitem, humano uſui aptum, ut pyra, mala, nuces, oleas: Et hic Alcinoi ſylvæ, hortenſes arbores dicantur: Horti enim, ut Heſperidum, ſic Alcinoi Phæacum Regis celebrantur: de quibus Homerus Odyſſeæ ſeptimo, & Plinius libri decimi noni capite quarto, & deinceps. *Cruſtumiis*] Pyrorum genera Columella libri quinti capite decimo narrat ſeptemdecim: Plinius libri decimi quinti capite decimo quinto recenſet triginta quinque: ubi ait Cruſtumia eſſe dulciſſima: á Cruſtumio autem Italiæ oppido dicta ſunt. *Syriiſque*] Columellæ ſunt Tarentina libri quinti capite decimo. *Volemis*] Quæ volam manus impleant, tam magna ſunt: Catoni dicuntur ſementina & muſtea, ut Plinio libri decimi

quinti

quinti capite decimo quinto. *Methymnæo*] Methymna oppidum Leſbi inſulæ in mari AEgeo.

Gargara quot ſegetes, quot habet Methymna racemos,

Ovidius primo de arte. Leſbii vini elegantia jam Ariſtotelis tempore nobilis fuit: qui de duobus diſcipulis Theophraſto Leſbio & Menedemo Rhodio judicium fecit, é vinis eorum popularibus: cúm enim utrunque guſtaſſet, probavit, ſed Leſbium jucundius eſſe dixit: ἡδίων ὁ λέσβιος. Gellius libri decimi tertii capite quinto. Plinius tamen ſatis frigidé commendat, qui ait libri decimi quarti capite ſeptimo é vinis tranſmarinis in ſumma gloria fuiſſe Thaſium & Chium: His addidit Leſbium Eraſiſtrati maximi médici authoritas, inquit. *Thaſiæ*] E Thaſo inſula maris AEgei, vinum (ut modó dixi é Plinio) ſumma gloria: ejus genera duo dicuntur: unum, quo ſomnus conciliatur, alterum, quo fugatur: Ibidem vitis eſt quæ Theriace vocatur, cujus & vinum & uva contra ſerpentum ictus medetur: Plinius libri decimi quarti capite decimo octavo. *Mareotides*] Mareotis, pars AEgypti, ut ſcribit Strabo: Alia etiam pars Libyæ AEgypto contermina, ut Plinius libri decimi quarti capite tertio: pars etiam Epeiri, in qua vinum optimum. De Græca igitur vite nunc Virgilius: & ſic Columella libri tertii capite ſecundo reponit Mareoticas vites inter græculas: ut & Plinius libri decimi quarti capite tertio. *Pinguibus*] Attingitur hic ſoli differentia, quæ latiús poſteá diſſeretur. *Et paſſo*] Ad paſſum, id eſt vinum ex uva paſſa factum. *Pſythia*] Plinius libri decimi quarti capite nono, Pſythium & Melampſythium, paſſi genera facit: Columella Pſythiam vitem numerat inter græculas vites, libri tertii capite ſecundo. *Lageos*] Leporaria. Dixit Virgilius Thaſias & Mareotidas & Lageas, compluresque externas, quæ non reperiuntur in Italia, ait Plinius libri decimi quarti capite tertio. *Purpureæ*] Quas acinoſiſſimas Plinius ait eſſe, libri deci-

K ij

mi quarti capite tertio: & Columella libri tertii capite ſecundo item connumerat inter vitium ſpecies. *Pretiæ*] Pretiæ duo genera, acini magnitudine diſcernuntur, quibus materies plurima, uvaque ollis utiliſſima, folio apio ſimilis: Plinius libri decimi quarti capite ſecundo. Columella libri tertii capite ſecundo facit Pretiæ vitis genera duo, minorem & majorem. Sed & generoſitate vini magis commendantur, & frequentibus materiis frondent, & citó matureſcunt. *Rhetica*] Rhetia, Veronam complectitur, ut conſtat é Plinio, libri decimi quarti capite ſexto. In Veronenſi autem Rhetica, Falernis tantúm poſthabita á Virgilio ait: Deſcendit veró etiam inter Helvetios & Vindelicos in Germaniam: Vilis autem, tantúm domi nobilis, ait idem libri decimi quarti capite ſecundo. *Falernis*] Falernus collis, temulentia nobilis, ſucco per omnes terras inclyto: Atque ut veteres dixere, ſummum Liberi patris cum Cerere certamen: Plinius libri tertii capite quinto. Hoc autem vinum triplex eſt, aſperum, dulce, tenue: ſummis collibus Gauranum, mediis Fauſtianum, imis Falernum, ait idem libri decimi quarti capite ſexto. Prima tamen vini nobilitas Setino vino ceſſit, ſecunda Falerno, ut ibidem. *Aminea*] Amineum, oppidum eſt Campaniæ, ut Ptolemæus ait: unde fortaſſis Aminea vitis nominata eſt, quocunque eſſet tranſlata. Columella libri tertii capite ſecundo: Solæ traduntur Amineæ, excepto cœli ſtatu minús frigido, ubicunque ſint, etiam ſi degenerent, ſibi comparatæ, magis aut minús probi guſtus vina præbere, & cæteras omnes ſapore præcedere: Hæc ille: ubi duo genera vitis Amineæ facit, majorem & minorem: & iterum duas alias geminas, quarum minor vulgo notiſſima celeberrimos Campaniæ Veſuvii colles Surretinoſque veſtit: Cæteris partibus Italiæ non tam vineis, quám arbuſto eſt idonea. Facit prætereá Amineam quandam lanatam, quód præcipué lanugine caneſcit: hæc ille. Plinius etiam genera vitis Amineæ

quinque

quinque facit, libri decimi quarti capite tertio. *Firmiſſima*] Principatus vitium datur Amineis propter firmitatem, ſenioque proficientem vini ubique vitam, ait ibidem Plinius. *Tmolus*] Timolus, ſeu contractè Tmolus, mons eſt Lydiæ:

Tmolus in aſcenſu clivoque extenſus utroque,
Sardibus hinc, illinc parvis finitur Hypæis,

ait Ovidius undecimo Metamorphoſeos. Interdum pleno verbo ſumitur, ut idem libro ſexto:

Deſeruere ſui nymphæ vineta Timoli.

Tmolus igitur pro vino Lydio Metonymia eſt. *Phanæus*] Mons eſt in Chio inſula: & ſimilis Metonymia eſt pro vino Chio: quod Plinius libri decimi quarti capite ſeptimo ait in ſumma gloria fuiſſe: Ex Chio, ait, quod Arviſium vocant. *Argitiſque*] Argitis, vel á candore (ἀργεθὸς enim candidus eſt) vel potiús ab Argis, unde primum ſumpta ſit: Argis enim, vitis tam fœcunda fuit, ut jugerum unum denos & quinos denos culeos ferret vini, ait Varro de re Ruſtica libri primi capite ſecundo. Major itaque & minor, ut Aminea: ſed minor etiam Columellæ libri tertii capite ſecundo valdé celebratur: Quód aptior arboribus & in ſublimibus fertilis, vaſtis materiis & uvis exuberet. Quæ affluentia modó notatur á Virgilio: á multis Arcelata falſó putatur, ut ibidem eſt. *Rhodia*] Vitis Rhodia recenſetur etiam á Columella libri tertii capite ſecundo: & Plinius vinum Rhodium Coo ſimile eſſe, ſexque aut ſeptem annis ad vetuſtatem pervenire ait libri decimi quarti capite octavo. Et hoc vinum eſt in Menedemum Ariſtoteli comprobatum: ſed in Theophraſti laudem Leſbio poſtpoſitum. *Bumaſte*] βύμαςος, tanquam bovis mamma, & Latinis ideo Bumammia. Columella libri tertii capite ſecundo ſpeciem vitis etiam á ſuperioribus diverſam facit. Plinius libri deci-

mi quarti capite tertio videtur inter purpureas comprehendere: Acinoſiſſimæ, ait, ſunt purpureæ, cognomine Bumammiæ, quando non racemos, ſed uvas alias gerunt. *Sed neque*] Concluditur inductio longior, quód infinita ſint vitium genera, idque hyperbolico pari illuſtratur. Columella libri tertii capite ſecundo: Multa prætereá ſunt genera vitium, quarum nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre poſſumus: Ubi citantur hi verſus. Plinius libri decimi quarti capite ſecundo: Genera vitium comprehendi numero unus exiſtimavit Democritus, cuncta ſibi cognita, Græcis profeſſus: Cæteri innumera atque infinita eſſe crediderunt: quod verius apparebit ex vinis: Nec omnia dicentur, ſed maximé inſignia: Quippe quæ totidem ſunt pené, quot agri: Hæc ille: & pauló póſt capite undecimo genera vini facit octoginta. *Zephyro*] Favonio flante ab occaſu æquinoctiali. *Eurus*] Flans ab ortu. *Ionii*] Ionia, regio minoris Aſiæ: aliquando regiuncula eſt extremæ Italiæ, unde videtur hic pro Adriatico mari Ionium dici: quod conſtat eſſe tempeſtuoſum.

Nec veró terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craßiſque paludibus alni
Naſcuntur, ſteriles ſaxoſis montibus orni:
Littora myrtetis lætißima: denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem & frigora taxi.
Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoaſque domos Arabum, pictoſque Gelonos:
Diviſæ arboribus patriæ. ſola India nigrum
Fert hebenum: ſolis eſt thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſamaque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?

Velleraque

Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi ſinus orbis: ubi aëra vincere ſummum
Arboris haud ullæ tactu potuere ſagittæ?
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.
Media fert triſtes ſuccos, tardumque ſaporem
Felicis mali: quo non præſentius ullum,
(Pocula ſi quando ſævæ infecere novercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba)
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciemque ſimillima lauro:
Et ſi non alium laté jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis:
Flos apprima tenax: animas & olentia Medi
Ora fovent illo, & ſenibus medicantur anhelis.

Nec veró] Tertia diviſio arborum é ſubjecti ſoli differentia, quód in eadem regione aquoſis aliæ, montoſis aliæ, aliæ calidis, aliæ frigidis locis meliús naſcantur: quædam etiam totis regionibus diſtinguũtur. Quæ ſoli differentia primo libro jam tractata hoc loco eſt:

At priús ignotum ferro quám ſcindimus æquor.

Salices] De hoc arborum genitali ſolo Plinius libri decimi ſexti capite decimo octavo: ubi ait ſalices nõ niſi aquoſis locis provenire. Et Columella libri quarti capite triceſimo: Salicem vel riguus ager vel uliginoſus optimé: nec incommodé tamen alit planus & pinguis. Et idem rurſus libri quinti capite ſexto: Sed ſalix non niſi in aquoſis locis: ubi aliæ arbores difficulter comprehendunt, ponenda non eſt. *Craſſiſque*] De ſolo alnorum Plinius ibidem ait etiam quod ad hoc epitheton pertineat, libri decimi ſexti capite triceſimo ſeptimo: Alni ait, ſepibus muniunt, contraque erumpentium amnium impetus, riparum muro in tutela ruris

excubant in aqua ſatæ, cæſæque denſiús innumero hærede profunt: Umbra veró pinguis alno, ſed paſcens ſata, ait idem libri decimi ſeptimi capite duodecimo: Quin & folia ei craſſiſſima, ut idem libri decimi ſeptimi capite viceſimoquarto. *Saxoſis*] Deſcendit etiam ornus in plana: Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo octavo. Eſt veró ecloga octava idem montis ſolum ſignificatum:

Cantando rigidas deducere montibus ornos.

Myrtetis] Myrtetum, locus myrtis conſitus: é myrto autem, olei vinique genera bina fiunt: Arbor Veneri ſacra eſt, ut ecloga ſeptima patuit:

Formoſæ myrtus Veneri -

Et myrtea Venus Romæ fuit, myrtuſque ante ædem Quirini duplex: altera patritia, altera plebeja: mirabiliter Reipublicæ motus ſecuta, ut patribus vigētibus patritia, contrá plebejis potentioribus, plebeja vigeret. Ovantium quondam, quin & triumphantium corona fuit. Plinius libri decimi quinti capite viceſimo quinto. *Bacchus*] Metonymia pro vite. amat etiam colles vitis plana, ut poſteá patebit: & majorem copiam præſtat. *Aſpice*] Commemorantur deinceps arbores regionibus ſeparatis memorabiles. *Eoaſque*] Εώιος, & contractum ἑῷος, Orientalis. *Arabum*] Arabia petrea & deſerta & felix eſt: ſed de felice modó, & ejus thure. *Gelonos*] Populos Scythiæ, de quibus tertio Georgico,

--acerque Gelonus
Cúm fugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum,
Et lac concretum, cum ſanguine potat equino.

Hebenum] Hebenum, hic neutrius generis eſt: aliás hebenus fœminini generis: de qua Plin. lib. 12. cap. 4, Unam é peculiaribus Indiæ arboribus Virgilius celebravit hebenum, nuſquam alibi naſci profeſſus: Herodotus eam Æthiopiæ intelligere maluit tributi vice regibus Perſidis é materie ejus centenas phalangas tertio quoque anno penſitaſſe Æthiopas auro & ebore, prodendo. Pompejus hāc arborem triumpho Mithridatico

Romæ

vide gellium.

Romæ oſtendit. Quidam putant eſſe lignum ſanctum, ſeu Gajacum, quod hodie dicitur: vide Dioſcoridem libri primi capite centeſimo undecimo: ubi etiã optimam hebeni ſpeciem facit AEthiopicam, alteram Indicam. *Sabæus*] De quibus jam primo Georgico:

——*molles ſua thura Sabæi.*

Thuris arboris quæ ſint ſpecies, non conſtat: in collibus altis & planis etiam ſponte naſcitur: ea inciditur qua maximé videatur eſſe prægnãs, tenuiſſimuſque tenui cortex: laxatur hic plaga, non adimitur: inde profilit ſpuma pinguis: Hæc concreta denſatur, ubi loci natura poſcat, tegete palmea excipiente, alibi area circumpavita: Puriús illo modo, ſed hoc ponderoſiús. Quod in arbore hæſit, ferro depectitur ideo corticoſum. Thura præter Arabiam nullis, ac ne Arabiæ quidem univerſæ: in medio ejus ſunt feré Atramitæ pago Sabæorũ capite regni Sabota in monte excelſo, á quo octo mãſionibus diſtat regio eorum thurifera. Saba appellatur, quod ſignificare Græci myſteriũ dicunt. At nec omnes quidem Sabæi, thuris arborem vident: ferunt trecentarum non ampliús eſſe familiarum, quæ jus per ſucceſſiones id ſibi vindicent. Quidam promiſcuum jus iis populis eſſe tradunt in ſylvis: alii per vices annorum dividi: Plinius libri duodecimi capite decimo quarto. Vide Dioſcoridem libri primi capite ſeptuageſimo. *Balſama*] Balſamum, arbuſcula eſt uni Judææ conceſſa, quam Veſpaſianorum triumphus, Romæ oſtendit, ut anté Pompeji triumphus hebenum: Succus manat é plaga inciſuræ, quem opobalſamum vocant: colligitur lanis in parva cornua: ſurculus pylobalſamum dicitur: pręcipua autem gratia lachrymæ, ſecunda ſemini, tertia cortici, minima ligno: Plinius libri duodecimi capite viceſimo quinto, Vide Dioſcoridem libri primi capite decimo octavo. *Acanthi*] Pro (Acanthii) videtur per apocopen: nec enim poteſt jam acanthus herba intelligi, cúm de arboribus agatur. Eſt autem Acanthion, ſpinæ albæ ſimilis, ſpina alia, minoribus multó foliis, aculeatis per extre-

mitates & araneoſa lanugine obductis: qua collecta, etiam veſtes quædã bombicinis ſimiles fiunt in Oriente: Plinius libri viceſimi quarti capite duodecimo. *Lana*] Plinius libri duodecimi capite decimo & undecimo: In Tylo inſula maris rubri lanigeræ ſunt arbores foliis infœcũdis. Ferunt cucurbitas, quæ maturitate ruptæ, oſtẽdũt lanuginis pilas, ex quibus veſtes pretioſo linteo faciunt: Arbores illas vocant Goſſampinos: Arabiæ autem arbores, ex quibus veſtes faciant, Cynas vocari. Sic Indos ſuæ arbores veſtiunt. Hæc é Plinio, ubi AEthiopum & Indorum cõmunes facit lanigeras arbores: de Indorum etiã apud Bactra lanigeris arboribus iterum. *Seres*] In Scythia primi ſunt hominum, qui noſcantur, Seres, lanificio ſylvarum nobiles, perfuſam aqua depectentes frondium caniciem: unde geminus fœminis noſtris labor, redordiẽdi fila rurſumque texendi: Tam multiplici opere, tam lõginquo orbe petitur, ut in publico matrona trãſluceat: Plinius libri ſexti capite decimo ſeptimo. *Aut quos*] Plinius libri ſeptimi capite ſecũdo: Maxima in India gignuntur animalia: indicio ſunt canes grãdiores cæteris. Arbores quidem tantæ proceritatis traduntur, ut ſagittis ſuperari nequeant. Hæc facit ubertas ſoli, temperies cœli, aquarum abundantia (ſi libeat credere) ut ſub una ficu turmæ condãtur equitum. *Media*] Deſcribitur malus Medica é ſubiecto ſolo, effectis, adjunctis, ſimilibus: quód Medica ſit, quód acris ſaporis, quód fœcũda, quód venena expellat, quód lauro ſimilis, quód odoris ſummi, quód perpetua coma viret, quód flore tenaci, quód animam commendat. Sed tamen definitio tam accurata non eſt, quin multiplex controverſia inde orta ſit. Jam vulgo putatur eadem & Medica & Perſica, & Aſſyria, & Heſperia, & citrea, & aurea, & cedria malus eſſe. Plinius tamen libri duodecimi capite tertio Virgilium ſecutus, negat hanc arborem alibi, quám in Media & Perſide naſci voluiſſe, quamvis gentes ad ſe transferre tentaverint: Et Macrobius Saturnal. libri tertii capite decimo quinto, cum Apulejo ſentit non eſſe Citrum.

Citrum. Certè Theophraſti, Plinii, Plutarchi etiam ætate non mandebatur: tandem Palladii diligentia, in Italia primùm convaluit: vide Ruellium libri primi capite ſexageſimo nono. *Media*] Regio Aſiæ á Septentrione ſpectās Hyrcaniam, ab occaſu Aſſyriam, á meridie Perſidem, ab ortu Parthiam. *Triſtes*] Huic malo, ſapor aſperrimus, ait Plinius. *Felicis*] Fœcundi. Palladius in Martio: Aſſerit Martialis, apud Aſſyrios pomis hanc arborem non carere, quod ego in Sardinia & in territorio Neapolitano in fundis meis comperi, quibus & cœlum & ſolum tepidum eſt, & humor exundans, per gradus poma ſibi ſemper ſuccedere, cûm ſe maturis acerba ſubſtituant, acerborum ætatem florentia conſequantur, orbem quendam continuæ fœcunditatis, ſibi miniſtrante natura. Idem Plinius ibidem: & Dioſcorides libri primi capite centeſimo viceſimo nono: item Theophraſtus libri quarti capite quarto. *Præſentius*] Macrobius Saturnal. libri tertii capite decimo nono legit (præſtantius.) *Auxilium*] Semen mali Medici in vino potum venenis reſiſtit, ait Dioſcorides libri primi capite centeſimo viceſimo nono. In quo cæteri authores jam nominati conſentiunt: Quin (ut Plinius libri viceſimi octavi capite ſexto) Citrea contra venenum in vino bibuntur, vel ipſa, vel ſemē. Athenæus apud Ruellium libri primi capite ſexageſimo nono, ait hoc experimentum in AEgypto primùm damnatis ad ſupplicium latronibus ſumptum eſſe, quibus beſtiarū & aſpidum morſus nihil nocuiſſet, quia citrea mala comediſſent. *Ipſa ingens*] Folium ejus eſt unedonis intercurrentibus ſpinis: Plinius libri duodecimi capite tertio. Theophraſtus libri quarti capite quarto folium facit ſimile portulacæ aculeis, pyri ſimiles aculeos habentis. Ruellius folio lauri ſimile folium ejus facit, libri primi capite ſexageſimo nono. *Odorem*] Pomum ipſum (ait ibidem Theophraſtus) nō manditur, ſed odore præcellit: necnon & folium arboris odoratiſſimum eſt: quod Plinius ad verbum ferè tranſtulit: Pomum ipſum aliás nō manditur, odore præcel-

Auctores.

lit foliorum quoque, qui tranſit in veſtes, uná conditus, arcetque animalium noxia. *Folia*] Multis arboribus folia décidunt, quia lata ſunt: πᾶν πλατύφυλλον φυλλορρεῖ, omne latifolium defrondeſcit, ait Ariſtoteles libri decimi ſeptimi capite ſecundo Poſteriorũ. Plinius libri decimi ſexti capite undecimo, ait in Tylo rubri maris inſula, folia nulli arbori decidere. Item libri decimi ſexti capite viceſimo primo, circa Memphim Ægypti & in Elephãtine Thebaidis, ne vitibus quidem. Non ſolúm veró folia Perſico malo, ſed fructus & flores perennant. *Tenax*] Theophraſtus ait libri primi capite viceſimo ſecundo, in quibuſdam arboribus florem infixum diutiús ſervari. Et idem libri quarti capite quarto, in malo Medico ait ſolos flores, qui velut erectam in medio colum gerunt, fœcundos credi: qui veró ea careant ſterileſcere. *Olentia*] Parthorum populis hoc præcipué, & á juventa, propter indiſcretos cibos: nãque & vino fœtent ora nimio: ſed ſibi proceres medentur grano Aſſyrii mali, cujus eſt ſuavitas præcipua in eſculenta addito: Plinius libri undecimi capite quinquageſimo tertio. Et idem rurſum libri duodecimi capite tertio: Hæc eſt autem, cujus grana Parthorum proceres incoquere diximus eſculentis, commendandi halitus gratia: nec alia arbor laudatur in Medis. *Anhelis*] Hominis tantúm natura infici voluit pluribus modis, & ciborum ac dentium vitiis, ſed maximé ſenio: Plinius libri undecimi capite quinquageſimo tertio: unde anheli ſenes modó dicuntur: vel potiús anhelos intellige, ſpiritus anguſtia & difficultate laborantes, quos græci ἀσθματικοὺς vocant.

Sed neque Medorum ſylvæ, ditiſſima terra:
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.
Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Invertere, ſatis immanis dentibus hydri:
Nec galeis denſiſque virum ſeges horruit haſtis:

Sed

Sed gravidæ fruge:, & Bacchi Maſsicus humor
Implevere: tenent oleæque armentaque læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert:
Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
Victima, ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro
Romanos ad templa deum duxere triumphos.
Hic ver aſsiduum, atque alienis menſibus æſtas:
Bis gravidæ pecudes: bis pomis fertilis arbos.
At rabidæ tigres abſunt, & ſæva leonum
Semina: nec miſeros fallunt aconita legentes:
Nec rapit immenſos orbes per humum, neque tanto
Squammeus in ſpiram tractu ſe colligit anguis:
Adde tot egregias urbes, operumque laborem:
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis:
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros.
An mare, quód ſuprá memorem, quodq; alluit infra?
An ne lacus tantos? te Lari maxime, teque
Fluctibus & fremitu aſſurgens Benace marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita clauſtra?
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor?
Julia quá ponto longé ſonat unda refuſo,
Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos, æriſque metalla
Oſtendit venis: atque auro plurima fluxit:
Hæc genus acre virum, Marſos, pubemque Sabellam,
Aſſuetumque malo Ligurem, Volſcoſque verutos
Extulit: hæc Decios, Marios, magnoſque Camillos,
Scipiadas duros bello: & te, maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.

Salve magna parens frugum Saturnia tellus,
Magna virum: tibi res antiquæ laudis & artis
Ingredior, ſanctos auſus recludere fontes:
Aſcræumque cano Romana per oppida carmen.

Sed neque] Digreditur in laudes Italiæ his exterarum arborum miraculis nequaquam victæ. Argumentum, eſt inductio multarũ rerum, quibus excellit Italia: prima pars inductionis ornatur diſſimilibus: Non habet prodigioſos tauros & dracones, ſed habet fruges, vites, pecudes excellentes. Quod laudis argumentum tractatur ampliſſimé á Plinio libri tertii capite quinto, & triceſimi ſeptimi capite decimo tertio. *Pulcher Ganges*] Ganges Indiam dividit, Indiaque intra & extra Gangem dicitur: ubi minimus VIII M. paſſ. locus: ubi modicus, ſtadia centum: Plinius libri ſexti capite decimo octavo: unde pulcher modó dicitur: vel potiús quia gemmifer, ut idem libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio: vel aurifer, ut idem libri triceſimi tertii capite quarto. *Hermus*] Fluvius Lydiæ, ſuperfuſus campis fertilitatẽ gignit: unde aureas arenas trahere dicitur: Strabo libro decimo quinto. *Italiæ*] Cum Italia: poëtica dictio eſt, ut apud Catullum,

——*noli pugnare duobus.*

Sic quarto AEneidos:

——*placidone etiam pugnabis amori?*

Bactra] Scythiæ provincia ultra Aſſyriam. *Panchaia*] Regio Sabæorum. *Arenis*] Id eſt, copioſam ſpumam illam pinguem exceptam tegete aut area circùmpavita, aut ferro depexam: de qua priús. *Tauri*] Fabula Colchica de Iaſone & vellere aureo cuſtodito per draconem. é cujus dentibus ſatis armati milites nati, mutuis vulneribus conciderunt: de qua fabula Ovidius in epiſtola Medeæ:

Martis erant tauri pluſquám per cornua ſævi,
Quorum terribilis ſpiritus, ignis erat.

Eadem fabula ſeptimo metamorphoſeos ſcribitur.

Hydri]

Hydri] In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus eſt, quod in aqua vivit: Hydri vocantur, nullis ſerpentum inferiores veneno: Plinius libri viceſimi noni capite quarto. Et hic draconem ſignificat: ergo his mōſtris caret Italia. Et iſta eſt ferorum animalium innocētia, quam Plinius in his laudibus adhibet. *Sed gravidæ*] Redditio diſſimilitudinis, de frugibus, vitibus, oleis, armentis: de quo ſic Plinius libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio: Quicquid eſt, quo carere vita nō debeat, nuſquam eſt præſtantius: fruges, vinum, olea, vellera, lina, veſtes, juvenci: ne equos quidem in Trigariis præferri ullos vernaculis animadverto. Et iterum libri tertii capite quinto: Tanta frugum & vitium, olearumque fertilitas, tam nobilia pecori vellera, tot opima tauris colla. *Arduus*] Tertio Georgico inter dotes equi, hæc una numeratur:

——Illi ardua cervix,
Argutumque caput——

Clitumne] Apoſtrophe ad Clitumnum, fluvium Italiæ, apud Faliſcos, cujus aqua potata, candidos boves facit: in Bœotia amnis Melas, oves nigras: Cephiſus ex eodem lacu profluens, albas. Rurſus nigras Penius, ruffaſque juxta Ilium Xanthus: unde & nomen amni: Plinius, libri ſecundi capite centeſimo tertio. Albis autem illis tauris Imperatores ſacrificabant. *Hic ver*] Secundus locus ex aëris temperie perpetua: de qua Plinius libri tertii capite quinto: Et qualiter Campaniæ ora per ſe, felixque illa ac beata amœnitas? ut palam ſit, uno in loco gaudentis opus eſſe naturæ. Jam veró tota ea vitalis ac perennis ſalubritatis cœli temperies eſt: tam fertiles campi, tam aprici colles, tam innoxii ſaltus, tam opaca nemora, tam munifica ſylvarum genera, tot montium afflatus. Eadem cœli temperies & ſalubritas repetitur libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio. Ergo ver aſſiduum jam nunc ex illa tanta temperie interpretor: habet enim & Italia quatuor etiam temporibus annum diviſum. *Bis pomis*] Sunt arbores quædam bi-

feræ, quædam triferæ. Marcus Varro author eſt malum in agro Conſentino biferam fuiſſe: Plinius libri decimi ſexti capite viceſimo ſeptimo. *At rapidæ*] Diſſimilitudine ornatur & hic locus, ex eadem ferorum animalium innocentia, quód abſint Tigres, Leones, aconita, ſerpentes: Tigris veró, animal eſt velocitatis tremendæ, in Hyrcania & India: Plinius libri octavi capite decimo octavo. *Semina*] Quinque catulos Leæna parit, ac per annos ſingulos, uno minus: At quamvis ſæviſſimum ſit animal leo, ſolus tamen preces intelligere & audire exiſtimatur, & ideó proſtratis parcere: Et ubi ſævit, in viros priús, quám in fœminas fremit: in infantes, non niſi magna fame: Plinius libri octavi capite decimo ſexto. *Aconita*] Aconitum, herba præſentiſſimi veneni, naſcitur in nudis cautibus, quas Aconas vocant: Et ideó aconitum aliqui dixere: nullo juxta, ne pulvere quidem nutriente: hanc aliqui rationem nominis attulere: Alii, quoniam vis eadem in morte eſſet, quæ cotibus ad ferri aciem deterendam, ſtatimque admota velocitas ſentiretur. Fabulæ narravere gigni ex ſpumis Cerberi canis, ab Hercule, ex inferis extracti: Ideoque apud Heracleam ponticam, ubi monſtratur ejus ad inferos aditus, naſci: Plinius libri viceſimi ſeptimi capite ſecundo & tertio. *Nec rapit*] Megaſthenes ſcribit in India ſerpentes in tantam magnitudinem adoleſcere, ut ſolidos hauriant cervos tauroſque. Nota eſt in Punicis bellis ad flumen Bagradam á Regulo imperatore balliſtis tormentiſque, ut oppidum aliquod, expugnata ſerpens CXX pedum longitudinis: Plinius libri octavi capite decimo quarto. *Adde*] Quartus laudis locus ex oppidis, quibus Italia excellit. *Fluminaque*] Quintus locus é fluminibus, maribus, ſupero & infero, lacubus, Lario, Benaco, Lucrino, Averno. Quod argumentum Plinius libri tertii capite quinto: Tot lacus, tot amnium fontiumque ubertas, totam eam perfundens: tot maria, portus gremiumque terrarum, commercio patens undique, & tanquam ad juvandos mortales ipſa avida in

mare

mare procurrens. Et iterum libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio: Acceſſu cunctatum gentium facili litoribus portuoſis, benignorum ventorum afflatu. *Quod ſupra*] Superum mare, Adriaticum, Venetum. *Infra*] Tyrrhenum. *Lari*] Larius, lacus prope Comum é radicibus Alpium, quem fluvius Addua ſupermeat, ut Benacum Mincius, Lemanum Rhodanus, ait Plinius libri ſecundi capite centeſimo tertio. In Lario piſces omnibus annis Vergiliarum ortu exiſtunt ſquammis conſpicui, crebris atque præacutis clavorum caligarium effigie: idem libri noni capite decimo octavo. *Benaco*] In Benaco anguillæ fluctibus glomeratæ volvuntur in tantum mirabili multitudine, ut in excipulis ejus fluminis ob hoc ipſum fabricatis ſingulorum millium globi reperiantur, ait idem libri noni capite viceſimo ſecundo. *Marino*] Tantus nempe eſt, ut fluctus marinos imitetur. *Lucrinoque*] Auguſtus viginti ſervorum millibus manumiſſis, portum Julium apud Bajas, immiſſo in Lucrinum & Avernum lacum mari, effecit, ut Suetonins in Auguſto, capite decimo ſexto. *Hæc eadem*] Sextus laudis locus é fodinis auri, argenti, æris: quibus Italia (quandiu exercere libuit) nullis ceſſit, ait Plinius libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio: ſed parcitum eſt vetere interdicto Patrum, quo cavebatur ne plus quinque millia hominum in opere Publicani haberent, ait idem libri triceſimi tertii capite quarto. *Hæc genus*] Extremus locus laudis é populis generoſis & ducibus. *Marſos*] Quos ferunt ortos á Circes filio, & ideo iis ineſſe vim naturalem contra ſerpentes & venena, ut Plinius libri ſeptimi capite ſecundo: Item viceſimi octavi capite ſecundo & tertio. *Sabellam*] Sabinos, quibus primæ Romanorum matronæ ereptæ. *Aſſuetumque malo*] Patientem propter inopiam fructuum, ideoque venatu viventem: Caput Liguriæ Genua eſt. *Verutos*] Verutum, teli genus eſt, brevis & acuti: Hinc veruti Volſci, qui his utebantur. Volſcorum litus, medium inter Italicum & Campanum, ut Plinius

libri tertii capite quinto. *Decios*] Hoc argumentum Plinius libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio, Fœminis, ducibus, militibus, artium præſtantia, ingeniorum claritatibus. *Decios*] Tres hic præcipué memorantur, qui ſe pro ſalute patriæ devoverunt. *Marios*] Patrem ſepties Conſulem, & filium ſemel. *Camillos*] Synecdoche eſt pluralis numeri pro ſingulari:

—& referentem ſigna Camillum:

ſexto Æneidos. *Scipiadas*] Pro Scipionidas: Lucretii tertio libro eſt,

Scipiadas belli fulmen.

quod idem poſteá etiam ſexto Æneidos:

—geminos duo fulmina belli
Scipiadas—

Et te] Apoſtrophe ad Cæſarem, tum in Aſia bellum gerentem, ut erit rurſum poſteá in fine quarti Georgici:

—Cæſar cùm magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.

Et ſic Plinius libri tertii capite quinto: Terra omnium terrarum alumna, eadem & parens numine deum electa, quæ cœlum ipſum clariús faceret, ſparſa congregaret imperia, rituſque molliret: & tot populorum diſcordes, feraſque linguas, ſermonis commercio contraheret ad colloquia, & humanitatem homini daret: breviterque, una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret: Hæc ille: quæ repetit feré libri triceſimi ſeptimi capite decimo tertio: Pulcherrima eſt omnium, meritoque principatum obtinens Italia, rectrix parenſque mundi altera. *Salve*] Concluditur laudatio Italiæ, apoſtrophe ad ipſam & exclamatione. *Saturnia*] Quam Saturnus rex gubernavit, ut Janus: quorum Regia Romæ fuiſſe dicitur: Hinc illud octavo Æneidos:

Hanc

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Sanctos fontes] Vel poëticos, vel certé philoſophicos & phyſicæ philoſophiæ arcana complexos. *Aſcræum*] Aſcra vicus Bœotiæ, patria Heſiodi: de quo ſexta ecloga,

—Hos tibi dant calamos (en accipe) Muſæ:
Aſcræo quos anté ſeni, quibus illæ ſolebat
Cantando, rigidas deducere montibus ornos.

Alii Cumæum dicunt fuiſſe, de quo ibidem. Hic igitur profitetur Virgilius Heſiodi ſe diſcipulum, quamvis Heſiodus Georgici operis nil admodúm attigerit, niſi quod eſt jam primo Georgico comprehenſum.

Nunc locus arvorũ ingeniis: quæ robora cuique,
Quis color, & quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primúm terræ, colleſque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumoſis calculus arvis,
Palladia gaudent ſylva vivacis olivæ.
Indicio eſt tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus, & ſtrati baccis ſylveſtribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
Quique frequens herbis, & fertilis ubere campus:
Qualem ſæpe cava montis convalle ſolemus
Deſpicere, huc ſummis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum: quique editus Auſtro,
Et filicem curvis inviſam paſcit aratris,
Hic tibi prævalidas olim, multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ,
Hic laticis: qualem pateris libamus & auro,
Inflavit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras:
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis ſtudium, vituloſque tueri,

Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas:
Saltus, & ſaturi petito longinqua Tarenti:
Et qualem infelix amiſit Mantua campum,
Paſcentem niveos herboſo flumine cygnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deſunt:
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra feré, & preſſo pinguis ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis: non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plauſtra juvencis.
Aut unde iratus ſylvam devexit arator:
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquaſque domos avium cum ſtirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis:
At rudis enituit impulſo vomere campus.
Nam jejuna quidem clivoſi glarea ruris,
Vix humiles apibus caſias, roremque miniſtrat:
Et tophus ſcaber, & nigris exeſa Chelydris
Creta, negant alios æqué ſerpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras:
Quæ tenuem exhalat nebulam, fumoſque volucres:
Et bibit humorém, & quum vult, ex ſe ipſa remittit:
Quæque ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit,
Nec ſcabie, & ſalſa lædit rubigine ferrum:
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos:
Illa ferax oleæ eſt: illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Veſevo
Ora jugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.

Nunc

Nunc locus] Regreditur ad inſtitutas terræ differentias, & quatuor diſtinguit, ex ſuis quamque adjunctis, olivariam, vineariam, paſcuam, frumentariam: In quo, ut Servius ait, reprehenſus eſt á multis Virgilius, quód in una parte Georgici operis, materiam omnium comprehenderet: Frumentaria enim terra, eſt propria primi libri: paſcua tertii & quarti. Et id ſané eſt contra Logicam veræ methodi legem: Et primo libro fuerat id ampliús expoſitum & partitum:

At priús ignotum ferro quám ſcindimus æquor,
Ventos, & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultuſque habituſque locorum.
Et quid quæque ferat regio, quid quæque recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt feliciús uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injuſſa vireſcunt
Gramina.

Neque tamen definita ſingula, ut hic & intempeſtivé paſcuum, cúm ſit tertio definiendum. *Difficiles*] Definitur primó olivaria terra ſterilis, collina, tenuis & argilloſa, dumoſa, calculoſa. Theophraſtus libri ſecundi capite ſeptimo terram campeſtrem tribuit oleis: ibidem tamen capite quinto argillaceam atque magis candidam, fertilem oleis eſſe notat, quód multum vaporis flatuſque continet, quod natura olearum deſiderat. Tale ſolum Plinius libri decimi ſeptimi capite decimo octavo in Venefrano ait eſſe: Negat tamen ipſam definitionem catholicam eſſe, cúm ait pinguiſſimum ſolum in Betica oleis eſſe optimum: eoque feré modo ſequentes definitiones emendat. Denique omnium rerum quædam ait in alto ſecreta eſſe, quæ in terra non cernuntur: Ideoque ſuo loco cuique corde providenda. Columella libri ſecundi capite ſecundo multa de iis differentiis tradit: Ut ſolum omne ſit campeſtre, collinum, montanum: tum pingue vel macrum, ſolutum vel ſpiſſum, humidum vel ſiccum: pluraque campo quám colle, pingui quám macro provenire: humidoque an ſicco meliús, non conſtare; pingue omninó

Auctorum primum eſſe, pinguiter denſum ſecundum, tertium riguum. Sed de his laudibus diſſenſio eſt authorum non modica: vide Varronem de re Ruſtica libri primi capite ſeptimo. *Palladia*] Palladis arbor eſt olea, ait Plinius libri duodecimi capite primo: & nota eſt Palladis victoria ob editam oleam: & ideo nomen Athenis impoſitum. *Vivacis*] De hoc anteá,

—tardé creſcentis olivæ.

Indicio eſt] Confirmatio eſt ex conjugatis: Oleaſtri creſcunt in tali terra: ergo & olea. *At quæ*] Definitur ſecundo loco terra vinearia, pinguis, uliginoſa, herboſa, fertilis. Theophraſtus libri ſecundi capite quinto: Pratenſe & arenaceum vitibus percommodum eſt, & ad ſummam tenue, leve atque humidum, ita ut aqua cœleſtis inteſtino humori valeat permiſceri: Vitis nanque largam copiam alimenti deſiderat, quia calida, laxa, humida & fœcundiſſima eſt: Forſitan & ob hæc, eadem fœcundiſſima. Plinius ait quaſdam vites, ut Bituricam pingui ſolo omninó putreſcere. Columella pinguem agrum & putrem plurimum reddere ac minimum poſcere, & quod poſtulat, exiguo labore atque impenſa confici. Præſtantiſſimum igitur tale ſolum, proximæque huic pinguiter denſum, quod impenſam coloni laboremque abundé remuneratur. *Qualem*] Exemplum eſt definiti ſoli. Cato, ait Plinius libri decimi ſeptimi capite quinto, agrum optimum indicat ad radicem montium planicie in meridiem ex currente, qui eſt totius Italiæ ſitus. *Filicem inviſam*] Propter radices longas & obliquas nempe: Filix herba nec florem habet, nec ſemen: naſcitur ubique, ſed maximé frigido ſolo: Plinius libri viceſimi ſeptimi capite nono. *Qualem pateris*] Periphraſis eſt opipari vini, quale in ſacrificiis erat. *Pinguis*] Pinguis Tyrrhenus, id eſt tibicen, quales erant optimi in Tyrrhenia, id eſt Hetruria. pinguis autem, vel quia tibicines ebrioſi homines, pingues eſſe ſoleant: vel quia Hetruſci, natu-

ra

ra pingues : vt apud Catullum,

Aut parcus Umber aut obeſus Hetruſcus.

Obeſus cornibus ſacrificiorum á Servio dicitur : ſic AEneidos octavo Tyrrhenus tibicen dicitur:

Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.

Reddimus] Cúm probata & elixa, aræ ſuperponuntur : quod ſacerdotale verbum Servius ait eſſe. *Sin armenta*] Tertio loco definitur paſcuum ſolum ſuis adjunctis, quód ſaltuoſum, herboſum, aquoſum, fœcundum : idque exemplis illuſtratur. *Fœtus*] Aliás, *Aut ovium fœtus*, Ut ſyllaba (us) abſumatur. *Urentes*] Morſus capræ arbori exitialis : oleam lambendo ſterilem facit, eaque cauſſa, Minervæ immolatur : Plinius libri octavi capite quinquageſimo, & decimi ſeptimi capite viceſimo quarto. Quædam pecudes, culturæ ſunt inimicæ ac veneno, ut iſtæ (quas modó dixi) capræ: Eæ enim omnia novella ſata carpendo corrumpunt, non minimúm vites atque oleas : Varro libri primi capite ſecundo. At ibidem contra Plinium ait Minervæ, caprini generis nihil immolari, quia Dea hoc animal oderit. Idem libri ſecundi capite tertio : Ob hoc in lege locationis fundi excipi ſolet, ne colonus capra natum in fundo paſcat. Harum enim dentes inimici ſationis : quas etiam Aſtrologi ita receperunt in cœlum ut extra Limbum duodecim ſignorum excluſerint: Sunt duo Hœdi & capra non longé á Tauro. *Saltus*] Sic tertio Georgico:

Saltibus in vacuis paſcuntur, plena ſecundum
Flumina.—

Tarenti] Synecdoche ſpeciei pro genere, id eſt ſoli Tarentini ſimilis : Hinc celebris lana Tarentina Plinio libri octavi capite quadrageſimo ſeptimo. *Infelix*] Sic ecloga ſexta,

Vare tuum nomen (ſuperet modó Mantua nobis)
Mantua, væ miſeræ nimium vicina Cremonæ:

Cantantes ſublimè ferent ad ſidera cygni.

Flumine] Hoc enim ſolo, cygni vel olores delectantur:

Sic, ubi fata vocant, udis abjectus in herbis
Ad vada Mæandri concinit albus olor:

Dido ad AEneam apud Ovidium. *Ros*] Id apud Varronem eſt libri primi capite ſeptimo, & Plinium libri decimi tertii capite quarto. Cæſar Vopiſcus AEdilitius cúm cauſſam apud Cenſores ageret, Roſeæ campos, qui ſunt in Rheatino, dixit Italiæ ſumen eſſe, in quibus perticas pridie relictas gramen operiret: Sed non niſi ad pabulum probabatur. *Nigra*] Definitur quarto loco ſolum frumentarium ſuis item adjunctis, nigrum, pingue, putre, novale: qualitas prima & tertia Columellæ libri ſecundi capite ſecundo nequaquam probatur: Plurimos antiquorum, ait, qui de ruſticis rebus ſcripſerunt, memoria repeto, quaſi confeſſa, nec dubia ſigna pinguis ac frumentorum fertilis agri prodidiſſe dulcedinem ſoli propriam, herbarum & arborum proventum, nigrum colorem vel cinereum. De cæteris ambigo: de colore ſatis admirari non poſſum, cúm alios, tum Cornelium Celſum, non ſolúm agricolationis, ſed univerſæ naturæ prudentem virum, ſic é ſententia & viſu deerraſſe, ut oculis ejus tot paludes, tot etiam campi ſalinarum non occurrerent, quibus feré contribuuntur prædicti colores: nullum enim temeré videmus locum, qui modó pigrum contineat humorem, non eundem vel nigri, vel cinerei coloris: Niſi forté in eo fallor ipſe, quód non putem aut in ſolo limoſæ paludis, aut uliginis amaræ, aut in maritimis areis ſalinarum gigni poſſe jacta frumenta. Sed eſt hic manifeſtior antiquorum error, quám ut pluribus argumentis convincendus ſit: Non ergo color, tanquam certus author, teſtis eſt bonitatis arvorum: & ideo frumentarius ager, id eſt pinguis, magis aliis qualitatibus æſtimandus eſt. Nam

ut

ut fortiſſimæ pecudes diverſos ac pené innumerabiles, ſic etiam robuſtiſſimæ terræ plurimos ac varios colores ſortitæ ſunt: Hæc ille. Plinius tamen contrá libri decimi ſeptimi capite quinto, cúm terram hic nobis á Virgilio definitam, ait á Catone teneram dici, idque verbum explicat: Cato, ait, teneram terram, optimam judicat, quæ vocetur pulla. Erit igitur hæc optima & operi ſatior: intelligere modó libeat dictam mira ſignificatione teneram, & quicquid optari debet, in eo vocabulo invenitur. Illa temperatæ ubertatis: illa mollis faciliſque culturæ, nec madida, nec ſitiens: Illa poſt vomerem niteſcens: qualem fons ingeniorum Homerus in armis á deo cælatam dixit: addiditque miraculum nigreſcentis, quamvis fieret in auro: Illa quam recentem exquirunt improbæ alites, vomerem comitantes: corvique, aratoris veſtigia ipſa rodentes. Hic colorem illum Plinius approbat, quem Columella improbavit. *Imitamur*] Columella libri ſecundi capite ſecundo, cúm differētias agri propoſuiſſet: Sed ex iis, ait, nihil non meliús reſoluta humo, quám denſa provenit. Quod noſter quoque Virgilius, cúm & alias fœcundi arvi laudes retuliſſet, adjecit:

Et cum putre ſolum, nanque hoc imitamur arando.

Neque enim aliud eſt colere, quám reſolvere & fermentare terram: ideoque maximos quæſtus ager præbet: Idem pinguis ac putris, quia cúm plurimum reddat, minimum poſcit: & quod poſtulat, exiguo labore atque impenſa conficitur: præſtantiſſimum igitur tale ſolum judicatur. *Sylvam*] Hæc novalis agri ratio non probatur Columellæ, ut jam dixi: nec multó magis Plinio libri decimi ſeptimi capite quarto: Non utique ſolum lætum eſt, in quo proceræ arbores nitent, præterquam illis arboribus: Quid enim abiete procerius? At quæ vixiſſe poſſit alio in loco eodem? *At rudis*] Illuſtratio ex diſſimili terra frumentis inepta, alba, clivoſa, glareoſa, tophacea, cretoſa. Hæc porro terra videtur eſſe, quám á Catone carioſam nominа-

tam Plinius libri decimi ſeptimi capite quinto concelebrat: Cato, ait, breviter atque ex ſuo more vitia determinat: Terram carioſam cave neve plauſtro, neve pecore impellas. Quid putamus hac appellatione ab eo tantopere reformidari, ut pené veſtigiis quoque interdicat? Redeamus ad ligni cariem, & inveniemus illa, quæ in tantum abominatur vitia, aridæ, fiſtuloſæ, ſcabræ, caneſcentis, exeſæ, pumicoſæ: Plus dixit una ſignificatione, quám poſſit ulla copia ſermonis enarnarri: Eſt enim interpretatione vitiorum quædam, non ætate (quæ nulla in ea intelligi poteſt) ſed natura ſua, anus: & ideo infœcunda ad omnia atque etiam imbecilla. *Caſias*] De quibus ſecunda ecloga. Hujus flore delectåtur apes, Plinius libri viceſimi primi capite duodecimo: ut rore marino: Columella libri noni capite quarto & quinto. Ros tamen terræ poteſt intelligi: & quarto Georgico ſic:

——aut errans bucula campo
Decutiat rorem & ſurgentes atterat herbas.

Tophus] Plinius libri decimi ſeptimi capite quarto hoc nomen probat: Tophus, ait, ſcaber natura friabilis expetitur quoque ab authoribus. *Chelydros*] Chelydrus ſerpens fumum, qua ſerpit, emittens: de quo & iterum tertio Georgico:

Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore Chelydros.

Quæ] Definitur poſtremó quatuor ſuperiorum generum communis terra, iterum ſuis adjunctis, tenuiter nebuloſa, rigua, graminoſa, dulcis: Sic enim dulcedinem terræ Columella dicit oppoſitam ſalſitudini qualitatem: Plinius libri decimi ſeptimi capite quarto: Quippe non eadem arboribus convenit & frugibus plerunque, nec pulla, qualem habet Campania ubique optima vitibus, aut quæ tenues exhalat nebulas. Sic igitur á Plinio Virgilius emendatur. *Salſa*] Plinio ibidem hoc etiam non placet: Salſæ terræ, ait, multa meliús creduntur, tutiora á vitiis innaſcentium animalium: & ferro omnis

omnis terra rubiginem obducit. *Vitibus ulmis*] Arbuſtivæ vitis periphraſis eſt quædam. *Pecori*] Paſcendo. *Talem*] Illuſtratio definitionis per exempla talis terræ in Campania apud Veſevum mõtem & Aceras oppidum: Veſevi poſteá, imperante Tito, conflagranti fumo Plinius obiit. Idẽ & Veſuvius & Veſuius dicitur á poëtis. *Vacuis*] Deſertis pené propter inundationes. *Ora*] Nola prius ſcriptum fuerat: poſteá cúm Nolani Virgilio aquam denegaſſent, poëta offenſus, quaſi ex hominum memoria, ſic ex ſuo carmine deraſit, & (ora) repoſuit: Gellius libri ſeptimi capite viceſimo.

Nunc quo quanque modo poſſis cognoſcere, dicam:
Rara, ſit, an ſupra morem ſi denſa, requiras:
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho:
Denſa magis Cereri, rariſſima quæque Lyæo:
Anté locum capies oculis: alteque jubebis
In ſolido puteum demitti, omnemque repones
Rurſus humum: & pedibus ſummas æquabis arenas,
Si deerunt, rarum, pecorique & vitibus almis
Aptius uber erit: ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca, & ſcrobibus ſuperabit terra repletis,
Spiſſus ager: glebas cunctantes, craſſaque terga
Expecta: & validis terram proſcinde juvencis.
Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſervat)
Tale dabit ſpecimen: tu ſpiſſo vimine qualos,
Colaque prælorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulceſque á fontibus undæ
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At ſapor indicium faciet manifeſtus, & ora

Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.
Pinguis item quæ ſit tellus, quo denique pacto
Diſcimus: haud unquam manibus jactata fatiſcit:
Sed piſcis in morem ad digitos lenteſcit habendo.
Humida majores herbas alit: ipſaque juſto
Lætior: ah nimium ne ſit mihi fertilis illa,
Neu ſe prævalidam primis oſtendat ariſtis.
Quæ gravis eſt, ipſo tacitam ſe pondere prodit:
Quæque levis: promptum eſt oculus prædiſcere nigrã,
Et quiſquis color: at ſceleratum exquirere frigus,
Difficile eſt: piceæ tantùm taxique nocentes
Interdum: aut hederæ pandunt veſtigia nigræ.

Nunc] Deſcribuntur jam ſuis ſignis qualitates novem, quæ differentias deſcriptas, & eorum contrarias inſtituunt: primò denſum & rarũ: regeſta & egeſta terra, quæ cùm aliquo quaſi fermẽto abundaverit, certum erit eſſe pinguem: cùm defuerit, exilem: cùm æquaverit, mediocrem: Columella libri ſecundi capite ſecundo. At non denſam hic terram, ſed pinguem dicit. Plinius libri decimi ſeptimi capite quarto videtur dicere ſcrobis os nunquam compleri, ut denſa aut rara ad hunc modum deprehendi poſſit. *Solido*] Non concavo loco. *Æquabis*] Recalcãdo. *Expecta*] Explora an rẽſideant. *Salſa*] Secunda qualitas: ſalſitudo, indicio percolatæ aquæ, dulcis deprehenditur. De hoc, Plinii ſententiam jam diximus. Terram verò amaram ſiquis probare velit, demonſtrant eam atræ degenereſque herbæ: Plinius libri decimi ſeptimi capite quinto: Columella libri ſecundi capite ſecundo: Sapore quoque ſic dignoſcemus, ſi ex ea parte agri, quæ maximè diſplicebit, effoſſæ glebæ, & in fictili madefactæ dulci aqua permiſceantur, ac more feculenti vini diligenter colatæ guſtu explorentur: Nam qualem ab eis traditum retulerit humor ſaporem

porem, talem dicemus eſſe ejus ſoli: Sed circa hoc experimentum multa ſunt quæ & dulcem terram, & frumentis habilem ſignificent, ut juncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium,ut ebulum,rubi, pruni ſylveſtres, & alia complura,quæ indagatoribus aquarũ nota, non niſi dulcibus terræ venis educantur: Nec prima ſpecie ſummi ſoli contentos nos eſſe neceſſe eſt, ſed diligenter exploranda inferioris materiæ qualitas. *Calcentur*] Subigantur. *Eluctabitur*] Quaſi luctando emerget. *Amaror*] Hanc lectionem Higynus apud Gellium libri primi capite viceſimo primo ſequitur,& docet é Lucretii quarto ſumptam eſſe:

Contuimur miſceri Abſynthia tangit amaror.

Pinguis] Indicium pinguis terræ,ſi trita manibus lenteſcat: de quo Columella libri ſecundi capite ſecundo: Itaque conſiderandum erit,ut ſolum,quod excolere deſtinamus, pingue ſit: per ſe tamen id parum eſt, ſi dulcedine caret: Quod utrumq; ſatis expedita ratione nobis contingit diſcere:nam perexigua conſpergitur aqua gleba, manuque ſubigitur:Ac ſiglutinoſa eſt,& quovis leniſſimo tactu preſſa inhæreſcit,

Et picis in morem ad digitos lenteſcit habendo,

ut ait Virgilius: eadem illiſa humo non diſſipatur. Ea res admonet nos ineſſe tali materiæ naturalem ſuccum & pinguitudinem. *Humida*] Humidæ terræ indicium, proceritas herbarum & terræ ipſius fertilitas. Quod ut ſuperiús etiam Plinio libri decimi ſeptimi cap. quarto non probatur: Nec luxurioſa pabula pinguis ſoli ſemper indicium habent: Nam quid laudatius Germaniæ pabulis? Et tamen ſtatim ſubeſt arena tenuiſſimo ceſpitum corio. Nec ſemper aquoſa eſt terra, cui proceritas herbarum:Non Hercule magis,quám pinguis adhærẽs digitis:quod in argillis arguitur. *Nimium fertilis*] Hæc ſegetum luxuries eſt, de qua depaſcenda primo Georgico agitur. *Quæ gravis*] Index gravis ac levis terræ, eſt pondus,ut nigræ & cujuſvis coloris, oculus:frigidæ, picea, taxus, hedera nigra. De pondere Plinius ibidem

non probat: Nec gravis, aut levior juſto pondere deprehenditur: Quod enim terræ pōdus juſtum intelligi poteſt? Hæc ille: argumento tamē leviculo: Gravitas enim & levitas á Phyſicis inter elementorum qualitates adhibentur. *Sceleratum*] Pernicioſum frugibus: Eſt tamen (ait Plinius libri decimi ſeptimi capite quarto) fertilis Thracia, frugū rigore: æſtibus Africa & Ægyptus. Capite autem quinto deinceps alia frigidæ terræ tradit indicia: Terram frigidam demonſtrant retorridé nata. *Picea*] Picea, arbor ejuſdem cum pinu generis, ait Dioſcorides libri primi capite ſeptuageſimo quarto: ſed pinguiori & tenuiori folio, minuſq; & alta & recta. Amat autem, ut Plinius libri ſexti capite decimo, montes & frigora, feralis arbor, & funebri indicio ad fores poſita. *Nocentes*] Peſtiferæ, ut jam dictum eſt. *Hedera*] Hedera, ſatis omnibus inimica, ſepulchraque ac muros rumpens, ſerpentium frigori gratiſſima, ut mirum ſit illam in honore ullo habitam: Tres ſpecies ejus ſunt, candida, nigra, helix: Plinius libri decimi ſexti capite triceſimo quarto: De alba fuit ecloga ſeptima:

Candidior cygnis, hedera formoſior alba.

His animadverſis, terram multó anté memento
Excoquere, & magnos ſcrobibus concidere montes:
Anté ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas,
Quám lætum infodias vitis genus. optima putri
Arva ſolo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robuſtus jugera foſſor.
At ſi quos haud ulla viros vigilantia fugit:
Anté locum ſimilem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus ſeges, & quó mox digeſta feratur:
Mutata ignorent ſubitó ne ſemina matrem,
Quin etiam cœli regionem in cortice ſignant:
Ut quo quæque modo ſteterit, qua parte calores
Auſtrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,

Reſtituant: Adeó in teneris conſueſcere multum eſt.
Collibus an plano meliùs ſit ponere vites,
Quære prius, ſi pinguis agros metabere campi,
Denſa ſere: in denſo non ſegnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive ſolum, colleſque ſupinos:
Indulge ordinibus: nec ſecius omnis in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.
Ut ſæpe ingenti bello quum longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directæque acies, ac laté fluctuat omnis
Ære renidenti tellus: necdum horrida miſcent
Prælia, ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarùm:
Non animum modó uti paſcat proſpectus inanem:
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt ſe extendere rami.

Similitudo elegans.

His animadverſis] Adhuc tres partitiones fuerũt omnium arborum cõmunes, propria vitium præcepta poſt electionem ſoli vineatici tredecim ſequuntur, primum de paſtinatione novelleti, id eſt vineti, ubi novellæ conſerendæ ſint, Columella libri quinti capite decimo jubet anno prius ſcrobem fieri: ita ſole pluviiſque macerabitur, & quod poſitum eſt, citó comprehendit: Minimum veró duos menſes intercedere jubet. Plinius libri decimi ſeptimi capite undecimo, Præfodere ſcrobes anté fieri poſſit, donec pingui ceſpite obducãtur. Mago autem annũ fieri jubet, ut ſolem pluviaſque cõbibant: aut ſi conditio largita non ſit, ignes in medio fieri ante menſes duos, nec niſi poſt imbres in his ſeri. *Aut ſi*] Secundum præceptum de trãſlatione, ubi de ſeminario & ejus plaga: Seminarium ſit ſoli ſimile, ne vivi radices degenerent: Plinius libri 17. capite decimo: Quamobrem ſeminarii curã anté convenit dici, quám transferatur in

alia genera: nãque & huic principio eligi ſolum refert: quin indulgẽtiorem eſſe nutricem, quám matrem ſæpe convenit: Sit ergo ſiccum ſuccoſumque, bipalio ſubactum, advenis hoſpitale, & quám ſimillimum terræ in quam transferendum ſit. Hic igitur Plinio ſeminarium eſt nutrix, terra ipſa vinealis, eſt mater, ut hic etiam Virgilio dicitur. In tranſlatione autem Cato ventos omnes atque imbrem damnat: Et hoc proderit plurimũ terræ, in qua vixerit, radicibus cohærere, ait Plinius idem libri decimi ſeptimi capite undecimo. *Quinetiam*] Plaga cœli ſimilis in tranſlatis retinenda: notam veró hanc Cato meridianam jubet eſſe, ut neque Aquiloniæ meridianis oppoſitæ Solibus findãtur, aut algeãt meridianæ Aquilonibus. Quod é diverſo affectãt etiam quædam in vite ficoque permutantes in contrariam: denſiora enim folia ita fieri, magiſque protegere fructum & minús amittere: Plinius in horam diei quartã vel octavam ſpectare mavult, libri decimi ſeptimi capite undecimo. Columella libri quinti capite decimo eoſdem vẽtos retinet: & libri de arboribus capite decimo ſeptimo, Omnes arbuſculas, priuſquam transferantur, rubrica notare convenit, ut cũm ferẽtur, eaſdẽ cœli partes accipiant, quas etiam in ſeminario conſpexerãt: alioquin frigore vel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerint: quod Virgilius modó ait. *Axi*] Vertici aquilonari. *Collibus*] Tertium de ſatione: ubi breviter iteratur electio ſoli, & ad illud ratio ſationis & ordo accommodatur, ut ordo ſit denſus in denſa terra, rarus in rara. *Metabere*] Metis & terminis diſtingues. *Nec ſecius*] Illuſtratio per ſimilitudinem militaris ordinis. *In unguem*] Metaphora á marmorariis, qui juncturas unguibus probant: Hic autem quincuncialem ordinem poëta videtur ſignificare, quo in figuram X literæ, quinæ arbores recto verſu cõtinuãtur: de quo Plinius libri decimi ſeptimi capite undecimo: In diſponẽdis arboribus arbuſtiſque ac vineis, quincuncialis ordinis ratio vulgata & neceſſaria, non

perflatu

perflatu modó vitis, verùm & aſpectu grata, quocunque modo intueare, in ordinem ſe porrigente verſu: Hæc ille. Columella etiam figuram quincûcis demonſtrat, & internodium definit in paſtinato ſolo quinque pedum, in arato ſeptem minimùm, ſatis amplū decem. Nonnulli tamen ait, omnem vitem per denos pedes in quincuncem diſponunt, ut more novalium, terra tranſverſis adverſiſque ſulcis proſcindatur. *Cohortes*] Cohors, decima pars legionis, quinquaginta manipulos continens: Manipulus autem viginti quinque milites: Varro quarto libro de lingua Latina. *Fluctuat*] Similis fluctuanti mari eſt exercitus incedens. *Omnia ſint*] Redditio ſimilitudinis. *Inanem*] Hypallagē pro, inanis aſpectus: primo AEneidos ſine hypallage idem dictum:

--atque animum pictura paſcit inani.

Ergo, ait poëta, hic ordo non tantùm voluptatis gratia petitur, ſed utilitatis: quod jam ex Plinio diximus, & Quintilianus libri octavi capite tertio: Nulluſue ergo etiam fructiferis adhibendus eſt decor? Quis negat? nam & in ordinem certaque intervalla redigam meas arbores: Quid enim illo quincunce ſpecioſius? Qui in quamcunque partem ſpectaveris, rectus eſt, ſed protinùs in id quoque prodeſt, ut terræ, ſuccum æqualiter trahant.

Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras.
Auſim vel tenui vitem committere ſulco.
Altiùs, ac penitus terræ defigitur arbos:
Eſculus in primis: quæ quantum vertice ad auras
AEtherias, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multoſque per annos
Multa virum volvens durando ſæcula vincit.
Tum fortes laté ramos, & brachia tendens

Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet umbram.
Neve tibi ad ſolem vergant vineta cadentem:
Neve inter vites corylum ſere: neve flagella
Summa pete, aut ſummas defringe ex arbore plantas:
(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuſo
Semina: neve oleæ ſylveſtres inſere truncos.
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primúm ſub cortice tectus,
Robora comprendit: frondeſque elapſus in altas
Ingentem cœlo ſonitum dedit: inde ſecutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat:
Et totum involvit flammis nemus: & ruit atram
Ad cœlum picea craſſus caligine nubem:
Præſertim ſi tempeſtas á vertice ſylvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi, non á ſtirpe valent: cæſæque reverti
Poſſunt: atque ima ſimiles revireſcere terra.
Infelix ſuperat folius oleaſter amaris.

Forſitan] Hæc pars ad primum præceptum de paſtinatione attinet, de modica altitudine ſcrobium: de qua varia eſt opinio: Plinius libri decimi ſeptimi capite undecimo, ait non altiores quino ſemipede, nec latiores duobus pedibus, nuſquam veró ſeſquipede minús altos: ubi varias authorum opiniones recenſet. Ibidem capite decimo nono, In aquoſis neque amplos facere convenit, altos æſtivoſo ſolo & ſicco, ut quám maximé accipiant aquam, contineantque. Idem capite viceſimo ſecundo: Scrobibus latitudo eſt ternorum pedum in quamcunque partem: altitudo in quocunque genere tripedalis. Columella libri quarti capite primo diſputat adverſus Atticum & Celſum, non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos vineaticis ſeminibus: De forma etiam

etiã ſcrobis ita præcipit libri quinti capite decimo: Sed ſcrobs clibano ſimilis fiat, cujus imum ſummo patentius eſt, ut laxius radices vagẽtur, ac minus frigoris hyeme, minuſq; æſtate vaporis per anguſtum os penetret: etiam ut clivoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, á pluviis non abluatur. Et Plinius libri decimi ſeptimi capite undecimo foſſuram caminatam, ore compreſſiore jubet eſſe. *Altiùs*] Illuſtratio per diſſimilitudinem arborum altas radices habentium, ut Eſculi: de quo Plinius libri decimi ſexti capite triceſimo primo: Robora ſuas radices in profundum águnt, ſi Virgilio quidem credimus: Eſculus, quantum corpore eminet, tantum radice deſcendit. Repetitur autem idem quarto Æneidos per collationẽ quercus annoſæ ventis agitatæ, cum Æneæ conſtantia:

Ac veluti annoſam valido cúm robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant: it ſtridor, & alté
Conſternunt terra concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa hæret ſcopulis: & quantum vertice ád auras
Ætherias, tantum radice in tartara tendit.

Sæcula] Sæculum, ſpatium eſt annorum centum. Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo quarto de ætatibus arborũ, memorat arbores quaſdam æquales urbis Romæ, quæ tum erat annorum octingentorum: Tres etiam ilices apud Tiburtes, multó antiquiores. *Neve*] Revertitur ad ſecundum præceptũ de plaga cœli: Caveatur ſitus occidentis: de quo Columella libri tertii capite duodecimo: Quam regionem ſpectare vites debeant, vetus eſt diſſenſio: Saſerna maximé prodente Solis ortum, deinde Meridiem, tum occaſum: Tremellio Scroffa præcipuam poſitionem Meridianam cenſente: Virgilio occaſum ſic repudiante:

Neve tibi ad ſolem vergant vineta cadentem:

Democrito & Magone laudantibus cœli plagam Septentrionalem, quia exiſtimẽt ei ſubjectas, feraciſſimas fieri vites, quæ in bonitate vini ſuperẽtur: Nobis in uni-

verſum præcipere optimum viſum eſt, ut in locis frigidis Meridiano vineta ſubjiciantur, tepidis Oriēti advertantur, ſi tamen non infeſtabuntur Auſtris Euriſque, ut oræ maritimæ in Betica. Sin autem regiones prædictis ventis fuerint obnoxiæ, meliús Aquiloni vel Favonio committentur: Nam fervētibus provinciis, ut AEgypto & Numidia, uni Septentrioni rectiús opponentur: Hæc ille: unde intelligis nullum cœli aſpectum non aliquando vitibus opportunū: ſed tamen Occaſum rariſſimum, cúm Auſtri vel Euri infeſtabunt. Plinius etiam libri decimi ſeptimi capite ſecundo tam varius eſt: Connexa & ſitus vinearum arbuſtorumq; ratio eſt, quas in oras debeant ſpectare: Virgilius ad occaſus feri damnavit. Aliqui ſic maluere, quám in exortu: A pluribus meridiem probari animadverto, nec arbitror quicquā perpetuum in hoc præcipi poſſe ad ſoli naturam: ad loci ingenium, ad cœli cujuſque mores dirigenda ſolertia eſt: In Africa vineas meridiem ſpectare, etſi viti inutile eſt, quoniam ipſa Meridianæ ſubjacet plagæ. Quapropter qui ibi in occaſum aut Septentrionem conferet, optimé miſcebit ſolum cœlo, cúm Virgilius occaſus improbet. Nec de Septentrione relinqui dubitatio videatur: Atqui in Ciſalpina Gallia magna ex parte vineis ita poſitis cōpertum eſt nullas eſſe fertiliores: multū etiam rationis obtinent venti. Adhuc Plinius, eadem feré quæ Columella, ubi etiam videmus occaſum & Septētrionem alicubi probari, ut in Africa & in Italia. Idem tamē ibidem capite viceſimo ſecundo vitem in æquinoctialem Orientem ſpectare jubet. *Neve inter*] Quartum præceptum de cōtrariorum defenſione: quod partes multas habet, prima eſt, ne vitibus corylus inſeratur. Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo quarto: Vitis odit raphanum, laurum, cautem: Odit & corylum, ni procul abſint, triſtis atque ægra: Nitrum quidem & alumen marina aqua calida, & fabæ putamina vel ervi, ultima venena ſunt. Servius putat radices colurnas vitibus nocere: Fortaſſis etiam denſitate, quæ prima ecloga notatur,

Hic

Hic denſas corylos--

Neve flagella] Quintum præceptum de vitis electione, ne malleoli vel taleæ é noviſſima ſurculi parte ſumantur: Quam ruſtici, ait Columella libri tertii capite decimo ſeptimo, ſagittam vocant: ſive quia longiús receſſit á matre, & quaſi micuit atque proſiluit: ſeu quia cacumine attenuato prædicti teli ſpeciem gerit: quam ibidem ait á veteribus repudiatã, & probatam eam partem, quæ juncta eſſet cum vetere ſarmento. Et ejuſdem libri capite ſexto matrem maximé vult eſſe genitalem: & libri de arboribus capite tertio. Optima ſemina (ait) habentur á lumbis, ſecunda ab humeris, tertia in ſumma vite lecta, quæ celerrimé comprehẽdunt, & ſunt feraciora: ſed quæ celerrimé ſeneſcunt. Qua de re etiam multó plura ſcribit libri tertii capite decimo: & inferiores partes ideo laudat, quód á fœtu vacant, quodque é proximo terræ integro atque illabato aluntur: Ideoque maximé genitales indicat. *Neu ferro*] Sextum præceptum de putatione vitis: Falce leni putetur: putatio non fiat ante Aquilæ exortum: In latifundiis veró legitima naturæ feſtinatio: quó maturiús putantur aptis diebus, eó plus materiæ fundunt: quó ſeriús, eó fructum uberiorem. Quare macras priús convenit putare, validas noviſſimé: plagam omnem obliquam fieri, ut facilé decidant imbres, & ad terram vecti, quám leviſſima cicatrice, acie falcis exacuta, plagaq; convelata: Recidi autem ſemper inter duas gemmas, ne ſit vulnus oculis in reciſa parte: Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo. *Retuſo*] Obtuſo, quo vites quaſſantur potiús, quám putantur, ait Servius. Columella videtur hic Virgilium ſæcus accipere, eumque reprehẽdere, libri quarti capite undecimo: Illam veterem opinionem damnavit uſus (ait) non eſſe ferro tangendos aniculos malleolos, quód aciem reformident: quod fruſtra Virgilius & Sacerna, Stoloneſque & Catones timuerunt. *Neve*] Redit ad quartum præceptum, de contrariorum defenſione, ne interſeratur oleaſter: Ratio additur ex adjun-

cto incendii periculo:quod ſuis cauſſis ornaté deſcribitur:In oleaſtri veró damnatione videtur Virgilius ſécutus Theophraſtum, qui libri tertii capite decimo quinto de cauſſis plantarum ait moleſtiſſimas eſſe viti ficum & oleam:multum enim attrahunt alimentum, & umbram faciunt amplam: Plinius tamen oleam, ſed umbroſa excepta:item ficum ex arbuſto non tollit,libri decimi ſeptimi capite viceſimo tertio: Nam poſt ulmum, populum nigram, fraxinum, ficum & oleam numerat. *Hoc ubi*] Contigerit, intellige.

Auctor.

Nec tibi tam prudẽs quiſquam perſuadeat author,
Tellurem Borea rigidam ſpirante movere.
Rura gelu tum claudit hyems, nec ſemine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio eſt,quum vere rubenti
Candida venit avis longis invíſa colubris:
Prima vel autumni ſub frigora, quum rapidus ſol
Nondum hyemem cõtingit equis, jam præterit æſtas.
Ver adeó frondi nemorum, ver utile ſylvis:
Vere tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium læté deſcendit, & omnes
Magnus alit, magno commiſtus corpore fœtus.
Avia tum reſonant avibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva ſinus: ſuperat tener omnibus humor:
Inque novos Soles audent ſe gramina tutó
Credere: nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios prima creſcentis origine mundi

Veris descriptionem aliam vide apud Anacreontem in odis

Illuxiſſe

Illuxiſſe dies, aliumve habuiſſe tenorem
Crediderim: ver illud erat: ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri:
Quum primùm lucem pecudes hauſere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis:
Immiſſæque feræ ſylvis, & ſidera cœlo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigúſque caloremque
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.

Nec tibi] Redit ad primum & tertium præceptum de paſtinatione & ſatione: & præcipit de tempore vitium paſtinandarum & ſerendarum, non hyberno, ſed verno ve autumnali. *Satio*] Columella libri tertii capite decimo quarto: Sequitur opus cōſerendæ vineæ, quæ vel vere, vel autumno tēpeſtivé deponitur: vere melius, ſi aut pluvius aut frigidus ſtatus cœli eſt, aut ager pinguis, aut campeſtris & uliginoſa planicies: Rurſus autumno ſi ſicca, ſi calida eſt aëris qualitas: ſi exilis atque aridus cāpus: ſi macer præruptuſque collis: vernæque poſitionis dies feré quadraginta ſunt ab Idibus Februariis, uſque in æquinoctium: rurſus autūnalis, ab Idibus Octobris in Calendas Decembres. *Candida*] Periphraſis eſt ciconiæ ex ſuis adjunctis: Huic autem avi honos ſerpentium exitio tantus, ut in Theſſalia capitale fuerit occidiſſe: Plinius libri decimi capite viceſimo tertio. *Rapidus*] Veloci obliquitate præcipitans dies. *Ver adeo*] Digreſſio in veris laudem, ex variis ejus adjunctis, Quód tum concipiunt plantæ, aves, pecudes, fruges, vites: Eſt enim ver (ait Theophraſtus de cauſſis plātarum libri primi capite decimo quarto) tempus omnium vivaciſſimum fœcundiſſimúmque, utpote quod humidū calidumque natura ſit. Movit autem Ovidius primo Faſtorum quæſtionem de vere, an eſſet anni principium, his feré argumentis:

Dic age, frigoribus quare novus incipit annus?
Qui meliùs per ver incipiendus erat?

Omnia tunc florent, tunc eſt nova temporis ætas:
Et nova de gravido palmite gemma tumet.
Et modó formatis operitur frondibus arbor:
Prodit & in ſummum ſeminis herba ſolum.

Æther[διὰ τὸ ἀεὶ θεῖν. quia ſemper currat, ait Ariſtoteles de Cœlo. Ergo ætheris nomine cœlum modó intelligitur: cujus ſané virtute omnia vireſcunt atque animantur in terris: Iſtaque eſt anima mundi, quæ ſexto Æneidos exponitur:

Principió cœlum ac terras campoſque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque aſtra
Spiritus intús alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Avia] Sic Ovidius ibidem:

Et tepidum volucres concentibus aëra mulcent:
Ludit & in pratis luxuriatque pecus.

Ager] Sic Ovidius ibidem:

Tunc patitur cultus ager ac renovatur aratro.

Zephyrique] De quibus primo Georgico ad illum locum.

—*putris ſe gleba reſolvit.*

Non alios] Secundus laudis locus, item ex adjunctis, quód illud naſcentis mundi principium fuerit: de quo & ibidem Ovidius:

Hæc anni novitas jure vocanda fuit.

Hæc veró videtur Virgilius per Hebræos de Moſe ſumpſiſſe. *Ferrea*] Alludit ad illud Heſiodi,

Νῦν δὴ γὰρ γένος ἐστὶ σιδήρεον——
Nunc ſané genus eſt ferreum.

Nec res] Additur viciſſitudinis verus finis, ex requiete rerum naturalium.

Quod ſupereſt: quæcunque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, & multa memor occule terra.
Aut lapidem bibulum, aut ſqualẽtes infode conchas,

Inter

Inter enim labentur aquæ, tenuiſque ſubibit
Halitus, atque animos tollent ſata. jamque reperti
Qui ſaxo ſuper, atque ingentis pondere teſtæ
Vrgerent. hoc effuſos munimen ad imbres:
Hoc, ubi hiulca ſiti findit Canis æſtifer arva
Seminibus poſitis ſupereſt deducere terram
Sæpiùs ad capita, & duros jactare bidentes:
Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere, & ipſa
Flectere luctantes inter vineta juvencos.
Tum leves calamos, & raſæ haſtilia virgæ,
Fraxineaſque aptare ſudes, furcaſque bicornes:
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Aſſueſcant, ſummaſque ſequi tabulata per ulmos.
Ac dum prima novis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris: & dum ſe lætus ad auras
Palmes agit laxus per durum immiſſus habenis,
Ipſa acie falcis nondum tentanda: ſed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam validis amplexæ ſtirpibus ulmos
Exierint, tunc ſtringe comas, tunc brachia tonde:
(Antè reformidant ferrum) tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compeſce fluentes.

Quod ſupereſt] Secundum præceptum de fœcundis ſeminibus vineaticis. *Stercore*] Lapide arenario, ſaxo. *Premes*] Defodies in ſcrobem. *Virgulta*] Ut taleas, malleolos ſeu viviradices. *Fimo*] Columella libri tertii capite decimo quinto: Idem quoque Pœnus author, probat vinacea permiſtis ſtercore, depoſitis ſeminibus in ſcrobem vires movere, quòd illa provocent & eliciant novas radiculas: Hæc per hyemem frigidam & humidam inferre calorem tempeſtivum, ac per æſtatem virentibus alimentum & humorem præbere. Si verò ſo-

lum, cui vitis committitur, videtur exile, longiús acceſitam pinguem humum ſcrobibus inferre cenſet: quod an expediat, regionis annona, operarumque ratio nos docebit. Idem tertio capite de arboribus: In terram bene paſtinatam ac ſtercoratam ſarmẽtum defigito. *Occule*] Columella ibidem quám diligentiſſimé jubet obrui eo loco, unde neque pluvias, neque ventos ſentire poſſit: & Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo: Operitoque ac bene occultato. *Lapidem bibulum*] Columella ibidem, Aptiſſima vitibus terra eſt arenoſa, ſub qua conſiſtit dulcis humor: probus conſimilis ager, cui ſubeſt tophus: æqué utilis congeſta & mota terra: Sabulum quoque, cui ſubeſt dulcis argilla. Idẽ libri tertii cap. decimo quinto diſponi paucos lapides jubet, qui ſinguli non excedant quinque librarum pondus. Hi videntur, ut Mago prodit, & aquas hyemis, & vapores æſtatis propulſare radicibus. Quem ſecutus Virgilius, tutari ſemina & muniri ſic præcipit: Hæc ille: & Plinius libri decimi ſeptimi capite undecimo: Aliqui lapides rotundos ſubjici malunt, qui & continent humorem & tranſmittunt: non item planos facere. *Saxo*] Hoc Columella videtur improbare libri tertii capite decimo quinto: Saxa, ait, ſumma parte terræ, & vites & arbores lædunt: ima refrigerant, libri de arboribus capite tertio. *Seminibus*] Octavum de repaſtinatione, ubi & pulveratio videtur exponi: Crebró fodito: capita vitium putata circunfodito: arare incipito: ultró citroque ſulcos perpetuos ducito: Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo: ubi & dicitur foſſione pulverem excitatum contra ſoles nebulaſque prodeſſe. *Bidentes*] Id eſt Bidentibus ſeu bipaliis & paſtinis paſtinare. *Aut preſſo*] Si arbuſtivæ ſint vites, de quibus hic præcipué. *Tum leves*] Nonum de pedatione vitium: Fit autem jugum pertica aut arundine aut crine funiculove: Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo primo. Calamos igitur hic arundinem Virgilius

lius dicit: Deputantur autem his pedamentis á Plinio libri decimi ſeptimi capite viceſimo, ſalix, arundo, populus alba, caſtanea, eſculus, fraxinus, laurus, perſica, corylus, malus, ſambucus. *Tabulata*] Columella libri quinti capite ſexto docet ulmorum ramulos paulatim detorqueri, & cúm adoleſcere cœperint, falce formari, tabulataque inſtitui: hoc enim nomine uſurpant agricolæ, ramos truncoſque, prominenteſque. Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo tertio tabulatorum formam etiam planiús oſtendit: Et ulmus detruncata á media, inter ramorum ſcamna digeritur: nulla feré viginti pedum altiore arbore: tabulata earum ab octavo pede altitudinis dilatantur in collibus ſiccíſque agris: á duodecim in campeſtribus & humidis. Ibidem etiam pauló anté in ſummis tabulatis laudatiora vina gigni, ſicut uberiora imis: Hæc ille: unde intelligimus tabulata in arbuſto eſſe veluti domicilia vitium, cubiculis etiam diſtincta. *Ac dum*] Decimum de pampinatione & frondatione, manu non ferro facienda. *Palmes*] Palmes, eſt ſurculus vitis anniculus, qui gemmas emittit, quæ deinde in virgulas abeunt, & palmæ cujuſdam digitos faciunt. *Manibus*] Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo vitem novellam tum reſecari cúm erit tempus, ubi valebit. Idem libri decimi octavi capite viceſimo ſeptimo: Cúm pampini quatuor digitos longitudine expleverint, tum pampinandi tempus eſt. *Comas*] Sic duodecimo AEneidos,

—poſuitque comas & brachia ferro.

Texendæ ſepes etiam, & pecus omne tenendum eſt:
Præcipué dum frons tenera, imprudenſque laborum:
Cui, ſuper indignas hyemes, ſolemque potentem,
Sylveſtres Uri aſſidué, capreæque ſequaces
Illudunt:

Illudunt: paſcuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantúm cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens ſcopulis arentibus æſtas:
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, & admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proſcenia ludi:
Præmiaque ingentes pagos, & compita circum
Theſeidæ poſuere: atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos ſalière per utres.
Necnon Auſonii Troja gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſuque ſoluto:
Oraque corticibus ſumunt horrenda cavatis:
Et te Bacche, vocant per carmina læta: tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur vallesque cavæ, ſaltuſque profundi,
Et quocunque deus circúm caput egit honeſtum.
Ergo ritè ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lanceſque & liba feremus:
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram:
Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

Texendæ] Redit ad quartum præceptum de defenſione contrariorum, ut ſepiantur vites adverſus pecoris morſus: Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo: Gemmante vite arcendum procul eſſe pecus, ſed maximè lanatum, quoniam facillimè auferat gemmas. *Uri*] Uri, ſunt è genere ferorum boum, quos vulgus imperitè Bubalos vocat, cùm Bubalos gignat Africa, vituli potius cervice: Germania autem, Uros, ait Plinius libri octavi capite decimo quinto. Sunt autem, Uri

in

in Hyrcinia ſylva pauló minores elephantis, ſpecie & colore & figura tauri: magna vis eorum & velocitas: neque homini, neque feræ, quam conſpexerint, parcunt, ait Cæſar libro ſexto. *Capreæque ſequaces*] De capreis fuit ecloga ſecunda ad illum locum:

Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti *Capreoli.*

Sequaces autem á velocitate cognominantur, ut fugaces decimo Æneidos,

—ſi forté fugacem
Conſpexit capream.

Frigora] Amplificatur propoſitum detrimentum, primúm á Minorum collatione, quód minus hyems & æſtas noceant. *Non aliam*] Secundus locus amplificationis, ex adjuncta hirci immolatione, propterea quód vites rodat: qua occaſione Orgya latinis exponuntur. *Caper*] Caper pro hirco ſumitur, ut pauló póſt proprié:

Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram.

Et ſic Ovidio appellatur primo Faſtorum, ubi immolatio hæc deſcribitur:

Sus dederat pœnas, exemplo territus hujus
Palmite debueras abſtinuiſſe caper.
Quem ſpectans aliquis dentes in vite prementem,
Talia non tacito verba dolore dedit:
Rode caper vitem, tamen hinc cúm ſtabis ad aras,
In tua quod ſpargi cornua poſſit, erit.

Proſcenia] Pulpita ante ſcenam, unde judicia exercentur, proſcenia dicuntur. *Præmiaque*] Hircum pro præmio poſuere: τράγος enim, id eſt hircus, unde Tragœdia dicta eſt: & hic Tragœdiæ origo declaratur. De hoc etiam Horatius in arte poëtica,

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.

Ingentes] Pierius (Ingeniis) legendum cenſet, ut ſit ſenſus, Poëtis, qui homines ingenioſi ſunt. *Pagos & compita*] Sic Horatius in arte,

Quos circum pagos & circum compita victor.

Theſeidæ] Athenienſes, quorum rex Theſeus fuit, ab eis conſecratus. *Mollibus*] Deſcribit ἀσκώλια, ludos Athenienſium, quibus in medio theatro ſuper utres inflatos unctoſque uno tantúm pede ſaltabatur, ut lapſi riſum excitarent. Virgilius non theatrum notat, ſed prata, quia de ruſticis vinitoribus loquitur. *Necnon*] Eadem Orgya docet á Latinis ſimiliter celebrari. *Troja*] Sic AEneidos primo:

Inferretque deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.

Incomptis] Sic primo Georgico:

——neque antè
Falſam maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quám Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.

Oraque] Periphraſis eſt perſonæ, quia caput & os tectum undique, unaque tantúm vocis emittēdæ via pervium: Gellius libri quinti capite ſeptimo: de quo Horatius in Arte:

Ignotum Tragicæ genus inveniſſe Camœnæ
Dicitur, & plauſtris vexiſſe poëmata Theſpis,
Quæ canerent, agerentque peruncti fæcibus ora.
Poſt hunc, perſonæ pallæque repertor honeſtæ
AEſchylus, & modicis luſtravit pulpita lignis.

Oſcilla] Ab os, fit oſciculum, unde oſcillum: alii tamen ab (oſculum) derivant. Macrobius de oſcillis ſic ſcribit in Saturnalibus lib. primi capite ſexto: Herculem ferunt poſteá cum Geryonis pecore per Italiam revertentem, ſuaſiſſe illorum poſteris, ut fauſtis ſacrificiis infauſta mutarent, inferentes Diti non hominum capita ſed oſcilla ad humanam effigiem, arte ſimulata: & aras Saturnias, non mactando viros, ſed accenſis luminibus excolentes: quia non ſolúm virum, ſed lumina, φῶτα ſignificant. *Hinc om*[illegible]] Hic finis eſt Orgyorum, ut Bacchus propitiatus vites fœcundet. *Pubeſcit*] Hac item metaphora Plinius utitur libri decimi ſeptimi capite viceſimo

mo ſecundo, cúm ait inimicos & pubeſcente uva raſtros. quod pro(gemmare) Columella dicit, libri quarti capite viceſimo ſeptimo: Si palmis incipientibus progemmantibuſque foſſorem immiſeris, magnam partem vindemiæ decuſſeris. *Valleſque*] Id eſt campeſtres & montanæ vites, & denique genus omne vitium. *Ergo*] Concluduntur Orgya, epulari convivio: quale jam fuit:

Hic laticis, qualem pateris libamus & auro,
Inflavit, cúm pinguis ebur Tyrrhenus ad aras:
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.

Liba] Ex farre, melle, oleo facta. *Stabit*] Verbum eſt Pontificale. Obſervatum eſt (ait Macrobius in Saturnalibus libri tertii capite ſexto) á ſacrificantibus, ut ſi hoſtia, quæ ad aras duceretur, fuiſſet vehementiús reluctata, oſtendiſſetque ſe invitam altaribus admoveri, moveretur, quia invito deo eam offerri putabant: quæ autem ſtetiſſet oblata, hanc volenti numini dari exiſtimabant. hinc nono Æneidos:

Et ſtatuam ante aras aurata fronte juvencum.

& hic: *Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram.*

Sacer] Devotus deo. *Verubus*] Sic Æneidos primo,

—verubuſque trementia figunt.

Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquã exhauſti ſatis eſt. nãque omne quotãnis
Terque quaterque ſolum ſcindendũ: glebaque verſis
Æternum frangenda bidentibus: omne levandum
Fronde nemus. redit agricolis labor actus in orbem:
Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.
Et jam olim, ſeras poſuit quum vinea frondes,
Frigidus & ſylvis Aquilo decuſſit honorem:
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus: & curvo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem attondens, fingitque putando.

Primus humum fodito: primus devecta cremato
Sarmenta, & vallos primus ſub tecta referto:
Poſtremus metito. bis vitibus ingruit umbra:
Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ:
Durus uterque labor, Laudato ingentia rura,
Exiguum colito. necnon etiam aſperaruſci
Vimina per ſylvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur: incultique exercet cura ſalicti.
Jam vinctæ vites, jam falcem arbuſta reponunt:
Jam canit extremos effœtus vinitor antes.
Sollicitanda tamen tellus, pulviſque movendus:
Et jam maturis metuendus Juppiter uvis.

Eſt etiam] Repetitur octavum præceptum de paſtinatione & occatione iteranda. *Exhauſti*] De hac diligentia, Columella libri quarti capite tertio: de quo mox rurſum: Et Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo. AEſtate poſt ſingulos rores cõfodi vineam jubent: alii vetant gemmantem, ſatiſque eſſe vineam hoc anno confodi ab æquinoctio verno ad Vergiliarum exortum, ad exortum Canis, & nigreſcẽte acino: Quidam ita determinant, veterem ſemel á vindemia ante Brumam, cúm alii ablaqueare & ſtercorare ſatis putent: Iterum ab Idibus Aprilis antequám concipiat, & cúm defloruerit, variante ſe uva. Peritiores affirmant, ſi juſtó ſæpius fodiatur, in tantum tenereſcere acinis, ut rumpatur: quæ fodiuntur anté ferventes horas diei, fodiendas convenit. *Omne levandum*] Decimum de pampinatione iteranda, de qua ſic Plinius ibidem: Paſtinatio verna in confeſſo eſt ab Idibus Majis intra dies decem, utique antequam florere incipiat, & eam infra lignum debere fieri: de ſequente, variant ſententiæ: cúm defloruerit, aliquando pampinandum putant: alii ſub ipſa maturitate. Idem poſteá libri decimi octavi capite viceſimo

mo ſeptimo, ait circa octavum Calendas Julij vineas pampinari. *Redit*[Veteres annum á circuitu vocabant, quia (an) pro (circum) ſolebant ponere, ait Macrobius ſecundo libro in Scipionis ſomnium. Et huc ſpectat Cleobuli ænigma de patre & duodecim filiis forma diſparibus: & quamvis ſinguli intereant, omnibus tamen immortalibus: vide Laërtium in Cleobulo. *Et jam*] Undecimum de ablaqueatione, quæ fit cúm radices ſummæ, & ſoboles circunfoſſa terra amputantur, poſteaque truncus terra obruitur: Columella libri quarti capite nono. Fit autem poſt vindemiam ablaqueatio, & anté Brumam, ait Plinius libri decimi ſeptimi capite viceſimo ſecundo. *Frigidus*] Servius ait hunc verſum Varronis eſſe. *Curvo Saturni dente*] Periphraſis eſt falcis vinitoriæ, quæ cultro ſive ſcalpro, roſtro ſecuri ſecat, & mucrone pungit: Columella libri quinti caput viceſimum quintum in ejus forma deſcribenda conſumpſit: Saturno autem falx ideo tribuitur, qúia κρόνος, Saturnus & tempus eſt: at tempore, tanquam falce omnia ſecantur & abſumuntur. *Primus*] Duodecimum & poſtremum præceptum eſt, quó multa cumulantur, ſed diligentia imprimis commendatur. *Vallos*] Palos, ſudes: proprié autem hic pedamenta, ſtatumina, adminicula, ridicas, authores rei ruſticæ nominant. *Bis vitibus*] Ideo bis paſtinandum, vere & circa octavum Calendas Julii, ut jam ex Plinio diximus. *Bis ſegetem*] De hoc primo Georgico,

——ut mala culmos
Eſſet rubigo, ſegniſque horreret in arvis
Carduus: intereunt ſegetes, ſubit aſpera ſylva,
Lappæque tribulique——

Uterque labor] Pampinandi & ſarriendi. *Laudato*] Propter hos infinitos labores, modicus fundus á poëta laudatur: Laudato latifundia locupletum, ſed agro modico contentus eſto. Columella libri quarti capite tertio totus eſt in explicatione hujus ſententiæ: Et

N

Græcinus ſumit exemplum Paridii cujuſdam duas filias habentis, & fundum vinea conſitum: cujus cúm tertiam partem majori filiæ nubenti dediſſet, nihilominús tamen æqué magnos fructus é reliquis duabus partibus capiebat: Minorem deinde filiam nuptui collocavit, dimidia parte reliqui agri: Nec ſic ex priſtino cultu detraxit. Quo quid conjicit, niſi meliús cultam ſcilicet eſſe tertiam fundi partem, quám anteá univerſam? Idem Plinius libri decimi octavi capite ſexto: Quippe, ait, ita cenſebant, ſatius eſſe minús ſerere,& meliús arare. Qua in ſententia video Virgilium fuiſſe: verumque confitentibus latifundia Italiam perdidere. *Necnon*] Perſequitur labores vinitoris, de viminibus ex ruſco, ſalice, arúndine tegendis. *Ruſci*] De ruſco diximus ecloga ſeptima:

Immó ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior ruſco.

Inculti] Nullius reditus tempeſtatum ſecurior, quám ſalicti, ut jam dictum. *Antes*] Vinearum extremos ordines: vel materias, quibus vineæ clauduntur. *Sollicitanda*] Colendo, arando, aut paſtinando: & diſſimilitudinis propoſitio ſymbolum ſuum non habet: Quamvis putet vinitor ſe ad extremos antes perveniſſe, tamen eſt ſolicitanda, id eſt aranda: Nam ſolicitare proprié eſt ſolum ciere & movere, ut Tibullus dixit,

Et teneram ferro ſollicitavit humum.

Pulviſque] Pulveratio hæc etiam priús propoſita:

——ſupereſt deducere terram:
Sæpiús ad capita——

Juppiter] Aëris tempeſtas & varietas. *Contrá*] Amplificatur vitium labor diſſimilitudine reliquarum arborum: quarum cultus non omnino nullus eſt, ut videtur Virgilius dicere, ſed ſimplicior, ut Columella confitetur libri quinti capite ſeptimo.

Contrá, non ulla eſt oleis cultura: neque illæ
Procurvam expectant falcem, raſtroſque tenaces,

Quum ſemel hæſerunt arvis, auraſque tulerunt:
Ipſa ſatis tellus, quum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem, & placitam paci nutritor olivam.
Poma quoque ut primum truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas: ad ſidera raptim
Vi propria nituntur, opiſque haud indiga noſtræ.
Nec minus interea fœtu nemus omne graveſcit,
Sanguineiſque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytiſi: tædas ſylva alta miniſtrat:
Paſcunturque ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atque impendere curam?
Quid majora ſequar? ſalices, humileſque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbram
Sufficiunt, ſepemque ſatis, & pabula melli
Et juvat undantem buxo ſpectare Cytorum,
Nariciæque picis lucos: juvat arva videre
Non raſtris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipſæ Caucaſeo ſteriles in vertice ſylvæ,
Quas animoſi Euri aſſidue franguntque feruntque:
Dant alios aliæ fœtus: dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedroſque, cupreſſoſque.
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plauſtris
Agricolæ: & pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis haſtilibus: & bona bello
Cornus: Ityreos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto.
Necnon & torrentem undam levis innatat alnus
Miſſa Pado: necnon & apes examina condunt

Corticibuſque cavis, vitioſæque ilicis alvo.

Contrà] Primùm de olea dicitur, quód cultum nullum requirat: In quó ab omnibus Virgilio reclamatur: Cato enim putari, ablaqueari, ſtramentis & amurca aquæ permiſta circunfundi jubet: Idem feré Columella, libri de arboribus capite decimo ſeptimo: & Plinius libri decimi quinti capite primo: Virgilius dixit oleas nec deſiderare raſtros, nec falcem aut curam: Sine dubio in his cœlum maximé ſolumque referre, veruntamen attondentur ſicut & vites, atque etiam interradi gaudent: Conſequens earum vindemia: arſque vel major oleum quám muſta temperandi. Idem rurſus libri decimi ſeptimi capite decimo octavo: Vetus olivetum ab æquinoctio verno circa Vergiliarum exortum interradi alternis annis meliús inventum: Item muſcum circundare radici: circunfodi autem omnibus annis á ſolſtitio duum cubitorum ſcrobe, pedali altitudine, ſtercorari tertio anno. *Procurvam falcem*] Qua putentur: ſic anté

—Saturni dente recurvo.

Auraſque tulerunt] Ventis ferendis ſunt aſſuefactæ. *Placitam paci*] Oliva, pacis inſigne, arbor Palladis ſic jam facta:

Palladia gaudet ſylva vivacis olivæ.

Nutritor] Nutrito: Deponens hoc verbum veteribus fuiſſe hic locus indicat. *Poma quoque*] Secundus locus de pomiferis arboribus. *Nec minús*] Tertius locus de frugiferis arboribus ſylveſtribus. *Aviaria*] Avium domicilia, nemora nempe ſecreta: Sic anteà dixit,

Antiquaſque domos avium—

Tondentur] Quartus locus de variis arboribus, quarum utilitates partim é fructu, partim é materia commemorantur. *Cytyſi*] De quibus ecloga prima,

Florentem cityſum & ſalices carpetis amaras.

Quomodo ſuum, jumentorum, apum, nutricum etiam

etiam lactis inopia laborantium cibus ſit. *Tædas*] In Europa ſex genera ſunt arborum reſinam ferentium, pinus, pinaſter, picea, abies, larix, tæda propriè dicta, abundans ſucco, liquidior quàm picea, flammis ac lumini ſacrorum etiam grata. *Et dubitant*] Epiphonematis ſpecie eſt intelligendum: Denique propter tot egregias arborum naturalium commoditates, quidam dubitant, utrum ſatione ſit opus, ac non potiùs natura contenti eſſe debeamus. *Salices*] De iis jam dictum,

—& glauca canentia fronde ſalicta.

Pecori] *—Nec ſalices carpetis amaras,*

fuit ecloga prima. *Melli*] Sic ecloga prima, ſepes:

Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti.

Et Plinius libri viceſimi primi capite ſecundo ait geniſtam apibus eſſe gratiſſimam: Ideoque ut idem ejuſdem libri capite quarto, alvei exitus geniſtis tritis illinitur, ne apes diffugiant. *Cytorum*] Cytorus, mons Paphlagoniæ, in quo buxus eſt plurima, ut in Pyrenæis montibus & Berecynthio tractu: Plinius libri decimi ſexti capite decimo ſexto. *Naryciæque picis*] Pix, nihil aliud eſt (ait Ruellius) quàm fluxus combuſtæ in tæda ſua reſinæ. Narycium autem, oppidum eſt Locrorum:

Hinc & Narycii poſuerunt mœnia Locri,

tertio AEneidos: Aſia verò picem Indicam maximé probat, Græcia Piericiam, Virgilius Naryciam: Plinius libri decimi quarti capite viceſimo. *Caucaſeo*] Caucaſus, mons inter Iberiam & Albaniam, Ptolemæo authore. Auctore. *Pinos*] Quia adverſus cariem tineaſque firmiſſimæ: Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo ſecundo. *Cedroſque cupreſſoſque*] Propter eandem cauſſam, ut ibidem Plinius: tum quia neque rimam, neque fiſſuram capiant, ut ejuſdem libri capite quadrageſimo: ubi videbis è cedrinis trabibus tectum Epheſiani templi fuiſſe. Item libros Numæ, quia cedrati eſſent, quingentos triginta annos duraviſſe videbis apud eundem libri decimi tertii capite decimo tertio. *Tympana*]

Tecta vehiculorum. *Ulmi*] Latinæ videlicet, quæ ſunt denſiore folio, ut jam patuit. *At myrtus*] Quomodo priús eſt dictum,

—Solido Paphiæ de robore myrtus.

Cornus] Corni lignum non alió pené quám ad radios rotarum utile: aut ſiquid cuneandum ſit, in ligno claviſque figendum ſeu ferreis: Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo. *Ityreos*] Ityria, urbs in Tauro Parthiam verſus. *Taxi*] De quibus jam bis,

—Aquilonem & frigora taxi:

Item, *—taxique nocentes.*

Tiliæ] Materies hujus arboris teredinem non ſentit, proceritate perquám modica, verúm utilis: Plinius libri decimi ſexti capite decimo ſexto: Imó ad mille uſus petenda: Plinius libri decimi octavi capite viceſimo octavo: Eadem ſcutis faciendis aptiſſima: Plinius libri decimi ſexti capite quadrageſimo *Raſile*] Tanquam raſibile dixit: nam raſile pro tonſo & raſo ſumitur:

Raſilis hinc ſummam mordebat fibula veſtem.

Et raſile modó Virgilius dixit: ut AEneidos nono,

—volubile buxum.

Buxum] Imprimis veró materies honorata buxo eſt raró criſpicanti, nec niſi radice, cætero lævis: quies materiæ ſilentio quodam & duritie ac pallore commendabilis: In ipſa veró arbore, topiario opere: Plinius libri decimi ſexti capite decimo ſexto. *Alnus*] De qua priús ad illum locum

—craßiſque paludibus alni.

Quid memorandum æqué Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam cauſſas dedit: ille furentes
Centauros letho domuit, Rhœtumque, Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolas! quibus ipſa procul diſcordibus armis,

Fundit humo facilem victum juſtiſsima tellus,
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mané ſalutantum totis vomit ædibus undam,
Nec varios inhiant pulchra teſtudine poſtes,
Illuſaſque auro veſtes, Ephyreiaque æra,
Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno,
Nec caſia liquidi corrumpitur uſus olivi:
At ſecura quies, & neſcia fallere vita,
Dives opum variarum: at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus: at frigida Tempe,
Mugituſque boum, molleſque ſub arbore ſomni
Non abſunt: illis ſaltus, ac luſtra ferarum,
Et patiens operum, parvoque aſſueta juventus,
Sacra deum, ſanctique patres: extrema per illos
Juſtitia excedens terris veſtigia fecit.
Me veró primúm dulces ante omnia Muſæ,
(Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore)
Accipiant, cælique vias & ſidera monſtrent,
Defectus ſolis varios, lunæque labores:
Unde tremor terris: qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſuſque in ſe ipſa reſidant:
Quid tantúm Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin, has ne poſſim naturæ accedere partes,
Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis:
Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem, ſylvaſque inglorius. ó, ubi campi,
Sperchiuſque, & virginibus bacchata Lacænis
Taygeta: ó, qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat umbra.
Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſſas:

Similia sunt apud Horatium lib. 1 episto. ad Iccium

.γνώμη.

Atque metus omnes, & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, ſtrepitumque Acherontis avari.
Fortunatus & ille, deos qui novit agreſtes,
Panaque, Sylvanumque ſenem, Nymphaſque ſorores.
Illum non populi faſces, non purpura regum
Flexit, & infidos agitans diſcordia fratres:
Aut conjurato deſcendens Dacus ab Iſtro:
Non res Romanæ, perituraque regna: neque ille
Aut doluit miſerans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipſa volentia rura
Sponte tulere ſua, carpſit: nec ferrea jura,
Inſanumve forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca: ruuntque
In ferrum: penetrant aulas & limina regum.
Hic petit excidiis urbem, miſeroſque Penates,
Ut gemma bibat, & Sarrano dormiat oſtro.
Condit opes alius, defoſſoque incubat auro.
Hic ſtupet attonitus roſtris: hunc plauſus hiantem
Per cuneos (geminatur enim plebiſque patrumque)
Corripuit. gaudent perfuſi ſanguine fratrum,
Exilioque domos & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt ſub ſole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro.
Hinc anni labor: hinc patriam, parvoſque nepotes
Suſtinet: hinc armenta boum, meritoſque juvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi:
Proventuque oneret ſulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems: teritur Sicyonia bacca trapetis:
Glande ſues læti redeunt: dant arbuta ſylvæ:
Et varios ponit fœtus autumnus, & altè

Mitis.

Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea pendent dulces circum oſcula nati:
Caſta pudicitiam ſervat domus: ubera vaccæ
Lactea demittunt: pingueſque in gramine læto
Inter ſe adverſis luctantur cornibus hœdi.
Ipſe dies agitat feſtos: fuſuſque per herbam,
Ignis ubi in medio, & ſocii cratera coronant;
Te libans Lenææ vocat: pecoriſque magiſtris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo:
Corporaque agreſti nudat prædura palæſtra.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus & frater: ſic fortis Hetruria crevit;
Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma,
Septemque una ſibi muro circundedit arces,
Ante etiam ſceptrum Dictæi regis, & anté
Impia quàm cæſis gens eſt epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari claſſica, necdum
Impoſitos duris crepitare incudibus enſes.
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor:
Et jam tempus equum fumantia ſolvere colla.

Quid memorandum] Antapodoſis de vitibus, quæ pares fructus non habent, imó malorum cauſſæ ſunt. *Centauros*] Centauri, populi ſunt Theſſaliæ, qui primi equitarunt, inter quos Rhecus, Pholus & Hylæus numerantur. Pholus cúm Herculem hoſpitio ſuſcepiſſet ad Pyrithoi nuptias venientem, orto inter epulas jurgio occiſus eſt, & in ejus ultionem Hercules reliquos Cẽtauros profligavit. *Lapithis*] Item Theſſalis. *O fortunatos*] Digreditur ad extremum in laudes vitæ ruſticæ, ex adjunctis naturæ bonis. *Juſtiſſima*] Juſta eſſet

ſi tantum redderet, quantum accepit: At (ut eſt in Catone majore Ciceronis) nunquã ſine uſura reddit quod accepit, ſed aliás minore, plerumque majore cum fœnore. *Si non*] Secundus laudis locus é diſſimilitudine vitæ urbanæ & ruſticæ: propoſitio præcedit de vita politica, é turba clientum, magnificentia ædium, veſtium, vaſorum, unguentorum. *Salutantum*] Quibus ſportula dabatur: Matutina autem hora prima inæquali & ſecunda clientes, dominos ſuos ſalutabant, ut Martialis libro quarto,

Prima ſalutantes atque altera continet hora,

Et eorum multitudinem Virgilius modó vocat undam, quia inſtar undæ præ turba fluctuat. *Inhiant*] Sic Plautus in Truculento loquitur:

Illum omnes inhiant.

Cicero tertia Catilinaria dixit uberibus inhiare. *Teſtudine*] Indica, intellige: Teſtudines enim tantæ magnitudinis mare Indicum emittit, ut ſingulares ſuperficies, habitabiles caſas integant: atque inter inſulas rubri præcipué maris, his navigant cymbis. Teſtudinum autem putamina ſecare in laminas, lectoſque & repoſitoria his veſtire Carbilius Pollio inſtituit: prodigi & ſagacis ad luxuriæ inſtruméta ingenii: Plinius libri noni capite decimo & undecimo. Lucanus veró etiam teſtis eſt fores Indica teſtudine ornari:

——*foribus teſtudinis Indæ.*

Tecta ſedent fulvo maculas diſtincta ſmaragdo.

Illuſas] Intextas artificio tanquam ludo Phrygionis. *Ephyreia*] Ephyra primúm, Corinthus deinde urbs eadem dicta eſt: quantúm veró celebratum ſit æs Corinthium, quod caſus miſcuit capta Corintho, Plinius author eſt libri triceſimi tertii capite ſecundo. *Aſſyrio*] Aſſyrium venenum, purpuram dicit, quia in Aſſyria primúm reperta eſt. *Nec caſia*[De caſia, ſecunda ecloga diximus, ut Virgilio ſit herba, frutex Plinio: olivo autem cum ea diſſoluto unguentum fiebat, de quo Perſius ſecunda Satyra:

Nec

Nec ſibi corrupto caſiam diffundit olivo.

Veteres autem Romani & Græci unguentis utebantur, non odoris tantúm gratia, ſed valetudinis. Pollionem Romulum, centeſimum annum excedentem, cúm Divus Auguſtus hoſpes interrogaret, quanam ratione maximé vigorem illum animi corporiſque cuſtodiſſet, ille reſpondit, Intus mulſo, foris oleo: Habebant veró Aliptæ, id eſt unctores, in corporibus ungendis, non ſolúm virium, ſed coloris etiam rationem, ut Cicero ad Lentulum: & id hora nona Romanis uſitatum fuit:

Sufficit in nonam nitidis octava palæſtris:

Martialis libro quarto. *At ſecura*] Antapodoſis diſſimilitudinis de vita ruſtica, & ejus bonis, quiete, ſimplicitate, divitiis & deliciis ruſticis, frugalitate, religione. De ſimplicitate Cato ſic in proœmio rei ruſticæ, minimé malé cogitantes agricolas ait. *Viviqne lacus*] Tales ſunt laudes ruſticorum prima ecloga:

Fortunate ſenex, hic inter flumina nota,
Et fontes ſacros frigus captabis opacum.

Item ecloga ſeptima:

Et ſiquid ceſſare potes, requieſce ſub umbra:
Huc ipſi potum venient per prata juvenci:
Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, eque ſacra reſonant examina quercu.

Tempe] In Theſſalia fluvius eſt Peneus ante cunctos claritate, interque Oſſam & Olympum nemoroſa convalle defluens quinque ſtadiis, dimidio ejus ſpatio navigabilis. In eo curſu Tempe vocantur, quinque millium paſſuum longitudine & fermé ſeſquijugeri latitudine ultra viſum hominis, attollentibus ſe dextra lævaque leniter connixis jugis: Intús ſua luce viridante allabitur Peneus, viridis calculo, amœnus circa ripas gramine, canorus avium cõcentu: Hæc Plinius libri quarti capite octavo. Hic veró per ſynecdochen omnis locus amœnitate conſimili ſignificatur: cujuſmodi ſunt in

Bœotia, Teumeſia, in Sicilia, Heloria: Ideoque Plinius ad aliorum differentiam dicit Theſſalica tempe libri triceſimi primi capite ſecundo. *Juſtitia*] Fabula eſt primo Metamorphoſeos:

Victa jacet pietas, & virgo cæde madentes
Juſtitia excedens terris veſtigia fecit.

Me veró] Secundo loco comparatur vita ruſtica cum philoſophica, præſtãtiore quidem, ſed cui ruſtica ſit proxima. Philoſophia veró phyſica per quatuor partes notatur, aſtrologiam, motus terræ, maris acceſſus & receſſus, dierum & noctiũ varietatem. *Labores*] Iopas in extremo primi AEneidos idem feré cithara ſua concinit.

——*cithara crinitus Iopas*
Perſonat aurata, docuit quæ maximus Atlas:
Hic canit errantem Lunam, ſoliſque labores:
Unde hominũ genus & pecudes, unde imber et ignes:
Arcturum pluviaſque, Hyadas geminoſque Triones:
Quid tantùm Oceano properent ſe tingere ſoles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.

Solis] Defectus ſolis fit interventu Lunæ. *Labores*] Interventu terræ. *Tremor terris*] Cauſſa prima tribuitur aſtris, ſed proxima ventis: de quo Plinius libri ſecundi capitibus ſeptuageſimo nono, octogeſimo, octogeſimo primo, ſecundo, tertio & quarto. *Maria*] Idem libri ſecundi capite nonageſimo ſeptimo: AEſtus maris accedere & reciprocare, maximé mirum eſt: ubi plura leges. *Oceano*] Tanquã horizonte & finitore lucis & diei. *Tardis*] Tardé venientibus, id eſt æſtivis: nobis autem hyberni dies, breves ſunt, æſtivi longi: Ratio ex ſphæra cognoſcitur. *Sin has*] Redditio de via ruſtica: Si philoſophus eſſe nequeam, ſin ruſticus: ubi adjunctæ amœnitates ruris deſcribuntur. *Frigidus ſanguis*] Tenue & exiguum ingenium. Ad ſententiam Empedoclis alludit, animum, cordi ſuffuſum ſanguinem exiſtimantis, ut Cicero prima Tuſculana. *Rigui*] Qui rigant, proprié enim riguum, rigatur: ſic pratum riguum opponitur ſiccando apud Columellam libri ſecundi capite decimo ſeptimo.

Sperchi-

Sperchiuſque] Mons Theſſaliæ ortus é jugis Pelii mōtis. *Taygeta*] Mons Spartæ, qui & Taygetus dicitur: Cúm & urbs tota corruit, & in monte Taygeto extrema montis quaſi puppis avulſa eſt: Cicero primo de Divinatione. *Hæmi* Montis Thraciæ cæteros ejus ſpatii magnitudine ac ſublimitate ſuperantis, mediamque Thraciam dividentis: Plinius libri quarti capite undecimo. *Felix*] Concluditur philoſophiæ felicitas prima, agriculturæ ſecunda. *Inexorabile*] Ineluctabile cōſimili ſignificatione dicitur octavo AEneidos:

Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.

De hoc in Fato Ciceronis abundé diximus: Ineluctabile quamvis vulgo putatur, nequaquam tamen eſt, ſed philoſophiæ, medicinæ, temperantiæ pedibus ſubjicitur. *Acherontis*] Acheron, locus eſt in Campania montibus ſeptus, adeo ut nec orientem, nec occidētem ſolem poſſit aſpicere, ſed tantúm medium diem: de quo ſic Lucretius libro tertio:

Et metus ille foras præceps Acherontis agendus
Funditús, humanam qui vitam turbat ab imo,
Omnia ſuffundens mortis nigrore: neque ullam
Eſſe voluptatem liquidam puramque relinquit.

Eſt Acheron non procul á Bajis, ubi Necromantia exercebatur, cui vicina loca omnia ſulphuratis & calidis aquis ſcatent. *Deos agreſtes*] De quibus initio primi Georgici. *Nymphaſque ſorores*] Dryades, Hamadryades, Oreſtiades, Limoniades, Najades, ſylvarum, montium, pratorum, aquarum: quæ ſunt ſibi inter ſe ſorores. *Illum*] Repetitur diſſimilitudo vitæ politicæ, & propoſitio augetur ex adjunctis affectibus, ambitione, ſeditione, timore, commiſeratione, invidia. *Faſces*] Honores & magiſtratus, quibus ſecures faſcibus virgarū alligatis præferuntur: Metonymia eſt. *Purpura*] Regnandi libido: Metonymia ſimilis eſt ſuperiori. *Infidos*] Ut Remum & Romulum, poſteaq; Baſſianum & Caracalam filios Severi. *Dacus*] Dacia á meridie Danubio, á Septentrione Sarmatia terminatur. Sæpe veró hi populi ſeptentrio-

nales in Romanos conjuravere ante Virgilium, & ſæpiús etiam poſteá. *Iſtro*] Danubio, metonymia pro incolis Iſtri, qui conjurarunt. *Res Romanæ*] Diſſenſiones principum, ut tum fuere Bruti & Caſſii adverſus Antoniũ & Octavium. *Inopem*] Cúm ipſa ſua inopia & paupertate ſit contentus. *Quos rami*] Antapodoſis, Sed gratuitis naturæ fructibus agricola contentus eſt. *Nec ferrea*] Repetitur propoſitio vitæ politicæ, & latiús augetur ſimilibus malis adjunctis, forenſi duritia, maris periculis, aulicis aſſentationibus, excidiis urbium, popularis auræ ſtudio, parricidio. *Remis freta*] Sic Horatius epiſtola prima:

Impiger extremos currit mercator ad Indos
Per mare, pauperiem fugiens, per ſaxa, per ignes.

Gemma] Gemmato poculo. *Sarrano*] Sarra, urbs Phœniciæ, quæ Tyrus poſtea dicta eſt: cujus purpura præcipué laudatur. *Oſtro*] Oſtrum, muricis ac purpuræ liquor. *Attonitus*] Acclamationibus ſecundis, vel etiam adverſis: quàles Ciceroni contigiſſe, orationes ejus demonſtrant. *Roſtris*] Forum & templum, Romæ roſtra dicebantur, ubi oratores ad populum concionari ſoliti: De quo Livius libro octavo ab urbe condita, quomodo captis navibus Antiatium, ex eorum roſtris ſuggeſtum in foro ſit extructum. *Cuneos*] Cunei, ſunt graduum ordines in theatro: de quorum fabrica Vitruvius libro primo, in quibus vulgó ſpectatores ſtabant inter ſedetium ſubſellia: Virgilius quinto AEneidos:

Nuncius Anchiſæ ad tumulum cuneoſque theatri
Incenſas perfert naves.

Agricola] Antapodoſis de labore agricolarum, unde familiam & armenta ſuſtentat. *Nec requies*] Repetitur labor: & ejus varii fructus explicantur. *Mergite*] Manipulo ſpicarum. *Horrea vincat*] Sic primo Georgico,

Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.

Sicyonia] Sicyon, urbs Laconiæ, quam Aſopus fluvius alluit, olea lauroque virens. *Trapetus*] Trapetus, trapeti Catoni dicitur: eidem trapes trapetis: Columellæ autem

trapetum:

trapetum: mola eſt olearia. *Intereá*] Amplificatio ex adjunctis voluptatibus, quibus agricolæ intereá fruuntur. *Fuſuſque per herbam*] Repetitur id á Virgilio primo Æneidos:

Jam victu revocant vires, fuſique per herbam
Implentur veteris Bacchi, pinguiſque farinæ.

Item quinto:

Ordine ahena locant alii, fuſique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viſcera torrent.

Ut videatur veterum mos in menſis hic ſignificari, qui eſt hodie Turcis. *Cratera coronant*] Id quoque veteris conſuetudinis eſt exemplum: convivæ enim primó poculum coronabant, ut ſua etiam capita, deinde libabãt: quod repetit primo AEneidos:

Crateras magnos ſtatuunt & vina coronant.

Item tertio apertiús:

Tum pater Anchiſes magnum cratera corona
Induit, implevitque mero, divoſque vocavit
Stans celſa in puppi.

Itemque ſeptimo:

Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.

Velocis jaculi] Talia certamina ſagittariorum & palæſtritarum deſcribuntur quinto AEneidos. *Hanc olim*] Confirmatio laudis ex teſtimoniis & humanis & divinis. *Sabini*] Sabini, ut quidam exiſtimavere á religione & deorum cultu Sevini appellati: Plinius libri tertii capite duodecimo. *Remus*] De paſtorali vita Remi & Romuli Livius libri primi initio. *Fortis Hetruria*] Cujus imperium quondam uſque ad mare Siculum fuit. *Arces*] Colles: Repetitur autem hic verſus ſexto Æneidos:

Septemque una ſibi muro circundabit arces.

Montes autem ſunt Capitolinus, Aventinus, Cælius, Exquilinus, Viminalis, Quirinalis, Palatinus. *Dictæi*] Dicte, mons Cretæ, ubi Jupiter eſt educatus ab apibus:

Dictæo cœli regem pavere ſub antro,

quarto Georgico. *Impia*] Varro libri ſecūdi capite quinto: Bos ſocius hominum in ruſtico opere, & Cereris miniſter: ab hoc antiqui manus ita abſtineri voluerunt, ut capite ſanxerint, ſiquis occidiſſet. Prometheus vero primus bovem occidit, ait Plinius libri ſeptimi capite quinquageſimo ſexto. *Aureus*] Id explicatur octavo Æneidos:

Aureaque, ut perhibent, illo ſub rege fuerunt
Secula: ſic placida populos in pace regebat

Claßica] Sonos tubarum, & ipſas interdum tubas.

Sed nos] Concluditur digreſſio laudis ruſticæ per allegoriam á Ludis equeſtribus: Sed nos longiús egreſſi & evagati ſumus. Cujus generis allegoria concluſum eſt primum Georgicum:

Ut cúm carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt ſe in ſpatia, & fruſtrá retinacula tendens
Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

FINIS SECUNDI GEORGICI.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

P. RAMI PROFESSORIS REGII PRAELECTIONES in tertium Georgicum.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Argumentum tertii Georgici.

PRAECIPITUR tertio Georgico de pecoribus, ut erat propoſitũ initio primi Georgici:

—quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori.

Parteſque duæ ſunt,altera de armentis,altera de gregibus.In armentis boves & equi docentur: quales parentes eſſe conveniat: quomodo tractandi & domandi, alendi buculi & equuli. In gregibus totidem ſunt partes de ovibus & capris: earumque paſtio & hyberna & æſtiva deſcribitur: Item Libyca & Scythica, illa velut æſtatis, hæc velut hyemis aſſiduæ: utilitaſque & velleris & lactis, ex ovibus & capris oſtẽditur. Additur paululum de canibus: Poſtremò oppoſita mala é ſerpentibus & morbis, ſcabie, febre,peſte, eorum-

[illegible]

[illegible]

que remedia proponuntur.

T E *quoque magna Pales, & te memorande canemus*
Paſtor ab Amphryſo, vos ſylvæ, amneſque Lycæi.
Cætera quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes,
Omnia jam vulgata. quis aut Euryſtea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos,
Hippodameque? humeroque Pelops inſignis eburno,
Acer equus? Tentanda via eſt, qua me quoque poſſim
Tollere humo, victorque, virum volitare per ora.

Te quoque] Propoſitio tertii Georgici per invocationem numinum paſtoribus præſidentium. *Pales*] Pales Palis, dea quam alii Veſtam, alii Cybelem putant: Varro Deum facit: Ei Palilia ſolvebantur undecimo Calendas Maji, quo die Romulus fundavit Romam, ad lupos arcendos, morboſque á pecore pellendos: De quibus Ovid. 6. Faſt. *Paſtor ab Amphryſo*] Periphraſis eſt Apollinis: Amphryſus enim, fluvius eſt Theſſaliæ, ubi Apollo privatus divinitate, ob Cyclopas occiſos, Admeti regis paſtor fuit: ideoque & Nomius appellatur. *Lycæi*] Montis Arcadiæ: de quo ecloga decima:

Mænalus & gelidi fleverunt ſaxa Lycai.

Et primo Georgico:

Ipſe nemus linquens patrium ſaltuſque Lycæi,
Pan ovium cuſtos, tua ſi tibi Mænala curæ,
Adſis ó Tegeæe favens—

Synecdoche igitur ſpeciei eſt pro genere, nempe Lycæus pro quovis mõte & paſcuo loco ponitur: quomodo in fine ſuperioris Georgici,

Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem ſylvaſque inglorius—

Cætera]

Cætera] Illuſtratio propoſitionis, per diſſimilitudinem fabularum ab aliis poëtis expoſitarum. *Euryſtea*] Periphraſis eſt laborum Herculis: Euryſteus enim rex Græciæ ad explendum Junonis odium, Herculi domanda monſtra duro imperio imperavit. *Illaudati*] Illaudabilis, innominabilis (ait Gellius libri ſecundi capite ſexto) Macrobius etiam libro ſexto eodem tendit: Nemo (ait) tam afflictis eſt moribus, quin faciat aut dicat nonnunquam aliquid, quod laudari queat: Sed enim qui in omni re atque tempore, omni laude vacat, is illaudatus eſt, iſq; omnium deterrimus peſſimuſque eſt: Sicut omnis culpæ privatio, inculpatum facit, inculpatus eſt inſtar abſolutæ virtutis: Illaudatus igitur, finis eſt extremæ malitiæ. *Buſiridis*] Buſiris, rex Ægypti, hoſpites immolare ſolitus, ab Hercule propterea occiſus. *Hylas*] Puer Herculis: de quo fuit ecloga ſexta:

His adjungit Hylam, nautæ quo fonte relictum
Clamaſſent, ut littus (Hyla, Hyla) omne ſonaret.

Latonia] In qua Latona Apollinem & Dianam enixa eſt: quam inſulam anté vagam Apollo firmavit: ut eſt tertio AEneidos:

Sacra mari colitur medio, gratiſſima tellus
Nereidum matri, & Neptuno AEgæo,
Quam pius Arcitenens oras, & littora circum
Errantem, Mycone celſa, Gyaroque revinxit,
Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Delos] Inſula AEgæi maris, omnium Cycladum clariſſima, ut docet Ariſtoteles: á δηλόω, oſtendo: quod cúm merſa eſſet, ſubitó apparuit. *Hippodameque*] Filia AEnomai, regis Elidis & Piſarum, quæ procos quatuordecim curuli certamine ſuperatos interemit: tandemque á Pelope victa, fraude Myrtili aurigæ, qui cereos axes fecerat. *Pelops*] Quem pater Tantalus diis, eorum divinitatem tentans, epulandum oppoſuerat: Ceres, cæteris licet abſtinentibus, brachium ejus conſumpſit:

ſed Tantalo punito filius eſt reſtitutus, & á Cerere brachium eburneum ei refectum. *Acer equis*] Quibus Hippodamen vicit. *Tentanda*] Antapodoſis ad gratiam Cæſaris & Mecœnatis: At ego canam aliquando gloriam Cæſaris, & nunc intereá Mecœnatis juſſu Georgica deſcribam. Prima pars longa apotheoſi Cæſaris tractatur, de templo: quod primúm deſcribitur é ſubjecto ſolo, & materia, & adjuncto flumine. *Tollere humo*] Ab obſcuritate nominis vindicare. *Volitare per ora*] Imitatio eſt Enniana: Nam ſic fuit in epitaphio Ennii,

Nemo me lachrymis decoret, nec funera flendo
Faxit. cur? volito docta per ora virum.

Primus ego in patriam mecũ (modó vita ſuperſit)
Aonio rediens deducam vertice Muſas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæſar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conſpectus in oſtro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi Alphæum linquens, lucoſque Molorchi,
Curſibus & crudo decernet Græcia cæſtu.
Ipſe caput tonſæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. Jam nunc ſolennis ducere pompas
Ad delubra juvat, cæſoſque videre juvencos:
Vel ſcena ut verſis diſcedat frontibus: utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro ſolidoque elephanto
Gangaridum faciam, victoriſque arma Quirini.
Atque hic undantem bello, magnumque fluentem
Nilum

Nilum,ac navali ſurgentes ære columnas.
Addam urbes Aſiæ domitas,pulſumque Niphatem,
Fidentemque fuga Parthum,verſiſque ſagittis:
Et duo rapta manu diverſo ex hoſte trophæa:
Biſque triumphatas utroque ab littore gentes,
Stabunt & Parii lapides,ſpirantia ſigna,
Aſſaraci proles,demiſſæque ab Jove gentis
Nomina,Troſque parens,& Trojæ Cynthius author:
Invidia infelix,furias,amnemque ſeverum
Cocyti metuet,tortoſque Ixionis angues,
Immanemque rotam,& non exuperabile ſaxum.
Intereà Dryadum ſylvas ſaltuſque ſequamur
Intactos,tua Mecœnas,haud mollia juſſa.
Te ſine nil altum mens inchoat. En age ſegnes
Rumpe moras,vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetique canes,domitrixque Epidaurus equorum:
Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæſaris,& nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.

Primus] E Mantuanis. *Aonio*] Bœotio: in Aonia ſiquidem ſeu Bœotia,eſt Helicon mons ſacer Muſis: de quo fuit ecloga ſexta:

Aonas in montes ut duxerit una ſororum.

Idumæas] Idumæa, regio Syriæ eſt teſte Plinio: ubi eſt,

—arbuſto palmarum dives Idume,

Civitas,ut Lucanus ait libro tertio. Strabo libro decimo ſexto ſcribit in Hiericontis campo palmetum eſſe totum irriguum, & habitationis plenum (ubi & regia eſt)Balſami viridarium: de quo ſuperiore libro dictum eſt ad illum locum,

Quid tibi odorato—

Mincius] Sic ecloga ſeptima:

Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius.

In medio] Deſcribitur interior ornatus templi, ex variis adjunctis: Primus locus, eſt é ſtatua Cæſaris, quæ dedicatum Cæſari templum oſtendit. *Illi victor*] Secundus locus é ludis Circenſibus, amplificatus collatione Græcorum ludorum, tanquam minorum. *Quadrijugos*] De quibus ad finem primi Georgici:

Ut cúm carceribus ſeſe effudere quadrigæ.

Ad flumina] Certabatur hinc gladiis, illinc flumine poſitis, ut utrinque periculum ignaviæ eſſet. *Alpheum*] Periphraſis eſt Olympicorum ludorum, qui agebantur Piſis, quibus eſt vicinus Alpheus fluvius. *Molorchi*] Periphraſis eſt Nemeorum ludorum: Molorchus enim paſtor Herculem ad Nemeam ſylvam, leonis interimendi gratia venientem, hoſpitio excepit. *Crudo*] Sic AEneidos quinto:

Seu crudo fidit pugnam committere cæſtu.

Ipſe caput] Tertius locus é ſacrificiis: ubi poëtæ, pontificalis habitus ſignificatur: ut AEneidos quiuto: eodem etiam verſu:

Ipſe caput tonſæ foliis ornatus olivæ
Stans procul in prora pateram tenet—

Tonſæ] Tonſilem coronam ſignificat: quomodo etiam quarto Georgico poſteá dicetur,

—Tonſiſque ferunt mantilia villis.

Erat autem Olympica corona, oleagina: & Plinius libri decimi quinti capite quarto: Oleæ honorem (ait) Romana majeſtas magnum præbuit, turmas Equitum Idib. Juliis ex ea coronando: Item minoribus triumphis ovantes. Athenæ quoque, victores olea coronant: Græci veró, oleaſtro Olympiæ. *Vel ſcena*] Quartus locus é ludis ſcenicis, ubi Servius intelligit ſcenam verſilem & ductilem: illam, cúm ſubito tota machinis convertitur, hanc quia tractis tabulatis hac atque illac ſpecies

cies interior nudatur. *Intexti*] In aulæis ipſis picti, vel vivi quidem, ſed verſicoloribus veſtibus ornati. *Britanni*] Servius hic intelligit Britannos ab Auguſto captos, & theatralibus officiis addictos. Probus quamlibet gentem intelligit, per ſynecdochem videlicet. *In foribus*] Sequitur exterior ornatus ex ſuis item adjunctis: primus locus eſt é trophæis victarum gentium. *Elephanto*] Synecdoche pro ebore, dente & parte elephanti. *Gangaridum*] Indorum, qui Gangem accolunt: de quibus Georgico ſecundo:

—Et te maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris,
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum,

Quirini] Auguſti: Nam tractatum eſt in Senatu, an quia condidiſſet imperium, Romulus vocaretur: ſed ſanctius & reuerentius viſum eſt nomen Auguſti (ait Florus in fine hiſtoriæ. *Magnumque fluentem*] Propter ſeptem oſtia id dicit, de quibus ſexto AEneidos,

Et ſeptem gemini turbant trepida oſtia Nili.

Ære] Conflato é roſtris AEgyptiacæ claſſis. *Niphatem*] Fluvium Armeniæ majoris, & montem unde Tigris naſcitur: Metonymia eſt pro adjunctis populis. *Utroque*] Occiduo & Oriente: de quo vide Florum circa finem. *Stabunt*] Secundus locus genealogiam Cæſaris continet, de marmoreis imaginibus avorum. *Parii*] Paros, una Cycladum, ubi Marpeſus eſt mōs, unde exciditur marmor candidum. *Spirantia*] Sic AEneidos ſexto,

—& vivos ducent de marmore vultus.

Aſſaraci proles] Juppiter Dardanum, Dardanus Erichthonium genuit, á quo Tros, pater Aſſaraci, unde Capys, pater Anchiſæ. *Cynthius*] Apollo, á Cyntho monte Deli: vel rex quem Nero in Troicis ſuis commemorat, ait Servius. *Invidia*] Tertius locus de Invidiæ imagine, veluti metu infernorum ſuppliciorum ab hoc templo abſtinentis. *Cocyti*] Paludis infernæ, ἀπὸ τοῦ κωκύειν, id eſt á lugendo: unde ſeverus

rus hic appellatur: & fremitus Cocyti prima Tuſculana, eadem de cauſſa dicitur. *Ixionis*] Propter appetitum Junonis concubitum. *Angues*] Quibus tanquam vinculis alligatur ad rotam. *Saxum*] Quod Siſyphus apud inferos volvit, nec ad apicem perferre poteſt, quin protinus relabatur; Hinc Ovidius decimo tertio Metamorphoſeωn:

Aut petis, aut urges rediturum Siſyphe ſaxum.

Intereá] Tranſit ad alterum locum antapodoſeos, quód Mecœnatis juſſu Georgica perſequatur: ubi attingitur argumentum hujus libri, de pecoribus. *Cithæron*] Pars eſt Parnaſſi montis Baccho ſacra, ut Helicon, pars altera Apollini ſacra, & armentis abundans. *Taygetique*] Laconici: de canibus autem circa finem erit:

Veloces Spartæ catulos——

Epidaurus] Civitas Epeiri, nobilis equis, ut ait Servius: & illud primi Georgici huc reſpicere videtur:

——*Heliadum palmas Epeiros equarum.*

Epidaurus tamen á Ptolemæo in Peloponneſſo conſtituitur: & á Plinio libri quarti capite quinto, in Achaia, ut plures urbes cognomines ei fuerint. *Mox tamen*] Revertitur ad Cæſarem, & AEneidem quandam pollicetur. Sexto autem AEneidos genealogiam hanc attigit: & octavo, in clypeo, Auguſti res geſtas perſtringit.

Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Paſcit equos, ſeu quis fortes ad aratra juvencos:
Corpora præcipué matrum legat. Optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus á mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus, omnia magna,
Pes etiam, & camuris hirtæ ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis & albo,

Aut juga detrectans, interdumque aſpera cornu,
Et faciem tauro propior: quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit veſtigia cauda.
Ætas Lucinam, juſtoſque pati Hymenæos,
Deſinit ante decem, poſt quattuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Intereà, ſuperat gregibus dum læta juventus,
Solve mares, mitte in Venerem pecuaria primus:
Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.
~~*Optima quæque dies miſeris mortalibus ævi*~~
~~*Prima fugit: ſubeunt morbi, triſtiſque ſenectus,*~~
~~*Et labor: & duræ rapit inclementia mortis.*~~
Semper erunt, quarum mutari corpora malis:
Semper enim refice: ac ne póſt amiſſa requiras,
Anteveni, & ſobolem armento ſortire quotannis.

Seu quis] Adhuc propoſitio exordii fuit, partitio de armentis & pecoribus ſequitur, hic tamen non expreſſa, ſed poſteà in tranſitione. In armentis partes duæ ſunt, altera de bobus, altera de equis: de ortu igitur & generatione horũ primum agitur. *Optima*] Deſcribitur generationis cauſſa, matricis bovis ſpecies egregia, primúm ex adjunctis qualitatibus partiũ corporis: de quibus & generaliter bovis nomine, & ſpecialiter de vacca, Varro libri ſecũdi capite quinto, & deinceps. Columella libri ſexti capite primo, & deinceps: & Plinius libri octavi cap. quadrageſimo quinto. Palladius in Martio, titulo undecimo. *Torvæ*] Terribilis: unde pauló póſt erit,

Et faciem tauro propior———

Tauris veró in aſpectu generoſitas, torva fronte, ait Plinius. *Turpe caput*] Non degeneres exiſtimari, etiam minús laudato aſpectu Plinius ait: Varro & Columella latam frontem volunt: Idem Palladius, addit & criſpam & altam. *Plurima cervix*] Varro craſſas & longas cervi-

ces: Columella cervicem longam & toroſam: Palladius item toroſam & compactam. *Crurum tenus*] Varro palearia á collo demiſſa: Columella item palearia ampla & pené ad genua demiſſa. Syriacis autem bobus palearia non ſunt, ſed gibber in dorſo, Plinius: Palladius item palearia larga & circa genua fluentia. *Longo*] Varro bene coſtatos boves & oblongos eſſe vult: Columella armis vaſtis & omninó grandibus membris, lateribus porrectis, lumbis latis: Palladius ventre grandi, armis vaſtis, porrectis lateribus, latis lumbis, dorſo recto & plano. *Pes*] Pedibus non latis neque ingrediẽtibus, qui diſplodantur: nec quorũ ungulæ divaricent, & quorum ungues ſunt leves & pares, ait Varro. Quod videtur nõ convenire cum Virgilio: Columella tamen bovem eſſe vult ungulis magnis, primo capite: ſed viceſimo primo, & modicis ungulis vaccam jubet eſſe: omninoque altiſſimam eſſe vult, corporis longi, vteri capricis & magni. *Camuris*] Curvis, unde dictæ ſunt cameræ, teſtudines & fornices: cornua tamen tauris in procinctu dimicationem poſcentia Plinius tribuit: & Varro non aliud, quám nigrantia cornua: Columella addit procera & robuſta: Palladius item robuſta, ſed ſine curvaturæ pravitate lunata: Idem, in vacca vult cornua eſſe pulchra, & præcipué nigra. *Hirtæ*] Varro piloſas aures, Columella piloſas & hirtas, Plinius ſetoſas eligit. *Maculis*] Varro colorem hic potiſſimum eligit nigrum, dein rubeum, tertió helveum, quartò album: Columella rubeũ vel fuſcum: Palladius vult pilum totius corporis dẽſum ac brevem, rubei maximé coloris aut fuſci. *Inſignis*] Sic eclo. 3.

——*ſparſis etiam nunc pellibus albo.*

Aut juga] Secundus locus ex effectis, quibus animi qualitas exprimitur: Mores hujus pecudis probabiliores habentur, qui ſunt propiores placidis, quám concitatis: ſed non inertes, qui ſunt verentes plagarum & acclamationũ, ſed fiducia virium nec auditu nec viſu pavidi, nec ad ingredienda flumina aut pontes formidoloſi, multi cibi edaces: Columella lib. 6. cap. 2. *Cornu*]

Sic

Sic ecloga tertia commendatur taurus Pollionis:

Pollio & ipſe facit nova carmina, paſcite taurum,
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.

Et faciem] Redit ad locum illum. *Cui turpe caput, Cauda*] Varro cuadã profuſam vſque ad calces, & inferiorẽ ejus partem frequẽtibus pilis ſubcriſpam eſſe vult: Columella longiſſimam & ſetoſam piloſamque: Idem Palladius: Plinius ait huic uni animali caudã creſcere, donec ad veſtigia ima perveniat. *Ætas*] Tertius locus é circunſtantia ætatis, á tertio anno ad decimũ, de quo ſic ait Varro: Non minores oportet inire bimas, ut trimæ pariãt: eó meliús, ſi quadrimæ: pleræque autem pariunt in decẽ annos, quædam etiam in plures: Maximé idoneũ tempus eſt ad concipiendũ, á Delphini exortu, uſque ad dies quadraginta, aut pauló plús: Quæ enim ita cõceperunt, temperatiſſimo anni tempore pariunt: vaccæ decẽ menſibus ſunt prægnantes. Columella eodem tendit, & decem menſibus ait ventrem perferre. Idem Plinius ait decimo mẽſe parere: Idem Palladius: Collumella etiam addit tauros minores quadrimis, & majores duodecim annis, admiſſura prohibẽdos eſſe. *Lucinam*] Junonem, deam partus. *Juno Lucina fer opem*, ait Terentius in Andria: Metonymia igitur hic eſt, pro partu. *Hymenæos*] Hymenæus, deus nuptiarum, ἀπὸ τοῦ ὑμένος, pellicula virginitatis clauſtro. Metonymia eſt pro coitu. *Intereá*] Additur phyſica generationis cauſſa, ut mortaliũ ſpecies, ſobolis ſucceſſione perpetuentur. Vita autem vaccis lõgiſſima quindecim annis, maribus viginti, ait Plinius. *Sortire*] Metaphora eſt á foro, ubi Judices prima & altera ſortitione adhibebantur, ut conſtat é 2. Verrina Cic. ubi ſortitio & ſubſortitio exprimitur: poſteaquam rejectio Judicũ facta eſt, quod & in ſortitione iſtius ſpem, fortunam pop. Ro. & in reiiciendis Judicibus mea diligentia, iſtorum impudentiam vicerat, renũtiata eſt tota cõditio. Et ibidem: Subſortiemur etiã in M. Metelli locũ. Ergo ut in judiciis, ſic in animantiũ vitis, ſobolis tanquã ſortis ſucceſſionẽ hac metaphora poëta ſignificavit.

Necnon & pecori eſt idem delectus equino.
Tu modó, quos in ſpem ſtatuis ſubmittere gentis,
Præcipuum jam inde á teneris impende laborem.
Continuó pecoris generoſi pullus in arvis
Altiús ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto ſeſe committere ponti:
Nec vanos horret ſtrepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obeſaque terga,
Luxuriatque toris animoſum pectus. honeſti
Spadices, glaucique: color deterrimus albis,
Et gilvo: tum, ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens volvit ſub naribus ignem.
Denſa juba, & dextro jactata recumbit in armo,
At duplex agitur per lumbos ſpina: cavatque
Tellurem, & ſolido graviter ſonat ungula cornu.
Talis Amiclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus: & quorum Graji meminere poëtæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipſe jubam cervice effudit equina,
Conjugis adventu pernix Saturnus: & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hũc quoq;, ubi aut morbo gravis, aut jã ſegnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignoſce ſenectæ.
~~Frigidus in Venerem ſenior, fruſtraque laborem~~
Ingratum trahit: & ſi quando ad prælia ventum eſt,
Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis,
Incaſſum furit. ergo animos, ævumque notabis
Præcipué: hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.

Nonne

Nonne vides? cum præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus:
Cúm ſpes arrectæ juvenum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulſans: illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis:
Jamque humiles, jamque elati ſublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque aſſurgere in auras.
Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
Tolltiur: humeſcunt ſpumu flatuque ſequentum.
~~Tantus amor~~ laudum, tantæ eſt victoria curæ.
Primus Erichthonius currus, & quattuor auſus
Jungere equos, rapidiſque rotis inſiſtere victor.
Frena Pelethronii Lapithæ, gyroſque dedere
Impoſiti dorſo: atque equitem docuere ſub armis
Inſultáre ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos.
AEquus uterque labor: æqué juvenemque magiſtri
Exquirunt, calidumque animis, & curſibus acrem:
Quamvis ſæpe fuga verſos ille egerit hoſtes:
Et patriam Epeirum referat, forteſque Mycenas:
Neptunique ipſa deducat origine gentem.

Necnon] Deſcribitur conſimili diligentia admiſſarius, ad equos Circenſes, aut militares gignẽdum: Nam de vulgaribus hic nulla mentio præcipua eſt: de quo Varro libri ſecundi capite ſecũdo: Columella libri ſexti capite viceſimo ſeptimo: Plinius libri octavi capite ~~quadrageſimo~~: Palladius in Martio. Primus tamen locus eſt ex effectis, quibus animi indoles ſignificatur. *Quos in ſpem*] Periphraſis eſt equi admiſſarii. *Submittere*] Sic ecloga 1.

Paſcite ut anté boves pueri, ſubmittite tauros.

Hoc idem Georgici authores admittere nominant: unde equus admiſſarius, & admiſſura, & admiſſio dici-

tur. *Altiùs*] Robori conveniens altitudo á Palladio proponitur, á Columella corpus compoſitum, grande, ſublime, erectum, ab aſpectu quoque agile, & ex longo (quantum figura permittit) rotundum: At Varro: Equi boni futura ſigna ſunt, ſi cum gregalibus in pabulo cõtendit in currẽdo, aliave qua re, qua potior ſit. *Et mollia crura reponit*] Ab Ennio ſumptum eſt, qui de gruibus ſic ait,

Perque fabam repunt & mollia crura reponunt.

Varro autem hæc mollia crura recta & æqualia dicit, addit genua rotũda, nec magna, nec introrſum ſpectantiá, quem Columella feré ſequitur. *Primus*] Si cum flumén travehundum eſt gregi imprimis prægreditur, ac non reſpectat alios, Varro: Si ante gregem procurrit, ſi laſcivia & alacritate interdum, & curſu certans æquales exuperat, ſi foſſam ſine cunctatione trãſilit, pontem flumenque tranſcendit, hæc erũt honeſti animi documenta, Columella: Palladius ſimiliter hilaritatem & alacritatem & agilitatem laudat. *Horret ſtrepitus*] Intrepidus, neque cõſpectu novæ rei vel auditu terretur. *Illi ardua*] Secundo loco ex adjunctis qualitatibus partium, forma corporis deſcribitur. Eſt autem hic parẽtheſis obſcurior á Quintiliano notata lib.8. cap.2. & certé quinto poſtea verſu revertitur ad inſtitutam indolem. Varro hunc pullum amplo corpore, formoſum nulla parte corporis non congruẽti. *Ardua cervix*] Mollis, lataque nec longa, Colum. *Argutumque*] Non magnũ, Varo exiguum, Colum. ſiccum: & pelle propemodum ſolis oſſibus adhærẽte. Palladius. *Brevis alvus*] Vẽter modicus Varro, ſubſtrictus Colum. *Obeſaque terga*] Sic Varro ſcapulas latas petit: Columella grãdes armos, & recta & lata latẽra & inflexá, & pauló póſt á Virgilio duplex ſpina dicetur. *Luxuriatque*] Sic Varro látum & plenum pectus, Columella etiam muſculorum toris numeroſum, Palladius laté patens, & corpus denſitate muſculorum nodoſum exigit. *Spadices*] Rutilus & ſpadix, Phœnicei coloris ſynonima ſunt, ait Gellius lib.2. cap.23. Significat autem

autem ſpadix exuberãtiam ſplẽdoremque ruboris,quales ſunt dactyli palmarum non admodum ſole incocti: Franci Equiſones vocãt *brunbay* id eſt fuſcum badium. *Glaucique*] Color hic cæruleus eſt & aqueus quales oculi ab Homero Palladi tribuuntur,cúm appellatur γλαυκῶπις Αθήνη. *Albis*] Non candidis & nitenti luce perfuſis,ſed pallori vicinis(ait Servius.) *Gilvo*] Qualis color eſt in melle:Palladius, Colores hi præcipué badius, aureus,albineus,ruſſeus, murteus, cervinus, gilbus,ſcutulatus,guttatus,candidiſſimus,niger,preſſus,ſed in admiſſariis clari & uniuſmodi. *Tum ſi qua*] Hic igitur parenthesis clauditur,& aliis effectis indoles continuatur. *Auribus*] Quas Varro vult eſſe applicatas: Columella breves & arrectas. *Premens*] Fremẽs alias & melius legitur. *Naribus*] Quas apertas Columella vult. *Denſa juba*] Hæc ad parentheſin ſecundi loci pertinẽt.Jubam autem Varro vult non anguſtam,ſed crebram, fuſcam, ſubcriſpam , ſub tenuibus ſetis implicatam in dexteriorem partem cervicis: Columella denſam jubam & per dextram partẽ profuſam. *Duplex*] Varro lumbos deorſum preſſos vult: Columella ſpinam duplicem & latos lumbos:Atque illa nimirum ſunt obeſa terga de quibus priús. *Cavatque*] Id ad primum indolis locum rurſus attinet:quod pauló póſt Poëta dicet de ſue:

Et pedibus ſubigit terram

Solido] Duris ungulis & altis & cõcavis rotundiſque Columella admiſſariũ inſtruit.Palladius pedem ſiccum & ſolidum & cornu concavo altiús calceatum ungularum ſolida & fixa rotũditate. *Talis Amyclæi*] Illuſtratio eſt poſitæ deſcriptionis per exempla præſtantium equorum. *Amyclæi*] Amyclæ Amiclarum Peloponeſſi civitas,patria & regia Caſtoris & Pollucis. *Pollucis*] Pro Caſtoris (ait Servius) quia Caſtor domitor equorũ fingitur. *Martis equi*] De quibus Homerus Iliad. Δ & σ, Δεῖμος καὶ Φόβος, terror & timor. *Currus*] Metonymia, pro adjũctis equis Xãtho & Balio:de quibus Homerus Iliad. π.quomodo á Zephyro geniti & velocitate pares

ventis. *Saturnus*] Saturnus mutatus in equum, Phylliram compreſſit, & Opis uxoris adventu territus in Pelium Theſſaliæ montem confugit. *Hunc quoque*] Poſtremus locus eſt de ætate, quæ definitur in equo á Columella á tertio anno ad viceſimum: á Plinio ad triceſimum tertiũ, & quadrageſimum. In æqua autem á Varrone á tertio ad decimum. Virgilius omnino morbi & ſenectutis imbecillitatem excipit, & prohibet admiſſura. *Frigidus*] Exponitur ignis ſimilitudine, inopia ſeminis. *Prælia*] Admiſſuram: ſic undecimo Æneidos:

At non in Venerem ſegnes nocturnaque bella,

pro Venere, ſimili metaphora dictũ eſt. *Ergo animos*] Epilogus de indole & ætate: additur ad indolem laudis amor, & effectorum exẽplo declaratur. *Parentum*] Qui aut Circenſes, aut militares, aut vectarii, aut gradarii fuere. *Carcere*] Synecdoche pro carceribus, quibus in circo arcentur equi: ut fuit primo Georgico:

Ut cùm carceribus ſeſe effudere quadrigæ.

Hic autem verſus cum ſuperiore proximo hemiſtichio, quinto AEneid. repetitur: Vide Pliniũ libri octavi capite quarto, quomodo ſit in equis intellectus cognationis, ſymphoniæ, dominorũ, artis, adhortationis, gloriæ. *Juvenum*] Aurigarum, Albatorum aut Praſinorum: hæ ſiquidem erant aurigãtium ſectæ. *Verbere torto*]. Sic AEneidos quinto:

Nec ſic immiſſis aurigæ undantia lora
Concuſſere jugis, pronique in verbera pendent.

Axis] Synecdoche pro curru. *Tãtus amor*] Sic Georgico ſecundo:

Tantus amor terræ———

Item quarto:

Tantus amor florum———

Primus] Exornatio poſiti exẽpli, per ejus authorem primum Erichthonium, filium Vulcani, qui ad tegẽdos draconteos pedes primus junctis equis uſus eſt. *Frena*] Illuſtratio altera ex authoribus æquitationis militaris: quæ præſtantium equorum ars ſecunda eſt. *Pelethronii*]

Pele-

Pelethroniũ oppidum Theſſaliæ, ubi Lapithæ primúm equos domuerunt. *Equitem*] Equum equitantem: propriè enim & eques & equitare in equis dicuntur: de homine equi ſeſſore. *Glomerare*] Metaphora á mulieribus nentibus,quarum globus ex filo factus,glomus dicitur: hinc glomerare, in glomi ſpeciem implicare: quod poſteá dicetur,alterna volumina crurum inſinuare. Plinius libri octavi capite quadrageſimo ſecundo de hoc equorum genere videtur dicere: In Hiſpania (ait) Galleca gens & Aſtura equini generis, quos Thieldones vocamus, minori forma, appellatos Aſturcones gignunt;quibus non vulgaris in curſu gradus, ſed mollis alterno crurum explicatu glomeratio: unde equis tolutim carpere in curſus traditur arte. *Equus*] Repetitur epilogus de indole & ætate, & exornatur diſſimili laude præteritæ velocitatis, & natalitii loci. *Epirum*] Sic primo Georgico Epirus nobilitatur:

--Heliadum palmas, Epiros equarum.

Mycenas] Oppidum Peloponneſi, & quondam regia Agamemnonis:Hinc illud Æneidos ſexto:

Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque Mycenas.

Varro autem ait libri ſecundi capite ſeptimo, ætate ſua greges equorum & equarum in Apulia & Peloponneſo fuiſſe.Et ibidem de ſtirpe:Magni intereſt quæ ſint, quód genera ſunt multa.Itaque ad hoc nobiles á regionibus dicuntur in Græcia Theſſalici equi, á terra Apuli, ab Roſea Roſeani. *Neptunique*] De quo fuit Georgico primo:

--Tuque ó, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti.

His animadverſis,inſtant ſub tempus, & omnes
Impendunt curas denſo diſtendere pingui,
Quem legere ducem, & pecori dixere maritum:
Florenteſque ſecant herbas,fluvioſque miniſtrant,
Farraque, ne blando nequeant ſupereſſe labori,

Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipſa autem macie tenuant armenta volentes:
Atque ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondeſque negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, & ſole fatigant.
Cúm graviter tunſis gemit area frugibus, & cúm
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali arvo, & ſulcos oblimet inertes.
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiuſque recondat.
Rurſus cura patrum cadere, & ſuccedere matrum
Incipit. Exactis gravidæ cum menſibus errant,
Non illas gravibus quiſquam juga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri
Carpere prata fuga, fluvioſque innare rapaces.
Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundum
Flumina, muſcus ubi, & viridiſſima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & ſaxea procubet umbra.
Eſt lucos Silari circa, ilicibuſque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen Aſilo
Romanum eſt: OEſtron Graji vertere vocantes:
Aſper, acerba ſonans, quo tota exterrita ſylvis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concuſſus, ſylvæque, & ſicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monſtro horribiles exercuit iras
Inachiæ Juno peſtem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior inſtat)
Arcebis gravido pecori: armentaque paſces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus aſtris.

His Animadverſis] Adhuc parentum delectus in bu-
culo

culo & equino pecore fuit: proximum præceptum eſt, ut patres ſaginentur, matres macerētur tempore admiſſionis: Saginationis cauſſa, & efficiens, & finis præponitur. *Pingui*] Pingue, pinguis, neutro genere pro ſagina apud Plinium etiā eſt libri noni capite decimo quinto: Utiliſſima ex his quæ caudæ proxima, quia pingui carent. Apud eundem tamen libri octavi capite quinquageſimo, pinguedo pro eodem eſt: Omni pinguedine detracta, in olla caro decoquitur. Pro eodem & pinguitudo apud Varronem eſt libro tertio de re Ruſtica: Et lux pinguitudini inimica. Item apud Columellam & Plinium. Errat igitur hic Servius, qui pinguedinem & pinguitudinem, Latina non eſſe docet. *Quem legere*] Hic verſus periphraſim admiſſarii continet. *Florenteſque*] Varro libri ſecundi capite quinto: Tauros duobus mēſibus ante admiſſuram herba & palea & fœno facio pleniores. Columella libri ſexti capite viceſimo ſexto, tauris pabulum adjicit, quo fortiús ineant. viceſimo ſeptimo: Roborandus eſt (ait) admiſſarius largo cibo, & appropinquante Vere, hordeo ſaginādus, ut Veneri ſuperſit: quantoque fortior inierit, firmiora ſemina præbeat futuræ ſtirpi. Ideoque ibidem quotannis non plures fœminas, quám viginti implendas admiſſario uni tribuit: De quo etiam ita Plinius: Sed ad generandum, paucis animalium minor fertilitas: qua de cauſſa per intervalla, admiſſuræ dantur: nec tamen quindecim initus ejuſdē anni valet tolerare. Palladius nō ampliús quám duodecim vel quindecim admiſſuras permittit: Varro tauris duobus ſeptuaginta matrices attribuit, uni anniculo, alteri bimo. Admiſſuræ veró initium ab AEquinoctio verno, & partū duodecimo menſe omnes definiunt ad faſtidium etiam admiſſionis levādum. Varro & Columella: Scylla contrita, naturalia equæ illinunt, & equi naribus admovent: Vulgaris autem parit quotannis, alternis autem generoſa, quó firmior pullus materno lacte fiat, ait Varro: Itemq; Columella. *Ipſa autem*] Macies item ſuis cauſſis exponitur, efficientibus primúm,

detractione cibi & potionis, laboris acceſſione.
Frondeſque negant & fontibus arcent] Contrarium fuit ad ſaginandum,

Florenteſque ſecant herbas, fluvioſque miniſtrant.

De quo ſic Varro libri ſecundi capite quinto: Propter fœturam hæc ſervare ſoleo, ante admiſſuram menſem unum, ne vaccæ cibo aut potione ſe impleant, quód exiſtimantur faciliús macræ concipere. Idem Columella libri ſexti capite viceſimo ſexto: Sed & pabulũ circa tempus admiſſuræ ſubtrahitur fœminis, ne eas ſteriles reddat nimia corporis obeſitas. *Cum graviter*] Periphraſis eſt meridiani tẽporis, ubi Solis calor eſt major, quoque tempore frumentum in area teritur. *Hoc faciunt*] Finis maciei, quia macræ faciliús concipiant: Res per allegoriam ab agrorum cultu & ſatione ſignificatur. Quædã enim (ait Quintilianus libri octavi capite ſexto) parum ſpecioſa dictu, per metaphoram explicãtur. *Luxu*] Nimia obeſitate, ait Columella. *Genitali arvo*] Utero, naturalibus, ut idem Columella loquitur. *Sulcos*] Admiſſuras. *Obtinet*] Repleat, ut ſecũdo de Nat. Deorum apud Ciceronem: AEgyptum Nilus irrigat: & cúm tota æſtate obrutam oppletamque tenuit, tum recedit, mollitoſque & oblimatos agros ad ſerendum relinquit. *Rurſus*] Cura prægnantium ſequitur, ne graventur vectura, ſaltu, curſu, trajectione fluminum, ſed paſcãtur in vacuis ſaltibus, ripis herboſis plenorum fluminum, locis etiam umbroſis. *Exactis*] Menſe duodecimo equæ pariunt, ut dictum eſt. *Non illas*] Varro libri ſecundi capite quinto de vaccis: Cavere oportet, ne aut anguſtiús ſtent, aut feriantur, aut concurrant. Sic idem ſeptimo: Cúm conceperunt equæ, videndum ne laborent pluſculum. Idem Palladius: Gravidæ non urgeantur, nec inter ſe loci comprimantur anguſtiis. *Paſcant*] Sic Varro jubet paſci in locis viridibus, & aquoſis: & æſtate bis ad aquam appelli, hyeme ſemel. *Saltibus*] Saltus ſylvas paſcuas ſignificat: de quibus ecloga ſexta diximus. *Umbra*] Varro tamen prohibet, ne ſe ad frigidum

Quincti.

frigidum locũ recipiant, quód algor maximé prægnantibus obeſt. Idemque Columella, qui largo paſcuo prægnantes firmandas cenſet: Varro tamen neque impleri cibo, neque eſurire vult. *Eſt lucos*] Poſtrema gravidarum cura, ut Tabanis prohibeantur: ideoque mané & veſperé paſcantur. Tabanus autem nomine & ſubjectis locis, & adjuncto ſono deſcribitur. *Silari*] Fluminis Lucaniæ, in quem virgulta & folia immerſa lapideſcũt: aliás ſalubris potus ejus aquæ: Plinius libri ſecundi capite centeſimo tertio. *Alburnum*] Alburnus, Lucaniæ mons, á candore verticis appellatus. *OEſtron*] οἶςρος, ſtimulus vel aſylus dicitur: á Varrone etiã Tabanus appellatur, cúm ait hac de re: Itaque quód eas æſtate Tabani concitare ſolent & beſtiolæ quædam minutæ ſub cauda, ne concitentur, aliqui ſolent includere ſeptis. *Tanagri*] Tanager fluvius Lucaniæ. *Hoc quõdam*] Illuſtratio per exemplum. Ino autem filia Inachi, in ſpeciem vaccæ mutata, á Jove adamata eſt. Itaque á Junone concitata, in mare ſe præcipitavit. Latinis autem eſt Matuta, Græcis Leucothea, ait Cicero prima Tuſculana: ubi Cadmi filia fit, non Inachi.

Poſt partum, cura in vitulos traducitur omnis:
~~*Continuoque notas, & nomina gentis inurunt.*~~
Et quos aut pecori malint ſummittere habendo,
Aut aris ſervare ſacros, aut ſcindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera paſcuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad ſtudium, atque uſum formabis agreſtem,
Jam vitulos hortare, viamque inſiſte domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primúm laxos tenui de vimine circlos
Cervici ſubnecte: dehinc ubi libera colla
Servitio aſſuerint, ipſis é torquibus aptos

Junge pares, & coge gradum conferre juvencos:
Atque illis jam ſæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, & ſummo veſtigia pulvere ſignent.
Póſt valido nitens ſub pondere faginus axis
Inſtrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Intereá pubi indomitæ non gramina tantúm,
Nec veſcas ſalicum frondes, ulvamque paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes ſata: nec tibi fœtæ
More patrum nivea implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces conſument ubera natos.

Poſt partum] Adhuc de parentibus, deinceps de natis agitur, ut inuſtis notis ſignentur: De quo, Columella libri duodecimi capite ſecundo, & Palladius in Aprili. *Aris*]. Equus apud Perſas immolabatur: Ovidius primo Faſtorum:

Placat equo Perſis radiis Hyperiona cinctum,
Ne detur celeri victima tarda Deo.

Romæ etiam ſacris publicis immolabatur, ait Plinius libri viceſimi octavi capite nono. *Cætera*] Nō apta admiſſuræ, non ſacrificiis, nō aratris. *Tu quos*] Buculorum domitura deſcribitur, é levioribus & ludicris laboribus, poſteá autem ſeriis. *Faciles animi*] Sic pauló anté,

Præcipuum jam inde á teneris impende laborem.

& ſuperiore libro,

Adeó á teneris conſueſcere multum eſt.

Non ante tertiū, nec poſt quintum annum domitura hæc fiat, ut Columella & Plinius. Columella libri ſexti capite ſecundo, domituram hanc copioſé propoſuit, ut buculi conſueſcāt manu tractari, ad præſepia religari, & extra ſtabulum ad ſtipites, clava ſaligna modicis ictibus coërceri, per mille paſſus compoſité ac ſine pavore progredi, domitorem ſuum blādientem & accedentem intueri & odorari, ab eoque mero aſpergi, vētre attrectari, palato defricari, offis & vino infuſis allici: Nam per hæc

hæc blandimenta triduo feré manſueſcunt, jugumque quarto die accipiunt. *Pondere*] Interdum (ait Columella) & pondus aliquod injungitur, ut majore niſu laboris exploretur patientia: poſt ejuſmodi experimenta, vacuo plauſtro ſubjungendi, & paulatim longiús cum oneribus producendi ſunt: Sic perdomiti, mox ad aratrũ inſtituãtur: ſed in ſubacto agro, ne ſtatim difficultatem operis reformident, neve adhuc tenera colla, dura proſciſſione terræ cõtundant. *Intereá*] Juvencorum paſtus copioſus deſcribitur, ex efficientibus cauſſis, herba, frõde, ulva, frumento, copia lactis: Qua de re ſic Varro: Semeſtribus vitulis (ait) objiciunt furfures triticeos, & farinam hordeaceam, & teneram herbam, & ut bibant mané & veſperi. *Veſcas*] Edules vel ediles: Veſcum enim dicitur, quo veſcimur: hinc quarto Georgico,

—Veſcumque papaver.

Ulvam] Vulgó herbam marinam vocant. *Mulctralia*] Mulctrale, vas quo mulgentur vaccæ: mulctra etiam Columellæ dicitur.

Sin ad bella magis ſtudium, turmaſque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Piſæ,
Et Jovis in luco currus agitare volentes:
Primus equi labor eſt, animos atque arma videre
Bellantum, lituoſque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, & ſtabulo frenos audire ſonantes.
Tum magis atque magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus, & plauſæ ſonitum cervicis amare.
Atque hæc jam primo depulſus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capiſtris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inſcius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta acceſſerit æſtas.
Carpere mox gyrum incipiat, gradibuſque ſonare
Compoſitis, ſinuetque alterna volumina crurum:

Sitque laboranti ſimilis: tum curſibus auras
Provocet: ac per aperta volans, ceu liber habenis,
AEquora, vix ſumma veſtigia ponat arena.
Qualis Hyperboreis Aquilo cùm denſus ab oris
Incubuit, Scythiæque hyemes, atque arida differt
Nubila: tum ſegetes altæ, campique natantes
Lenibus horreſcunt flabris, ſummæque ſonorem
Dant ſylvæ, longique urgent ad littora fluctus:
Ille volat, ſimul arva fuga, ſimul æquora verrens.
Hic vel ad Eleï metas, & maxima campi
Sudabit ſpatia & ſpumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli meliùs feret eſſeda collo.
Tum demum craſſa magnum farragine corpus
Creſcere jam domitis ſinito: nanque ante domandum
Ingentes tollent animos: prenſique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.

Sin ad] Equuli militaris & curſoris domitura, quinque præceptis inſtruitur: primum eſt exemplum veteranorum. *Turmaſque*] Turma propriè eſt equitum militaris ordo. *Alphea*] Alpheus fluvius, de quo jam diximus: alluit Elim, civitatem vicinam Piſæ & Olympiæ, ubi ludicrũ Olympicum. *Iovis*] Olympici, cui Hercules ludos Olympicos inſtituit. *Lituoſque*] Secundũ præceptũ de militaribus & curulibus inſtrumẽtis: Lituus autẽ, genus eſt buccinæ incurvæ, unde vox gracilior exit:

Et lituo pugnas inſignis obibat, & haſta,

Sexto AEneidos: A cujus ſimilitudine, Lituus Augurum nominatus eſt, ait Cicero primo de Divinat. *Frænos*] De hac domitura, Varro libri ſecundi capite ſeptimo: Neque priús biennio confecto (ait) á lacte removendum: eoſque cúm ſtent cum matribus, interdum tractandum: ne cúm ſint diſjuncti, exterreantur. Eademque cauſſa ibi frænos ſuſpendendum, ut equuli conſueſcant

cõſueſcant, & videre eorum faciem, & é motu audire crepitus: Cúm jam ad manus accedere conſuerint, interdum imponere iis puerum bis aut ter, pronum in vẽtrem, poſteá jam ſedentem: hæc facere, cúm ſit trimus, tum enim maximé creſcere, ac lacertoſum fieri. Sũt qui dicant poſt annum & ſex menſes, equulum domari poſſe, ſed meliús poſt trimum. *Tum magis*] Tertiũ de blandimentis magiſtrorum: habet enim equus intellectum laudis & adhortationis, ut ex Plinio diximus. *Atque hæc*] Quartum de tempore domituræ ante quartum annum: quod ex Varrone jam patuit. Columella libri ſexti capite viceſimo nono: Equus bimus, ad uſum domeſticum recté domatur certaminibus expleto triennio: ſic tamen ut poſt quartum demúm annum labori committatur. *At tribus*] Quintum, de progreſſionis arte: de qua pauló anté,

———*gyroſque dedere.*

Sinuetque alterna] Illud nimirum eſt greſſus glomerare: Quo in verſu & ſequentibus duobus, animadvertes numeri celeritate, curſus celeritatem mirificé exprimi. *Vix ſumma*] ~~Talis eſt hyperbole~~ AEneidos ſeptimo,

Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Qualis] Exornatio per ſimilitudinem: cujus redditio præcedit, de velocitate equorum. *Hyperboreis*] Deſcribitur Aquilo, é ſubjecta plaga Septentrionis, & ejus effectis. *Hyperboreis*] Hyperborei montes ſunt & populi Scythiæ: ſic pauló póſt:

Talis Hyperboreo ſeptem ſubjecta Trioni.

Arida] Sicca & frigida. *Sonorem*] Vehementiorem ſonum, ut AEneidos ſeptimo:

———*magno veluti cum flamma ſonorem*
Virgea ſuggeritur coſtis undantis aheni.

Longique] Hi longi fluctus pauló póſt dicentur:

Fluctus ut in medio———

Ille] Aquilo: Hæc autem comparatio Homerica eſt. Homerus enim equos Achillis Xanthũ & Balium fin-

git

git Zephyro genitos, & ventis pares velocitate, Iliados π. *Hic vel*] Militaris equi domitura deſcripta eſt: curſor & vectarius breviter proponitur. *Elei*] De Elide jam dictum eſt. *Belgica*] Apud Belgas Gallos primùm reperta. Eſſedis autem etiã in bello Galli veteres illi, itemque Britanni utebantur: Hinc Eſſedarii apud Cæſarẽ quinto Commentariorum: Equites (ait) hoſtium eſſedariique acriter prælio cum equitatu noſtro in itinere conflixerunt. *Tum demum*] Sequitur domituram animi, corporis accretio, ex efficientibus cauſſis: Prima eſt é farragine, quæ fit hordeo, vicia, avena, leguminibus: Frãci Drageam vocant, quæ eſt equis alimentum & purgatio. De quo ſic Varro libri ſecũdi, capite ſeptimo. Poſt trimum, farrago dari ſolet: hæc enim purgatio maximé neceſſaria pecori equino: quod diebus decem facere oportet, nec pati alium ullum cibum guſtare: Ab undecimo die uſque ad quartum decimum, dandum hordeum, quotidie adjiciendo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendum, ab eo tempore mediocriter exercendum, & cùm ſudarit, perungẽdum oleo: Si frigus erit, in equili faciendus ignis. Columella prætereà hæc addit: Nec minùs quotidie corpora pecudum, quàm hominum defricãda ſunt: ac ſæpe plùs prodeſt preſſa manu ſubegiſſe terga, quàm ſi longiſſimé cibos præbeas. *Ante domandum*] Grammatici quidam paſſivé interpretãtur, Antequam domiti ſint. Potes dicere. Antequam domueris: nec ex ambiguo loco regula nova fingenda eſt. *Lupatis*] Frenis ad ſimilitudinẽ lupinorũ dentium inæqualiter factis, quæ etiã lupi dicũtur.

Tempore paret equus lentis animoſus habenis:
Et placido duros accipit ore lupos. Ovid. 4. Triſt.

Sed non ulla magis vires induſtria firmat
Quàm venerem & cæci ſtimulos avertere Amoris:
Sive boum, ſive eſt cui gratior uſus equorum.
Atque ideo tauros procul, atque in ſola relegant
Paſcua, poſt montẽ oppoſitum, & trans flumina lata:

Aut

Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſervant.
Carpit enim vires paulatim, uritque videndo,
Fœmina: nec nemorum patitur meminiſſe, nec herbæ.
Dulcibus illa quidem illecebris: & ſæpe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes.
Paſcitur in magna ſylva formoſa juvenca:
Illi alternantes multa vi prælia miſcent
Vulneribus crebris: lavit ater corpora ſanguis,
Verſaque in obnixos urgentur cornua vaſto
Cum gemitu: reboăt ſylvæque, & magnus Olympus.
Nec mos bellantes una ſtabulare: ſed alter
Victus abit, longeque ignotis exulat oris,
Multa gemens, ignominiam, plagaſque ſuperbi
Victoris, tum quos amiſit inultus amores:
Et ſtabula aſpectans regnis exceſſit avitis:
Ergo omni cura vires exercet, & inter
Dura jacet pernox inſtrato ſaxa cubili,
Frondibus hirſutis, & carice paſtus acuta:
Et tentat ſeſe, atque iraſci in cornua diſcit,
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus, & ſparſa ad pugnam proludit arena.
Poſt ubi collectum robur, vireſque receptæ,
Signa movet, præcepſque oblitum fertur in hoſtem:
Fluctus ut in medio cœpit cùm albeſcere Ponto
Longiùs, ex altoque ſinum trahit: utque volutus Comparatio
Ad terras, immane ſonat per ſaxa, nec ipſo
Monte minor procumbit: at ima exæſtuat unda
Vorticibus, nigramque altè ſubjectat arenam.

Sed non] Secunda incrementi ratio, é contrario ſaginæ impediměto. Sic Columella jubet pretioſos equos á fœminis removeri, ne cũ volent, ineant: aut ſi prohibeătur,

cupidine ſolicitati, noxam contrahant. Itaque vel in lõginqua paſcua marem placet ablegari, vel ad præſepia contineri. *Carpit enim*] Ratio prohibitæ Veneris ex effectis, quia macerat, & in furioſas contentiones impellit: quod taurorum exemplo latiús exponitur. *Uritque videndo*] De quo ſecunda ecloga:

Me tamen urit amor: Quis enim modus adſit amori?

Item octava:

Ut vidi, ut perii, ut me malus abſtulit error!

Meminiſſe nec herbæ] Sic eadem ecloga:

Paſtorum muſam Damonis & Alpheſibœi,
Immemor herbarum quos eſt mirata juvenca.

Illi alternantes] Hic locus duodecimo AEneidos ad ſimilitudinem Turni & Æneæ, de Lavinia virgine dimicantium, repetitur:

Ac velut ingenti Syla, ſummóve Taburno,
Cúm duo converſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri:
Stat pecus omne metu mutum: muſſantque juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur:
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent:
Cornuaque obnixi infigunt: & ſanguine largo
Colla armoſque lavãt: gemitu nemus omne remugit.

De hoc taurorũ certamine Plinius etiam libri octavi, capite quadrageſimo quinto ita ſcribit: Tauris in aſpectu generoſitas, torva fronte, auribus ſetoſis, cornibus in procinctu dimicationem poſcentibus. Sed tota comminatio prioribus in pedibus ſtat, ira gliſcente alternos replicans ſpargenſque in altum arenam, & ſolus animalium eo ſtimulo ardeſcens. Vidimus de imperio dimicantes, & ideó demonſtratos rotari, cornibus cadentes excipi, iterumque reſurgere: modó jacentes ex humo tolli, bigarumque etiam curſu citato velut aurigas inſiſtere. Theſſalorum gentis invẽtum eſt, equo juxtá quadrupedante, cornu intorta cervice tauros necare. Primus id ſpectaculũ Romæ dedit Cæſar Dictator. *Lavit*] Imbuit, conſpergit. *Olympus*] Mons Theſſaliæ, ſummæ altitu-

altitudinis: hic per ſynecdochen pro quovis alto monte. *Nec mos*] Illuſtratio dimicationis, ex adjunctis acceptæ cladis, exilio & dolore amiſſæ juvēcæ. *Aſpectans*] Sic de Catilina Cicero ſecūda Catilinaria: Jacet ille proſtratus (Quirites) & ſe perculſum atque abjectum eſſe ſentit, & retorquet oculos ſæpe ad hanc urbem, quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget. *Regnis*] pabulis in quibus regnabat, dux nempe & maritus gregis: Qualis eſt metaphora, prima ecloga:

Poſt aliquot, mea regna videns, mirabor, ariſtas.

Ergo omni cura] Illuſtratio altera futuræ contentionis ſecundæ, ex cauſſis ſperatæ victoriæ. *Carice*] De qua diximus ecloga tertia, ad illum locum,

——*tu poſt carecta latebas.*

Gladiolum quidam vocant, junci magni ſpeciem. *Tentat*] Duodecimo Æneidos hæc repetuntur:

His igitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cúm prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco: ventoſque laceßit
Ictibus, & ſparſa ad pugnam proludit arena.

Poſt ubi] Renovatum prælium exornatur ſimilitudine fluctuum marinorum: ubi redditio ſimiliter præcedit, ut in ſuperiore comparatione. Hæc autem comparatio repetitur undecimo AEneidos:

Qualis ubi alterno procurrens gurgite Pontus,
Nunc ruit ad terras, ſcopuloſque ſuperjacit undam
Spumans, extremamque ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retró, atque æſtu revoluta reſorbens
Saxa, fugit: littuſque vado labente relinquit.

Vorticibus] Aquis in ſe contortis: quæ propria ſignificatio eſt, ut Quintilianus exponit libro octavo. a nunc

Omne adeó genus in terris hominumque ferarumque
Et genus æquoreum, pecudes pictæque volucres,
In furias ignemque ruunt: Amor omnibus idem. στργωμη

Tempore non alio catulorum oblita leæna,
Sævior erravit campis: nec funera vulgó
Tam multa informes urſi, ſtragemque dedere,
Per ſylvas: tum ſævus aper, tum peſſima tigris.
Heu malé tum Lybiæ ſolis erratur in agris.
Nonne vides ut tota tremor pertentet equorum
Corpora ſi tantúm notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam frena virum, nec verbera ſæva:
Non ſcopuli, rupeſque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptoſque unda torquentia montes.
Ipſe ruit, denteſque Sabellicus exacuit ſus,
Et pede proſubigit terram: fricat arbore coſtas
Atque hinc atque illinc: humeros ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui verſat oſſibus in ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Cæca nocte natat ſerus freta: quem ſuper ingens
Porta tonat cæli, & ſcopulis illiſa reclamant
Æquora: nec miſeri poſſunt revocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere virgo.
Quid Lynces Bacchi variæ? & genus acre luporum
Atque canum? quid quæ imbelles dant prælia cervi?
Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum:
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tranſque ſonantem
Aſcanium: ſuperant montes, & flumina tranant:
Continuoque, avidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis (quia Vere calor redit oſſibus) illæ
Ore omnes verſæ in zephyrum ſtant rupibus altis:
Exceptantque leves auras, & ſæpe ſine ullis
Conjugiis, vento gravidæ (mirabile dictu)

Saxa

Saxa per & ſcopulos, & depreſſas convalles
Diffugiunt: non Eure tuos, neque ſolis ad ortus,
In Boream, Caurumque, aut unde nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluvio contriſtat frigore cælum.
Hinc demum (Hippomanes, vero quod nomine dicũt
Paſtores) lentum deſtillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod ſæpe malæ legere novercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus:
Singula dum capti circunvectamur amore.
Hoc ſatis armentis: ſuperat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtaſque capellas.
Hic labor, hinc laudem fortes ſperate coloni.
Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
Quám ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem:
Sed me Parnaſsi deſerta per ardua dulcis
Raptat amor: juvat ire jugis, qua nulla priorum
Caſtaliam molli divertitur orbita clivo.

Versus est spondaicus

Omne adeó] Diſputatur locus de amoris furore generaliter, & per ſpecies varias inducitur: ubi animaliũ cæterorum hiſtoria non pauca comprehenditur. *Leæna*] Magna leænis libido coitus, & ob hoc maribus ira. Odore, Pardi coitũ ſentit in adultera Leo, totaque vi conſurgit in pœnam: Iccirco aut culpa flumine abluitur, aut longiús comitatur. Ariſtoteles tradit leænam primo fœtu parere quinque catulos, ac per annos ſingulos, uno minús: ab uno ſterileſcere: Plinius libri octavi capite decimo ſexto. *Informes*] Catulus urſinus, informis caro naſcitur, pauló muribus major, ſine oculis, ſine pilo, ungues tantúm prominent: Hanc lambendo paulatim figurãt, ut eſt ibidem capite triceſimo ſexto. Hinc urſi informes, á prima genitura nominantur. *Sævus aper*] De quo pauló póſt iterũ in ſuibus. *Tigris*] De qua ecloga 5.

Daphnis & Armenias curru conjungere Tigres.

Et Georgico ſecundo:

At rabidæ tigres abſunt——

Heu malé] Sic Georgico ſecundo:

Heu malé tum mites defendet pampinus uvas!

Lybiæ] Quæ multis locis deſerta eſt propter feras. *Nonne*] Equorum amor exponitur, ex adjuncto tremore & furore. *Odor*] Sic Varro & Columella jam docuerunt Veneris faſtidium in equis tolli, ſi ad equarum vulvas naribus admoverentur. *Montes*] Hyperbole eſt, qua ſaxa ingentia intellıgimus. *Ipſe ruit*] Amor ſuum exponitur, ex effectis: Suibus autem maribus, in coitu plurima eſt aſperitas. Tunc inter ſe dimicant, indurantes attritu arborum coſtas, lutoque ſe tergorantes. Fœminæ in partu aſperiores, & feré ſimiliter in omni genere beſtiarum: Plinius libri octavi, capite quinquageſimo ſecundo. *Quid juvenis*] Amor hominum exponitur, exemplo Leandri, qui eſt mari obrutus, propter amores Herûs puellæ. De quibus Ovidius in Epiſtolis: & Muſæus poëta Græcus in poëmate hujus fabulæ. *Freta*] Helleſpōtum, quem trajiciebat Leander, Abydo Seſtum uſque. Helleſpontus enim duobus illis oppidis, Abydo in Aſia, Seſto in Europa cingitur, & é regione veluti clauditur: ut ſecundo Georgico ad illum locum,

——Oſtriferi fauces tentantur Abydi.

Quid Lynces] Amor lyncum: quarum urina glaciatur in gemmam, quæ lyncurium dicitur: Plinius libri octavi capite triceſimo octavo. *Variæ*] Sic AEneidos primo,

——maculoſæ tegmine lyncis.

Luporum] Amor luporum non ampliús, quám dies duodecim durat. Caudæ autem lupi vulgo creditur eſſe amatorium virus, exiguo in villo: eumque, qui capiatur, abjicere: nec idem pollere, niſi viventi direptum: Plinius libri octavi capite triceſimo ſecundo. Genera veró luporum Oppianus quinque deſcribit. *Canum*] Canes concipiunt apud Indos é Tigribus: apud Gallos é lupis. Illis autem annui partus: Catuli non ultra viceſimum

mum diem viſum accipiunt, nec ante ſeptimũ: Plinius libri octavi, capite quadrageſimo. *Cervi*] Cervis quoque eſt ſua malignitas, quanquam placidiſſimo animalium. A conſpectu ſeparant ſe: At mares relicti, rabie libidinis ſæviunt: Plinius libri octavi capite triceſimo ſecundo. *Scilicet*] Extrema pars inductionis, de mirabili equarum amore: qui deſcribitur ex effectis, adjuncto conceptu & veneno. *Glauci*] Glaucus, Siſyphi filius, apud Cotinam urbẽ equas velociſſimas habuit, à quibus mordicús laceratus eſt, quód eas admiſſura equorũ prohiberet. *Quadrigæ*] Equæ vel quatuor junctæ, vel quadrijugum currum trahentes. *Gargara*] Mons Phrygiæ, de quo primo Georgico:

— *ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.*

Aſcanium] Fluvium Phrygiæ: Hic autem per Synecdochem, Gargara & Aſcanium, pro quibuſlibet montibus & fluminibus poſuit, ut etiam mox interpretatur. *Vere magis*] Sic Columella libri ſexti capite viceſimo ſeptimo, ait equas libidinis furiis extimulari, ſi circa vernum Æquinoctium deſideriis naturalibus angãtur. *Quia Vere*] Quod ſecundo Georgico planiús in definitione Veris dictum eſt:

Et Venerem certis repetunt armenta diebus.

Ore omnes] Varro libri ſecundi capite primo, de hoc ſic ait: In fœtura res incredibilis eſt in Hiſpania, ſed eſt vera, quód in Luſitania ad Oceanum in ea regione, ubi eſt oppidum Oliſyppo, monte Tagro, quædam é vento concipiunt certo tempore equæ, ut hîc gallinæ quoque ſolent, quarum ova, ὑπηνέμια appellant: Sed ex his equis, qui nati pulli, non plus triennium vivunt. Idem Columella de equabus libri ſexti capite viceſimo ſeptimo: Nec dubium, quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coëundi fœminæ, ut etiam ſi marem non habeant, aſſidua & nimia cupiditate figurantes ſibi ipſæ Venerem, Cohortalium more avium, vento concipiant. Et poſt utrumque Plinius libri octavi capite quadrageſimo ſecũdo: Cõſtat in Luſi-

tania circa Ulyſſipponem oppidum & Tagum amnem, equas Favonio flante obverſas, animalem concipere ſpiritum, idque partum fieri & gigni perniciſſimũ ita, ſed triennium vitæ non excedere. Quapropter é Varrone, Columella, Plinio, phyſicum hoc miraculum teſtatum videmus, quemadmodum equæ ore, id eſt locis naturalibus, & vulva obverſæ Favonio, ſeu Zephyro, concipiant ſine admiſſario. *Caurumque*] Repetit Zephyrum jam propoſitum: Corus enim, pro quo Caurus, Græcis eſt Zephyrus, ab occaſu Solſtitiali flans. *Hinc demúm*] Definitur Hippomanes, virus lentum, é menſtruo equino diſtillans: Additur ratio nominis, & veneficium inde confectum. *Hippomanes*] ἡ τοῦ ἵππου μανία, equi furor Græcé dicitur: unde compoſitum nomen Hippomanes: unde ἱππομανεῖν, equire atque amore deperire. De hoc autem, Ariſtoteles ſexto de hiſtoria Animalium: Cúm equa peperit, ſtatim ſecundas devorat, atque etiam quod pulli naſcentis fronti adhæret, Hippomanes dictum, magnitudine minus carica, parva ſpecie, latiuſculum, orbiculatum, nigrum. Hoc ſi quis odore prærupto moveat, equa excitatur, furitque agnito eo odore. Quapropter id á veneficis petitur, & percipitur muliercúlis: De quo erit etiam quarto Æneidos.

Quæritur & naſcentis equi de fronde revulſus.
Et matri præruptus amor.

Columella eodem libro: Unde etiam (ait) veneno inditum eſt nomen Hippomanes, quód equinæ cupidini ſimilem mortalibus amorem accendant. Et Plinius: Et ſané equis amoris innaſci veneficium, Hippomanes appellatum, in fronte, caricæ magnitudine, colore nigro: quod ſtatim edito partu devorat fœta, aut partum ad ubera non admittit, ſi quis præreptum habeat: Olfactu in rabiem id genus agitur. *Novercæ*] Idem repetitur é ſecundo Georgico:

Pocula ſiquando ſævæ infecere novercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba.

Sed

Sed fugit] Concluditur per tranſitionem prima pars, de armentis boum & equorum: ſecunda pars proponitur, de gregibus ovium & caprarum: Additur autem attentionis gratia, adjuncta difficultas operis, é principio libri hujus repetita. *Irreparabile*] Sic Ovidius tertio de Arte:

Ludite: eunt anni more fluentis aquæ:
Nec quæ præteriit, iterum revocabitur unda:
Nec quæ præteriit hora, redire poteſt.

Hic labor] Talis apoſtrophe eſt ſecundo Georgico:

Quare agite, o proprios generatim diſcite cultus
Agricolæ, fructuſque feros mollite colendo.

Nec ſum] Sic Georgico quarto:

In tenui labor: at tenuis non gloria—

Hic autem Virgilius imitatus eſt Lucretium, qui ſic ait libro primo:

Nec me animi fallit, Grajorum obſcura reperta
Difficile illuſtrare latinis verſibus eſſe:
Multa novis verbis præſertim cúm ſit agendum,
Propter egeſtatem linguæ & rerum novitatem.

Sed me Parnaſſi] Hac allegoria ſignificat ſe doctrinæ partem adhuc intactam perſecuturum: quod initio hujus libri jam dictum eſt.

—ſaltuſque ſequamur
Intactos—

Vbi item eſt imitatio Lucretii, qui libri quarti initio ſic ait:

Avia Pieridum peragro loca, nullius antè
Trita ſolo: juvat integros accedere fontes,
Atque haurire: juvatque novos decerpere flores:
Inſignemque meo capiti petere inde coronam,
Unde prius nulli velarint tempora Muſæ.

Parnaſſi] Parnaſſus, mons Phocidis, qui duo juga habet, Thitorea & Hyampeum. *Caſtalium*] Caſtalius fons, etiam Lybetris dicitur, in radicibus Parnaſſi montis, ſacer Muſis: á Caſtilia virgine, quæ fugiens Apollinem, præcipitata eſt in illũ fontem. *Orbita*] Metaphora

eſt á veſtigio rotæ: Itaque nulla orbita,nullum poëma veterum Poëtarum. *Molli clivo*] Id eſt facili & numeroſa oratione hanc doctrinam deſcripſit.

Nunc veneranda Pales,magno nunc ore ſonandum.
Incipiens, ſtabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves, dum mox frondoſa reducitur æſtas:
Et multa duram ſtipula, filicumque maniplis
Sternere ſubter humum: glacies ne frigida lædat
Molle pecus, ſcabiemque ferat, turpeſque podagras.
Póſt hinc digreſſus, jubeo frondentia capris
Arbuta ſufficere, & fluvios præbere recentes:
Et ſtabula á ventis hyberno opponere ſoli,
Ad medium converſa diem, cúm frigidus olim
Jam cadit,extremoque irrorat Aquarius anno.
Hæc quoque non cura nobis leviore tuenda,
Nec minor uſus erit.quanvis Mileſia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores:
Denſior hinc ſoboles,hinc largi copia lactis.
Quó magis exhauſto ſpumaverit ubere mulctra,
Læta magis preſſis manabunt flumina mammis.
Nec minus intereá barbas,incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, ſetaſque comantes
Uſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.
Paſcuntur veró ſylvas, & ſumma Lycæi,
Horrenteſque rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipſæ memores redeunt in tecta, ſuoſque
Ducunt, & gravido ſuperant vix ubere limen.
Ergo omni ſtudio glaciem, ventoſque nivales,
Quó minor eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Avertes: victumque feres, & virgea lætus

Pabula,

Pabula, nec tota claudes fœnilia Bruma.

Nunc veneranda] Repetitur invocatio, ex eodē initio:

Te quoque magna Pales —

Incipiens] Primum præceptum, de nutricatu & ovilibus, ut molliter ſtrata ſint: Finis additur, ad morbos cavendū. *Herbam*] Fœnum dicit: Varro autem libri ſecundi capite ſecundo, folia ficulnea, paleam, vinacea, furfures, cytiſum, Medicam hic proponit. *Stipula*] Stramentis multis. Et ſic Varro ibidem: Ubi ſtent oves, ſolum oportet eſſe eruderatū & proclivum, ut everri facilē poſſit, ac fieri purum: Non enim ſolum ea uligo lanam corrumpit ovium, ſed etiam ungulas ac ſcabras fieri cogit. Cùm aliquot dies ſteterūt, ſubjicere oportet virgulta alia, quó molliús requieſcant, purioreſque ſint: libentiús etiā ita paſcūtur. *Molle*] Nāque id pecus quāvis ex omnibus animalibus eſt veſtiſſimū, frigoris tamen eſt impatientiſſimum, , nec minús æſtivi vaporis: Columella libri ſeptimi capite tertio. *Poſthinc*] Secundum præceptum, de caprarum nutricatu & caprilibus. *Arbuta*] Palladius in Novembri, jubet hœdis ſupra lactis abundantiam ſæpe præberi hederam: Itemque arbuti & lentiſci cacumina. *Fluvios recentes*] Aquam recentem, id eſt recens hauſtam. *Et ſtabula*] Sic Varro de ovibus libri ſecundi capite ſecundo: Stabula idoneo loco ſint, ne ventoſa, ſed tamen quæ ſpectent magis ad Orientem, quàm ad Meridianum tempus. Et ibidem capite tertio de capris: Stabulatur pecus meliús ad hybernos exortus, ſi ſpectat, quod eſt alſioſum. Id ut pleraque lapide aut teſta ſubſterni oportet, quó caprile minús ſit uliginoſum ac lutulentum. *Hæc quoque*] Utilitas ovium & caprarum æquiparatur: Quamvis lanæ pretium majus ſit, tamen partura caprarum, & mulctra copioſior eſt. *Mileſia*] Id eſt præſtātia, quales lanas habet Miletus, civitas Ioniæ: unde Thales Mileſius: De quibus Collumella libri ſeptimi capite ſecūdo: Generis eximii Mileſias, Calabras, Apulaſque noſtri exiſtima-

bant, earumque optimas Tarentinas. Nunc Gallicæ pretioſiores habentur, earumque præcipué Allinates: Item quæ circa Parmam & Mutinam macris ſtabulantur campis. *Tyrios*] Purpureos : De quibus ſecundo Georgico ad illum locum,

— Sarrano dormiat oſtro.

Incocta] Valdé cocta, ut pauló póſt, incana, pro (valdé cana.) *Denſior*] Ovis geminos párere ſolet, ait Varro libri ſecundi capite ſecundo: At capra nonnunquam trigeminos, ait Columella libri ſeptimi capite ſexto: imó quaternos, ſed raró admodúm, ait Plinius libri octavi capite quinquageſimo. *Copia*] Hinc capella probatur, ſi ſit uberis maximi, & lactis abundantiſſimi, ut Columella, libri ſeptimi capite ſexto: Hinc Varro libri ſecundi capite tertio mammulas penſiles requirit, quód hæ fœcundiores ſunt: itemque ut ubere ſint grandiore. Quod pauló póſt iterum Virgilius repetit:

— Et gravido ſuperant vix ubere limen.

Mulctra] De quo tertia ecloga:

Bis venit ad mulctram—

Nec minús] Repetitur utilitas tonſuræ, & facilitas paſtus oſtenditur. *Barbas*] Capræ & hirci tunduntur & velluntur ad uſum nauticum, & ad bellica tormenta & fabrilia vaſa: Neque non quædam nationes harum pellibus ſunt veſtitæ, ut in Getulia & Sardinia, Phrygia: unde Cilicia & cætera ejus generis fieri ſolent: ſed quód primúm ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id Cilicas adjeciſſe dicunt: Varro libri ſecundi capite primo & undecimo: Plinius libri octavi capite quinquageſimo addit circa Syrtes idem fieri. *Cinyphii*] Cinyphos vel Cinyphis, fluvius eſt Africæ, apud quem magni ſunt hirci. *Comantes*] Magnas, inſtar comarum. *Lycæi*] Montis Arcadiæ: De quo initio libri hujus,

Paſtor ab Amphryſo, vos ſylvæ, amneſque Lycæi.

Ubi

Ubi Lycæum pro quovis monte dicit. Caprinum veró pecus ſylveſtribus ſaltibus potiús delectatur, quám pratis: ſtudioſé enim agreſtibus fruticibus paſcitur, atque in locis cultis virgulta carpit: Itaque á carpendo, capræ nominatæ: Varro lib. 2. cap. 3: & poſt eum Columella lib. 7. cap. 6. idem feré ait: Id autem genus, dumeta potiús quám campeſtrem ſitum deſiderat, aſperiſque etiam locis ac ſylveſtribus optimé paſcitur: Nam nec rubos averſatur, nec vepribus offenditur, & arbuſculis frutetiſque maximé gaudet. Ea ſunt arbutus atque alaternus, cytiſuſque agreſtis: Nec minús ilignei querneique frutices, qui in altitudinem non proſiliunt. *Ergo*] Concluditur per epilogum, nutricatus hybernus: Ubi collatio parium eſt: Quantó minor eſt illis cura mortalis egeſtatis, tātó magis eſt providendū. *Glaciem*] Huic pecudi nocet æſtus, ſed magis frigus, & præcipué fœtæ, quæ gelicidio hyemis cōceptū fecit, ait Columella libri ſeptimi capite ſexto. *Fœnilia*] Loca, in quibus fœnum cōſervatur. *Bruma*] Bruma, proprié eſt pars hyemis ſolſtitio oppoſita, cúm dies eſt minimus: cúm Sol videlicet fuerit in primo gradu Capricorni: Hic ſynecdoche eſt partis pro tota hyeme. Columella tamen libri ſeptimi capite tertio paſtionem aliquam & pabulationem hybernam permittit, & vernam: Hyeme (ait) & Vere matutinis temporibus intra ſepta contineantur, dum dies arvis gelicidia detrahat: Nam pruinoſa iis diebus herba, pecudi gravedinē creat, ventremque proluit: quare etiam frigidis humidiſque temporibus anni ſemel tantúm ei poteſtas aquæ facienda eſt. Idemque Varro ſentit; Hyberno ac verno tempore pruina jam exhalata propellunt in pabulum, & paſcunt diem totū, ac Meridiano tempore ſemel agere potum ſatis habēt.

At veró Zephyris cúm læta vocantibus æſtas:
In ſaltus utrumque gregem, atque in paſcua mittes:
Luciferi primo cum ſidere, frigida rura

Carpamus, dum mané novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt,
Inde ubi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ,
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna jubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam:
AEſtibus at mediis umbroſam exquirere vallem;
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos: aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubet umbra.
Tum tenues dare rurſus aquas: & paſcere rurſus
Solis ad occaſum, cúm frigidus aëra Veſper
Temperat, & ſaltus reficit jam roſcida Luna:
Littoraq; Halcyonē reſonant, & Acanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ? quid paſcua verſu
Proſequar? & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem, noctemque, & totum ex ordine menſem
Paſcitur: itque pecus longa in deſerta ſine ullis
Hoſpitiis (tantum campi jacet) omnia ſecum
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Creſſamque pharetram:
Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis
Injuſto ſub faſce viam cúm carpit, & hoſti
Ante expectatum poſitus ſtat in agmine caſtris.
At non, qua Scythiæ gentes, Mæoticaque unda,
Turbidus & torquens flaventes Iſter arenas:
Quaque redit medium Rhodope porrecta ſub axem,
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta: neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes:

Sed

Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto
Terra gelu laté, ſeptemque aſſurgit in ulnas.
Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentes haud unquam diſcutit umbras:
Nec cúm invectus equis altum petit æthera, nec cúm
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine cruſtæ,
Undaque jam tergo ferratos ſuſtinet orbes:
Puppibus illa priús patulis, nunc hoſpita plauſtris:
Æraque diſſiliunt vulgó, veſteſque rigeſcunt
Indutæ, cæduntque ſecuribus humida vina:
Et totæ ſolidam in glaciem vertere lacunæ,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Intereá toto non ſecius aëre ningit,
Intereunt pecudes, ſtant circumfuſa pruinis
Corpora magna boum: confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, & ſummis vix cornibus extant.
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore montem,
Comminús obtruncant ferro, graviterque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipſi in defoſſis ſpecubus, ſecura ſub alta
Otia agunt terra, congeſtaque robora, totáſque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo Septem ſubjecta Trioni
Gens effrena virum Riphæo tunditur Euro:
Et pecudum fulvis velantur corpora ſetis.

At veró] Paſtus deinde traditur communis ovium & caprarum, æſtatis tempore: in quo tempora diſtinguũtur duo pabulandi, totidem aquandi, unum requieſcendi. *Zephyris*] Periphraſis eſt primæ æſtatis circa Idus Maji, quibus Vergiliæ exoriuntur, Zephyruſque flare incipit: Vide Columellam lib. 11. cap. 2. & ſic Varro lib. 2. cap. 2: Hanc paſtionem, á Vergiliarum exortu ad æquinoctium autumnale, maximè obſervant. *Luciferi*] Periphraſis eſt matutini temporis, ex ejus authore ſidere, atque adjunctis. *Canent*] Exalbeſcunt, pruina vel rore. *Et ros*] Verſus hic repetitur ex octava Ecloga.

Frigida vix cœlo noctis deceſſerat umbra:
Cùm ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.

Idem tempus Varro lib. 2. cap. 2. ſequitur: Æſtate, prima luce exeunt paſtum, propterea quód tunc herba roſcida, meridianam (quæ eſt aridior) jucunditate præſtat. Columella autem de temporibus paſcendi, & ad aquam ducendi per æſtatem, idem ſentit quod Varro: imó Poëtæ verſus pro præceptis aſſumit. *Inde ubi*] Periphraſis eſt ſecundi temporis ad aquationem, item ex authore ſidere: quarta veró hora æqualis tum Romanis inter octavam & nonam æqualem fuit: de quo ibidem Varro: Sole exorto puto propellunt, ut redintegrantes rurſus, ad paſtum alacriores faciant. Et ibidem: Quandiu admiſſura ſit, eadem aqua uti oportet, quód cõmutatio lanam facit variam, & corrumpit uterum. *Cicadæ*] De quibus Ecloga ſecunda fuit:

At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.

Cantus autem cicadarum Nicandro θερίτισμα dicitur. *Canalibus*] In quibus ad pabuli faſtidium tollendum, pro condimẽto ſal imponitur, ut cùm é paſtu redierint, oves lãbant, atque eo ſapore cupidinem bibẽdi paſcendique concipiant. Columella libri ſeptimi capite tertio. *Aeſtibus*] Tertium tempus, de quo ſic ibidem Varro: Circiter meridianos æſtus, dum deferveſcant, ſub umbriferas rupes, & arbores patulas ſubjiciunt, quoad refri-

refrigerato aëre veſpertino rurſus paſcant ad ſolis occaſum. *Jovis*] Sic primo Georgico, ſacratæ ſunt arbores:

—cúm jam glandes atque arbuta ſacræ
Deficerent ſylvæ, & victum Dodona negaret.

Item ſecundò Georgico:

—nemorumque Jovi quæ maxima frondet
Eſculus: atque habitæ Grajis oracula quercus.

Tum tenues] Reliqua duo tempora pomeridianæ aquationis & paſtionis breviter proponuntur: de quo ibidem Varro: Ab occaſu, parvo intervallo interpoſito, ad bibendum appellunt: & rurſus paſcunt quoad contenebravit: iterum enim tum jucunditas in herba redintegravit. Et Columella in his Virgilii verſibus ſic ait: Rurſus deinde jam mitigato vapore compellantur ad aquam: etiam per æſtatem id faciendum, & iterum ad paſcua producendum. *Solis ad occaſum*] Intellige tempus occidentis ſolis, nõ autem plagam occiduam: Nam ita paſcere pecus oportet, ut adverſo ſole agat: caput enim ovis maximé molle eſt, ait ibidem Varro. Quod idem Columella manifeſtiús repetit: Sed obſervandum eſt ſidus æſtatis, per emerſum Caniculæ, ut ante meridiem grex in occidentem ſpectãs agatur, & in eam partem progrediantur, poſt meridiem in orientem: ſi quidem plurimum refert, ut paſcentium capita ſint obverſa ſoli, qui plerunque nocet animalibus oriente prædicto. *Roſcida*] Id nimirum pauló anté fuit:

Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.

Et ſic Ecloga quarta:

Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.

Sed Luna hic roſcida dicitur, quæ roris mater eſt & frigoris. *Halcyonem*] De qua dictum eſt primo Georgico:

Non tepidum ad ſolem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones—

Hic igitur periphraſis eſt ſerenitatis veſpertinæ. *Acanthida*] Acanthis, quam alii Luſciniam eſſe volunt,

alij Carduelũ, qui ſpinis & carduis paſcitur: & inde eſt apud Græcos Acãthis dicta ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν, à ſpinis, quibus paſcitur, ait Servius. *Quid tibi*] Expoſitus eſt adhuc paſtus tẽperatæ Zonæ, qualis in Italia eſt: deinceps intemperatarum Zonarum paſtus deſcribitur, Libycus & Scythicus: Libycus primúm, totum menſem continuus: quales nõ ſolúm in Libya ſunt Numidæ, ſed in Arabia, Parthia, Scythia, vt è Plinio cognoſces libris 4.5.6. *Mapalia*] Numidarum ædificia, agreſtia, oblõga, curvis lateribus, recta quaſi navium carinæ, mapalia ab illis appellantur, ut ait Salluſtius in Jugurtha: quod idem ferè Plinius lib. 4. cap. 12. Numidæ verò à permutandis pabulis mapalia ſua, hoc eſt domos plauſtris circunferentes, quæ á Virgilio 1. & 4. AEneidos magalia dicuntur. *Omnia*] Sic feré Varro lib. 2. cap. 2. de longinqua paſtione: Contrá illæ in ſaltibus quæ paſcuntur, & á tectis abſunt longé, portant ſecum crates aut retia, quibus in ſolitudine cohortes faciant, cæteraque utenſilia: longé enim & laté in diverſis locis paſci ſolent, ut multa millia abſint ſæpe hybernæ paſtiones ab æſtivis. *Amyclæúmque*] Laconicum: & ſic pauló póſt dicet

Veloces ſpartæ catulos—

Et de Amyclæis dictum priús ad illum locum,

Talis Amyclæi—

Creſſam] Cretenſem: quomodo quinto AEneidos,

Creſſa genus Pholoë.—

Sagittæ autem Cydoniæ præcipué in Creta laudantur: hinc illud decima ecloga:

—libet Partho torquere Cydonia cornu

Spicula.—

Non ſecús] Illuſtratio per ſimilitudinem, cujus redditio præceſſit, ut in duabus ſuperioribus:

Qualis Hyperboreis—

Item:

Fluctus ut in medio—

Patriis] Avitis, & quaſi congeneribus: Nam Romani á Marte, armorum præſide procreati ſunt. *Injuſto*] De labo-

laboribus & exercitationibus Romanæ militiæ, Cicero 2. Tuſcul. ſic loquitur: Noſtri exercitus primùm unde nomen habeāt, vides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad uſum velint, ferre vallum: nam ſcutum, gladiū, galeam in onere noſtri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus: Arma enim, mēbra militis eſſe dicunt. Quæ quidem ita geruntur aptè, ut ſi uſus foret, abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris pugnare poſſint. Quid exercitatio legionum? quid ille curſus, concurſus, clamor, quāti laboris eſt? Ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera. Ergo hinc faſcis injuſtus Virgilio dicitur, qui repetitur à Vegetio libro primo, quód Tyrones pondus quoque bajulent uſque ad ſexaginta libras: ubi citatur hic Virgilii verſus. *Hoſti*] Servius ita legit, & (ſtat) interpretatur, pro obſtat: & (expectatum) pro antequam expectetur: aliás tamen legitur (hoſtem) & ea lectio facilior erit. *At non*] Paſtio Scythica ſequitur, rariſſima, vel nulla potiùs propter aſſiduas nives, & perpetua frigora. *Mœoticaque*] Mœotis palus cum Tanai fluvio Europam extremam à Septentrione concludit. *Iſter*] Qui & Danubius dicitur. *Rhodope*] Mons Thraciæ. *Axem*] Septentrionem: & ſic paulò pòſt dicetur Scythia,

—*ſeptem ſubjecta Trioni.*

Herbæ] Id falſum eſſe poſteá Coſmographia cognita docuit: ſed de hoc errore dictum eſt primo Georgico, ad illum locum,

Quinque tenent cœlum Zonæ—

Cauri] Hic iterum Cauros, pro ſeptentrionali flatu accipit: ſicut anteá,

—*In Boream Caurumque*—

Equis] Qui quatuor jam dicti ſunt, ex ſecundo Metamorphoſ.

Intereá volucres Pyrois, Eous, & Æthon,
Solis equi, quartuſque Phlegon hinnitibus auras
Flammiferis implent, pedibuſque repagula pulſant.

Petit æthera] Periphraſis eſt orientis & occidentis ſolis: vel aſcendentis á Capricorno, & á Cancro deſcendentis. *Undaque*] Amplificatur vis frigoris ex ejus effectis. *Suſtinet orbes*] Sic octavo. AEneidos repetitur,

—humero qui ſuſtinet orbes.

AEraque] Sic Varro ſcribit hydrias æreas frigore confringi. *Securibus*] Philippus Cōminæus hiſtoricus Frācus ſcribit id accidiſſe bello Eburonico, centum abhinc annis. *Humida*] Aqua diluta, ut propter aquam vina glacientur. Nec rectè Quintilianus octavi libri capite ſexto cenſet hoc epitheton otioſum eſſe, cum ait: Epitheto, poëtæ & frequentiús & liberiús utuntur: namque illis ſatis eſt convenire verbo, cui apponitur: & ita dentes albi, & humida vina. In his non reprehenduntur: apud Oratorē, niſi aliquid efficitur, redundat. *Interea*] Continuatur eadem propoſitio frigoris, ex aliis effectis & adjunctis: ubi Scytharum mores intereá notantur. *Confertoque agmine*] Eſt enim hoc animal valdé ſociale: & ſic primo AEneidos,

——tres littore cervos
Proſpicit errantes: hos tota armenta ſequuntur
A tergo, & longum per valles paſcitur agmen.

Canibus] Venatio triplex ab Oppiano, primo libro deſcribitur, aëris, aquæ, terræ: quæ videtur hic per canes, caſſes, pennas notari. *Pennæ*] Quæ adhibentur ad cervos terrendum, ut eſt iterum 12. AEneidos.

Incluſum veluti ſi quando flumine nactus
Cervum, aut puniceæ ſeptum formidine pennæ,
Venator curſu canis & latratibus inſtat.

Et 15. Metamorph. Ovidius:

Nec formidatis cervos includite pennis.

Hæ veró pennæ ex plumis Vulturis & vellere cygni conficiuntur, ut ſpecies ſit horribilior aſpectu. *Rudentes*] Metaphora eſt ab Aſinis, quorum eſt proprium rudere. *Hic noctem*] Sic 2. Georgico otia ſimilis feſtivitatis deſcribuntur:

Ipſe

Ipſe dies agitat feſtos, fuſuſque per herbam,
Ignis ubi in medio & ſocii cratera coronant.

Vitea] Similia vino faciunt: Eſt autem periphraſis cerviſiæ, quæ fit apud varios populos variis modis. *Sorbis*] Sorbis quadruplex differentia: Aliis enim eorum rotunditas mali, aliis turbinatio pyri, aliis ovata ſpecies, ceu malorum aliquibus. Hæc obnoxia acori. Odore & ſuavitate rotunda præcellunt: cæteris vini ſapor: generoſiſſima, quibus circa pediculos, tenera folia. Quartum genus, torminale appellant, remedio tãtùm probabile, aſſiduum proventu, minimumque pomo, arbore diſſimili, foliis penè platani. Non ferunt ante trimatum ex ullo genere. Cato & ſorba, ſapa condi jubet. Hæc è Plinio lib. 15. cap. 21. *Talis*] Concluditur locus de moribus Scytharum, & veſtitus additur. *Hyperboreo*] De quo priús ad illum locum,

Qualis hyperboreis Septem ſubjecta trioni.

Tmeſis appellatur, uſitata interdum in proſa, ut Per mihi gratum, apud Ciceronem. *Effræna virúm*] Viris parere inſueta. *Riphæo*] ῥίφη, impetus: unde Scythiæ montes, Riphæi dicuntur, quia hinc magnus ventorum impetus. *Euro*] Eurum pro vento per ſynecdochem poſuit: Hic enim ventus Aquilonius, non orientalis intelligitur. *Setis*] Pellibus, metonymia adjuncti pro ſubjecto: eſt autem periphraſis Renonis, id eſt veſtis pelliceæ.

Si tibi lanicium curæ, primúm aſpera ſylva,
Lappæque, tribulique abſint: fuge pabula læta:
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem (quanvis aries ſit candidus ipſe)
Nigra ſubeſt udo tantúm cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum: plenoque alium circunſpice campo.

Munere ſic niveo lanæ (ſi credere dignum eſt)
Pan deus Arcadiæ captam te Luna fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocantem.
At cui lactis amor, cytiſum lotóſque frequentes
Ille manu, ſalſaſque ferat præſepibus herbas,
Hinc & amant fluvios magis, ac magis ubera tendũt:
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi jam excretos prohibent à matribus hœdos:
Primaque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere, horiſque diurnis,
Nocte premũt: quod jam tenebris, & ſole cadente,
Sub lucem exportant calathis (adit oppida paſtor)
Aut parco ſale contingunt, hyemique reponunt.

Si tibi] Repetitur tonſura gregis & mulctra, de qua jam priús actum eſt: ac tonſura priús ex ſuis cauſſis exponitur, pabulo ſicco, & albo grege. *Lanicium*] Lana inquit Servius: ut fuga & effugium pro eodem: quæ tamen eadem omnino non ſunt, & lanicium potiús eſt ipſum lanæ opificium, ut Plinius indicat, cúm ait lib.6. Seres lanicio ſylvarum nobiles. *Aſpera ſylva*] Hoc hemiſtichium cũ ſequente verſu repetitur é primo Georgico: De quo ſic Columella lib.7.cap.3. Sequeris autem novalia non ſolùm herbida, ſed quæ plerunque vidua ſunt ſpinis: utamurque ſæpiús authoritate divini carminis,

Si tibi lanicium curæ eſt, primùm aſpera ſylva
Lappæque, tribulique abſint.

quoniam ea res (ut ait idem) ſcabras oves reddit,

——— cúm tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres:

tum etiam quotidie minuitur lana, quæ quantó prolixior in pecore concreſcit, tantó magis obnoxia eſt rubis, quibus, velut hamis inuncata, à paſcentium tergoribus avellitur: molle pecus etiam velamen, quo protegitur

gitur, amittit, atque id non parvo ſumptu reparatur. *Mollibus*] Varro libri ſecundi capite ſecundo : De forma, ovem eſſe oportet corpore amplo, quæ lana multa ſit & molli, villis artis & denſis toto corpore, maximé circum cervicem & collum : ventrem quoque ut habeat piloſum. Itaque quæ id non haberent, majores noſtri Apicas appellabant, ac rejiciebant. *Nigra*] Idem Varro libri ſecundi capite ſecundo : Animadvertendum quoque linguane nigra aut varia ſit: quod feré qui ea habent, nigros aut varios procreant agnos. Ibidem Columella: Itaque non ſolúm ea eſt ratio probandi arietis, ſi vellere candido veſtitur, ſed etiam ſi palatum atque lingua concolor lanæ eſt: Nam cúm hæ corporis partes nigræ aut maculoſæ ſunt, pulla vel etiam varia naſcitur proles: Una eademque ratio eſt in Erythreis & nigris arietibus, quorum ſimiliter (ut jam dixi) neutra pars eſſe debet diſcolor lanæ, multoque minúś ipſa univerſitas tergoris maculis variet: ideo niſi lanatas oves emi non oportet, quó meliús unitas coloris appareat: quæ niſi præcipua eſt in arietibus, paternæ notæ plerumque natis inhærent. *Munere*] Illuſtratio ex adjuncto pretio, quo Luna decepta fingitur á Pane, qui rex Arcadiæ fuit, aſtrologus, menſeſque á Luna collegit: Unde fabulæ error datus eſt, & finguntur Arcades ante Lunam nati, ut eſt ſexto Faſtorum apud Ovidium:

Orta prior Luna (de ſe ſi creditur ipſi)
A magno tellus Arcade nomen habet.

Hinc προσέληνοι Arcades appellantur: nec recté hic Virgilius á Servio reprehenditur, quaſi pro Endymione Pana commutarit: Fuit enim uterque & Pan, & Endymion, aſtrologus, obſervator Lunæ. *At cui*] Mulctra deinde ex ſuis item cauſſis explicatur, ſalſo & humido pabulo, & depulſis hœdis. *Cytiſum*] De Cytiſo ſæpe jam dictum eſt: Eſt autem cytiſum ma-

ximé amicum avibus, & Medica: Nam & pingues facit facillimé,& lac gignit. Varro libri ſecundi capite ſecundo: idem libri ſecundi capite primo: dat lactariis medicam & cytiſum. *Lotos*] Plinius libri decimi tertii capite decimo ſeptimo de Loto arbore cúm locutus eſſet, Eſt (ait) eodem nomine & herba & in Ægypto caulis, in paluſtrium genere: recedentibus enim aquis Nili riguis provenit ſimilis fabæ, caule foliiſque denſa congerie ſtipatis, brevioribus tantúm graciliorib uſque, cui fructus in capite papaveri ſimilis inciſuris, omnique alio modo intús grana, ceu milium. Incolæ capita in acervis putrefaciunt, mox ſeparant lavando, & ſiccata tundunt, eoque pane utuntur. Mirum eſt quod præter hæc traditur, Sole occidente papavera ea comprimi, & integi foliis: ad ortum autem aperiri, donec matureſcant: floſque qui eſt candidus, decidat. Idem libri viceſimi quarti capite ſecundo ait loti ramentis nihil eſſe amatius, fructuque dulcius. *Salſaque*] Sic antea diximus ex Columella, canalibus ſalem imponi: & idem libri ſeptimi capite octavo ait: Nonnulli antequám pecus mammellis inducant, virides pineas nuces in mulctram demittunt, & mox ſuper eas emulgent, nec ſeparant niſi cúm tranſmiſerint in formas coactam materiam: Ipſos quidam virides conterunt nucleos, & lacti permiſcent, atque ita congelant: Sunt qui thymum contritum cribroque colatum, cum lacte cogant. Similiter qualiſcunque velis ſaporis efficere poſſis, adjecto quod elegeris, condimento. *Excreto*] Cúm excreverunt. Diſjunguntur autem à matribus agni quadrimeſtres (ait Varro libri ſecundi capite primo & ſecundo.) Quo tempore quidam matres non mulgent, quia lanæ plus ferunt, & omnino agnos plures, ut eſt ibidem: Summotis autem agnis fructus lactis ex matribus non minor percipitur, ait Columella libri ſeptimi capite tertio. *Quod ſurgente*] Utilitas mulctræ duplicis, ex caſeo recenti & inveterato: de duplici autem

tem mulctra Varro libri ſecundi capite undecimo: Mulgent Vere ad caſeum faciendum mané, aliis temporibus, Meridianis horis, tametſi propter loca & pabulum diſparile non uſquequaquam idem fit: De quo etiam Columella libri ſeptimi capite octavo: Caſei quoque faciendi non erit omittenda cura, utique longinquis regionibus, ubi mulctram devehere non expedit: Is porró ſi tenui liquore conficitur, quám celerrimé vendendus eſt, dum adhuc viridis ſuccum retinet: ſi pingui & opimo, longiorem patitur cuſtodiam, ſed lacte fieri debet ſyncero & quám recentiſſimo: Nam requietum vel miſtum, celeriter acorem concipit. *Sale*] Varro libri ſecundi capite undecimo: Quin aſpergi ſolent ſales: melior foſſilis quám marinus.

Nec tibi cura canum fuerit poſtrema: ſed uná
Veloces Spartæ catulos, acremque Moloſſum
Paſce ſero pingui. nunquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem, incurſuſque luporum,
Aut impacatos á tergo horrebis Iberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros:
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſylveſtribus apros
Latratu turbabis agens, monteſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.

Nec tibi] Deſcriptis armentis & gregibus, deſcribitur breviter triplex canis ſpecies, venaticus, pecuarius, villaticus. *Spartæ*] Sic anteá,

—Amyclæumque canem—

Canes autem á ſeminio & regione laudantur, Lacones, Epirotici, & Salentini: Varro libri ſecundi capite nono. *Moloſſum*] Epiroticum: Nam

Moloſſi, ſunt Epirotæ *Sero*] De quo ibidem Varro, Quód cibatus cinis, propior ſit hominis, quám ovis: paſcitur enim é culina & oſſibus: necnon ita panem hordeaceum dandum, ut non potiús eum in lacte des intritum, quód eo conſueti cibo uti, á pecore non citó deſciſcunt. *Cuſtodibus*] Hic villaticus canis proprié notatur: eſt tamen laus iſta communis canum. Columella libri ſeptimi capite duodecimo: Nunc ut exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſtodibus loquar: quanquam canis falſó dicitur mutus cuſtos: Nam quis hominum clariús aut tanta vociferatione beſtiam vel furem prædicat, quám iſte latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis cuſtos incorruptior? quis excubitor inveniri poteſt vigilantior? quis denique ultor aut vindex conſtantior? Plinius ſimiles laudes, ac multó plures commemorat libri octavi capite quadrageſimo. *Incurſuſque*) Deſignatur hic pecuarius ſeu paſtoralis canis. *Iberos*] Iberus, fluvius Hiſpaniæ, cujus accolæ, Iberi nominantur, qui quondam latrociniis vixerunt: hinc per ſynecdochem ſpeciei pro genere, per Iberos, intelliges abigeos: vel (quod idem eſt) abactores pecorum. *Sæpe etiam*] Deſcribitur jam apertiús canis venaticus, ex ejus venatione: de quo Plinius ibidem: Sed in venatu ſolertia & ſagacitas præcipua eſt, ſcrutatur veſtigia, atque perſequitur: comitantem ad feram inquiſitorem loco retrahens, quamvis aquâ tranſiliens ſe occultaſſet: quam ſignificans demonſtratio eſt cauda primúm, deinde roſtro: Ergo etiam ſenecta feſſos cæcoſque ac debiles ſinu ferunt, ventos & odorem captantes, prodenteſque roſtro cubilia. *Onagros*] Sylveſtres aſinos, qui ſunt in Phrygia & Lycaonia præcipui: Pullis eorum ceu præſtantibus ſapore, Africa gloriatur, quos Laliſiones appellant: Plinius libri octavi capite quadrageſimoquarto: ibidem capite quadrageſimotertio: Pullos aſinarũ epulari Mecœnas inſtituit, multúm eo tempore prælatos

latos onagris: Poſt eum interiit authoritas ſaporis.
Cervum] De quo ſuprá jam dictum eſt.

Hos non immiſſis canibus —

Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelidros.
Sæpe ſub immotis præſepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cælumque exterrita fugit:
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccedere, & umbræ,
Peſtis acerba boum, pecorique aſpergere virus,
Fovit humum. cape ſaxa manu, cape robora paſtor,
Tollentemque minas, & ſibila colla tumentem
Dejice. jamque fuga timidum caput abdidit altè,
Cúm medii nexus, extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardoſque trahit ſinus ultimus orbes.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus anguis,
Squammea convolvens ſublato pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus alvum:
Qui dum amnes udi rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ, ac pluvialibus Auſtris,
Stagna colit, ripiſque habitans: hic piſcibus atram
Improbus ingluviem, raniſque loquacibus explet.
Poſtquam exhauſta palus, terræque ardore dehiſcũt,
Exilit in ſiccum, & flammantia lumina torquens,
Sævit agris, aſperque ſiti, atque exterritus æſtu.
Ne mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat jacuiſſe per herbas:
Cúm poſitis novus exuviis, nitiduſque juventa
Volvitur, aut catulos tectis, aut ova relinquens,
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis,

auctoritas

Diſce] Expoſita eſt adhuc pecorum generatio & educatio, corruptio deinde é contrariis malis ſequitur: prima é ſerpentibus, quorum remedium uná deſcribitur duplex, primum ex odore, ſecundum é cæde. *Odoratam*] Odoriferam : de cedro autem, ſuperiore libro dictum eſt. *Galbaneoque*] Galbanus, ſuccus eſt cujuſdam herbæ, ſimilis ferulæ: de quo ſic Plinius libri duodecimi capite viceſimo quinto : Dat & galbanum Syria, in eodem Amano monte, é ferula, quam ejuſdem nominis reſinæ modo Stagonitin appellant: Quod maximé laudant, cartilaginoſum, purum ad ſimilitudinem ammoniaci, minimeque lignoſum. *Chelydros*] De quibus ſecundo Georgico,

— nigris exeſa chelydris.

Serpentes autem propé omni auſteritate fugantur, & nocentes ſpiritus, innocentia fumi graveolentis exagitat. Uranius galbanum vel cervi cornua, radices lilii, capræ ungulas: Hoc genere monſtra noxia prohibentur, ait Palladius libri primi Tit. triceſimo quinto: Columella autem libri octavi capite quinto : Incenſi cornu cervini vel galbani, vel muliebris capilli odore, ſerpentium peſtis fugatur : quod idem libri ſeptimi capite quarto repetitur, de capillis & cornu. *Vipera*] Quæ impreſſo dentium repulſu virus fundit in morſus: mas auté caput inſerit in os fœminæ, quod illa abradit voluptatis dulcedine: deinde cúm parit, extremi catuli (vicenos enim parit) tarditatis impatientes, perrumpunt latera occiſo parente : Plinius libri decimi capite ſexageſimo ſecundo. *Fovit humum*] Quod ad ſerpentes attinet: vulgatum eſt colores earũ pleraſque terras habere, in quas occultentur. *Tollentemque*] Deſcriptio ſerpentis, é partibus & earum adjunctis. *Timidum*] Cui timet: Nam (ut ait Plinius) ſerpentis caput etiam ſi cum duobus digitis evaſerit, nihilominús vivit: Hæc Servius. Locum igitur in Plinio requires : huic enim interpreti multa jam exempla docent temeré credẽdum nil eſſe. *Agmina*] Orbes, nexus: eſt etiam deſcriptio Natricis ex

variis

variis adjunctis corporis,& ſolo geniali: Natricem autem deſcribi Columella libri primi capite quinto definitione eadem indicat. Palus, Natricum ſerpentiumque peſtes,hyberna deſtitutas iligine, cœno & fermentata colluvie venenatas emittit. Hydrus autem ſecundo Georgico ad illum locum,

—Immanis dentibus Hydri)

appellatus eſt. Hæc autem ſerpentis definitio é Culice repetita eſt, quem Virgilius adoleſcens luſerat: Verſus autem ita ſunt:

Nam ſolitum volvens ad tempus tractibus iiſdem,
Immanis vario maculatus corpore ſerpens,
Merſus ut in limo,magno ſub ſideris æſtu,
Obvia vibranti carpens gravis aëra lingua,
Squammoſos laté torquebat motibus orbes:
Pallebant auræ liventis ad omnia viſus.
Jam magis atque magis corpus revolubile volvens
Attollit nitidis pectus fulgoribus, & fert
Sublimi cervice caput: cui criſta ſuperné
Edita purpureo lucens maculatur amictu.
Aſpectuque micant flammantia lumina torvo:
Metabat ſeſe circum loca—

Longam] Plinius libri ſexti capite viceſimo tertio: Circa Perſidis inſulas Hydri marini vicenum cubitorũ adnatantes,terruere claſſem. Ducentorum veró pedum talis ſerpens inter Iſlandiam & Lappiã notatur in charta Septentrionalium regionum. *Ne mihi*] Proponitur periculum ab hoc ſerpente. *Exuviis*] De quibus Plinius libri octavi capite viceſimo ſeptimo: Anguis hyberno ſitu membrana corporis obducta,fœniculi ſucco impedimentum illud exuit,nitiduſque vernat. Exuit autem á capite primúm, nec celeriús quám uno die ac nocte replicãs,ut extrá fiat membranæ,quod fuerat intús. Idem hyberna latebra viſu obſcurato, marathro herbæ ſeſe affricans, oculos inungit ac refovet: ſi veró ſquammæ obtorpuere, ſpinis juniperi ſe ſcabit. *Cúm poſitis*] Hæc ſententia repetitur ſecundo Æneidos, ubi Pyrrhus tali

ſerpenti comparatur:

Qualis ubi in lucem coluber mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quam Bruma tegebat:
Nunc poſitis novus exuviis,nitiduſque juventa,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga,
Arduus ad ſolem: & linguis micat ore triſulcis.

Ova] In terreſtribus ova pariunt ſerpentes, excepta vipera, & incubant contecta in terra, annoque ſequente excludunt: Plinius libri decimi capite ſexageſimo ſecundo. *Linguis*] Quæ ſerpentibus ſunt tenuiſſimæ & triſulcæ, vibrantes, atri coloris, etſi extra has prælongæ: Plinius libri undecimi capite trigeſimoſeptimo: *Triſulcis*] Trifidis, hoc eſt tres acies habentibus, & trifariám ſecantibus.

Morborum quoque te cauſſas & ſigna docebo.
Turpis oves tentat ſcabies, ubi frigidus imber
Altiús ad vivum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu: vel cúm tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magiſtri
Perfundunt, udiſque aries in gurgite villis
Merſatur, miſſuſque ſecundo defluit amni:
Aut tonſum triſti perfundunt corpus amurca,
Et ſpumas miſcent argenti, & ſulphura viva,
Idæaſque pices, & pingues unguine ceras,
Scyllamque, helleboroſque graves, nigrumq; bitumē.
Non tamen ulla magis præſens fortuna laborum eſt,
Quám ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Ulceris os: alitur vitium, vivitque tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat, & meliora deos ſedet omnia poſcens.
Quin etiam ima dolor balantum lapſus ad oſſa

Cúm

Cúm furit, atque artus depaſcitur arida febris,
Profuit incenſos aſtus avertere: & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam:
Biſaltæ quo more ſolent, acerque Gelonus,
Cúm fugit in Rhodopen, atque in deſerta Getarum,
Et lac concretum cum ſanguine potat equino.
Quám procul aut molli ſuccedere ſæpiús umbræ
Videris, aut ſummas carpentem ignaviús herbas,
Extremamque ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentem, & ſeræ ſolam decedere nocti:
Continuó culpam ferro compeſce, prius quám
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo,
Quám multæ pecudum peſtes. nec ſingula morbi
Corpora corripiunt, ſed tota æſtiva repenté,
Spemque, gregemque ſimul, cunctámque ab origine gentem.
Tum ſciat, aërias Alpes, & Norica ſiquis
Caſtella in tumulis, & Iapidis arva Timavi,
Nunc quoque póſt tanto videat, deſertaque regna
Paſtorum, & longé ſaltus lateque vacantes.

Morborum] Secunda corruptionis cauſſa, é triplici morborum genere, ſcabie, febre, peſte: ſcabies primúm ex ſuis cauſſis deſcribitur. *Scabies*] Scabies, eſt durior cutis rubicunda, ex qua puſtulæ oriuntur quædam humidiores, quædam duriores, quædã ſicciores: exit ex quibuſdam ſanies, fitque ex his cõtinuata exulceratio pruriens: Celſus lib. 5. cap. 28. *Frigidus imber*] Duas cauſſas contrarias memorat, frigoris & caloris immodici, quas Varro lib. 2. cap. 1. ſimiliter commemorat: feré morborum cauſſæ erunt, quód laborãt propter æſtus, aut pro-

pter frigora, nec non etiã propter nimium laborem, aut contrá propter nullam exercitationem, aut ſi (cúm exercueris) ſtatim ſine intervallo cibum aut potionem dederis. Idem Columella lib. 7. cap. 5. Oves frequentiús, quám ullum aliud animal, infeſtantur ſcabie: quæ feré naſcitur (ſicut noſter memorat poëta)

—cúm frigidus imber
Altiús ad vivum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu:

Vel poſt tonſuram, ſi remedium prædicti medicaminis non adhibeas, ſi æſtivum ſudorem mari vel flumine nõ abluas, ſi tonſum gregem patiaris ſylveſtribus rubis ac ſpinis ſauciari, ſi ſtabulo utaris, in quo mulæ aut equi aut aſini ſteterunt: præcipué tamen exiguitas cibi maciem, macies autem ſcabiem facit. Idem etiam ſigna adjungit hic á Virgilio prætermiſſa: Vitioſum locum pecudes aut morſu ſcalpunt, aut cornu, vel ungula tundunt, aut arbori adfricant, parietibuſque detergent. *Dulcibus*] Remedium ſcabiei proponitur ex oppoſitis cauſſis: de quibus ibidem Varro: Curatio autem, cúm hic eſt morbus, hæc perfunditur aqua, & perungitur oleo, & vino tepefacto: & item cibo ſuſtinetur, & injicitur aliquid: ne frigus cedat, ſitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur, dimittitur ſanguis, maximé é capite. *Amurca*] Columella ibidem varia remedia commemorat: primúm jubet lanam pecudis diduci: nam ſubeſt aſpera cutis & velut quædam prurigo: Et inter cætera remedia (ait) eidem remedio eſt amurca, duabus partibus decocta. *Spumas argenti*] De qua Plinius libri triceſimi tertii capite ſexto: Eſt autẽ, ut ex nomine intelligi poteſt, ferveſcentis & ſe purgantis materiæ ſpuma, vitium, ut purgatæ ſcoria: cujus genera tria ſunt ~~Chryſitis, Argyritis, Molybditis:~~ Eſt autem vis ejus ſiccare, mollire, refrigerare, temperare, purgare, explere, ulcerũ tumores lenire. *Sulphura viva*] Sulphuris genera ſunt quatuor: vivum (quod Græci

ἄπυρον

ἄπυρον vocant) naſcitur ſolidum, hoc gleboſum. Eo ſolo ex omnibus generibus medici utūtur: Cætera enim liquore conſtant, & cōficiuntur oleo incocta: Vivum autem effoditur, tranſlucetque & viret: Plinius lib. 35. cap. 15. *Idæaſque pices*] Ida, mons Phrygiæ latiſſimus, pinis frequens, unde Ida pinifera Statio dicitur, tertio Sylvarum: quæ picis cauſſa eſt: pinus enim picis & reſinæ ferax eſt, ut 2 Georgico monuimus. Pix autem Naricia ſuperiore libro notata eſt, ad illum locum,

Naricia que picis lucos——

Sed 4 Georgico iterum pix Idæa celebratur:

Et viſco & Phrygiæ ſervant pice lentius Idæ.

Unguine] Unguento. *Scyllamque*] Scylla, ſpecies eſt cepæ, quæ à Varrone Squilla dicitur: ab Hippocrate ſcella: Franci Siboullam vocant. *Helleboroſque*] Helleborus vel helleborum duplex eſt, candidum & nigrum: de cujus vi, multa apud Plinium ſcripta ſunt lib. 25. cap. 5. quod etiam ſtudiorum gratia ſumitur, ad pervidendum acriús: ſic Carneadem reſponſurū Zenonis libris, helleboro purgatum ajunt: unde proverbium, Helleboro opus habere. Columella libri ſeptimi capite quinto, ad hoc remedium, Fæcem (inquit) & amurcam, ſuccumque decocti lupini miſceas, potione æqua detritum album helleborum: vide Eraſmū in Chiliadib. in proverbio, Helleborū bibe: quod in inſanum & furioſum dici ſolet. *Bitumen*] De quo diximus 8 Ecloga, ad illum verſum,

Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.

Non tamen] Ultimum & ſummum ſcabiei remedium, ut ulcus aperiatur, cureturque: de quo Columella libri ſeptimi capite quinto: Itaque reſerandum eſt & ulcera medicamentis curãdum. Idem lib. 6. cap. 11. Suppuratio meliús ferro reſcindatur, quám medicamēto. *Vivitque*] Sic Lucretius:

Ulcus enim viveſcit & inveteraſcit alendo.

Quinetiam] Secundus morbus, é febri breviter deſcribitur, ex ſuis effectis. *Profuit*] Remedium febris é ſanguinis miſſione: de quo Columella lib. 7. ca. 5, cúm de Virgilio loquitur: Subjicit deinde æqué prudenter. febricitantibus ovibus, de talo vel inter duas ungulas ſanguinem emitti oportere: Nam plurimúm id quidem

Profuit, incenſos æſtus avertere, & inter
Ima ferire pedis, ſalientem ſanguine venam.

Nos etiam ſub oculis & de auribus ſanguinem detrahimus. *Biſaltæ*] Illuſtratio propoſiti remedii per ſimilitudinem: cujus illuſtratio præcedit, ſicut antea:

Qualis hyperboreis. &c.
Fluctus ut in medio. &c.
Non ſecus ac patriis &c.

Biſaltæ] Biſaltæ, gens eſt Macedoniæ. *Gelonus*] Populus Scythiæ, de quo fuit Georgico ſecundo,

Eoaſque domos Arabum, pictoſque Gelonos.

Et iterum 8 AEneidos:

Hic Lelegas, Caraſque ſagittiferoſque Gelonos
Finxerat ———

Rhodopen] Montem Thraciæ: de quo primo Georgico, ad illum locum,

Aut Atho aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit ———

Getarum] Qui populi ſunt Thraciæ verſus *Euxinum* Pontum, ubi Ovidius exulavit:

Nulla Getis toto gens eſt truculentior orbe,

ut eſt apud Ovidium 2 de Pōto. *Cum ſanguine*] Sic apud Dionyſium eſt, de ſitu orbis, quód hi populi vino careant, & lac cum ſanguine permiſtum bibāt. *Quám procul*] Signa febris ὕστερον πρότερον proponuntur, quinque numero. *Continuó*] Repetitur propoſitum remedium é phlebotomia. *Non tam*] Hyperbolicá minorū collatione amplificatur numerus morborum: Non tam multi ſunt maris fluctus, quám gregis morbi. *Ab origine gentem*] Sic anteá fuit,

Neptunique ipſa deducat origine gentem.

Tunc

Tunc ſciat] Hic remedium quoddam propoſitum eſt adverſus deſcriptum morbum, é mutatione pabuli, & aquationis: quod Columella lib. 7. cap. 5. ad remediū peſtis adhibet. *Ærias*] Altas: ſic ecloga prima,

Nec gemere aëria ceſſabit turtur ab ulmo. Item octava.
Præceps aërii ſpecula de montis in undas
Deferar———

Norica] Noricum habet ab Occaſu OEnum fluviū, qui medius inter Vindelicos & Noricos: á Septētrione Danubium: Eam regionem plerique nunc Bavariam eſſe putant. *Iapidis*] Iapis, nomen proprium AEtoli, qui in agro Veneto, oppidum de ſuo nomine condidit: unde regio illa, ubi Timavus fluvius eſt, nomen accepit.

Hic quondam morbo cæli miſeranda coorta eſt
Tempeſtas, totóque autumni incanduit æſtu:
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat ſimplex: ſed ubi ignea venis
Omnibus acta ſitis, miſeros adduxerat artus,
Rurſus abundabat fluidus liquor, omniaque in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.
Sæpe in honore Deum medio ſtans hoſtia ad aram,
Linea dum nivea circundatur infula vitta,
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros:
Aut ſiquam ferro mactaverat anté ſacerdos,
Inde neque impoſitis ardent altaria fibris:
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates:
Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri.
Summaque jejuna ſanie infuſcatur arena.
Hinc lætis vituli vulgó moriuntur in herbis:
Et dulces animas plena ad præſepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros

Tuſsis anhela ſues, ac faucibus angit obeſis.
Labitur infœlix ſtudiorum, atque immemor herbæ
Victor equus: fonteſque avertitur: & pede terram
Crebró ferit: demiſſæ aures: incertus ibidem
Sudor, & ille quidem moriturus frigidus: aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura reſiſtit.
Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus.
Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus,
Tum veró ardentes oculi, atque attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
Ilia ſingultu tendunt. it naribus ater
Sanguis, & obſeſſas fauces premit aſpera lingua.
Profuit inſerto latices infundere cornu
Lenæos ea viſa ſalus morientibus una.
Mox erat hoc ipſum exitio, furiiſque refecti
Ardebant: ipſique ſuos jam morte ſub ægra
(Dii meliora piis, erroremque hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.

Hic quondam] Sequitur poſtrema morbi ſpecies é peſte, quæ hic uniuerſalis (qualis eſt apud Lucretium in extremo ſexti) ex ſuis cauſſis deſcribitur: prima eſt é corruptione aëris, quæ fit primúm ſtellarum contagione, ut Saturni & Martis: tum Solis eclipſi: deinde ventis, ut Auſtrinis diutiús afflantibus. *Autumni*] Secunda cauſſa, ex anni parte morbifera, qualis eſt Autumnus: de cujus cauſſa ſic eſt apud Ovidium in Arte:

Dum modó frigoribus premimur, modó ſolvimur æſtu:
Aëre non certo corpora langor habet.

Eandem Autumni peſtilentiam Horatius ſecundo Sermonum item ſignificat:

Nec mala me ambitio perdit: nec plumbeus Auſter,
Autumnuſque gravis, Libitinæ quæſtus acerbæ.

Lacus]

Lacus] Tertia cauſſa é corruptione alimentorum, de qua ſic Lucretius,

Hæc igitur ſubitó clades nova, peſtilitaſque,
Aut in aquas cadit, aut fruges perſidit in ipſas,
Aut alios hominum paſtus, pecudumque cibatus.

Tabo] Unde corpora tabeſcerent: ſunt autem tabi tres ſpecies, atrophia, cachexia, phtiſis. *Nec via*] Significat tantam vim peſtis, ut non una morte, ſed multis morerentur tali morbo affecti: Videtur autem hic illud Lucretianum attingi:

Profluvium porró cui tetri ſanguinis acre
Exierat, tamen in nervos hinc morbus, & artus
Ibat: & in partes genitales corporis ipſius:
Et graviter partim metuenes limina lethi
Vivebant ferro privati parte virili:
Et manibus ſine nonnulli, pedibuſque manebant
In vita tamen: & perdebant lumina partim:
Uſqueadeó mortis metus his incuſſerat acer.

Minutatim] Sic Lucretius.

A pedibuſque minutatim:

Sæpe] Amplificatur peſtilentia ex ſuis effectis, quód ſpecies animalium omnium hoc modo intereant: primum de victimis, in medio ſacrificio cadentibus. *Infula*] Infula, faſcia eſt in modum diadematis, vittis utrinque dependentibus, ut hic etiam locus indicat: ſignificat etiam filamenta alba, quibus templa ornabantur: & per metaphoram, interdum ornaméta quævis, ut Agraria ſecunda: His inſignibus atque infulis imperii venditis. *Ardent*] Cor negatur cremari poſſe, qui veneno interempti ſunt, ait Plinius lib. 11. cap. 37. an eadem ratione peſte infecta cremari non poſſint, conſiderato: Lucretius certé, in Attica peſtilétia ait peſte extinctos non humatos, ſed crematos eſſe:

Namque ſuos conſanguineos aliena rogorum
Inſuper extructa ingenti clamore locabant:
Subdebantque faces, multo cum ſanguine ſæpe.

Rixantes potiùs, quàm corpora deſererentur.

Vates] Extiſpes ſignificatur, qui conſulendis extis immolatæ victimæ, futurum præſagibat. *Cultri*] Quibus hoſtia mactabatur. *Sanie*] Sanguine corrupto & cõcreto. *Hinc lætis*] Secundum exemplum de vitulis, amplificatum é ſubjecto pabulo. *Hinc canibus*] Tertium é canibus blandis, quos á Melita Melitæos catulos appellari Callimachus author eſt: Plinius lib. 4. cap. 26. Erant autem hi in deliciis fœminarum. Id Lucretius pauló ſecus:

Et moriebantur, cum primis fida canum vis
Strata viis animam ponebat in omnibus ægram.

Rabies] Canum morbus eſt angina, podagra, rabies.

Quatit] Quartum de Suibus tuſſi & angina peſtifera morientibus. Eſt autem hic porcorum morbus, ait Servius: unde apud Plautum,

Vellem me in anginam verti, ut huic aniculæ
faucem præoccuparem.

Obeſis] Tumentibus. *Labitur*] Quintum exemplum de equo, variis adjunctis ſignis exaggeratum. *Avertitur*] Deponenti ſignificatione dixit, ut anteá (depaſcitur)

——*Atque artus depaſcitur arida febris.*

Crebra] Crebró, ut anteá jam multa. *Demiſſa*] Hæc ſigna, ſunt etiam hominum communia: quæ Lucretius pleniús executus eſt:

Quippe patentia cum toties ardentia morbis
Lumina verſarent oculorum, expertia ſomno:
Multaque prætereá mortis tum ſigna dabantur:
Perturbata animi mens in mœrore, metuque:
Triſte ſupercilium, furioſus vultus & acer:
Sollicitæ porró plenæque ſonoribus aures,
Creber ſpiritus, haud ingens, raroque coortus,
Sudoriſque madens per collum ſplendidus humor:
Tenuia ſputa, minuta, croci contacta colore:
Salſaque per fauces raucas vix edita tuſſi.
In manibus veró nervi trahere, & tremere artus,
A pedibuſque minutatim ſuccedere frigus

Non

Non dubitabat:item ad ſupremum denique tempus,
Compreſſæ nares,naſi primoris acumen
Tenue,cavati oculi,cava tempora,frigida pellis,
Duraque in ore jacens rectum frons tenta meabat,
Nec nimio rigida proſtrati morte jacebant:
Octavoque feré candenti lumine Solis,
Aut etiam nona reddebant lampade vitam.

Ardentes oculi] Lucretius pául6 anté,

Quippe patentia——

& iterum:

Principió caput incenſum fervore gerebant,
Et duplices oculos ſuffuſa luce rubentes.

Spiritus] Lucretius:

Inde ubi per fauces pectus complerat, & ipſum
Morbida vis in cor mœſtum confluxerat ægris:
Omnia tum veró vitai clauſtra latebant.
Spiritus ore foras tetrum volvebat odorem,
Rancida quo perolent projecta cadavera ritu:
Atque animi prorſum vires totius, & omne
Languebat corpus lethi jam limine in ipſo,
Intolerabilibuſque malis erat anxius angor
Aſſiduè comes, & gemitu commiſta querela:
Singultuſque frequens noctem perſæpe,diemque
Corripere aſſiduè nervos, & membra coactans
Diſſolvebat eos,defeſſos anté fatigans:

Sanguis] Lucretius.

Sudabant etiam fauces intrinſecùs atræ
Sanguine, & ulceribus vocis via ſepta coibat,
Atque animi interpres manabat lingua cruore,
Debilitata malis,motu gravis,aſpera tactu.

Profuit] Interponitur ad eandem amplificationem ſpecies remedii, ex infuſione vini, qua tamen morbus ingraveſceret. *Latices Lenæos*] Periphraſis, qualis eſt primo AEneidos:

Regales inter menſas,laticemque lyæum.

& quarto:

Gens epulata toris Lenæum libat honorem.
& principio ſecundi Georgici de hoc dictum eſt:
Huc pater ô Lenae veni—

Cornu] Columella vocat infundibulum & fiſtulam, ſæpe etiam cornu, quo infunditur aliquid in os pecudis. *Dii meliora*] Optatio hac parentheſi includitur.

Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit, & mistum ſpumis vomit ore cruorem,
Extremoſque ciet gemitus. it triſtis arator
Mœrentem abjungens fraterna morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia poſſunt
Prata movere animum: non qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atque oculos ſtupor urget inertes,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvāt? quid vomere terras
Invertiſſe graves? atqui non Maßica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repoſtæ:
Frondibus, & victu paſcuntur ſimplicis herbæ.
Pocula ſunt fontes liquidi, atque exercita curſu
Flumina, nec ſomnos abrumpit cura ſalubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæſitas ad ſacra boves Junonis, & Uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægré raſtris terram rimantur, & ipſis
Unguibus infodiunt fruges, monteſque per altos
Contenta cervice trahunt ſtridentia plauſtra.
Non lupus inſidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
Cura domat. timidi damæ, cervique fugaces

Nunc

Nunc interque canes, & circum tecta vagantur.

Ecce autem] Sextum exemplum de bove, variis modis amplificatum: Primus locus eſt ex adjunctis. *Non umbræ*] Secundus locus ex diſſimilibus: Cibus ac potus nihil nocent, ſed ſtupor ac torpor vincunt. *Electro*] De quo jam dictum eſt ecloga octava ad illum locum,

Pinguia corticibus ſudent electra myricæ.

Devexo] Convexo: vt ecloga quarta:

Aſpice convexo nutantem pondere mundum:

devexo igitur, id eſt declivi & deflexo. *Quid labor*] Tertius locus ex effectis & diſſimilibus: Bené meriti ſunt boves, nec crapula, gula, curave nocuit. *Maßica*] Sic ſecundo Georgico

—Bacchi Maßicus humor

dicitur. *Frondibus*] Approbatio diſſimilium, é repugnãtibus. *Tempore*] Quartus locus ex adjuncta difficultate, ex interitu boum conſecuta, Quód homines currum trahere, & arare coacti ſint. *Junonis*] Argiva ſacerdos curru vehebatur in Junonis templum: Unde eſt illud prima Tuſculana: Mar. Deorum immortalium judicia ſolẽt in ſcholis proferre de morte: Nec veró ea fingere ipſi, ſed Herodoto authore aliiſque pluribus. Primúm anctore. Argiæ ſacerdotis, Cleobis & Biton filii prædicãtur. Nota fabula eſt: Cúm enim illam ad ſolenne & ſtatum ſacrificium curru vehi jus eſſet, ſatis longé ab oppido ad fanum, morarenturque jumenta: tunc juvenes ii (quos modó nominavi) veſte poſita, corpora oleo perunxerunt, ad jugum acceſſerũt: Ita ſacerdos advecta in fanũ: Cúm currus eſſet ductus á filiis, precata deam dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximũ homini dari poſſit á Deo: Póſt epulatos cum matre adoleſcentes ſomno ſe dediſſe, mané inventos eſſe mortuos. Talẽ igitur vecturæ neceſſitatẽ modó Virgilius inſinuat. *Uris*] Sylveſtribus bobus: de quibus Georgico ſecundo,

Sylveſtres Uri aßidué, capreæque ſequaces.

Non lupus] Septimum exemplum, de lupo, dama, cervo, metu peſtis turbatis: Simile autem fuit ecloga quinta, ſed occaſione pacis:

Nec lupus inſidias pecori—

Timidi damæ] Sic ecloga octava,

Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.

Cervique] Sic ecloga quinta.

—Nec retia cervis
Ulla dolum meditantur—

Jam maris immēſi prolem, & genus omne natantū
Littore in extremo, ceu naufraga corpora fluctus
Proluit: inſolitæ fugiunt in flumina Phocæ:
Interit & curvis fruſtra defenſa latebris
Vipera, & attoniti ſquammis adſtantibus hydri.
Ipſis eſt aër avibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam ſub nube relinquunt.
Prætereà nec jam mutari pabula refert:
Quæſitæque nocent artes: ceſſere magiſtri,
Phyllirides, Chyron, Amythaoniuſque Melampus.
Sævit & in lucem Stygiis emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone morbos agit antè, metumque:
Inque dies avidum ſurgens caput altiùs effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arenteſque ſonant ripæ, colleſque ſupini.
Jamque catervatim dat ſtragem: atque aggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadavera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abſcondere diſcunt.
Nam neque erat coriis uſus: nec viſcera quiſquam
Aut undis abolere poteſt, aut vincere flamma.
Nec tondere quidem morbo illuvieque pereſa

vellera,

Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verùm etiam inviſos ſi quis tentarat amictus:
Ardentes papulæ, atque immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus ſacer ignis edebat.

Jam maris] Octavum, de piſcibus. *Naufraga*] Naufragio ejecta: ubi brevis eſt ſimilitudo. *Phocæ*] Vituli marini, qui ſpirant & dormiunt in terra (ut ait Plinius libri noni capite ſeptimo) quod dicetur etiam quarto Georgico,

Sternunt ſe ſomno, diverſo in littore Phocæ.

Interit] Nonum, de ſerpentibus, ut vipera & hydro: de quibus dictum eſt. *Ipſis*] Decimum de avibus: de quibus ita Lucretius:

Multaque humi cùm inhumata jacerent corpora ſupra
Corporibus, tamen alituum genus atque ferarum
Aut procul abſiliebat, ut acrem exciret odorem:
Aut ubi guſtarat, languebat morte propinqua.
Nec tamen omnino temerè illis ſedibus ulla
Comparebat avis, nec triſtia ſecla ferarum
Exibant ſylvis: Languebant pleraque morbo.

Præterea] Redit ad remedia, quæ inania hic eſſe profitetur: quod ſic Lucretius,

Nec requies erat ulla mali, defeſſa jacebant
Corpora, muſſabat tacito medicina timore.

Et poſteá,

Nec ratio remedi' communis certa dabatur:
Nam quod ali' dederat vitales aëris auras
Volvere in ore licere, & cœli templa tueri:
Hoc aliis erat exitio, lethumque parabat.

Pabula] Hoc tamen Columella libri ſeptimi capite quinto unicé commendat: Si ægrotat univerſum pecus (ut & anté præcepimus, & nunc, quod remur eſſe maximé ſalutare, iterum aſſeveramus, in hoc caſu quod

eſt remedium præſentiſſimum) pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quæramus ſtatum cœli, curemuſque, ſi ex calore & æſtu concepta peſtis invaſit, ut opaca rura ſi invaſit frigore, ut eligantur aprica. *Phyllirides*] Filius Phylliræ, ex Saturno, ſicut anteá dictum eſt,

Conjugis adventu pernix Saturnus—

Chiron] Chiron, herbarum vires ad medicamenta reperit, ait Plinius libri ſeptimi capite quinquageſimo ſexto: Is ut in fabulis eſt, Lernæa Herculis ſagitta forté perculſus, cúm graviter angeretur, impetravit á Diis ut moreretur: Itaque receptus in cœlũ, Sagittarius factus eſt in Zodiaco. *Amythaoniuſque*] Filius Amythaonis: de quo Homerus Odyſſ. ο. Divinitas autem & quædam cœlitũ ſocietas nobiliſſima ex fœminis in Sibylla fuit: ex viris in Melampode apud Græcos: apud Romanos in Martio: Plinius libri ſeptimi capite triceſimo tertio. Idem libri viceſimi quinti capite quinto: Melampodis fama divinationis artibus nota eſt: ab hoc appellatur unum hellebori genus Melampodium: aliqui paſtorem eodem nomine inveniſſe tradunt, capras purgari paſto illo animadvertentem, datoque lacte earum, ſanaſſe Prœtidas furentes. Ergo hic Chiron & Melampus per ſynecdochen pro medicis excellentibus uſurpantur. *Sævit*] Amplificatione poëtica ſignificatur peſtem divinitús immiſſam ad ultionem malorum. *Stygiis*] Infernis: Styx enim, palus inferna eſt. *Tiſiphone*] Furia eſt, ultrix homicidarum: τίσις enim, ultio eſt: & φόνος, cædes dicitur, vt ſexto AEneidos:

Continuó ſontes ultrix accincta flagello
Tiſiphone quatit inſultans, torvoſque ſiniſtra
Intentans angues, vocat agmina ſæva ſororum.

Balatu] Sequitur ſtrages paſſim edita: qualis etiam deſcribitur tertio AEneidos:

ſubitó cúm tabida membris
Corrupto cœli tractu, miſerandaque venit,

Arbori-

Arboribuſque, ſatiſque lues, & lethifer annus:
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora, tum ſteriles exurere Sirius agros:
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.

Catervatim [Sic Lucretius.

Inde catervatim morbo, mortique dabantur.

& iterum poſteá,

Confertos ita acervatim mors accumulabat.

Continebat autem caterva, in militia gallica, ſex millia hominum. *Donec humo*] Greges peſte conſumpti, inhumandi ſunt, quia corium velluſque peſtiferum eſt: Eſt autem remedium apud Columellam libri ſeptimi capite quinto adverſus univerſi gregis peſtem: Sed Ægyptiæ gentis author memorabilis Dolus Mendeſius, cujus commenta, quæ appellantur græcé ὑπομνήματα, ſub nomine Democriti falſó produntur, cenſet propter hanc, ſæpiús ac diligenter ovium terga perſpicere, ut ſi forté ſit in aliqua tale vitium deprehenſum, confeſtim ſcrobem defodiamus in limine ſtabúli, & vivam pecudem, quæ fuerit puſuloſa, reſupinam obruamus; patiamurque ſuper obrutam mejere totum gregem: quód eo facto morbus propulſetur. *Abolere*] Abluere. *Vincere flamma*] Et illud fortaſſis eſt, quod de venenato corde jam diximus. *Verumetiam*] Oſtenditur amictus, multis modis contagioſus, qui factus ſit é vellere pecoris peſte conſumpti. *Papulæ*] Carbunculi, ait Servius: de quo & ſequentibus, Lucretius:

Nec nimio cuiquam poſſes ardore tueri,
Corporis in ſummo ſummam ferveſcere partem:
Sed potiús tepidum manibus proponere tactum,
Et ſimul ulceribus quaſi inuſtis omne rubere
Corpus, ut eſt, per membra ſacer cúm diditur ignis.

Immundus ſudor] Periphraſis eſt phtiriaſeos (ſi Servio credimus) Plinius cap.33.lib.11. ait lanicio interemptarum á lupis ovium phtiriaſim gigni: Tu obſer-

vabis an etiam peſte conſumptarum. *Sacer ignis*] Servius ſacrum morbum interpretatur, ſed falſó: ſacer enim morbus, eſt morbus caducus, ſeu Herculeus, quem vulgus appellat morbum ſancti Ioannis: At ſacer ignis, vulgo dicitur ignis ſancti Antonii: & pauló ánte propoſitus eſt Lucretio: multoque mauifeſtiús ſic proponitur á Columella libri ſeptimi capite quinto: Eſt etiam inſanabilis ſacer ignis, quam puſulam vocant paſtores: ea niſi compeſcitur intra primam pecudem, quæ tali morbo correpta eſt, univerſum gregem contagione proſternit: ſic quidem, quód nec medicamentorum, nec ferri remedia patitur: Nam pené ad omnem tactum excandeſcit: ſola tamen ea fomenta non aſpernatur lactis caprini: quod infuſum tantúm valet, ut & blandiatur igneam ſævitiam, differens magis occidionem gregis, quám prohibens.

FINIS TERTII GEORGICI.

P. RA-

P. RAMI PROFESSORIS REGII PRAELECTIONES in quartum Georgicum.

Argumentum quarti Georgici.

DEſcribitur quarto Georgico, apum educatio, retentio, contentio, mitigatio, mellificatio, procreatio, mellatio, afflictio, curatio.

PRotinùs aërii mellis cœleſtia dona
Exequar: hanc etiam Mecœnas, aſpice partem.
Admiranda tibi levium ſpectacula rerum,
Magnanimoſque duces, totiuſque ordine gentis
Mores, & ſtudia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria, ſi quem
Numina læva ſinunt, auditque vocatus Apollo.

Protinùs] Propoſitio, de quarta & ultima parte ope-

ris initio diſtributi : fuerat enim,

— atque apibus quanta experientia parcis:

Sed tranſitio obſcurior eſt, quám ſuperioribus libris. *Protinús*] Expoſito pecore, quæ pars tertia fuerat : vel (protinús) deinceps, continué. *Aërii*] Apes, mella ex rore aëris, ſiderum exortu potiſſimum, & arcus cœleſtis incubitu contrahunt, ait Ariſtoteles libri quinti capite viceſimo ſecundo. De quo erit poſteá: multó auté copioſiús Plinius libri undecimi capite duodecimo: Venit hoc, ait, ex aëre, & maximé ſiderum exortu : præcipueque ipſo Sirio explendeſcente fit, nec omninó priús Vergiliarum exortu ſublucanis temporibus. Itaque cum prima aurora folia arborum, melle roſcida inveniuntur: ac ſiqui matutino ſub dio fuere unctas liquore veſtes, capillumque concretum ſentiunt : Sive ille eſt cœli ſudor, ſive quædam ſiderum ſaliva, ſive purgantis ſe aëris ſuccus: utinamque eſſet & purus ac liquidus, & ſuæ naturæ, qualis defluit primó. Nunc veró é tanta cadens altitudine, multumque, dum venit, ſordeſcens, & obvio terræ halitu infectus: prætereá é fronde ac pabulis potus, & in uterculos congeſtus apum (ore enim vomunt) ad hæc ſucco florum corruptus, & alveis maceratus, totieſque mutatus, magnam tamen cœleſtis naturæ voluptatem affert. *Mellis*] Mellis genera tria ſunt, vernum, æſtivum, ſylveſtre: Æſtivi generis mel illud eſt, quod horæum vocatur, á tempeſtivitate præcipua, ipſo Sirio explendeſcente, poſt ſolſtitium diebus XXX feré. Immenſa circa hoc ſubtilitas naturæ mortalibus patefacta eſt, niſi fraus hominum cuncta, pernicie corrumperet: Namque ab exortu ſideris cujuſcunque, ſed nobilium maximé, aut cœleſtis arcus, ſi non ſequantur imbres, ſed ros tepeſcat Solis radiis, medicamenta, non mella gignuntur, oculis, ulceribus, interniſque viſceribus dona cœleſtia: vide Plinium libri undecimi capitibus decimo quarto, quinto & ſexto : unde percipies his epithetis non hyperbolicam laudem, ſed phyſicam veritatem contineri.

Hanc

Hanc etiam] Apoſtrophe ad Mecœnatem: ubi locus eſt attentionis, ex adjuncta admirabilitate. *Mecœnas*] Sic appellatus eſt tribus ſuperioribus libris: primo

—quo ſidere terram
Vertere Mecœnas —

Et ſecundo: *Tuque ades, inceptumque unà decurre laborem,*
O decus: o famæ merito pars ultima noſtræ,
Mecœnas: pelageque volans da vela patenti.

Et tertio: *Intereá Dryadum ſylvas, ſaltuſque ſequamur*
Intactos: tua Mecœnas, haud mollia juſſa:
Te ſine nil altum mens inchoat—

Spectacula] Metaphora eſt á ludis, in quibus pugnæ & fabulæ, ſpectacula dicuntur. *Duces*] De quorum generibus & mitigatione, in contentione apum dicetur. *Mores*] Quod maximé mirum ſit, mores habent, ait Plinius libri undecimi capite quinto: ubi hujus admirationis argumenta magna comperies. *In tenui*] Sic ſecundo Georgico:

Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quám ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem.

Plinius libri undecimi capite nono de amatoribus apum, id eſt hujus gloriæ ſtudioſis ita ſcribit: Nequis miretur amore earum captos Ariſtomachum Soléſem duodeſexaginta annis nihil aliud egiſſe: Hyliſcum veró Thaſium in deſertis apes colentem, Agrium cognominatum: qui ambo ſcripſere de his. *Læva*] Proſpera, ait Servius: Malo ſequi interpretē Aulum Gellium libri quinti capite duodecimo, ubi Juppiter, juvans pater, apppellatur Dijovis. Contrá veró Deus is, qui nocendi poteſtatem tantúm haberet, Vejovis dicitur: cujus videlicet lævum numen nūc appellatur: quales erant dii, Duerruncus & Robigus, placandi tantúm ut ſinerent, ac nihil nocerent.

Principió ſedes apibus ſtatioque petenda:
Quó neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domū prohibent) neque oves hœdique petulci

Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.
Abſint & picti ſqualentia terga lacerti
Pinguibus á ſtabulis, meropeſque, aliæque volucres:
Et manibus Progne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam laté vaſtant: ipſaſque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus eſcam.
At liquidi fontes, & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina rivus:
Palmaque veſtibulũ, aut ingens oleaſter obumbret:
Ut cúm prima novi ducent examina reges
Vere ſuo, ludetque favis emiſſa juventus,
Vicina invitet decedere ripa calori:
Obviaque hoſpitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, ſeu ſtabit iners, ſeu profluet humor,
Tranſverſas ſalices, & grandia conjice ſaxa:
Pontibus ut crebris poßint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtivum ſolem, ſi forté morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.
Hæc circum caſiæ virides, & olentia laté
Serpylla, & graviter ſpirantis copia Thymbræ
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.

Principió] Deſcribitur ſubjectum apibus ſolum, quod Græcis eſt μελιττὼν & μελιτροφεῖον. latinis apiariũ, mellarium, alvearium. Primus locus deſcriptionis, eſt ex oppoſitis, quæ nocent apibus, ideoque abeſſe debeatur, ut venti, pecora, ſerpentes, aves. *Ventis*] Sic Palladius primo libro jubet apiarium in horti parte ſecreta conſtitui & aprica, & á ventis remota. *Alvum*] Alvus dicitur & alveus. *Petulci*] Petulantes, laſcivientes: Lucretianum eſt,

——*agniqúe petulci.*

Inimi-

Inimicæ veró ſunt etiam oves apibus, quia difficilè ſe ab earum lanis explicant; Plinius libri undecimi capite decimo octavo. *Picti*] Periphraſis eſt Stellionis, qui lacertæ ſimilis eſt, tergo circulis quibuſdã depictus, lucentibus guttis, ad modum ſtellarum : de quo erit & poſteá in hoc libro:

—Nam ſæpe favos ignotus adedit.——
Stellio—

Niſi forté lacertos mavis intelligere, qui nominatim á Columella libri noni capite ſeptimo, & á Palladio, libro primo inter hoſtes apum numerantur. *Squalentia*] Fulgentia, ut mox,

Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens:

Quicquid enim vehementer inculcatum ſic eſt, ut horrorem viſentibus incutiat, á crebritate ſquammarum, ſqualere dicitur. *Pinguibus á ſtabulis*] Periphraſis eſt alveorum melle pinguium. *Meropeſque*] Merops, avis: de qua ſic Plinius libri decimi capite triceſimo tertio: Nec veró iis minor ſolertia, quæ cunabula in terra faciunt, corporis gravitate prohibitæ ſublime petere, Merops vocatur: genitores ſuos reconditos paſcens, pallido inter colore pennarum, ſuperné cyaneo, priori ſubrutilo: nidificat in ſpecu, ſex pedũ foſſa altitudine. Ariſtoteles noni hiſtoriæ libri capite quadrageſimo de Merope idẽ dicit. *Progne*] Periphraſis eſt hirundinis, in quam Progne Pandionis filia mutata eſt, ut Ovidius ſexto metamorphoſeos explicat. De hac fabula diximus Ecloga ſexta. *Cruentis*] Sic Ovidius ibidem.

—neque adhuc de pectore cædis
Exceſſere notæ, ſignataque ſanguine pluma eſt.

Ariſtoteles veró noni hiſtoriæ capite quadrageſimo inter hoſtes apum numerat veſpas, & aviculas, quas Paros vocant: item arundines & meropas, ranas lutarias & rubetas. Plinius libri undecimi capite decimo octavo addit crabrones, miliones, é culicum genere. *At liquidi*] Secunda pars deſcriptionis, é cauſſis efficiẽtibus, aqua, quæ potum apibus: arboribus & ſtirpi-

quæ etiam pabulum præbeant. *Liquidi*] Apis nulla putidis aſſidet, nec utitur alio cibo, quám dulci: aquam etiam inde libentiſſimé hauriunt, quam ſynceri clariſſimique fontes ſcaturiunt: Ariſtoteles octavi hiſtoriæ capite undecimo: Diligenter habenda cura, ut aqua ſit propinqua, & pura, quod ad mellificium vehementer prodeſt, ait Varro libri tertii capire decimo ſexto. Sine aqua, neque mella, neque favi, neque pulli denique figurari queunt: Columella libri noni capite quinto. *Tenuis*] Ut ne altitudine aſcendat duo aut tres digitos: Varro ibidem: de quo iterum etiam Virgilius. *Palma*] De qua & ejus generibus ſecundo Georgico ad illum locum,

> *Chaoniique patris glandes, etiam ardua palma*
> *Naſcitur—*

Oleaſter] Olea ſylveſtris: de olea item ſecundo Georgico. *Examina*] Examen, novarum apum progenies. *Vere*] Apes quieſcunt & latent á Vergiliarum occaſu, nec ante fabas florentes exeunt ad opera & labores: Ariſtoteles octavi hiſtoriæ capite decimo quarto: & Plinius libri undecimi capite ſexto. *Favis*] In mellificio primum fundamentum eſt Commoſſis, cruſta nigra, ſaporis amari: ſecundum Piſſoceros, picantium modo ceu dilutior: tertium Propontis, craſſioris jam materiæ, nondum tamen cera, ſed favorum ſtabilimentum: quartum, favus, qui fingitur multiplicatus é cera: Erithace vel ſandaraca, vel cerinthus, apum cibus, dum operantur, amari ſaporis, quo favi externi inter ſe conglutinantur: vide Ariſtotelem noni hiſtoriæ capite quadrageſimo: Varronem libri tertii capite decimo ſexto: Plinium libri undecimi capite ſeptimo. *Decedere calori*] Sic Ecloga octava-

> *—nec ſeræ meminit decedere nocti:*

Et tertio Georgico,

> *—& ſeræ ſolam decedere nocti.*

Ariſtoteles autem noni hiſtoriæ capite quadrageſimo, locum

locum apiarii vult eſſe non æſtate fervidum, hyeme tepidum: quod Varro repetit, & addit ut ſpectet ad hybernos ortus. Columella libri noni capite quinto optat imam partem vallis. *In medium*] Repetitur præceptum de aqua, tanquam ponticulis diſtinguenda, quó faciliús apes aquentur & ſiccentur ad ſolem: & ſic Varro jubet teſtas aut lapillos in aqua jacere, ita ut extēt paulúm, ubi aſſidere & bibere apes queant: Quod Columella libri noni capite quinto repetit: & Palladius ſic primo libro: Fons vel rivus huc conveniat otioſus, qui humiles tranſeundo formet lacunas, quas operiant rara & tranſverſa virgulta, ſedes tutas apibus præbitura, cúm ſitient. *Neptuno*] Metonymia eſt, pro aqua. *Eurus*] Synecdoche ſpeciei pro genere: hic enim ventus quivis ſignificatur. *Hæc circum*] Proponitur pabulationis materies, de qua iterum copioſiús in hortis, pauló póſt. *Caſiæ*] Caſſam vulgus vocat: de qua Ecloga ſecunda,

Tum caſia atque aliis intexens ſuavibus herbis.

Et ſecundo Georgico.

—humiles caſias apibus roremque miniſtrat.

Et mox:

Et glaucas ſalices, caſiamque, crocumque rubentem.

Serpylla] Sarpoletum vulgus appellat: de quo Ecloga ſecunda:

Allia, ſerpyllumque, herbas contundit olentes.

Thymbræ] Sarrietam vulgus vocat: cui Columella libri noni capite quarto tribuit ſecundam á thymo laudem: Itemque Palladius libro primo. *Violaria*] Loca violis conſita, ut horti, de quibus poſteá.

Ipſa autem ſeu corticibus tibi ſuta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Anguſtos habeant aditus: nam frigore mella
Cogit hyems, eademque calor liquefacta remittit. & frigoris & caloris
Utraque vis apibus pariter metuenda: neque illæ

Ne quicquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque & floribus oras
Explent: collectumque hæc ipſa ad munera gluten,
Et viſco & Phrygiæ ſervant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effoſſis (ſi vera eſt fama) latebris,
Sub terra fodere larem: penituſque repertæ
Pumicibuſque cavis, exeſæque arboris antro.
Tu tamen & levi rimoſa cubilia limo
Unge fovens circúm, & raras ſuper injice frondes.
Neu propriús tectis taxum ſine: neve rubentes
Ure foco cancros, altæ neu crede paludi:
Aut ubi odor cœni gravis: aut ubi concava pulſu
Saxa ſonant, vociſque offenſa reſultat imago,

Ipſa autem] Deſcriptum eſt adhuc alvearium, deſcribitur alveus é materia & forma: materia duplex hic proponitur, é cortice arboris & vimine: Varro libri tertii capite decimo ſexto, & Columella libri noni capite ſexto, addunt é ligno ferulæ, fimo, lateribus: ſubdere etiam fictiles alveos faciunt: optimas eſſe corticeas ajunt, teterrimas fictiles. *Alvearia*] Alveos dicit, per metonymiam continentis pro contento: Alvus enim proprié dicitur vel alveus, alvearium autem, locus eſt alveorum. *Anguſtos*] Media alvo, in qua introëant apes, faciunt foramina parva, dextra ac ſiniſtra: ad extrema, qua mellarii favum eximere poſſunt, opercula imponunt alvis: Varro libri tertii capite decimo ſexto. Columella libri noni capite ſeptimo copioſiús id exprimit: Nã frigus ignaviam creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus aut introitus datur, anguſtiſſima eſſe debẽt, ut quám minimum frigoris admittant: eaque ſatis eſt ita forari, ne poſſint capere plus unius apis incrementum: Sic nec venenatus Stellio, nec obſcœnũ Scarabæi vel papilionis genus, lucifugæque blattæ, ut ait Maro, per

per laxiora ſpatia januæ, favos populantur: atque utiliſſimum eſt pro frequentia domicilii duos vel tres aditus in eodem operculo diſtantes inter ſe fieri, contra fallaciam lacerti, qui velut cuſtos veſtibuli, prodeuntibus inhians, apibus affert exitium: eæque pauciores intereunt, cúm licet vitare peſtis obſidia, per aliud vadentibus effugium. *Nam*] Ratio anguſti aditus, ex adjunctis malis. *Neque illæ*] Confirmatio poſitæ rationis, ex operibus apum contra tales injurias: ubi triplex earum genus notatur, in alveis, ſub terra, in arboribus mellificantium. *Cera*] Periphraſis eſt commoſeos, unde primum tectorium. *Fucoque*] Piſſoceros hic poteſt intelligi, id eſt picatus cereus, ut Gaza vertit: Is enim fit ex lachrymis arborum, ſalicis, ulmi, & reliquarum, quæ glutinum pariunt. *Fucoque*] Phycos thalaſſium, fucus marinus, frutex eſt lactucæ ſimilis: De cujus tribus generibus, lato uno, altero longiore, ſed rubente, tertio criſpis foliis, quo veſtes in Creta tinguntur, Plinius libri decimi tertii capite viceſimo quinto, & viceſimi ſexti capite decimo. *Phrygiæ*] Ida Phrygia, pinifera ſtatio dicitur, ut ſecundo Georgico dictum eſt. Hinc igitur picis copia: tametſi primo Georgico fuit laus Nariciæ picis. *Si vera eſt*] Ariſtoteles hiſtoriæ libri quinti capite viceſimo ſecundo id confirmat: Apud Themiſcyram, ait circa Thermodoontem amnem apes tam in terra, quám in alveis faciunt favos, qui parum admodum ceræ contineant, & mel craſſius reddãt. Et pauló póſt ibidem: Sunt etiam apes, quæ favos ſub terra, triplici ordine faciant, in quibus mel eſt, vermis nullus. *Pumicibus*] Pumex, lapis eſt cavernoſus ad corpora leviganda laudatiſſimus, in mari creſcens. hic pro quovis cavernoſo lapide. *Arboris*] De quo ibidem Ariſtoteles: Ad Amiſſum urbem convehitur á locis ſuperioribus mel candidum craſſumque, majorem in modum: quod apes faciunt arboribus ſine favo: quale etiam fieri in Ponto cognitum eſt. *Tu tamen*] Abſolvitur inchoata alvei forma, ut diligenter undique oblina-

tur. *Frondes*] Huc ſpectare videtur illud Columellæ noni libri capite decimo quarto: Quicquid deinde rimarum eſt aut foraminum, luto & fimo bubulo miſtis illinemus extrinſecús, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quanvis porticu protecta, vaſa nihilo minús congeſtu culmorum & frondium ſupertegemus: quantumque res patietur, á frigore & tempeſtatibus muniemus. De ordine alveorum (quod hic Virgilius omiſit) ita Varro præcipit: Eaſque alvos ita collocant in mutulis parietis, ut ne agitentur, neve inter ſe contingant, cúm in ordinem ſint poſitæ: ſic intervallo interpoſito alterum & tertium ordinem infra faciunt, & ajunt hinc potiús demi oportere, quám addi quartum. Columella libri noni capite ſeptimo: Debebit lapideus ſuggeſtus extendi per totum apiarium, in tres pedes altitudinis, totidemque craſſitudinis: Iſque ſic extructus, diligenter opere tectorio levigari: Ita ne aſcenſus lacertis aut anguibus, aliiſve noxiis animalibus præbeatur. Hæc ille, & multó plura his de rebus: quod Palladius repetit, ut podia ternis alta pedibus teſtaceo & albario opere lævigata, propter lacertarum cæterorumque animalium noxam, quibus eſt moris irrepere, fabricentur. *Neu propiús*] Admonet de contrariis removendis ab alveo, ut anteá fecit de alveario. *Taxum*] De taxo, tanquam apibus inimica, ſic anteá fuit Ecloga nona:

Sic tua Cyrnæas fugiant examina taxos.

& ſecundo Georgico,

—taxique nocentes

appellantur. Nominatim veró taxi repudiantur á Columella libri noni capite quarto: Plinius non videtur improbare, cúm ait ex omnium ſatorum floribus ceram confingi, excepta tamen Rumice & Chenopode: libri undecimi capite octavo: & de lethali ejus facultate jam dictum eſt: Palladius item libro primo: Abſint & herbæ, titimallus, helleborum, tapſia, abſynthium, cucumis

cucumis agreſtis, & omnis amaritudo conficiendæ adverſa dulcedini. *Rubentes*] Dum coquuntur vel uruntur. *Cancros*] Ariſtoteles noni hiſtoriæ capite quadrageſimo id reſtatur: Mundiſſimum omnium hoc animal eſt: quamobrem ſæpenumero cùm alvi neceſſitas eſt, avolant, & in ſeceſſu reddunt excrementum, quoniam malè oleat: oderunt non ſolùm fœdos odores, ſed etiam unguentorum delicias: Ex quo fit ut homines his delibutos percutiant. Idem Varro profitetur libri tertii capite decimo ſexto: Itaque nulla harum aſſidit in loco inquinato, aut eo qui malè oleat: neque etiam in eo, qui bona olet unguenta: Itaque his unctus qui acceſſit, pungunt. Idem & Columella libri noni capite quinto de ſedibus apum eligendis: Sed in ea parte, quæ tetris latrinæ ſterquiliniique & balinei libera eſt odoribus. Et pauló póſt: Gravis & tetri odoris, non ſolùm virentia, ſed & quælibet res prohibeantur: Sicuti cancri nidor, cùm eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtris cœni: Nec minùs vitentur cavæ rupes, aut valles argutæ, quas Græci ἤχευς vocant. Plinius item libri undecimi capite decimo octavo: Cancrorum etiam odore (ait) ſi quis juxtà coquat, exanimantur. Idem & Palladius libro primo: Sed ab his apium caſtris longè ſint omnia odoris horrendi, balneæ, ſtabula, coquinæ fuſoria. *Altè*] De hac altitudine duorum triumve digitorum jam dictum eſt. *Paludi*] Aquæ. *Odor cœni*] De hoc jam dictum. *Concava*] De hoc item ex Columella: ſed & Varro libri tertii capite decimo ſexto: Primùm, ſecundum villam potiſſimùm, ubi non reſonant imagines: Hic enim ſonus harum fugæ exiſtimatur eſſe. Quod idem Plinius repetit libri undecimi capite decimo nono: Inimica echo eſt ſono, qui pavidas alterno pulſat ictu. Idem Palladius libro primo repetit: Videtur odor cœni, & cancer aduſtus, & locus, qui ad humanam vocem falſa imitatione reſpondet.

Quod ſupereſt, ubi pulſam hyemẽ Sol aureus egit
Sub terras, cœlumque æſtiva luce recluſit,
Illæ continuó ſaltus ſylvaſque peragrant:
Purpureoſque metunt flores, & flumina libant
Summa leves hinc neſcio qua dulcedine lætæ
Progeniem nidoſque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.
Hinc ubi jam emiſſum caveu ad ſidera cœli
Nare per æſtatem liquidum ſuſpexeris agmen,
Obſcuramque trahi vento mirabere nubem:
Contemplator: aquas dulces, & frondea ſemper
Tecta petunt. huc tu juſſos aſperge ſapores,
Trita meliphylla, & Cerinthæ ignobile gramen:
Tinnituſque cie, & Matris quate cymbala circúm.
Ipſæ conſident medicatis ſedibus, ipſæ
Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.

Quod ſupereſt] Tertium præceptum de opificio novæ æſtatis: cujus hic eſt periphraſis. *Aureus*] Sic primo Georgico,

Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.

Terras] Ad Antipodas nempe, quibus tum hyems eſt, cúm nobis æſtas. *Saltus*] Varro: Ut Diis Helicona atque Olympum attribuerunt homines, ſic his floridos & incultos natura montes attribuit. *Flores*] De hoc jam dictum. *Libant*] Libare, quaſi labiare, dicunt Grammatici, id eſt primis labris attingere: Aquam autem tunc portant apes, cúm prolem nutriunt, ait Ariſtoteles hiſtoriæ noni capite quadrageſimo: Sine qua neque mella, neque favi, neque pulli denique figurari queant, Columella libri noni capite quinto, ut jam dictũ eſt. *Progeniem*] Plinius libri undecimi capite ſexto hunc ordinem naturæ in apibus eſſe dicit: Primúm itaque favos conſtruunt,

conſtruunt,ceram fingunt, hoc eſt domos cellaſque faciunt: deinde ſobolem,poſteá mella, ceram ex floribus, melliginem é lachrymis arborum, quæ glutinum pariunt,ſalicis,ulmi,arundinis: ſucco,gummi,reſina. Virgilius igitur naturæ ordinem hic non ſervavit, qui progeniem primúm & nidos, tum mella fieri dicit. *Progeniem*] De cujus procreatione iterúm poſteá. *Nidoſque*] Favos hic intelligit. *Mella*] Ariſtoteles in hiſtoria libri quinti capite viceſimo ſecundo: Favos primúm conficiunt, mox collocant fœtum, more emittentes ſuo, ut iis placet, qui cenſent aliunde prolis primordia convehi:Deinde cibi cauſſa mellificant tam æſtate,quám Autumno: ſed melius mel autumnale eſt: Conſtruunt favos é floribus, ceram ex lachryma arborum fingunt, mella ex rore aëris, ſiderum exortu potiſſimum, & arcus cœleſtis incubitu contrahunt: Omnino ante Vergiliarum exortum mel non fit: Favos itaque,ut dictum eſt,é floribus faciunt: mel autem non ipſas facere apes, ſed rorem candentem deferre arguméto eſt, quód uno aut altero die cellas melle repletas inveniunt apiarii. Item autumno mel poſteaquám detractum eſt,non reparatur, cúm tamen illo etiam tempore flores proveniant. *Hinc ubi*] Quartum præceptum de retinédo examine ſaporibus apiaſtri & cerinthæ,itē muſica. *Nare*] Metaphora á piſcibus, pro volare. *Æſtatem liquidam*] Præſagiunt apes & hyemem & imbres: cujus rei indicium eſt, quód non evolant, ſed ſereno adhuc in alveo volutãtur: Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo. Plinius libri undecimi capite decimo: Tunc univerſæ provolant, ſi dies mitis futurus ſit: prædivinant enim ventos imbreſque, & tunc ſe continent tectis. Itaque temperie cœli(hanc enim inter præſcita habent)prorumpunt. Cúm veró migrandum eſt,vox ſolitaria & peculiaris quædam aliquot anté diebus, intús mittitur,& biduo aut triduo paucæ circum alveum volant: An rex etiam inter eas ſit, nondum exploratum

habemus, quoniam difficilé cognitu eſt. Collectæ jam avolant, & per ſingulos reges dividuntur: & ſi forté paucæ propé multas conſiſtunt, concedunt paucæ ipſæ ad plures, ac regem quem reliquerint, ſi ſequatur, interimunt: Diſceſſus & migratio ita agitur. Ibidem: Cúm veró mutuo inter ſe annexu alia ex alia dependet in alveos, indicium deſerendi cubilis: quod ne eveniat, apiarii alveis afflant ex vino dulci. Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: quod á Varrone repetitum eſt: Cúm examen exiturum eſt, quod fieri ſolet, cúm adnatæ proſperé ſunt multæ, ac progeniem veteres emittere volunt in coloniam, ut olim crebró Sabini factitaverunt, propter multitudinem liberorum: Hujus quód duo ſolent præire ſigna ſcitur: unum quód ſuperioribus diebus, maximé veſpertinis multæ ante foramen, ut uvæ, aliæ ex aliis pendent conglobatæ: Alterum quód cúm jam evolaturæ ſunt, aut etiam inceperunt, conſonant vehementer: proinde ut milites faciunt, cúm caſtra movent: quæ primó tum exierunt, in conſpectu volitant, reliquas, quæ nondum congregatæ ſunt, reſpectantes dum conveniant. Idem Columella & Palladius de uberibus illis & globis præſertim. *Meliphylla*] Apiaſtrum, alii μελίφυλλον, alii μελισσόφυλλον, quidam μέλινον appellant: Varro libri tertii capite decimo ſexto. Vulgus hanc herbam, meliſſam vocat. *Cerinthe*] Hanc herbam vulgus Francicum Paquettam dicit. *Matris*] Cybeles, in cujus ſacris Galli ſacerdotes cymbala aut tympana pulſabant. Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo, hoc ambigué ſcribit: Gaudere etiam plauſu atque ſonitu apes videntur: Quapropter tinnitu æris aut fictilis convocari eas in alveum ajunt: Quanquam incertum eſt an audiant, & voluptate ne, an formidine id faciant. Varro voluptatis cauſſam videtur ſequi, cúm ait apes cauſſa Muſarum dici volucres, quód ſiquando diſplicatæ ſunt, cymbalis

balis & plauſibus, numero reducuntur in unum locum. Idem tamen paulò póſt de examine emigraturo ſic ait: Cúm á mellario id feciſſe ſunt animadverſæ, jaciundo in eas pulverem, & circuntinniendo ære perterritas, quó voluerit, perducet: Non longé inde oblinunt Erithace atque apiaſtro, cæteriſque rebus, quibus delectantur: Ubi conſederunt, afferunt alvum propé eiſdem illiciis illitam intús & propé appoſita, fumo leni circumeundo cogunt eas intrare. Quod item Columella de terrore ſequitur, libri noni capite octavo: Cúm examen erupit (ait) ſtrepitu coërcetur: Nam ſtatim ſono territum vel in frutice, vel in editiore ſylvæ fronde conſidet, & á veſtigatore, præparato vaſe reconditur. Et rurſus capite duodecimo: Crepitaculis æreis aut teſtarum plerunque vulgó jacentium ſonitu terreatur fugiens juventus. Quod Palladius in Junio ſequitur: Strepitu æris terreatur aut teſtulæ, ait. Ad quod etiam argumentum pertinet illa vocis imago, qua terrentur apes, ut jam dictum eſt. Plinius tamen delectationem muſicam plané ſequitur, ex eoque contra Ariſtotelis dubitationem, auditus ſenſum apibus attribuit, libri undecimi capite viceſimo: Gaudent (ait) plauſu atque tinnitu æris, eoque convocantur: quo manifeſtum auditus quoque ineſſe ſenſum. *Medicatis*] Apiaſtro nempe & cerinthe delibutis.

Sin autem ad pugnam exierint (nam ſæpe duobus
Regibus inceſſit magno diſcordia motu)
Continuoque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda, licet longé præſciſcere: nanque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Tum trepidæ inter ſe coëunt, penniſque coruſcant,
Spiculaque exacuunt roſtris, aptantque lacertos:
Et circa regem, atque ipſa ad prætoria denſæ
Miſcentur, magniſque vocant clamoribus hoſtem.
Ergo ubi ver nactæ ſudum, campoſque patentes,
Erumpunt portis, concurritur, æthere in alto
Fit ſonitus, magnum miſtæ glomerantur in orbem:
Præcipiteſque cadunt. non denſior aëre grando,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies, inſignibus alis,
Ingentes animos anguſto in pectore verſant:
Uſqueadeó obnexi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos verſa fuga victor dare terga coëgit.

Sin autem] Quintum præceptum, de contentione & pugna apum: cujus cauſſa é diſcordia regum, & ſigna é bombo & armorum apparatu præponuntur. *Duobus*] De his regibus poſteá dicetur, & eorum formæ deſcribentur Hic autem Homericum illud cernitur:

οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω.
Non bona res multorum principatus, unicus Rex eſto.

Huc etiam illud pertinet Lucani:

Nulla fides regni ſociis, omniſque poteſtas
Impatiens conſortis erit: nec gentibus ullis
Credite, nec longé fatorum exempla petantur,
Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.

Reges autem ſex aut ſeptem generantur, Ariſtoteles quinti hiſtoriæ capite viceſimo primo. Apes autem multis de cauſſis & inter ſe unius examinis ſociæ, & cum aliis præliantur: De quo Ariſtoteles hiſtoriæ noni capite quadrageſimo: Flagrant odio breves contra longas, eaſque alveis pellere conantur: qua in pugna ſi illæ vicerint, optimum ita fore examen putatur: ſed ſi hæ

ſolæ remanſerint, otioſæ vivunt, & nihil boni integré faciunt: pereunt etiam ipſæ antequam Autumnus ſit: Student bonæ apes, quod fieri poteſt, nequam intra alveum interimant: & ſiqua interierit intus, ſtatim foras cadaver educunt. Qui autem fures vocãtur, & ſuos invicem favos offendunt: & alienos, ſi latuerint, ſubeunt: ſed ſi capiantur, capite puniuntur: nec facilé aut latere, aut effugere poſſunt: ſunt enim in quoque aditu cuſtodes: & ſiquãdo fur ipſe ſubripere ingreſſum potuerit, adeó in ſatietatem repletur, ut nequeat evolare, ſed ante alveum volutetur. Itaque fuga perquám difficilis eſt. Et iterum ibidem: Nullum animal, niſi ſui generis, apes fugiunt: præliãtur enim inter ſe, & cum veſpis: Sed cúm ruri ſunt, nec ſibi invicem, neque ullis injuriantur: At veró apud ſuos alveos pugnant acerrimé, & hoſtes, quos vicerint, enecant. Necant vel maxima animalia ictu ſui aculei: Iã equus occiſus ab apibus eſt, ſed principes minimé irritantur, & feriunt. Et rurſus ibidem: Cúm morbo examen quoddam laboraret, agmẽ peregrinum invaſit, & pugna conſerta, adeptaque victoria, mella diripiebat: quod cúm apiarius proſcerneret, victum examen ſtatim egreſſum ulciſcebatur, nec hominem ipſum ullo pacto impetebat. Quod Columella libri noni capite nono repetit: Inter ſe (ait) tãquam civilibus bellis, & cum alteris, quaſi cum exteris gentibus præliantur. Et Plinius libri undecimi capite decimo ſeptimo: Quód ſi defecerit alicujus alvei cibus, impetum in proximas faciunt rapinæ propoſito: At illæ contrá dirigunt aciem, & ſi cuſtos adſit, alterutra pars, quem ſuis favere ſentit, non appetit eum. Ex aliis quoque ſæpe dimicant cauſſis, eaſque acies contrarias duo imperatores inſtruunt, maximé rixa in convehendis floribus exorta, & ſuos quibuſque evocantibus. *Martius*] Hic militaris clangor ſexto Æneidos notatur:

Ære ciere viros, Martémque accendere cantu.

Et nono: *At tuba terribilem ſonitum procul ære canorõ*

Increpuit———

Hunc igitur morem & apes habent, ut Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: Tempore matutino omnes ſilent, donec una gemino aut triplici bombo excitet omnes: tum univerſæ ad opus provolant: Cumque redierint, primúm item tumultuant: paulatimque minús ſubinde ſtrepunt, dum una circunvolitando ſuſurret, quaſi dormiendum præcipiat: tum repenté omnes conticeſcunt. Quod á Varrone repetitur: Omnes ut in exercitu vivunt, atque alternis dormiunt, & opus faciunt pariter, & ut colonias mittunt: hique duces conficiunt quædam ad vocem, ut imitatione tubæ: Tum id faciunt, cúm inter ſe ſigna pacis ac belli habeant. Et Plinius libri undecimi capite decimo: Interdiu ſtatio ad portas more caſtrorum: noctu quies in matutinum, donec una excitet omnes gemino aut triplici bombo, ut buccino aliquo. Cúm adveſperaſcit, in alveo ſtrepunt minús ac minús, donec una circumvolet, eodem quo excitavit bombo, ſe quietem capere imperans: & hoc, caſtrorum more: tunc repenté omnes conticeſcunt. *Penniſque*] Quas binas vtroque ſui corporis latere gerunt, Ariſtoteles libri quarti de partibus animalium capite ſexto. *Spiculaque*] Apes omnes aculeo armantur, ait Ariſtoteles libri de generatione tertii capite decimo, & quarti capite ſexto. *Regem*] De cultu regis poſteá diligentiús ad illum locum.

Prætereá regem non ſic Ægyptus——

Prætoria] Prætorium, tabernaculum Imperatoris à Romanis dicebatur: hinc prætoria cohors, & prætoria porta & navis, pro Imperatoris cohorte, nave, porta. *Ergo ubi*] Hypotypoſis pugnæ amplificata effectis, adjunctis & comparatis. *Glomerantur*] More militari, quia legio modó dilatatur in quadrum, modó contrahitur in orbem. *Anguſto in pectore*] Sic Statius:

Major in exiguo regnabat corpore virtus.

Et Homerus:

——μικρὸς

—μικρὸς μὲν ἔην δέμας, ἀλλὰ μαχητής.

Parvus quidem erat corpore, ſed pugnator.

Obnixi] Sic paulò antè (ipſi) tanquam non apes, ſed milites intelligerentur.

Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta,
Pulveris exigui jactu compreſſa quieſcent.
Verùm ubi ductores acie revocaveris ambos:
Deterior qui viſus, eum, ne prodigus obſit,
Dede neci: melior vacua ſine regnet in aula.
Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens:
(Nam duo ſunt genera) hic melior, inſignis & ore,
Et rutilis clarus ſquammis: ille horridus alter
Deſidia, latumque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ita corpora gentis.
Nanque aliæ turpes horrent: ceu pulvere ab alto
Cùm venit, & terram ſicco ſpuit ore viator
Aridus, elucent aliæ, & fulgore coruſcant
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis:
Hæc potior ſoboles: hinc cæli tempore certo
Dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura ſaporem.
At cùm incerta volant, cœloque examina ludunt:
Contemnuntque favos, & frigida tecta reliquunt;
Inſtabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. tu regibus alas
Eripe: non illis quiſquam cunctantibus altum
Ire iter, aut caſtris audebit vellere ſigna.
Invitent croceis halantes floribus horti,
Et cuſtos furum atque avium cum falce ſaligna
Helleſpontiaci ſervet tutela Priapi.

Ipſe thymum pinoſque ferens de montibus altis
Tecta ſerat laté circúm, cui talia curæ:
Ipſe labore manum duro terat: ipſe feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.

Hi motus] Sextum præceptum de cauſſa pacificationis, & regis nequioris cæde: prior veró cauſſa communis etiam eſt ad retinendum, non tãtúm ad mitigandũ. *Pulveris*] Columella libri noni capite nono id copioſé interpretatur: Pugna quidẽ vel unius inter ſe diſſidentis, vel duorum examinum diſcordantium facilé compeſcitur: Nam ut idem ait,

Pulveris exigui jactu compreſſa quieſcit:

Aut mulſo, paſſove, aut alio quovis liquore ſimili reſperſo: videlicet familiari dulcedine, ſævientiũ iras mitigante: Nam eadem miré etiam diſſidentes reges conciliant: ſunt enim ſæpe plures unius populi duces, & quaſi Procerum ſeditione, plebs in partes deducitur: Quod frequenter fieri prohibendum eſt, quoniam inteſtino bello totæ gentes conſumuntur. Itaque ſi conſtat principibus gratia, manet pax incruenta: ſin autem ſæpiús aciem dimicãtes notaveris, duces ſeditionum interficere curabis: dimicãtium veró prælia prædictis remediis ſedantur: Ac deinde cúm agmen glomeratum in proximo frondentis arbuſculæ ramo cõſederit, animadvertito an totum examen in ſpeciem unius uvæ dependeat: idque ſignum erit aut unum regem ineſſe, aut certé plures bona fide reconciliatos: quos ſic patieris, dum in ſuum revolent domicilium: Sin autem duobus, aut etiam compluribus velut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaveris & plures proceres & adhuc iratos eſſe: Atque in iis partibus, quibus maximé videris apes glomerari, requirere duces debebis, Itaque ſucco prædictarum herbarum, id eſt meliſſophyli vel apiaſtri manu illita, ne ad tactum effugiant, leviter inſeres digitos, & diductas apes ſcrutaberis, donec authorem

rem pugnæ, quem elidere debes, reperias. Quod idem Varro ſcribit: Præterea ut animadvertat, ne Reguli plures exiſtant: inutiles enim fiunt propter ſeditiones: & ut quidā dicunt, tria genera cúm ſint ducum in apibus niger, ruber, varius (ut Menecrates ſcribit) duo, niger & varius, qui ita melior, ut expediat mellario, cúm duo ſint eadem alvo, interficere nigrum, quem ſcit cum altero rege eſſe ſeditioſum, & corrumpere alvum, quód fuget, aut cum multitudine fugetur. Et iterum: Providendum ne infirmiores á valentioribus opprimantur: eo enim minuitur fructus: Itaque imbecilliores ſecretas ſubjiciunt ſub alterū regem. Quæ crebriús inter ſe pugnabūt, aſpergi eas oportet aqua mulſa. Quo facto, non modó deſiſtunt pugna, ſed etiā conferciunt ſe lingentes, eó magis ſi mulſo ſunt aſperſæ, quo propter odorem avidiús applicāt ſe, atque obſtupeſcunt potātes. Si ex alvo minús frequētes evadunt, ac ſubſidit aliqua pars, ſuffumigādum, & propé apponendum benevolentium herbarum, maximé apiaſtrum & thymū. Plinius libri undecimi capite decimo ſeptimo. Quæ dimicatio, injectu pulveris aut fumo tota diſcutitur: reconciliātur veró lacte vel aqua mulſa. At Ariſtoteles ait ab apibus ſeditioſum regem interimi: Enecant nimirum ipſæ etiā duces, qui plures, quám ſatis ſit, habeātur: & potiſſimū improbos, ne principum multitudo ſeditiones in examine faciat: Necant præcipué cúm non ampla ſobolis copia extitit: nec habent, tanquam coloniam mittant. Favos etiam regum eo tempore, ſi parati ſunt, diruunt, utpoté cúm deſint, quibus mittendis duces ipſi præficiantur: Nec nō favos tollunt fucorum, ſi mellis penuriam conjectātur, nec alvei, annona ſuperioris anni abundant: & apiarium eximentem de melle tunc præcipué impugnant, ac præſentes fucos expellunt: Et quidem ſæpe viſuntur foris in alveo reſidentes exules. In quo Plinius Ariſtotelem etiam ſequitur, libri undecimi capite decimo ſexto: Reges plures inchoātur, ne deſint poſteá ex eis ſoboles: cúm adulta eſſe cœpit, concordi

ſuffragio teterrimos necant, ne diſtrahant agmina. *Alter erit*] Deſcribuntur ex adjunctis notis, regũ duo genera,& apum inferiorum totidem:quæ ſumpta ſunt ex Ariſtotelis hiſtoria. Recteque Columella libri noni capite tertio docet, Virgilium hic Ariſtotelis imitatoré eſſe. Varro Menecrate authore tria regũ genera facit, nigrum,rubrum,varium: Plinius libri undecimi capite decimo octavo apũ genera duo primúm facit,ruſticas & urbanas,ſicut Ariſtoteles nono hiſtoriæ fecit: Deinde urbanarum duo hæc genera. *Elucent aliæ*] Hoc Ariſtoteli tertium genus eſt optimum , breve & in rotunditatem compactile & varium. *Nanque aliæ*] Hoc Ariſtoteli quartum genus eſt longum,crabronibus ſimile: cui præterea addit furem nigrum & alvo ampliorem: quinetiam fucum omnium maximum,ſed ſine aculeo, & ignavum. De his regibus Columella libri noni capite decimo; Sunt auté ii reges majores pauló & oblõgi magis quám cæteræ apes , rectioribus cruribus , ſed minús amplis pinnis, pulchri coloris & nitidi,leveſque ac ſine pilo,ſine ſpiculo:niſi quis forté pleniorem quaſi capillum;quem in vẽtre gerunt, aculeum putet:quo & ipſo tamen ad nocendum non utuntur:Quidam etiam infuſci atque hirſuti reperiuntur , quorum pro habitu damnabis ingenium.Quæ feré ad verbum repetit Palladius in Junio.Plinius auté libri undecimi capite decimo ſexto de regibus hæc ait: Duo genera regũ:melior rufus quám niger, variuſq; omnibus : forma ſemper egregia,& duplo quám cæteris major,primæ breviores, crura recta : ingreſſus celſior in fronte , macula quodã diademate candicans: multúm etiã nitore á vulgo differunt. *Hæc potior*] Columella hic Virgilii velut interpres,apes cum Virgilio probat parvulas, oblongas,leves, nitidas,

Ardentes , auro & paribus lita corpora guttis:

Breves,varias, & in rotunditaté compactiles, optimas ait eſſe,deteriores autem quibus ſimilitudo veſparum: etiamnum deterrimas ex his piloſas.Ariſtoteles tamen noni

noni hiſtoriæ capite quadrageſimo videtur turpes illas præponere, cúm ait, Minores, officioſiores ſunt majoribus: pennæ his detritæ, color niger, dorſum repãdum: illæ nitidæ venuſtæque ſunt, more otioſarum mulierum. Et ibidem: Sylveſtres, horridiores aſpectu & iracundiores & minores, ſed opere ac labore præſtantiores. Quod Plinius nominatim ſecutus eſt. Comparatio igitur Virgilii de urbanis tantúm intelligatur. *Tempore certo*] Verno & autumnali. *Bacchi*] Vini & mellis permiſtione factum mulſum hic ſignificat. *At cúm*] Repetitur præceptum quartum, de retinendo examine novis remediis: primum eſt, ſi alæ regibus exectæ ſint. *Volant*] De hoc Plinius libri undecimi capite viceſimo ita ſcribit: Effecto opere, deducto fœtu, functæ munere omni, exercitationem tum ſolennem habent, ſpatiatæque in aperto, & in altum datæ gyris volatu editis, tum demum ad cibum redeunt. *Alas*] Columella libri noni capite decimo: Qui tamen & ipſe ſpoliandus eſt alis, ubi ſæpiús cum examine ſuo conatur eruptione facta profugere: nam velut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis: qui fugæ deſtitutus præſidio, finẽ regni non audet excedere: propter quod ne ditionis quidẽ ſuæ populo permittit longiús evagari. Quod Palladius in Junio repetit: & Plinius libri undecimi capite decimo ſeptimo: Si quis alã regi detruncet, non fugiet examen. *Alas*] Quæ exciſæ non poſſunt renaſci, ait Ariſtoteles in hiſtoria libri tertii capite duodecimo. *Vellere ſigna*] Mote militum diſcedentium. Palladius libro primo addit prætereá apes diſceſſuras non eſſe, ſi ſtercus primogeniti vituli adlinamus oribus vaſculorum. *Invitent*] Secundum remedium repetitur, é ſuavitate florum: quorum ſpecies jam ſex expoſitæ ſunt, caſiæ, ſerpylli, thymbræ, violæ, meliſſophylli, cerinthæ: novendecim deinceps aliæ proponuntur. *Halantes*] Flagrantes. *Cuſtos furum*] Olim in remedio & tutela hortorum, Satyrica ſigna ponebãtur: quãquam hortos tutelæ Veneris aſſignante Plauto: Plinius

libri decimi noni capite quarto. Priapum etiam cuſtodem adhibebant, tanquam fœcunditatis, quæ præcipua in hortis eſt, authorem, ſicuti conſtat ecloga ſeptima:

Sinum lactis, & hæc te liba Priape, quotannis
Expectare ſat eſt, cuſtos es pauperis horti:
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto.

Quod Horatius repetit:

— nam fures extra coërcet,
Obſcœnoque rubens porrectus ab inguine palus:
Aſt importunas volucres in vertice arundo
Terret fixa —

Saligna] E trunco vel ramo ſalicis facta. *Helleſpontiaci*] Nati ex Baccho & Venere, Lampſaci. Eſt autem Lampſacũ civitas Bithyniæ in Helleſponto. *Thymum*] Varro ait Thymum ad mellificium aptiſſimum eſſe: propter hoc, Siculum mel fert palmam, quód ibi thymum bonum & frequens eſt. Itaque quidam thymum contundunt in pila, & diluunt in aqua tepida: eo conſpergunt omnia ſeminaria conſita apum cauſſa. Columella libri noni capite quarto: Saporis præcipui mella reddit thymus. Quod Palladius ſequitur & Plinius. Duo thimi genera ſunt, candidum ac nigricans: Floret autem circa ſolſtitia, cúm & apes decerpunt: & augurium mellis eſt: Provẽtum enim ſperant apiarii, longẽ florente eo. Læditur imbribus, amittitque florẽ. Semen thymi non poteſt deprehendi, cúm origani perquám minutum non tamen fallat. Sed quid intereſt id occultaſſe naturam? In flore ipſo intelligitur, ſatoque eo naſcitur. Quid non tentavere homines? Mellis Attici in toto orbe ſumma laus exiſtimatur. Ergo trãſlatum eſt ex Attica thymum, & vix flore, uti docemus, ſatum. Sed alia ratio naturæ obſiſtit, non durante Attico thymo, niſi in flatu maris feratur. Erat quidem hæc opinio antiqua in omni thymo, ideoque non naſci in Arcadia. Tunc oleam nõ putabant gigni, niſi intra CCC ſtadia

á

á mari. Thymis quidem nunc etiam lapideos campos in Provincia Narbonenſi refertos ſcimus: Hoc pené ſolo reditu é longinquis regionibus pecudum millibus convenientibus, ut veſcantur. Et idem libri undecimi capite decimo quinto: Aptiſſimum in æſtimatione é thymo coloris aurei, ſaporis gratiſſimi, cúm ſit palam doliolis pingue, marino é rore ſpiſſum: Quod concreſcit autem, hoc minimé laudatur: Thymoſum nõ coit, & tactu prætenuia fila mittit. *Pinoſque*] Reſinæ gratia, qua utuntur apes in figlina favorum: Unde anteá fuit:

—collectumque hæc ipſa ad munera gluten,
Et viſco, & Phrygiæ ſervant pice lentius Idæ.

Atque equidem, extremo ni jam ſub fine laborum
Vela traham, & terris feſtinem advertere proram:
Forſitan & pingues hortos quæ cura cólendi
Ornaret, canerem, biferique roſaria Pæſti:
Quoque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ, tortuſque per herbam
Creſceret in ventrem cucumis: nec ſera comantem
Narciſſum, aut flexi tacuiſſem vimem acanthi.
Pallenteſque hederas, & amantes littora myrtos.
Nanque ſub OEbaliæ memini me turribus altis,
Qua niger humectat flaventia culta Galeſus,
Corycium vidiſſe ſenem, cui pauca relicti
Jugera ruris erant: nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna ſeges, nec commoda Baccho:
Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circúm
Lilia, verbenaſque premens, veſcumque papaver,
Regum æquabat opes animis: ſeraque revertens
Nocte domum, dapibus menſas onerabat inemptis.
Primus vere roſam, atque autumno carpere poma,

Et cúm triſtis hyems etiam nunc frigore ſaxa
Rumperet, & glacie curſus frenaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tundebat acanthi,
Aeſtatem increpitans ſeram, Zephyroſque morãtes.
Ergo apibus fœtis idem, atque examine multo
Primus abundare, & ſpumantia cogere preſſis
Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus:
Quotque in flore novo pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem Autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras in verſum diſtulit ulmos,
Eduramque pyrum, & ſpinos jam pruna ferentes,
Jamque miniſtrantem platanũ potantibus umbram.
Verúm hæc ipſe equidem ſpatiis diſcluſus iniquis
Prætereo, atque aliis poſt commemoranda relinquo.

Atque equidem] Digreditur in hortorum amœnitatem, quám pleniús exequeretur, niſi compendium doctrinæ hujus ſibi propoſuiſſet. Tota autem digreſſio apophaſi cõtinuatur. *Vela traham*] Allegoria eſt á nautis ad portum accedentibus: cujus rei hiſtoria eſt ſexto Æneidos:

Sic fatur lachrymans, claſſique immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris:
Obvertunt pelago proras—

Pæſti] Pæſtum, oppidum Lucaniæ, roſis abundantiſſimum, & propter cœli clementiam, biferum, Majo & Septembri. *Intyba*] De quibus primo Georgico fuit,

Strymoniæque grues, & amaris intyba fibris.

Genera ejus duo ſunt, ſativum, quod Serin vocant, & erraticum, quod in Ægypto Cichorium dicitur, apud Latinos Ambigua: Unde vulgó nobis Endyvia eſt dicta: Vide Plinium libri decimi noni & viceſimi, capite octavo. Columella hic videtur differentiam quandam

dam

dam notare, cúm probat in hac paſtione intybi, ſylveſtres flores, libri noni capite quarto. *Rivis*] Hic verſus aliás legitur:

Quoque modo poſitis gauderent intyba fibris.

Apio] De quo fuit ecloga ſexta.

Floribus atque apio crines ornatus amaro.

Selinum græcé dicimus: De cujus generibus vide Plinium libri decimi noni capite ſeptimo. *Cucumis*] Cucumis, cucumis, vel cucumer cucumeris, Concombra vulgó Francis dicitur: Cujus natura & genera deſcribuntur á Plinio libri decimi noni capite quinto. *Comantem*] Florentem. *Narciſſum*] De quo fuit ecloga ſecunda:

Narciſſum & florem jungit bene olentis anethi.

& ecloga quinta:

Pro molli viola, pro purpureo narciſſo.

& octava:

Mala ferant quercus, narciſſo floreat alnus.

A Columella Gladiolus narciſſi hic annumeratur. *Acanthi*] De quo fuit ecloga tertia:

Et molli circum eſt anſas amplexus acantho.

& quarta:

Miſtaque ridenti colocaſia fundet acantho.

Vulgus Brancham Urſinam vel Hircinam vocat. *Pallenteſque*] Candidas: De quibus ecloga ſeptima:

— Hedera formoſior alba:

Sunt enim & nigræ, de quibus ſecundo Georgico:

— aut hedera pandunt veſtigia nigræ.

Sunt petereá helices. Columella tamen libri noni capite quarto: Hederæ quoque, ait, non propter bonitatem recipiuntur, ſed quia præbent plurimum mellis. *Littora myrtos*] Sic ſecundo Georgico,

Littora myrtetis lætiſſima —

Nanque] Confirmatio per exemplum apiarii Tarentini, hortorum cultu divitis. *OEbaliæ*] OEbalus Argulii filius, rexque Laconiæ, á quo Laconia ipſa

OEbalia dicta eſt, deinde etiam Tarentum in Italia, á Laconibus, duce Phalanto, conditum. *Galeſus*] Fluvius Tarento vicinus, quinque paſſuum millibus diſjunctus. *Corycium*] Cilicem: κώρυκος enim, oppidum eſt Ciliciæ, á quo non longé abeſt Corycius ſpecus, croci proventu nobilis: De quo Mela, Strabo & Plinius: Victis autem piratis, Cilicibus Pompejus agros aſſignavit, partim in Cilicia, partim in Græcia, partim etiam in Calabria, ut Servius hic é Suetonio nobis narrat. *Relicti*] Succiſivi, poſt factam cæteris diviſionem. *Nec fertilis*] Inutilem terram deſcribit, non paſcuam, non frumentariam, non vineariam. *Lilia*] Quæ etiam á Columella hic probantur: De his fuit ſecunda ecloga,

— Tibi lilia plenis,
Ecce ferunt nymphæ calathis —

Item ecloga decima:

Florentes ferulas & grandia lilia quaſſans.

Verbenaſque] De quibus octava ecloga:

Verbenaſque adole pingues —

Vervena vulgo nominatur, Plinio Verbenaca, Hierobotane, periſtæreos eadem eſt libri viceſimi quinti capite nono. *Veſcumque*] Eſculentum, cereale: Ut primo Georgico:

— cereale papaver dicitur.

Item tertio,

Nec veſcas ſalicum frondes —

Varro hic papaver, Columella autem papaveris nigri flores commendat. *Regum*] Collatio minorum ad amplificandum adhibetur. *Animis*] Animus ſiquidem divites facit, non arca. Simile eſt illud Varronis, libri tertii capite decimo ſexto, qui quotannis alvearia ſua locata habebat quinis millibus pondo mellis: Et de duobus fratribus Vejaniis eadem re locupletibus: quibus cúm á patre relicta eſſet parva villa & agellus, non ſané major jugero uno, circum villam totam alvearium fecerunt, & hortum habuerunt: Hi nunquam minús,

nús,ut peræquè ducerent, dena millia ſeſtertia ex melle recipere ſunt ſoliti: tum volebant expectare, ut ſuo potiús tempore mercatorem admitterent, quàm celeriús alieno. *Roſam*] Roſa probatur á Varrone: á Columella autem Punica roſa. *Comam*] Sic Columella comiferarum arborum pleraſque utiles hic eſſe cenſet. *Et cúm*] Periphraſis eſt ſummæ hyemis: qualis deſcripta eſt tertio Georgico:

Undaque jam tergo ferratos ſuſtinet axes,
Puppibus illa prius patulis, nunc hoſpita plauſtris.

Zephyroſque] Ventos, Veris primi nuntios. *Ergo*] Concluditur ex antecedentibus cauſſis fœcunditas apum. *Illi tiliæ*] Redit ad hortos & apiarias arbores: Tiliæ veró ſolæ ex omnibus ſunt nocentes, ait Columella libri noni capite quarto. Plinius tamen libri undecimi capite decimo tertio Virgilium probat: Sorbetur, ait, mel optimum, & minimè fronde infectum, é quercus, tiliæ, arundinum foliis. *Induerat*] Primo Georgico pauló ſecús loquitur:

— cúm ſe nux plurima ſylvis
Induet in florem—

Ulmos] De quibus abundè ſecundo Georgico,

— plantis
Eduræ coryli naſcuntur—

Spinos] Spinus, eſt prunus ſylveſtris & ſpinæ ſpecies: cujus fructus, ſpineolus appellatur. *Platanum*] De qua item dictum eſt ſecundo Georgico, quemadmodũ umbræ gratia ex alieno orbe in Italiam tranſlata ſit, deinde ad Morinos uſque pervenerit, pro eaque vectigal Romanis penſitatum ſit. *Verúm hæc ipſe*] Concluſio digreſſionis. *Diſcluſus*] Columella libri decimi initium hinc ſibi fecit, & legit (excluſus.)

Hortorum quoque te cultus Sylvine, docebo:
Atque ea quæ quondam ſpatiis excluſus iniquis,
Cúm caneret lætas ſegetes & munera Bacchi,

Et te mrgna Pales, necnon cœleſtia mella,
Virgilius poſt ſe, nobis memoranda reliquit.

Nunc agé naturas apibus, quas Juppiter ipſe
Addidit, expediam: pro qua mercede canoros
Curetum ſonitus, crepitantiaque æra ſecutæ,
Dictæo cœli regem pavere ſub antro.
Solæ communes natos, conſortia tecta
Urbis habent, magniſque agitant ſub legibus ævum:
Et patriam ſolæ, & certos novere penates:
Venturæque hyemis memores, æſtate laborem
Experiuntur, & in medium quæſita reponunt.
Nanque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra ſepta domorum
Narciſſi lachrymam, & lentum de cortice gluten
Prima favis ponunt fundamina: deindc tenaces
Suſpendunt ceras. aliæ ſpem gentis adultos
Educunt fœtus: aliæ puriſſima mella
Stipant, & liquido diſtendunt nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti,
Inque vicem ſpeculantur aquas, & nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus á præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina maſſis
Cúm properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alii ſtridentia tingunt
Æra lacu: gemit impoſitis incudibus Ætna:
Illi inter ſeſe magna vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (ſi parva licet componere magnis)

Cecropias

Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque ſuo. grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & Dædala fingere tecta.
At feſſæ multa referunt ſe nocte minores,
Crura thymo plenæ: paſcuntur & arbuta paßim,
Et glaucas ſalices, caſiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum: labor omnibus unus.
Mané ruunt portis: nuſquam mora: rurſus eaſdem
Veſper ubi é paſtu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit ſonitus: muſſantque oras & limina circum.
Póſt, ubi jam thalamis ſe compoſuere, ſiletur
In noctem, feſſoſque ſopor ſuus occupat artus.
Nec veró á ſtabulis pluvia impendente recedunt
Longiús, aut credunt cœlo adventantibus Euris:
Sed circum tutæ ſub mœnibus urbis aquantur:
Excurſuſque breves tentant: & ſæpe lapillos,
Ut cymbæ inſtabiles fluctu jactante ſaburram,
Tollunt: his ſeſe per inania nubila librant.

Nunc age] Septimum præceptum de naturis apum: Ubi totum opificium variis partibus explicatur. *Juppiter*] Attingit initio fabuloſam apum originem: de qua Columella libri noni capite ſecundo: Nec ſané ruſtico dignum eſt ſciſcitari, fueritne mulier pulcherrima Meliſſa, quam Juppiter in apem convertit: an (ut Euemerus poëta dicit) crabronibus & ſole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educaverint: mox Dictæo ſpecu, Jovis extitiſſe nutrices, eaſque pabula munere Dei ſortitas, quibus ipſæ parvum educaverant alumnum. Iſta enim, quamvis non dedeceant poëtam, ſummatim tamen & uno tantummodo verſiculo leviter attigit Virgilius, cúm ſic ait,

Dictæo cœli regem pavere ſub antro.

Curetum] Curetes,primi Cretæ incolæ fuerunt : de quibus Virgilius tertio Æneidos:

Et tandem antiquis Curetum allabitur oris.

Hi armiſonam quandam cum ſaltibus agilitatem edebant, proferentes quandam de Jovis origine fabulam,in qua Saturnum introducunt, mox filios,ut in lucem editi fuerint, devorantem. Rheam veró dolores pariendi ſimulare conatam: natum infantem longé ablegantem, & ei ſalutem pro viribus comparantem. Quam quidem ad rem adjutores Curetas aſſumere : illos cum tympanis ac ſtrepitu, armiſonantique chorea tumultuantes,Deam curioſé conſiſtere,ut Saturnus attonitus, & oblivione involutus avulſum non agnoſcat infantem,nec ejus vagitum exaudiat. Eiſdem curam & ſtudium Jovis infantis nutriendi commendari intelliges ex Strabone libro decimo : Ubi & longé plura de Curetibus & eorum nomine tradit. Fabula autem de Saturno liberos ſuos devorante & poſteá evomente,é veritate Phyſica oritur : κρόνος enim,id eſt tempus,Græcis Saturnus dicitur: ac tempus inventor rerum, idemq; conſumptor fingitur : Et apud Ariſtotelē quarto Phyſico Simonides ait tempus eſſe ſapientiſſimū, quia beneficio ejus omnia cognoſcuntur. Paro Pythagoreus contrá tempus dicebat eſſe ſtultiſſimum, quia omnia oblivione deleret. *Sonitus*] Et pars hæc fabulæ é Phyſica hiſtoria eſt: apes enim ſonitu retinentur,ut eſt anteá,

Tinnituſque cie, & matris quate cymbala circum.

Dictæo] Dicte,mons Cretæ, ubi Juppiter educatus fingitur de quo fuit Ecloga ſexta:

—claudite nymphæ

Dictæa —

& ſecundo Georgico,

Ante etiam ſceptrum Dictæi regis—

Cœli regem] Periphraſis eſt Jovis. *Pavere*] Nectar & Amboſia, deorum cibus & potus fingitur, ut apud Martialem,

Juppiter

Juppiter Ambroſia ſatur eſt, & Nectare vivit.

Mel autem id fuit, propterea que poëtæ fingunt Jovem ab apibus educatum. *Communes natos*] Qualis communio á Socrate fingitur quinto de Republica Platonis, non ſolúm liberorum, ſed bonorum omnium & animi & corporis & Fortunæ. *Urbis*] Sic Varro: Hæ, ut hominum civitates, quod hic eſt & rex, & imperiũ, & ſocietas. Ariſtoteli autẽ in hiſtoria libri primi capite primo, civiles animantes ſunt, quæ laborem cõmunem habent & quarum labor communi efficitur opera, ut homo, apis, veſpa, formica, grus. *Namque aliæ*] Sic Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: Partiuntur inter ſe opera, ut aliæ flores convehant, aliæ extruant, aliæ poliant favos & dirigant, aliæ mella, aliæ erithacã: aliæ importent aquam ad ſellas, & mella temperent: aliæ munus externum ſubeant. *Victu*] Victui, ut Ecloga quinta,

—curru ſubjungere tigres.

Agris] Juvenes apes negotium foris exercent, ſeniores intús, ut Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: ubi novellas anniculas ait eſſe, quæ tertio quám prodierint die, ſtatim negotium ineunt, ſi cibus deſit: Et Plinius libri undecimi capite decimo. Quod idem pauló póſt Virgilius repetet apertiús. *Favis*] Quos incubant & concoquunt, ait ibidem Ariſtoteles. *Fœtus*] Qui primó vermiculi ſunt, excepto rege, qui penniger naſcitur, tum nymphæ: tandem ruptis membranis, ovorum modo examen emergit: Fœtus autem peragitur intra quadrageſimum diem. Spectatum hoc Romæ, conſularis cujuſdam ſuburbano, alveis cornu laternæ tranſlucido factis: vide Plinium libri undecimi capite decimo ſexto: de quibus iterúm poſteá. *Sorti*] Pro (ſorte) more videlicet militari, ubi cuſtodiæ, ſorte conſtituuntur. *Inque vicem*] Apes prædivinãt ventos & imbres, ut Ariſtoteles in hiſtoria, & Plinius libri undecimi capite decimo: de quo pauló póſt, *Nec veró á ſtabulis—* *Aut onera*] Apes ſeniores ternæ aut quaternæ gerulas

juvenes excipiunt, atque exonerant: Plinius libri undecimi capite decimo. *Aut agmine*] Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo ait apes otioſas & minús parcas á cæteris tolli. Plinius libri undecimi capite undecimo, & decimo ſeptimo id planiús exponit: Cúm mella cœperunt matureſcere, fucos abigunt, & multæ ſingulos aggreſſæ trucidant: Fucos autem in Generatione libri tertii capite decimo facit apum filios, inermes & ſine aculeo, corpore tamen regibus ſimiles. In hiſtoria libri quinti capite viceſimo ſecundo, idem quidem ait, ſed fucos á furibus deſtinguit, & grandiores etiam facit, ut in eadem hiſtoria libri noni capite quadrageſimo. Plinius autem ſic definit libri undecimi capite undecimo: Sunt autem fuci ſine aculeo velut imperfectæ apes, noviſſimæque á feſſis & jam emeritis inchoatæ: Serotinus fœtus & quaſi ſervitia verarum apũ. Quamobrem imperant iis, primoſque in opera expellunt: tardantes, ſine clementia puniunt: Neque in opere tantúm, ſed in fœtu quoque adjuvant eas, multum ad calorem conferente turba. Certé quó major fuerit multitudo, eó major fiet examinum proventus. Et ibidem capite decimo ſeptimo: Quanquam de iis video dubitari, propriumque iis genus eſſe aliquos exiſtimare, ſicut furibus grandiſſimis inter illas, ſed nigris, lataque alvo: Ita appellatis, quia furtim devorent mella. Varroni autem fucus & fur idem eſt. *Præſepibus*] Alveis, domibus, ſtabulis, alveariis, tectis, laribus, cubilibus, nidis: ſic enim nominibus jam pluribus appellavit: Metaphora autem hic eſt á ſtabulis equorum, mularum, & cæterorũ, quæ proprié præſepia dicuntur. *Fervet opus*] Hic verſus cum quinque ſuperioribus proximis primo Æneidos repetitur, in illa comparatione:

Qualis apes æſtate nova per florea rura.

Ac veluti] Illuſtratur apum feſtinatio & diligentia, ſimilitudine Cyclopum fulmina Jovi fabricantium. *Cyclopes*] De quibus copioſé octavo Æneidos:

Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,

Bronteſque,

Bronteſque,Steropeſque,& nudus mēbra Pyragmon.
Ubi & proximi quinque verſus repetuntur. *Properant*] Properé faciunt. *Taurinu*] Factis Taurina pelle. *Æra*] Synecdoche: ferrum ſiquidē aut quodvis metallū intelligitur. *Lacu*] In quem ferrū candēs immerſum ſtridet. *Ætna*] Mons Siciliæ perpetuis ignibus flagrans: quæ hic Vulcani & Cyclopū ejus miniſtrorū officina fingitur;quia abundat ſulphure,& reliqua fulminū materia: Aliás tamen Liparæ, & reliquis Æoliis inſulis, Vulcani officina tribuitur. *In numerum*] Ut ex alternis ictibus cō centus muſicus audiatur. *Non aliter*] Redditio ſimilitudinis per partes variorū officiorum.*Si parva*] Excuſatio videtur indecoræ collationis: qualis fuit Ecloga prima.

—Sic parvis componere magna ſolebam.

Cecropias] Cecrops,conditor & rex Athenarum fuit,ubi mel optimum, propter thymi copiam:unde per Cecropias,optimas intelliges,quales ſunt Atticæ. *Grandævis*] Repetitur partitio ſeniorū & juniorum,anteá jam propoſita. *Dædala*] Dædalus,excellēs architectus fuit,unde Dædalus,Dædala,Dædalum pro(artificioſus, artificioſa,artificioſum)Quātum veró hic artificium ſit, Ariſtoteles noni hiſtoriæ capite quadrageſimo copioſé ſic exponit: Effingunt favos primúm,in quibus ipſæ gignantur, deinde in quibus reges dicti,& fuci ſuos certé ſemper componunt: Sed regū cúm fœtus largior eſt, fucorum autem cúm copia mellis ſperatur, favos regū minores faciunt juxta ſuos, fucorū juxta regum minores quám ſuos. Exordii operis á tecto alvei, tectuſq; ad pavimentū perpetuo ſtabilimēto agitur, pluresque ad pavimentum telæ deducūtur: cellæ autem & mellariæ & ſobolariæ, geminæ omnes ſunt: uno enim eodemque interſepto duæ ſibi jungūtur cellæ, modo poculi gemini, altera intús, altera foris compages, qua parietibus favi adhærent arctiores, & melle vacuæ relinquuntur gemino aut triplici verſu: proleviores enim ſunt favi, quibus plus ceræ obducitur.Quam diligentiam Plinius imitatur libri undecimi capite decimo:Sunt enim intús

quoque officia diviſa: aliæ ſtruunt, aliæ poliunt, aliæ ſuggerunt, aliæ cibum comparant, ex eo quod allatum eſt: Neque enim ſeparatim veſcuntur, ne inæqualitas operis aut cibi fiat, & temporis. Struunt rurſus ea viſa concameratione alvei, textumque vel uſque ad ſumma tecta deducunt, limitibus binis circa ſingulos arcus, ut aliis intrent, aliis exeant: favi ſuperiore parte affixi: & paululum etiam lateribus ſimul hærent, & pendēt unà: Alveum non contingunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter popoſcit alveus: aliquando & duorum generū, cúm duo examina concordibus populis diſſimiles habuere ritus: Ruentes ceras fulciunt, pilarum intergerinis á ſole fornicatis, ne deſit aditus ad ſarciendum. Primi feré tres verſus inanes ſtruuntur, ne promptum ſit, quod invitet furantem. Noviſſimi maximé implentur melle, ideoque averſo alveo favi eximuntur. Idemque capite undecimo: Domos primúm plebeis exædificant, deinde regibus: Si ſperatur largior proventus, adjiciuntur contubernia & fucis. His cellarum minimæ, ſed ipſi majores apibus. Regias imperatoribus futuris in una parte alvei extruunt amplas, magnificas, ſeparatas, tuberculo eminentes: quod ſi exprimatur, non gignuntur ſoboles. Sexangulæ omnes cellæ, á ſingulorum ex pedum opere. Hæc Plinius. Varro lib. 3. cap. 16. figurā eandem ſtatuit. Talis (ait) in favis apis ſexangulis cella totidem habet ipſa pedes: quod Geometræ ἑξάγωνον fieri in orbi rotundo oſtendunt, ut plurimum loci includatur. Ergo hactenús dædala tecta intelligit mirabili artificio confecta. *At feré*] Opera juniorum deinceps exponūtur: de quibus Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: Ceram apes perreptando flores capiunt priorū acumine pedum: mox priores in medios abſtergunt, & medios in blæſa poſteriorum: atque ita onuſtæ diſcedunt. Et quidem gravari plerunque onere cernuntur, quoties redeunt: mox apibus, ne florū plura genera petant, uno eodemque profectu, ſed ſingulis ſingula. Verbi gratia, á viola ad violam advolāt, nec aliud attingunt,

gunt, quouſque ſuum in alveum redeāt. Quod idem ſequitur Plinius libri undecimi capite decimo: Itaque tēperie cœli, cùm agmē ad opera proceſſit, aliæ flores aggerūt pedibus, aliæ aquam ore, guttaſque lanugine totius corporis, quibus eſt. Quæ flores comportāt, prioribus pedibus femina onerant, propter id natura ſcabra, pedes priores roſtro, totæque onuſtæ remeant ſarcina pandatæ. *Glaucas*] Virides, ſicuti Georgico ſecundo,

—Et glauca canentia fronde ſalicta.

Crocumque] In proſa, neutrius generis eſt: Sic Plinius libri viceſimi primi capite ſexto crocum ſylveſtre dicit: & Plautus in Curculione ait, *Tu es crocum & caſia:* Poëtæ tamē maſculino genere frequēter uſurpant. *Tiliam*] Et hic alter locus eſt contra Columellam. *Ferrugineos*] Ferruginis & caſtanei coloris: rubens appellatur tertia ecloga, *—et ſuavè rubens hyacinthus.* Nonnio grammatico ferrugineus, eſt cæruleus: Columellæ in horto, niveus & cæruleus dicitur: Ovidio decimo Metamorphoſeos, purpureus: ecloga ſecūda niger: nam vaccinia nigra ſunt hyacinthi nigri. *Omnibus*] Deſcribitur communio quietis, laboris, ſomni, vigiliæ. *Sonitus*] De quo dictum eſt ad illum verſum,

Martius ille æris rauci canor increpat—

Sopor] Id repetitur ſecundo Æneidos:

Conticuere, ſopor feſſos complectitur artus.

Ariſtoteles in hiſtoria libri quarti capite decimo, hoc argumēto probat apes dormire, quód quietem capiūt, ceſſantque omni motu, ut omnino nullus bombus audiatur *Nec veró*] Repetitur augurium tempeſtatis, & contrá opponitur ars libramēti cujuſdam. *Pluvia*] Apes nullum certum tempus habent operandi, ſed quandiu ſerenum ſit, ut Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: Et ſic Plinius libri undecimi capite undecimo: Nihil horum ſtato tempore, ſed rapiūt diebus ſerenis munia. *Lapillos*] Sic Ariſtoteles ibidem: Quoties veró flatu vehementi jactantur, lapillum geſtant, quó ſe quaſi fulcro & fundamine ſtabiliant contra flatum.

Idem Plinius libri undecimi capite decimo: Gerulæ ſecundos flatus captant: Si cooriatur procella, apprehēſis ponduſculo lapillis ſe librāt. Quidam in humeros eum imponi tradunt: juxta veró terram volant in adverſo flatu vepribus hebetato.

Illum adeó placuiſſe apibus mirabere morem,
Quód nec concubitu indulgent, nec corpora ſegnes
In venerem ſolvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verúm ipſæ foliis natos & ſuavibus herbis,
Ore legunt, ipſæ regem, parvoſque Quirites
Sufficiunt aulaſque & cerea regna refigunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam ſub faſce dedere:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipſas quamvis anguſtus terminus ævi
Excipiat (neque enim plus ſeptima ducitur æſtas)
Et genus immortale manet, multoſque per annos
Stat fortuna domus, & avi numerantur avorum.
Præteréa regem non ſic AEgyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes
Obſervant: rege incolumi, mens omnibus una eſt:
Amiſſo, rupere fidem, conſtructaque mella
Dirupere ipſæ, & crates ſolvere favorum.
Ille operum cuſtos: illum admirantur, & omnes
Circunſtant fremitu denſo, ſtipantque frequentes:
Et ſæpe attollunt humeris, & corpora bello
Objectāt, pulchramque petunt per vulnera mortem.
His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem divinæ mentis, & hauſtus
AEtherios dixere. ~~Deum namque ire per omnes~~
~~Terraſque, tractuſque maris, cælumque profundum.~~

Hinc

Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac reſoluta referri
Omnia: nec morti eſſe locum, ſed viva volare
Sideris in numerum, atque alto ſuccedere cœlo.

Illum adeó] Exponitur in eadem apum natura, ipſarum procreatio ſine concubitu, ex floribus. Qua de re quæſtionem magnam diſputat Ariſtoteles in tertio generationis, capite decimo integro, quód aliunde hæc fœtura non deportetur, ſive ſponte nata, ſive ab alio animali edita, quia ſine apibus etiam ibidem naſcerentur: deinde quód á ſeipſis non gignerentur per coitum, quia nuſquam apum viſus ſit coitus, & fœtus exiguus cernatur in cellulis: cætera autem inſecta diu coëant, & brevi pariant, magnitudine ad ſpeciem vermis. Denique concludit finem generationis in numero ternario, quód reges & ſibi & apibus ſint authores generis, apes fucis, ſed omninó ſine concubitu. Idem etiam in hiſtoria libri quinti capite viceſimo ſecundo, tanquam é floribus ſemen generis acceptum, in cellas retulerint, ſic ait: Fœtu poſito jucubant avium more: Excluſus inde vermiculus dum parvus eſt, jacet in favo obliquus: poſt deinde ſua ipſe facultate ſe erigit, cibumque capit, & favo ita adhæret, ut retineri videatur. Fœtus apum & fucorum candidus eſt, ex quo vermiculi fiunt, qui in apes fucoſque tranſeant: Primordium regum, colore cernitur fulvo, corpulentia mellis craſſioris, magnitudine ilicó proxima ſuæ futuræ ſoboli. Nec primúm ex eo vermiculus gignitur, ſed ſtatim apis, ut ajunt. Qua aûtem parte fœtus conſtitutus ſit, mel ibi é regione conficitur: Schadones, ſi fœtus oppreſſus intercipiatur, truncatæ ſine pennis & cruribus prodeunt: Sed ſi liberé ad finem generationis venerunt, rupta, qua cinguntur membrana, evolant. Stercus, quandiu fiet vermis, emittit: poſtmodum non niſi per-

fectè, ut modò dixi, prodierint, ſiquis capita iis demat, priuſquam pennas habeant, pro pabulo nimirum apibus ſunt: Et ſi fucum ademptis pennis in alveum rejicias, ipſe reliquorum pennas erodit. De quo iterúm, ſed breviús libri noni capite quadrageſimo: Proles felicis examinis quadraginta diebus intermittitur tãtummodo á Bruma, cúm ſatis jam concreviſſe pulliciem ſenſerint, cibo appoſito derelinquunt: ipſa veró cúm datur facultas, rupto operculo exit. Columella libri noni capite ſecũdo hanc quæſtionem, ut ſubtiliorem præterit, tanquám ad agricolas non pertineat, utrum examina tanquam cætera videmus animalia, concubitu ſobolem procreent, an hæredem generis ſui floribus eligãt: quod affirmat noſter Maro: & utrum evomant liquorem mellis, an alia parte reddant. Hæc enim & his ſimilia, magis ſcrutantium rerum naturæ latebras, quám ruſticorum eſt inquirere: Studioſis quoque literarum gratiora ſunt iſta in otio legentibus, quám negotioſis agricolis, quoniam neque in opere, neque in re familiari quicquam juvãt. Plinius libri undecimi capite decimo ſexto diligentiã Ariſtotelis imitari voluit: Fœtus quonam modo progenerarent, magna inter eruditos & ſubtilis quæſtio fuit: Apum enim coitus viſus eſt nũquam: Plures exiſtimavere oportere confici floribus compoſitis aptè atque utiliter: Aliqui coitu unius, qui rex in quoque appellatur examine. Hũc eſſe ſolum marem, præcipua magnitudine, ne fathiſcat: Ideo fœtum ſine eo non edi, apeſque reliquas tanquam marem, fœminas comitari, non tanquam ducem. Quam probabilem aliás ſententiam fucorum eventus coarguit: Quæ enim ratio ut idem coitus, alios perfectos, imperfectos generet alios? Propior vero prior exiſtimatio fieret, ni rurſus alia difficultas occurreret. Quippe naſcuntur aliquando in extremis favis apes grandiores, quæ cæteras fugant. OEſtrus vocatur hoc malum: quonam modo naſcẽs, ſi ipſæ ſe fingunt? Quod certum eſt, gallinarum modo incubant: quod excluſum eſt, primó vermiculus

culus videtur candidus, jacens tranſverſus, adhærenſque ita, ut paſcere videatur. Rex ſtatim mellei coloris, ut electo flore ex omni copia factus: neque vermiculus, ſed ſtatim penniger. Cætera turba cùm formam capere cœpit, nymphæ vocantur, ut fuci, ſirenes atque cephenes. Siquis alterutris capita demat priús quàm pennas habeant, pro gratiſſimo ſunt pabulo matribus. Tempore procedente inſtillant cibos, atque incubant, tum maximé murmurantes, caloris (ut putant) faciendi gratia, neceſſarii excludendis pullis, donec ruptis membranis, quæ ſingulos cingunt, ovorum modo univerſum agmen emergat. Spectatum hoc Romæ, Conſularis cujuſdam ſuburbano, alveis cornu laternæ tranſlucido factis. Fœtus intra X L V diem peragitur: Fit in favis quibuſdam, qui vocatur Clerus, amaræ duritia cetæ, cùm fœtum inde non eduxere morbo aut ignavia, aut infœcunditate naturali. Hic eſt abortus apum. *Concubitu*] Concubitui, ut pauló anté (victu pro, victui.) *Quirites*] Metaphora eſt á Romanis civibus, pro pullis. *Sæpe etiam*] Repetitur novellarum apum, id eſt anicularum diligentia, quæ ſe præ nimia diligentia quatiunt: & ubi ſingulas tres aut quatuor ſequuntur, ait Ariſtoteles noni hiſtoriæ capite quadrageſimo. *Tantus*] Tale epiphonema fuit ſecundo Georgico,

Tantus amor terræ——

Item tertio,

Tantus amor laudum——

Ergo] Interponitur ætas apum breviſſima, ut mirabilius ſit, tantæ diligentiæ animal perpetuari. *Septima*], Sic Ariſtoteles quinti hiſtoriæ capite viceſimo ſecundo: Vita apum, anni ſex: Nonnullæ etiam ſeptem poſſunt complere. Quód ſi examen novem aut decem annos duraverit, proſperé actum eſſe exiſtimatur. Item Columella libri noni capite tertio: Durántque, ſi diligenter excultæ ſunt, in annos decem: nec ullum examen, hanc ætatem poteſt excedere, quanvis

in demortuarum locum quotannis pullos ſubſtituant: Nam feré decimo ab internecione anno, gens univerſa totius alvei conſumitur. Quod Plinius repetit libri undecimi capite viceſimo: Vita eis longiſſima, ut proſperé inimica ac fortuita cedant, ſeptenis annis univerſa: Alveos nunquam ultra decem annos duraſſe proditur. *Fortuna domus*] Allegoria eſt á ſtemmatis nobilium familiarum. *Præterea*] Additur poſtremó ad apum naturam, obſervantia erga ſuum regem, ex collatione diſſimilium & variis effectis. *Hydaſpes*] Fluvius Indiæ, qui Medus iccirco nunc appellari videtur, quia regibus Medorum parere conſuetus. *Amiſſo*] Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo: Reges nunquam prodeunt foras, vel ut paſcantur, vel alia cauſſa, niſi univerſa cum plebe: Et ſi, cúm pergunt, rex ipſe forté aberrarit, omnes inquirere, odoratuque ſagaci perſequi, donec inveniant, accepimus: Geſtari etiam eum á plebe, cúm volare non poteſt: Et ſi perierit, omnes diſcedere: Vel ſi aliquandiu manſerint, favos quidem conficere, ſed mel nullum: Nec fieri poſſe, quin brevi omnes diſcedant. Cauſſam veró tantæ obſervantiæ idem Ariſtoteles refert, non ad ullam regiæ majeſtatis reverentiam, ſed ad phyſicam prolis rationem, quód illum tanquam marem, non tanquam ducem ſequantur: Sic enim ait libri tertii de generatione capite decimo: Recté etiam reges intús manent, immunes omni negotio neceſſario, quaſi nati ad ſobolis procreationem: Magnitudine item præſtant, quaſi ad ſobolem generandam corpus eorum ſit inſtitutum. Et pauló póſt: Quin & ſequi ſuos reges, ut faciunt, conſentaneum rationi, qua generationem apum á regibus proficiſci ſtatuimus. Plinius libri undecimi capite decimo octavo amiſſi regis dolorem conſimiliter exponit: Rege ea peſte conſumpto mœret plebs ignavo dolore: Non cibos convehunt,

hunt, non procedunt, triſti tantúm murmure glomerantur circa corpus ejus : Subtrahitur itaque deducta multitudine : aliás ſpectantes exanimem, luctum non minuunt : Tunc quoque, ni ſubveniatur, famé moriuntur. Eandemque cauſſam tantæ obſervantiæ libri undecimi capite decimo ſexto tradit idem, quód apes regem, tanquam fœminæ marem comitentur, non tanquam ducem. *Operum cuſtos*] Sic Plinius idem capite decimo ſeptimo : Mira plebei circa eum obedientia : Cúm procedit, uná eſt : Totum examen circa eum conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur. Reliquo tempore, cúm populus in labore eſt, ipſe opera intús circuit, ſimilis exhortanti : ſolus immunis : Circa eum ſatellites quidam lictoreſque aſſidua cuſtodientes authoritate. Et pauló póſt: Cúm proceſſere, ſe quæque proximam illi cupit eſſe, & in officio conſpici gaudet: Feſſum, humeris ſublevant : validiús fatigatum ex toto portant : Si qua laſſatus deficit, aut forté aberravit, odore proſequuntur : Ubicunque ille conſedit, ibi cunctarum caſtra ſunt. *Attollunt humeris*] Id ex Ariſtotele & Plinio jam patuit : ſed prætereá Varro id etiam ſic affirmat libri tertii capite decimo ſexto : Regem ſuum ſequuntur, quocunque it, & feſſum ſublevant : & ſi nequit volare, ſuccollant, quód eum ſervare volunt. *His quidam*] Concluditur ex antecedentis politiæ ratione, apes aliquid rationis habere, & cauſſa ex anima mundi repetitur : De qua ſexto AEneidos his verſibus copioſiús.

Principió cœlum ac terras, campoſque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque aſtra
Spiritus intús alit: totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & pleno ſe corpore miſcet.
Inde hominum, pecudumque genus, vitæque volantum:

Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor,& cœleſtis origo:
Seminibus quantùm non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus,moribundaque membra:
Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque: nec auras
Reſpiciunt,clauſæ tenebris & carcere cæco.
Quin & ſupremo cum lumine vita reliquit:
Non tamen omne malum miſeris,nec funditùs omnes
Corporeæ excedunt peſtes,penituſque neceſſe eſt
Multa diu concreta,modis inoleſcere miris.

Sideris in numerum] De hac Pythagorea philoſophia præcipitur in Timæo Platonis, quòd Deus aſtris parem numerum diſtribuit animarum, ſingulis ſingulas adhibens:eiſque tanquam vehiculo impoſitis, monſtravit univerſi naturam, ac leges fatales edixit: Quæ animæ tãdem ex varia commigratione corporum perpurgatæ,ad ſuum aſtrum redirent.

Si quando ſedem anguſtam,ſervataque mella
Theſauris relines:priùs hauſtus ſparſus aquarum
Ore fove,fumoſque manu prætende ſequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus,duo tempora meſſis,
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias,& Oceani ſpretos pede reppulit amnes:
Aut eadem ſidus fugiens ubi Piſcis aquoſi,
Triſtior hybernas cœlo deſcendit in undas.

Omnes ſtellas fingunt poetæ in oceanum mergi atque ex eodem rurſus oriri &c.

Si quando] Octavum præceptum de mellatione: cujus duo tempora deſcribuntur, Ver & Autumnus. *Relines*]. Eximes vel erades: cui contrarium fuit anteá,

Spiramenta lines—

Ad exemptionem autem mellis Columella libri noni

noni capite decimo quinto inſtrumenta duo deſcribit, alterum oblongum ex utraque parte, acie lata & capite ſcalpratum, ad deſecandum favos & eradendum & attrahendum: altera, prima fronte planum, quó meliús favi ſuccidantur. *Sparſus aquarum*] Id eſt ſpargens, guttatim nempe, ut apibus pluvia videatur. *Fumoſque*] De quibus ibidem Columella: Sed ubi á poſteriore parte nullum veſtibulum patefactum habuerit alveare, fumum admovebimus factum galbano vel arido fimo. Ea porro vaſe fictili prunis immiſta conduntur: Idque vas anſatum ſimile anguſtæ ollæ figuratur, ita ut altera pars ſit acutior, per quam modico foramine fumus emanet: altera latior & ore patulo, per quam poſſit afflari. Talis olla cúm eſt alveari objecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promovetur, quæ confeſtim nidoris impatientes, in priorem partem domicilii, & interdum extra veſtibulum ſe conferunt: De quo etiam Plinius libri undecimi capite decimo ſexto: Cúm eximuntur mella, apes abigi fumo utiliſſimum, nè iraſcantur, aut ipſæ avidé vorent. Fumo crebriore etiam ignavia earum excitatur ad opera: Nam ubi incubavere, favos liquidos faciunt. Rurſus nimio fumo inficiuntur: Quarum injuriam celerrimé ſentiunt mella, vel minimo contactu roris aceſcentia: Et ob id inter genera ſervatur, quod acapnon vocant. *Bis gravidos*] Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo hanc duplicem mellationem tradit, additque prætereá: Cúm inter favos apiarii, cibi tantúm relinquunt, quantum per hyemem ſufficiat. Quod ſi ſatis ſit, ſervatur examen: ſin minús, vel moritur ibidem, ſi ne diſcedat, hyems obſtat: Vel deſerit ſedem, ſi ſerenum nanciſcitur. Sed Varro triplicem inſtituit, libri tertii capite decimo ſexto: Quod ad paſtiones pertinere ſum ratus, quoniam dixi, nunc jam cujus cauſſa adhibetur ea cura, de fructu dicam. Eximendorum favorum ſignum ſumunt ex ipſis, cúm

plenas alvos habent: & cúm illos geminaverint, ex apibus conjecturam capiunt, ſi intús faciunt bombum, & cúm introeunt, ac foras trepidant: & ſi opercula alvi cúm remota ſint, favorum foramina obducta videntur mellis membranis. Cúm ſint repleti melle, in eximendo quidam dicunt oportere novem partes tollere, decimam relinquere. Quòd ſi omne eximas, fore ut diſcedant. Alii hoc plus relinquunt, quàm dixi: Ut in aratis qui faciunt reſtibiles ſegetes, plus tollunt frumenti ex intervallis: ſic in alvis, ſi non quotannis eximas, aut non quoque multum, & magis his aſſiduas habeas apes & magis fructuoſas. Eximendorum favorum primum putant eſſe tempus, Vergiliarum exortu: Secundum æſtate acta, antequam totus exoriatur Arcturus: Tertium poſt Vergiliarum occaſum. Et ita ſi fœcunda ſit alvus, ut ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hyemationi relinquatur. Si veró alvus non ſit fertilis, ubi quid eximatur, exemptio cúm eſt major, neque univerſam, neque palam facere oportet, ne deficiant animum. Favi qui eximuntur, ſi qua pars nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præſecatur. Plinius item triplicem mellationem ſequitur decimo quarto & decimo ſexto capitibus libri undecimi. Primam menſis Maji, X X X diebus ab edicto examine: ſecundam æſtivi, vel horæi mellis, X X X diebus poſt ſolſtitium: Tertiam Idibus Novembris.

Illis ira modum ſupra eſt, læſæque venenum
Morſibus inſpirant, & ſpicula cæca relinquunt
Affixa in venis, animaſque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemen, parceſque futuro,
Contuſoſque animos, & res miſerabere fractas:

At

At ſuffire thymo, ceraſque recidere inanes
Quis dubitet? nam ſæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congeſta cubilia blattis:
Immuniſque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis:
Aut durum tineæ genus, aut inviſa Minervæ
In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſes.
Quó magis exhauſtæ fuerint, aut acriús omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas,
Complebuntque foros, & floribus horrea texent.

Illis ira] Adhuc de apibus dictæ feré ſunt cauſſæ, facta, ſubjecta, adjuncta, ſequuntur oppoſita mala, reliquo libro: Primum eſt quód aculeis infixis pereant: De quo ſic Ariſtoteles libri noni capite quadrageſimo: Intereunt quæ percuſſerint, quoniam ſine inteſtini eruptione aculeus eximi non poteſt: Sæpiús enim evadunt, ſi, qui ictus eſt, curam adhibet, ut aculeus infixus junctus cum alvo extringatur: alioqui apis interit: Necant vel maxima animalia ictu ſui aculei. Jam equus occiſus ab apibus eſt. Sed principes minimé irritantur, & feriunt. Quod etiam anté propoſuimus. Plinius idem repetit libri undecimi capite decimo octavo: Aculeum apibus natura dedit ventri conſertum: Ad unum ictum hoc infixo quidam eas ſtatim emori putant: Alioqui non niſi in tantum adacto, ut inteſtini quippiam ſequatur: Sed fucos poſteá eſſe, nec mella facere, velut caſtratis viribus, pariterque & nocere & prodeſſe deſinere. Eſt in exemplis equos ab iis occiſos. *Sin duram*] Secundum malum ex inopia mellis, & variis ejus prædonibus. Sententia autem primi verſus eſt: Si metuas hyemem, & parces futuro, & miſerabere: &c. *Parceſque futuro*] Parſimonia hæc é tertia mellatione fit: de qua ſic

Varro: Si fœcunda ſit alvus, ut ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hyemationi relinquatur. Si verò alvus non ſit fertilis, ubi quid eximatur, exemptio cúm eſt major, neque univerſam, neque palam facere oportet, ne deficiant animum. Quod idem Plinius capite decimo ſexto libri undecimi de mellatione eadem repetit: Relinqui ex ea duas partes apibus ratio perſuadet, & ſemper eas partes favorum, quæ habeant erithacen. A Bruma ad Arcturi exortum diebus L X, ſumno aluntur ſine ullo cibo: Ab Arcturi exortu ad Æquinoctium vernum, tepidiore tractu jam vigilant: ſed etiam tunc alveo ſe continent, ſervatoſque in id tempus cibos repetunt. Hæc igitur parſimonia modó ſignificatur. Columella libri noni capite decimo quarto aliud alimentum addit: Quidam exemptis interraneis, occiſas aves intús includunt, quæ tempore hyberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commodé paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earum relinquunt. Sin autem favi ſufficient, permanent illibatæ: Nec quanvis amantiſſimas munditiarum, offendunt odore ſuo. *Suffire*] De quo ſic Varro: Verno tempore & æſtivo feré ter in menſe mellarius inſpicere debet, fumigans leviter eas: & á ſpurcitiis purgare alvum, & vermiculos ejicere. Idem Columella libri noni capite decimo tertio ex Ariſtomacho repetit, ut fumigentur apes. Et ex Plinio jam diximus fumo crebriore apes ab ignavia excitari. *Ceraſque*] Ibidem Columella ex eodem authore: Primúm omnes vitioſi favi tollantur, & cibus ex integro recens ponatur. Ibidem capite decimo quarto: Triceſimo die poſt peractum ſolſtitium uſque in Autumni Æquinoctium, decimo quoque die alvi aperiendæ ſunt & fumigandæ. Quód cúm ſit moleſtum examinibus, ſaluberrimum tamen eſſe convenit. Suffitas deinde & æſtuantes apes refrigerare oportet, conſperſis vacuis partibus alvorum,

&

& quám recentiſſimi rigoris aqua infuſa: Deinde ſi quid ablui non poterit, pinnis aquilæ, vel etiam cujuſlibet vaſtæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Et huc videtur φαγέδαινα referri, de qua ibidem: Cúm vacuæ cerarum partes computreſcunt, & vitiis paulatim ſerpentibus corrupto melle, ipſæ quoque apes intereunt. *Stellio*] De quo jam ſupra dictum eſt, ad illum locum.

Abſint & picti ſqualentia terga lacerti.

Fabula autem pueri in Stellionem converſi quinto Metamorphoſeos exponitur:

— Latebraſque petit, aptumque colori
Nomen habet, variis ſtellatus corpore guttis
Stellio.

De quo & ejuſmodi apum hoſtibus Columella libri noni capite ſeptimo: Sic nec venenatus Stellio, nec obſcœnum ſcarabæi vel papilionis genus, lucifugæque blattæ, ut ait Maro, per laxiora ſpatia januæ, favos populantur. *Lucifugis*] Naturam vermiculorum expreſſit in balneis & humidis obſcuriſque locis naſcentium: Vide Plinium libri viceſimi noni capite ſexto. Sunt autem blattæ, ut tineæ, libris inimicæ; Martialis libro decimo quarto:

Conſtrictos niſi das mihi libellos:
Admittam tineas, truceſque blattas.

Fucus] Fucus, favos & per ſe & cum apibus fingit: incubat etiam pullos, idque præcipuum ejus opus eſt, ſed mellis nihil aut parum admodum facit, ut Ariſtoteles nono hiſtoriæ, & Plinius de fucis capite undecimo. *Crabro*] Cujus ictus haud temeré ſine febri eſt. Authores ſunt ter novenis punctis interfici hominem: Plinius libri undecimi capite viceſimo primo. Idem ibidem capite decimo octavo: Impugnant apes naturæ ejuſdem degeneres veſpæ atq; crabrones, & é culicum

genere, qui vocantur Muliones. *Tineæ*] Tinea, vermiculus naſcens é ſitu ac putredine: inimicus item libris, ut jam patuit ex Martiale: & apud Horatium eſt primo Fpiſtolarum,

— et tineas paſces taciturnus inertes.

Columella libri noni capite viceſimo quarto de tineis alveorum ita ſcribit: Præterea ut tineæ, ſi apparuerint, evertantur, papiliones enecentur: qui plerunque inter alvos morantes, apibus exitio ſunt: Nam & ceras erodunt, & ſtercore ſuo vermes progenerant, quos alvorum tineas appellamus. Ubi & modum inſtituit enecandorum papilionum. *Minervæ*] Arachne puella de lanificii laude cum Minerva certavit: unde dea irritata,

Ter, quater Idmoniæ frontem percuſſit Arachnes.
Non tulit infœlix, laqueoque animoſa ligavit
Guttura: pendentem Pallas miſerata levavit.
Atque ita: Vive quidem, pende tamen improba, dixit:
Lexque eadem pœnæ, ne ſis ſecura futuri,
Dicta tuo generi, ſeriſque nepotibus eſto.
Poſteá diſcedens ſuccis Hecateidos herbæ
Sparſit, & extempló triſti medicamine tactæ
Defluxere comæ: cum queis & naris, & aures:
Fitque caput minimũ, toto quoque corpore parva eſt.
In latere exiles digiti pro cruribus hærent.
Cætera venter habet: de quo tamen illa remittit
Stamen, & antiquas exercet aranea telas.
Lydia tota fremit, Phrygiæque per oppida, facti
Rumor it, & magnum ſermonibus occupat orbem.

Aranei veró nihil conficiunt neque recondunt. ſed cibum ſolo venatu ſibi acquirunt: Atque ni apes favos incubent & concoquant, araneis vitiantur, & vermiculi gignuntur, ait Ariſtoteles in hiſtoria libri noni capite quadrageſimo. De quo Plinius item libri undecimi capite decimo nono: Aranei quoque vel maximé hoſti-

hoſtiles, cum prævaluere ut intexant, enecant alveos. Papilio etiam hic ignavus & inhonoratus, luminibus accenſis advolitans, peſtifer: nec uno modo: Nam & ipſe ceras depaſcitur: & relinquit excrementa, quibus teredines gignuntur. Filis etiam araneoſa quacunque inceſſit, alarum maximé lanugine obtexit.

Quó magis] Remedia proponit velut certa: de quibus ſic Varro: Quód non omnis tempeſtas ad paſtum prodire longiús patitur, præparandus hic cibus, ne tum melle cogantur ſolo vivere, aut relinquere exinanitas alvos. Igitur ficorum pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congiis ſex, quas coctas, in offas propé apponunt. Alii aquam mulſam in vaſculis, propé ut ſit, curant: in quæ addunt lanam purpuream, per quam ſugant: uno tempore ne potu nimiúm impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula vaſa ponunt ad alvos ſingulas, & hac ſupplentur. Alii uvam paſſam & ficum cúm pinſerunt, affundunt ſapam, atque ex eo factas offas apponunt ibi, cúm foras hyeme in pabulum procedere tamen poſſint. Quod idem Columella tam diligenter repetit: Meliús tamen eſſe nos exiſtimamus tẽpore hyberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis, vel contuſam & aqua madefactam ficum aridam, vel defrutum, aut paſſum præbere. Quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut inſiſtentes apes quaſi per ſyphonem, ſuccum evocent. Uvas etiam paſſas cúm infregerimus, paulúm aqua reſperſas probé dabimus: Atque his cibariis non ſolúm hyeme, ſed etiam quibus temporibus (ut jam ſuprá dixi) tithymallus atque etiam ulmi florebunt, ſuſtinendæ ſunt. Poſt confectam Brumam diebus feré quadraginta, quicquid eſt repoſiti mellis (niſi liberaliús á curatore relictum ſit) conſumunt: & ſæpe etiam vacuatis ceris uſque in ortum Arcturi, qui eſt ab Idibus Januarii, jejunæ favis accubantes torpent

more ſerpentũ,& quiete ſua ſpiritum conſervant: Quē tamen ne amittant, ſi longior fames inceſſerit, optimũ eſt per aditum veſtibuli ſyphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum ſuſtinere, dum Arcturi ortus, & hirundinis adventus commodiores polliceantur futuras tempeſtates.

Si veró (quoniam caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo:
Quod jam non dubiis poteris cognoſcere ſignis:
Continuó eſt ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & triſtia funera ducunt:
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent:
Aut intús clauſis cunctantur in ædibus omnes,
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum ſonus auditur gravior, tractumque ſuſurrant:
Frigidus ut quondam ſylvis immurmurat Auſter:
Comparatio *Ut mare ſollicitum ſtridet refluentibus undis:*
Æſtuat ut clauſis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam Galbaneos ſuadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultró
Hortantem, & feſſas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunſum Gallæ admiſcere ſaporem,
Arenteſque roſas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel Pſythia paſſos de vite racemos,
Cecropiumque Thymũ, & graveolentia Centaurea.
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen Amello
Fecere agricolæ: ~~facilis quærentibus herba:~~
Nanque uno ingentem tollit de ceſpite ſylvam,
Aureus ipſe, ſed in foliis, quæ plurima circúm
Funduntur,

Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ.
Sæpe Deum nexu ornatæ torquibus aræ.
Aſper in ore ſapor, tonſis in vallibus illum
Paſtores, & curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho.
Pabulaque in foribus plenis appone caniſtris.

Si veró] Tertium malum oppoſitum, é morbo: de quo ſic Varro: Cúm ſunt apes morbidæ, propter primores vernos paſtus, qui ex floribus nucis Græcæ & cornu fiunt, cæliacas fieri, atq; urina pota refici. Quod idem Columella libri noni capite decimo tertio repetit: Maximus autem annuus earum labor eſt initio veris, quo tithymalli floret frutex: & quo ſameram ulmi promunt: Nanque ſicut novis pomis, ita his primitivis floribus illectæ avidé veſcũtur poſt hybernam famem, nil alioquin citra ſatietatẽ tali nocente cibo: Quo cúm ſe affatim repleverint, profluvio alvi, niſi celeriter ſuccurritur, intereunt: Nam & tithymallus majorum quoque animalium vẽtrem ſolvit, & proprié ulmus apium. Columella his verbis aliã morbi ſpeciem definit, quám Varro: cæliacus enim morbus, eſt inteſtinorum, vel portæ inferioris & extremi ventriculi, ſtomachi, qui pylorus Græcis dicitur. De hoc etiam apum morbo Plinius libri undecimi capite decimo octavo: Quin & morbos ſuapte natura ſentiunt: index eorum, triſtitia torpens, & cúm ante fores in teporem ſolis promotis aliæ cibos miniſtrant: cúm defunctas progerunt, funerantiumque more comitantur exequias. *Signis*] Sex morbi ſigna deſcribuntur, de quibus Varro. Sanitatis ſigna, ſi ſunt frequentes in examine, & ſi nitidæ, & ſi opus quod faciũt, eſt æquabile ac lene: Minús valentium ſigna, ſi ſunt piloſæ & horridæ, ut pulverulentæ, niſi opificii eas urget tempus: tum enim propter laborem aſperantur ac maceſcunt. De iis etiam Columella decimo tertio capite:

Necnon etiam ille morbus maximé eſt conſpicuus, qui horridas contractaſque carpit, cúm frequéter aliæ mortuarum corpora domiciliis ſuis efferunt: aliæ intra tecta & in publico luctu, mœſto ſilentio torpent. *Funera*] Ariſtoteles noni hiſtoriæ capite quadrageſimo id duobus locis affirmat, quód apes defunctarum cadavera foras efferant. Idemque Columella & Plinius repetunt, ut patuit. *Tum ſonus*] Illuſtratur ultimum ſignum tribus ſimilibus, cui tamen videtur Ariſtoteles ibidē contrarius eſſe, cúm ait: Dignoſcitur examen valere ſuſurri frequentia. Et eodem ſpectare videtur pauló anté citatus Columella, In publico luctu, mœſtoque ſilentio. *Hic jam*] Adduntur morbi remedia novem: de quibus Columella capite decimo tertio: Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi ſumus, ægris examinibus exhibenda cenſemus. Nam vel grana mali punici tunſa, & vino Amineo conſperſa, vel uvæ paſſæ cum rore Syriaco pari menſura pinſitæ, & auſtero vino inſuccatæ dari debent: Vel ſi per ſe iſta fruſtrata ſunt, omnia eadem æquis ponderibus in unum lævigata, & fictili vaſe cum Amineo vino infervefacta, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nonnulli rorem marinum aqua mulſa decoctum cum gelaverit imbricibus infuſum præbent libandum. Quidam bubulam vel hominis urinam (ſicut Higinius affirmat) alveis apponunt. Et pauló póſt: Id cúm accidit, arundineis infuſi canalibus offeruntur cibi, maximé decocti mellis, & cum Galla vel arida roſa detriti. Galbanum etiam, ut ejus odore medicentur, incendi convenit, paſſoque & defruto vetere feſſas ſuſtinere. Optimé tamen facit Amelli radix, cujus eſt frutex luteus, purpureus flos: Ea cum vetere Amineo vino decocta exprimitur, & ita liquatus ejus ſuccus datur. *Galbaneos*] Sic tertio Georgico,

Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.

Defruta] Defrutum, vinum eſt coctum uſque ad conſumptionem tertiæ partis: de quo Plinius libri decimi

mi quarti capite nonageſimo ſecũdo. *Pſythia*] De qua ſecundo Georgico:

Et paſſo Pſythia utilior—

Cecròpiumque] Sic pauló anté,

Cecropias innatus apes amor urget habendi.

Centaurea] Centauria vel centaurium, pro quo hic poëta centaureum, herba eſt, Latinis fel terræ dicta: eaque aut major aut minor. *Graveolentia*] Lucretius libro quarto dixit,

Abrotanique graves, & triſtia centaurea.

Eſt autem hic hiatus in finali hypermetri, cúm in ſequenti verſu vocalis ſequitur ut:

Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem,
Aut foliis undam—

Eſt etiam] Nonum remedium ex Amello: qui plené deſcribitur, herba pratenſis, variis caulibus ab una radice, flore aureo, foliis multis & purpureis, coronaria, ſapore aſpera: Sic malus Punica libro ſecundo plené deſcripta eſt. Hujus herbæ Columella meminit libri noni capite quarto, inter paſtiones apum: Mille prætereá ſemina, vel crudo ceſpite virentia, vel ſubacta ſulco, flores amiciſſimos apibus creant, ut ſunt in irriguo ſolo frutices Amelli. Et idem capite decimo tertio: Optimé autem facit Amelli radix: cujus eſt frutex luteus, purpureus flos: ea cum vetere Amineo vino decocta exprimitur, & ita liquatus ejus ſuccus datur. Quidam putant hanc herbam eſſe Chamæmelum: alii chelydonium minus, quia habeat flores aurei ſplendoris, & in foliis purpureas maculas. Tu conſiderato & vires, non colores tantúm comparato. *Torquibus*] Metaphora pro coronis. *Tonſis in vallibus*] Repetit illud in pratis, quæ nempe tondentur in vallibus. *Mellæ*] Mella, fluvius eſt in Gallia togata prope Bryxiam, emiſſus é monte Brenno, ut ait Pierius. *Odorato*] Quale eſt vetus Amineum, quod hic Columella adhibet. *Caniſtris*] Synecdo-

che ſpeciei pro alia ſpecie, id eſt vaſculis, ut canaliculis.

Sed ſi quem proles ſubitó defecerit omnis,
Nec genus unde novæ ſtirpis revocetur, habebit:
Tempus & Arcadii memoranda inventa magiſtri
Pandere, quoque modo cæſis jam ſæpe juvencis
Inſyncerus apes tulerit cruor altiús omnem
Expediam, prima repetens ob origine famam.
Nam quá Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuſa ſtagnantem flumine Nilum,
Et circúm pictis vehitur ſua rura phaſelus:
Quaque pharetratæ vicinia Perſidis urget,
Et viridem AEgyptum nigra fœcundat arena,
Et diverſa ruens ſeptem diſcurrit in ora,
Uſque coloratis amnis devexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio jacit arte ſalutem.
Exiguus primúm, atque ipſos contractus ab uſus
Eligitur locus: hunc anguſtique imbrice tecti,
Parietibuſque premunt arctis: & quattuor addunt,
Quattuor á ventis obliqua luce feneſtras.
Tum vitulus bima curvans jam cornua fronte
Quæritur: huic geminæ nares, & ſpiritus oris
Multa reluctanti obſtruitur: plagiſque perempto
Tunſa per integram ſolvuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt, & ramea coſtis
Subjiciunt fragmenta, thymum, caſiaſque virentes.
Hoc geritur Zephyris primúm impellentibus undas,
Ante novis rubeant quám prata coloribus: anté
Garrula quám tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Intereá teneris tepefactus in oſſibus humor
AEſtuat, & viſenda modis animalia miris,

Trunca

Trunca pedum primó, mox & ſtridentia pinnis
Miſcentur, tenuemque magis, magis aëra carpunt:
Donec, ut æſtivis effuſus nubibus imber,
Erupere: aut ut nervo pulſante ſagittæ,
Prima leves ineunt ſiquando prælia Parthi.
Quis deus hanc Muſæ, quis nobis extudit artem,
Unde nova ingreſſus hominum experientia cœpit?

Sed ſi] Deinceps ad finem operis, inſtauratio apum penitus amiſſarum traditur, é putrefacto vituli ſanguine: ad eamque rem Ariſtæi fabula latiſſimé deſcribitur. De hac autem reparatione Varro ita ſcribit: Primúm apes naſcuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Iraque Archelaus in epigrammate ait eas eſſe,

—βοὸς φθιμένης πεποιημένα τέκνα.

Item: ἵππων μὲν σφῆκες γενεά, μόσχων δὲ μέλισσαι.

—*Bovis corruptæ facti liberi.*

Equorũ quidem veſpæ generatio, vitulorum autẽ apes.

Columella quæſtionem hanc præterit libri noni capite decimo quarto: Cæterúm hoc eodem tẽpore progenerari poſſe apes juvenco perempto Democritus & Magó, nec minús Virgilius prodiderũt: Mago quidem ventribus etiam bubulis idem fieri affirmat: Quam rationem diligentiús proſequi ſupervacuum puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſſimé ait, non tanto interitu pecus iſtud admitti, ut ſic requirendum ſit. Idem capite decimo tertio: Nam illud quod Higinius majores ſecutus authores prodidit, ipſe non expertus, aſſeverare non audeo: Volentibus tamen licebit experiri: Siquidem præcipit apum corpora, quæ cúm ejuſmodi peſtis inceſſit, ſub favis acervatim enectæ reperiuntur, ſicco loco per hyemem repoſita circa æquinoctium vernum cúm clementia diei ſuaſerit, poſt horam tertiam in ſolem proferre, ficulneoque cinere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas, cúm vivido halitu caloribus

animatæ ſunt, reſumpto ſpiritu in præparatum vas, ſi objiciatur, irrepere. Quod idem etiã Varro videtur tradere: Providendum vehementer, ne propter æſtum, aut propter frigus diſpereant. Siquando ſubito imbri in paſtu ſunt oppreſſæ, aut frigore ſubito, antequám ipſæ providerint, id fore (quod accidit raró ut decipiantur) & imbris guttis uberibus offenſæ jacent proſtratæ & afflictæ, colligendum eas in vas aliquod, & reponendum in tecto loco ac tepido. Promum é die, quám maximé tẽpeſtate bona, & cinere facto é ficulneis lignis infriandum pauló plús caldo, quám tepidiore: Deinde concutiendum leviter, ut manu non tangas, & ponendæ in ſole. Quæ enim ſic cõcalnerunt, reſtituunt ſe ac reviviſcunt: ut ſolet ſimiliter fieri in muſcis aqua necatis. Hoc faciendum ſecũdum alvos, ut reconciliatæ, ad ſuũ quæque opus & domicilium redeant. Plinius utrunque breviús libri undecimi capite viceſimo: Sũt qui mortuas, ſi intra tectũ hyeme ſerventur, deinde ſole verno torreãtur, ac ficulneo cinere toto die torreantur, putent reviviſcere. In totum veró amiſſas reparari vẽtribus bubulis recentibus cum fimo obrutis. Virgilius juvencorum corpore exanimato, ſicut equorũ veſpas atque crabrones, ſicut aſinorum ſcarabæos, mutãte natura quædam ex aliis in alia. *Arcadii magiſtri*] Periphraſis Ariſtæi, qui regnavit in Arcadia: de quo plura poſteá: Hic autẽ invenit apes, mellis uſum & olei, lactis coagulum, ut Juſtinus libro decimo quarto. *Cæſis*] Per plagas & verbera, ut pauló póſt. *Altiús*] Exordiolo utitur ad lõgiorem narrationem. *Nam qua*] Topographia maritimæ Ægypti circa Nili oſtia: Ubi propter inũdationes Nili, amiſſæ apes hac arte reparatæ primó ſunt. *Pellæi*] Pella, urbs Macedoniæ, & regia Alexandri, á quo Alexandria vicina Canapo, ædificata eſt: Unde nunc Pellæus Canopus. *Canopi*] Canopus, parva inſula eſt, á quo oſtium Nili Canopicum vocatur. Nomen á Canobo Menelai gubernatore illic ſepulto factum eſt: Eſt autem Canopicum oſtium, é ſeptem oſtiis Nili ultimum, verſus occidentem.

dentem. *Stagnantem*] Stagni inſtar inundantem. Ægyptum enim Nilus irrigat, & cúm tota æſtate obrutam oppletâque tenuerit, tum recedit, mollitoſque & oblimatos agros ad ſerendum relinquit, ait Cicero ſecundo de Natura Deorum. *Phaſelis*] Navigiolis, quibus utuntur Ægyptii occupatis agris ſtagnante Nilo. *Quaque*] Periphraſis eſt Orientis, qua parte ſpectat Ægyptus Perſidem, & ubi Peluſiacũ oſtium eſt. *Pharetratæ*] Perſæ & Parthi ſagittis in prælio multúm utuntur: unde fuit illud initio tertii Georgici:

Fidentemque fuga Parthum, verſiſque ſagittis.

Et pauló póſt erit:

—aut ut nervo pulſante ſagittæ,
Prima leves ineunt ſiquando prælia Parthi.

Hinc igitur pharetrata Perſis, tanquam pharetris ſagittarum thecis inſtructa. *Nigra*] Id eſt opima: quomodo ſecundo Georgico, terra nigra, opima deſcribitur:

Nigra feré & preſſo pingui ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum (nanque hoc imitamur arando)
Optima frumentis.

Septem] Novem Nili ſunt oſtia apud Ptolemæum, tabula Africæ tertia: Sed duo falſa, quæ ſunt ab occaſu verſus Orientem, his nominibus, Heracleoticum ſeu Canopicum, Bolbitinum ſeu Sebennyticum, Pineptimi pſeudoſtomũ, Diolcos pſeudoſtomum, Pathmeticum, Mendeſium, Taniticum, Peluſiacum. *Indis*] Nili origo veteribus ignota fuit: nec miremur hic ab Indis repeti: Naſcitur autem in monte inferioris Mauritaniæ, non longé ab Oceano, ſtagnante ibi lacu, quem vocant Nilidem: Deinde cõdit ſe itinere aliquot dierum, rurſumque erumpit alio lacu majore in Mauritania Cæſarienſi: Iterumque arenis receptus per deſerta, viginti dierum ſpatio fertur ad proximos Æthiopas, & denuó proſilit fonte, qui Niger dicitur: Inde Africã ab Æthiopia diſterminãs, medios ſecans Æthiopas, ſic pleraſque inſulas facit, quarũ clariſſima eſt Meroë, cujus Metropolis etiam Meroë vocatur: Poſtquám ſe aquis omni-

bus auxit, Nilus appellatur: Denique multis oſtiis fertur in mare Ægyptium, Ægyptique inferiorem partem dextra lævaque diviſus amplexu ſuo determinat: Canopico oſtio ab Africa, ab Aſia Peluſiaco. *Exiguus*] Deſcribitur ars reparandarum apum: Primùm é ſubjecto loco, ubi id fiat. *Imbrice*] Imbrex, tegula curva eſt & obtorta: Quales ſunt quæ tectorum faſtigiis ſuperponuntur: Hinc imbricare verbum, in moré imbricum copulare. *Parietibuſque*] Proceleuſmaticus eſt quatuor brevium, ubi duæ primæ pro longa ſunt aſſumendæ. Quomodo uſurpatur ſecundo Æneidos,

Hærent parietibus ſcalæ—

& ſeptimo,

Parietibus textum cæcis iter—

Obliqua] Quæ ex obliquo aërem admittant. *Tum vitulus*] Secundus locus deſcriptionis é vitulo ſuffocato, & verberibus exanimato: quæ materies eſt, & procreans quædam cauſſa. *Sic poſitum*] Tertius locus de ſtirpibus apiariis, quæ ſunt adjuvantes cauſſæ. *Hoc geritur*] Quartus locus ex circunſtantia verni temporis, quod hic deſcribitur ex variis adjunctis. *Zephyris*] Sic primo Georgico:

Vere novo, gelidus canis cúm montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſolvit.

Rubeant] Sic Georgico ſecundo:

—cúm vere rubenti
Candida venit avis, longis inviſa colubris.

Hirundo] Sic primo Faſtorum Ovidius:

Tunc blandi ſoles, ignotaque prodit hirundo,
Et luteum celſa ſub trabe fingit opus.

Intereà] Sequitur eventus antecedentium cauſſarum, é fœtura apum: & per partes generationis exponitur: De quibus anté dictum eſt, quomodo primúm vermiculi ſint, deinde nymphæ, tandem ruptis membranis, ut evolēt. *Ut æſtivis*] Illuſtratio é duobus ſimilibus, imbre æſtivo, & ſagittarum Parthicarum multitudine. *Nervo*] Chorda, amento: Sic Æneidos quinto:

Primaque

Primáque per cœlum nervo ſtridente ſagitta
Hirtacidæ juvenis volucres diverberat auras.

Quis Deus] Invocatio ad attentionem, ex adjuncta rei magnitudine.

Paſtor Ariſtæus fugiens Peneïa Tempe,
Amiſſis (ut fama) apibus morboque, fameque,
Triſtis ad extremi ſacrum caput adſtitit amnis,
Multa querens, atque hac affatus voce parentem:
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes: quid me præclara ſtirpe deorum
(Si modó, quē perhibes, pater eſt Thymbræus Apollo)
Inviſum fatis genuiſti? aut quó tibi noſtri
Pulſus amor? quid me cœlum ſperare jubebas?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudū cuſtodia ſolers
Omnia tentanti extuderat, te matre relinquo.
Quin age & ipſa manu fœlices erue ſylvas:
Fer ſtabulis inimicum ignem, atque interfice meſſes:
Ure ſata, & validam in vites molire bipennem,
Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.
At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit. eam circum Mileſia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali ſaturo fucata colore,
Drymoque, Xanthoque, Ligæaque, Phyllodoceque,
Cæſariem effuſæ nitidam per candida colla,
Neſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeque, & flaua Lycorias: altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores:
Clioque & Beroë ſoror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ:
Atque Ephyre, atque Opis, & Aſia Deiopea.

Et tandem poſitis velox Arethuſa ſagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martiſque dolos, & dulcia furta:
Atque Chao denſos divum numerabat amores,
Carmine quo captæ, dum fuſis mollia penſa
Devolvunt: iterúm maternas impulit aures
Luctus Ariſtæi: vitreiſque ſedilibus omnes
Obſtupuere: ſed ante alias Arethuſa ſorores
Proſpiciens, ſumma flavum caput extulit unda:
Et procul: O gemitu non fruſtrá exterrita tanto
Cyrene ſoror: ipſe tibi tua maxima cura
Triſtis Ariſtæus Penei genitoris ad undam
Stat lachrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic perculſa nova mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos: fas illi limina divum
Tangere, ait: ſimul alta jubet diſcedere laté
Flumina, quá juvenis greſſus inferret: at illum
Curvata in montis faciem circunſtetit unda,
Accepitque ſinu vaſto, miſitque ſub amnem.
Jamque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncíſque lacus clauſos, lucoſque ſonantes,
Ibat: & ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magna labentia flumina terra
Spectabat diverſa locis, Phaſimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primúm ſe erumpit Enipeus:
Unde pater Tyberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxoſumque ſonans Hypanis, Myſuſque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.

Paſtor]

Paſtor] Narratio perlonga contexitur, quomodó Ariſtæus matrem Cyrenem adierit, ab eaque ad Proteum miſſus ſit, á quo artem reparandarum apum didicerit. Hæc autem Ariſtæi fabula tractatur breviús ab Ovidio primo Faſtorum:

Flebat Ariſtæus, quód apes cum ſtirpe necatas,
Viderat incœptos deſtituiſſe favos.

Peneia tempe] De iis jam dictum eſt ſecũdo Georgico:

—At frigida tempe.

Hæc autem Theſſalica loca Peneus fluvius interfluit, unde nunc Peneia vocantur. *Morboque fameque*] ὕστερον πρότερον. Fames enim præcedit, inde morbus ſequitur, ut dictum eſt pauló anté. *Affatus*] Præparatio ad proſopopeiam proximam. *Mater Cyrene mater*] Epizeuxis. *Mater*] Primæ partis locus primus conqueſtionem habet Ariſtæi, ex adjuncta matris duritia: *Si mei oblita es, omnia mihi licet pereant: Sed primum: Secundum igitur.* Aſſumptionis ſententia antecedit. *Gurgitis*] Fluminis: Ubi notabis Cyrenen, Penei fluminis nympham eſſe. *Si modó*] Parentheſis invidioſa, tanquam ficti & commentitii patris. *Thymbræus*] Thymbra, locus eſt vicinus Trojæ, ubi magna Thymbræ herbæ copia: Illic templũ fuit Apollinis: unde nũc Thymbræus. *Inviſum fatis*] Talis eſt querimonia primo Æneidos:

Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem.

Quid me cœlum] Hic collatio minorum eſt: Quomodó honores cœleſtes ſperem, qui terreſtres retinere non poſſum? In ſequentibus autem verſibus Virgilius ſignificat Ariſtæum aratorem, paſtoré, apiarium, vinitorem fuiſſe. *Quin agé*] Sententia propoſitionis cum permiſſione invidioſa & deſperationis indice. *At mater*] Secundus locus primæ partis, de Cyrenes vita & comitatu ſub aquis: Ubi nympharum comitũ lanificium, pulchritudo, habitus corporis pingitur. *Mileſia vellera*] De quibus ſecundo Georgico:

—quanvis Mileſia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta colores.

Hyali] ὑαλὸς, Latinis vitrum dicitur: Hinc color hyalinus, id eſt vitreus. Macrobius autem libro quinto Saturnal. inter Græca vocabula, quibus oblectatum fuiſſe Virgilium dicit, hunc etiam locum recenſet. *Saturo*] Pleno, abundanti: vel Saturo, id eſt Tarentino, quia Saturum, vrbs eſt Tarento vicina, ubi baphia eſt. *Drymoque*] Septēdecim nymphæ hic, præter Cyrenen memorantur: quibus nomina poëticé conficta ſunt, ut Servius putat: ratio tamen quædã reddi poteſt. *Drymo*] ἀπὸ τῶν δρυῶν. Ab arboribus, quæ etiã ſub aquis finguntur paulò póſt. *Xanthoque*] A colore xantho, id eſt flavo. *Lygæaque*] λύγκρος, ſtridulus eſt, unde fortaſſis hoc nomen fictum. *Phyllodoceque*] Tãquam φύλλα δεχομένη, folia ſuſcipiens. *Neſæe*] ἀπὸ τοῦ νεῖν á natando: vel á νῆσος, id eſt inſula. *Spioque*] σπεῖον, ſpecus eſt, ubi nymphæ habitare etiam mox dicentur. *Thaliaque*] Θαλεία, celebritatem ſignificat. *Cymodoceque*] ἀπὸ τῶν κυμάτων, ab undis & fluctibus. Hic autem verſus idem repetitur quinto Æneidos. *Cydippeque*] Velut κῦδος ἵππων, gloria equorum. *Lycorias*] Velut á lupino habitu: λύκος enim, lupus. *Clioque*] ἀπὸ τοῦ κλείειν, á laudando & celebrando: Una de novem muſis nominatur, hiſtoriæ & rerũ geſtarum ſtudio præfecta: unde illud de invẽtis muſarũ in Epigrã. Virg.

Clio, geſta canens, tranſactis tempora reddit.

Oceanitides] Filiæ Oceani. *Ambæ*] Anadiploſis in fine & principio duarum ſententiarum: tum Epanalepſis in principio & fine ejuſdem. *Pictis pellibus*] Nebrides appellantur hæ veſtes, pelles cervinæ. *Ephyre*] A qua Corinthus primo nominata eſt: Hinc Ephyreïa æra dicuntur ſecundo Georgico;

Illuſaſque auro veſtes, Ephyreïaque æra.

Opis & Aſia] Hæc nomina primã ſyllabã producunt, quãdo perſonarum propria ſunt. *Deiopeia*] Una é quatuordecim Junonis nymphis primo Æneidos efficitur;

Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.

Arethu-

Arethuſa] Quinto metamorphoſeos fabula de Arethuſa venatrice, & Dianæ comite narratur: & initio decimæ eclogæ de Arethuſa fonte Syracuſano dictum eſt. *Intereá*] Interponitur nympharum oblectatio muſica, inter ſtudia lanificij. *Clymene*] Oceani & Thetyos filia, ut Heſiodus in Theogonia. *Vulcani Martiſque*] Hæc fabula narratur quarto metamorphoſeos:

Ut venere torum conjux & adulter in unum,
Arte viri, vincliſque nova ratione paratis:
In mediis ambo deprenſi amplexibus hærent:

Chao] Quod initio metamorphoſeos deſcribitur:

Ante mare & terras, & (quod tegit omnia) cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos——

Iterum] Repetitur luctus Ariſtæi ad excitandum matrem, ad eumque Arethuſa internuntia efficitur. *Vitreiſque*] Nũc latiné dicit, quod hyali verbo pauló anté Græcé dixerat. *Proſpiciens*] Hic verſus repetitur primo Æneidos, de Neptuno, ſed uno verbo mutatus:

Proſpiciens, ſumma placidum caput extulit unda.

Et procul] Ait, intellige: & proſopopœiæ ſequentis præparatio eſt. *Huic*] Reſpondit, intellige: Et ad Cyrenes proſopopœiam præparatio eſt: qua Ariſtæus in antrum nympharũ divinitús inducitur, aquis ultró cedentibus: ubi Servius myſteria quædam, & ſacra Ægyptia recenſet: Nilo pueri de ſacris parentibus nati á ſacerdotibus dabantur: qui cúm adoleviſſent, redditi narrabant lucos eſſe ſub terris, & immenſam aquam omnia continentem, ex qua cuncta procreantur: unde eſt illud pauló póſt ſecundum Thaletą, *Oceanumque patrem rerũ.* *Omnia*] Hoc figmentum continet phyſicam illam opinionem de origine fluminum & fontium: de qua Ariſtoteles in Meteoris libri primi capite decimo ſexto: Quód aqua multa in terrã veluti in magnam aliquã ciſternam confluat hyberno tempore, unde fluvii omnes oriantur. *Phaſimque*] Illuſtratio per inductionem octo exemplorũ. Phaſis autem, fluvius eſt Chalcidis, naviga-

bilis quamlibet magnis navigiis: triginta octo millia paſſuum, pontibus centum & viginti pervius, ait Plinius libri ſexti capite quarto. *Lycumque*] Lycus, fluvius eſt Lyciæ, cui Laodicæa impoſita eſt: Plinius libri quinti capite viceſimo ſeptimo. *Enipeus*] Fluvius Theſſaliæ, de quo Lucanus libro ſeptimo:

Sanguine Romano quàm turbidus ibit Enipeus?

Pater Tyberinus] Honoris cauſſa ſic appellatur, ut pauló anté, Peneus genitor. *Aniena*] Anio, fluvius in agro Tyburtino: de quo Propertius libro tertio:

Hic Anio Tyburne fluis——

Dicitur etiam Anien: Statius libro primo:

Quas præceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo juvat.

Hinc Anienus, a, um adjectivum. *Saxoſumque ſonans*] Aſperum & vehementem ſonum edens. *Hypanis*] Fluvius Sarmatiæ, quadraginta millia paſſuum ſapore dulciſſimo profluens: deinde Exampæus fonticulus illi admiſtus amarum facit. Vitruvius libri octavi capite tertio. *Myſuſque Caicus*] Caicus, fluvius eſt Phrygiæ, é Myſia tamen veniens: Plinius libri quinti capite triceſimo. *Eridanus*] Fluvius Italiæ, qui & Padus, profluens é gremio Veſuli montis, condenſque ſe cuniculo: iterúmque in Forovibienſium agro, nulli amnium claritate inferior: nec amnes tantum Apenninos Alpinoſque navigabiles capiens, ſed lacus quoque immenſos in eum ſeſe exonerátes: Omni numero triginta flumina in mare Adriaticum defert, oſtiaque quinque efficit, Paduſſam, Vatienum, Capraſias, Sagim, Volanem: Plinius libri tertii capite decimo ſexto. *Auratus*] E cœleſti imagine epithetum ductum eſt: Eridanus enim triginta quatuor ſtellis inſignitum ſidus in cœlo eſt. *Taurino*] Hoc ad fluminis violétiam & rapiditatem refertur: de qua fuit anteá primo Georgico:

Proluit inſano contorquens vortice ſylvas.

Fluviorum

Fluviorum rex Eridanus: campòſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit——

Et proximo verſu rurſùm. *Cornua*] Ripas intellige geminas, quibus hic intercluditur fluvius, ut taurinus vultus cornibus. *Mare purpureum*] Adriaticum intellige, & cæruleum, ut Homerus ἅλα πυῤῥόεσαν.

Poſtquàm eſt in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes
Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonſiſque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant menſas, & plena reponunt
Pocula: Panchæis adoleſcunt ignibus aræ.
Et mater, Cape Mæonii carcheſia Bacchi:
Oceano libemus, ait. ſimul ipſa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphaſque ſorores,
Centum quæ ſylvas, centum quæ flumina ſervant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam:
Ter flamma ad ſummum tectis ſubjecta reluxit,
Omine quo firmans animum, ſic incipit ipſa:
Eſt in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus, magnum qui piſcibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc AEmathiæ portus, patriamque reviſit
Pallenen, hunc & Nymphæ veneramur, & ipſe
Grandævus Nereus: novit nanque omnia vates,
Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno viſum eſt, immania cujus
Armenta, & turpes paſcit ſub gurgite phocas.
Hic tibi nate priùs vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi cauſſam, eventuſque ſecundet,

Nam ſine vi non ulla dabit præcepta: neque illum
Orando flectes: vim duram & vincula capto
Tende: doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipſa ego te, medios cúm ſol accenderit æſtus,
Cúm ſitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra eſt,
In ſecreta ſenis ducam, quó feſſus ab undis
Se recipit: facilé ut ſomno aggrediare jacentem.
Verúm ubi correptum manibus vinclíſque tenebis,
Tum variæ illudent ſpecies, atque ora ferarum.
Fiet enim ſubitó ſus horridus, atraque tigris,
Squammoſuſque draco, & fulva cervice leæna:
Aut acrem flammæ ſonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet: aut in aquas tenues dilapſus abibit.
Sed quanto ille magis formas ſe vertet in omneis,
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris incepto tegeret cúm lumina ſomno.
Hæc ait: & liquidum Ambroſiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit: at illi
Dulcis compoſitis ſpiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor.

Poſtquám] Secunda pars narrationis, de Ariſtæo ad Proteum mittendo: in qua primúm inſtruitur nympharum convivium, meditatione rerum ſacrarum & veneratione. *Liquidos*] Sic primo Æneidos:

> *Dant famuli manibus lymphas, Cereremque caniſtris*
> *Expediunt, tonſiſque ferunt mantilia villis.*
> *Quinquaginta intús famulæ, quibus ordine longo*
> *Cura penum ſtruere, & flammis adolere penates:*
> *Centum aliæ, totidemque pares ætate miniſtri.*
> *Qui dapibus menſas onerent, & pocula ponant,*

Pancheis

Panchæis ignibus] Periphraſis eſt thuris, de quo fuit ſecundo Georgico:

Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.

Adoleſcunt] Incenduntur. *Mæonii*] Lydii: Mæonia ſiquidem Lydia dicitur, regio Aſiæ cinerulenta, & tota arboribus carens, excepta vite, ut ait Strabo. Mæonium igitur vinum hic pro excellenti poſitum eſt. *Carcheſia*] Pocula, crateras: Sic ecloga quinta in libatione conſimili:

Vina, novum fundam calathis Arviſia nectar.

Et quinto Æneidos:

Hic duo rité mero libans carcheſia Baccho.

Oceanumque patrem] Sic Iliados α,

ὠκεανόν τε θεῶν γενέτλω, καὶ μητέρα τηθυν.

Oceanumq; deorum genitorem, & matrem Tethyn.

Sic Thales aquam, & theologi veteres Oceanum principium rerum eſſe dixerunt, ait Ariſtoteles libro primo Philoſophiæ. *Ter liquido*] Sic ternarius ecloga octava arcanæ religionis quiddam habuit:

Terna tibi hæc primúm triplici diverſa colore
Licia circundo: terque hæc altaria circum
Effigiem duco: Numero deus impare gaudet.

Et pauló póſt,

Necte tribus nodis ternos Amarylli colores.

Veſtam] Metonymia pro igne.

Nec tu aliud Veſtam, quám puram intellige flammam:
Nataque de flamma corpora nulla vides:

Ait Ovidius ſexto Faſtorum. *Reluxit*] De hoc augurio dictum eſt ecloga octava ad illum verſum:

Aſpice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſua, dum ferre moror, cinis ipſe: Bonum ſit.

Eſt in Carpathio] Reſponſum Cyrenes matris, veluti Oceani numine afflatæ, de adeundo Protheo: qui primúm definitur deus maris Carpathii, diis marinis venerabilis, propter divinationem: paſtor etiam phoca-

rum. Sic Ovidius:

Cærula quem genitrix ægre ſolata dolentem,
Addidit hæc dictis ultima verba ſuis:
Siſte puer Lachrymas, Proteus tua damna levabit:
Quoque modo repares quæ periere, dabit.

Eſt autem in Cyrenes reſponſo, ſyllogiſmi cujuſdam propoſitio:

Si Proteus ſopitus meridie æſtivo conſtringatur, verum reſpondebit.

Bipedum] Dii marini fingebantur, prima parte equi, poſtrema piſces. *Æmathiæ*] Theſſaliæ, in qua primò regnaſſe Proteus dicitur. *Pallenen*] Urbem in litore Macedoniæ. *Quæ ſint*] Verſus eſt é primo Iliados translatus.

ὅς γ' ἤδη τά τ' ἐόντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα.
Qui novit & præſentia, & futura, & præterita.

Quippe] Confirmatio, & ratio divinationis, é teſtimonio Neptuni, cujus Proteus eſt paſtor. *Phocas*] De quibus tertio Georgico,

— *inſolitæ veniunt in flumina phocæ.*

Hic tibi] Modus conſulendi Protei, é vi, & veluti quæſtione, qua cogatur ad veri confeſſionem. Sic Ovidius:

Decipiat ne te variis tamen ille figuris:
Impediant geminas vincula firma manus.

Morbi cauſſam] Hic duplex eſt finis oraculi, mali cognitio & remedium. *Vim duram*] E contrariis argumentũ eſt: Non flectes precibus, vim igitur adhibeto. *Ipſa ego*] Ducitur Ariſtæus á matre, quó faciliús Proteus capiatur. *Medios*] Periphraſis eſt meridiei æſtivi, quo tempore minima conſpiciuntur corpora, ut ait Servius: ad idque Lucanum adhibet:

— *medio cúm Phœbus in axe eſt,*
Aut cœlum nox atra tenet, tunc ipſe ſacerdos
Acceſſum, dominumque timet deprendere luci.

Umbra] Ut ſuperiore libro dictum eſt:

Æſtibus

AEſtibus ac mediis umbroſam exquirere vallem.

Senis] Dii marini ſenes finguntur, & cani, propter ſpumam maris. *Somno aggrediare jacentem*] Ecloga ſexta ſic fuit:

Silenum pueri ſomno videre jacentem.

Verùm] Repetitur modus cogendi Protei, & remedium adverſus ſophiſmata. *Tum variæ*] Sic primo Georgico:

Tum variæ illudant peſtes —

Fuit autem Proteus rex Ægypti: de quo Diodorus libro ſecundo ſic ait: Cúm AEgyptus rege careret, ex dignioribus quidã in regem aſſumptus eſt, quem AEgyptii Cetea, Græci Proteum appellant: qui Iliaci belli tẽpore extitit. Hunc artium peritum fuiſſe tradunt, & in varias ſe formas vertere ſolitum, ut nunc animal, quandoque arbor aut ignis, aut quid aliud videretur. Conſuetudo autem regibus AEgyptiis cauſſam hujuſmodi tranſmutationes fingendi præbuit. Nam AEgyptiis mos erat regibus aut leonis, aut tauri, aut draconis priorem partem in capite ferre, inſignia principatus: quandoque veró arborem, aliquando ignem, quandoque redolentia ſupra caput unguenta. Hæc tũm ad decorem ſpectant atque ornatum, tum ſtuporem ac ſuperſtitionem quandam aſpicientibus injiciebant, &c. Virgilius tamen etiam pauló anté ſignificauit in Carpatho & AEmathia regnaviſſe. Uſurpatur autem Protei nomen in proverbium, πρωτέος ποικιλώτερος. Et ſic Horatius primo Epiſtolarum:

Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?

Vide Eraſmum in Chiliadibus de hoc proverbio. *Et liquidum*] Perfunditur Ariſtæus ambroſia, ut ſit gratior & robuſtior: quod utrunque Aliptes, id eſt unctor, præſtat, ut Cicero comparatione quadam, ad Lentulum ſignificat: Qui me homines quód ſalvum eſſe voluerũt, eſt mihi gratiſſimum: ſed vellem nõ ſolum ſalutis meæ, quemadmodum medici, ſed ut Aliptæ, virium & coloris rationem habere voluiſſent. *Ambroſia*] Ambroſia,

herba eſt, quam alii Botrym, alii Artemiſiam vocant, teſte Dioſcoride. Plinius libri viceſimi ſeptimi capite quarto: Poëtæ fabulantur ambroſiam appellari cibum deorum, quemadmodum nectar, potum. Videtur autē compoſitum nomen ad immortalitatis ſignificationē: Nam α, privativa particula eſt, & βροτὸς, mortalis dicitur: ut μ, euphoniæ gratia interpoſitum ſit: Sicut nectar, á νε & κτείνω, non occido. Hinc illud Ovidii primo de Ponto:

Nectar & ambroſiam, latices epulaſque deorum,
Det mihi formoſa grata Juventa, manu.

Et Martialis:

Juppiter ambroſia ſatur eſt, & nectare vivit.

Spiravit] Sic primo AEneidos ex eadem cauſſa:

Ambroſiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere. pedes veſtis defluxit ad imos.

— Eſt ſpecus ingens
Exeſi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos:
Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis.
Intus ſe vaſti Proteus tegit obice ſaxi.
Hic juvenem in latebris averſum á lumine Nympha
Collocat: ipſa procul nebulis obſcura receſſit.
Jam rapidus torrens ſitientes Sirius Indos
Ardebat cælo, & medium Sol igneus orbem
Hauſerat. arebant herbæ, & cava flumina ſiccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant.
Cúm Proteus conſueta petens é fluctibus antra
Ibat: eum vaſti circum gens humida ponti
Exultans, rorem laté diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diverſo in littore phocæ.
Ipſe (velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper ubi é paſtu vitulos ad tecta reducit,

Auditiſque

Auditiſque lupos acuunt balatibus agni)
Conſedit ſcopulo medius, numerumque recenſet.
Cujus Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas,
Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,
Cum clamore ruit magno, maniciſque jacentem
Occupat: ille ſuæ contrà non immemor artis.
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignemq; horribilemque feram, fluviumq; liquentẽ.
Verùm ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In ſeſe redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te juvenum confidentiſſime noſtras
Juſſit adire domos? quidve hinc petis? inquit. at ille,
Scis Proteu, ſcis ipſe, neque eſt te fallere cuiquam:
Sed tu deſine velle. Deum præcepta ſecuti
Venimus huc, lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus.

Eſt ſpecus] Topographia, qua deſcribitur antrum Protei. *Averſum*] Ne conſpici poſſit à Proteo. *Jam rapidus*] Adhuc ſyllogiſmi propoſitio fuit:

Si Proteus ſopitus meridie æſtivo conſtringatur,
verum reſpondebit: Deinceps facti eſt aſſumptio: ac primùm meridies æſtivus deſcribitur ex cauſſis & effectis. *Sirius*] Stella eſt in ore Caniculæ: cujus exortu præcipui ſunt ardores æſtatis: Sic tertio Georgico,

—tum ſteriles exurere Sirius agros:
Arebant herbæ—

Tum Proteus] Pars aſſumptionis de ſomno Protei: Ubi decori gratia Phocarum comitatus additur. *Gens humida*] Tertio Georgico:

Jam maris immenſi prolem, & genus omne natãtum.

Item. *Et genus æquoreum—*

Amarum] Salſum. *Phocæ*] De quibus anteà bis,

—Inſolitæ veniunt in flumina Phocæ.

Et, *—turpes paſcit ſub gurgite Phocas.*

Ipſe] Illuſtratio per ſimilitudinem, tanquam bubulcus terrenorum, & Proteus marinorum vitulorum paſtores ſimiles ſint. *Veſper*] Sic pauló antè,

Veſper ubi è paſtu tandem decedere campis
Admonuit—

Recenſet] Sic Ecloga tertia:

Biſque die numerant ambo pecus, alter & hædos.

Et ſexto Æneidos:

—omnemque ſuorum
Fortè recenſebat numerum—

Cujus] Tertia pars aſſumptionis, de vinculis & fallaciis. *Manicíſque*] Vinculis manuum: Sic Æneidos ſecundo,

—manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus—

Transformat] Sic Ovidius primo Faſtorum:

Pervenit ad vatem juvenis, reſolutaque ſomno
Alligat æquorei brachia capta ſenis.
Ille ſuam faciem transformat, & alterat artes.
Mox domitus vinclis, in ſua membra redit.

Verùm] Sententia complexionis deinceps exponitur, de oraculo Protei: ſed decori gratia vates vinculorum cauſſam ſciſcitatur. *At ille*] Cauſſa de rebus expoſitis breviter exponitur, adhibita præfatione ſcientiæ divinæ. *Deſine velle*] Cauſſam inquirere: Hæc enim eſt ellipſis. *Deum*] Matris Cyrenes.

—Ad hæc vates vi denique multa
Ardentes oculos intorſit lumine glauco,
Et graviter frendens, ſic fatis ora reſolvit:
Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna lues commiſſa: tibi has miſerabilis Orpheus
Haudquaquàm ob meritum pœnas (ni fata reſiſtant)
Suſcitat, & rapta graviter pro conjuge ſævit.

Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore ſupremos
Implerunt montes, flerunt Rhodopeiæ arces,
Altaque Pangæa, & Rhœſi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
Ipſe cava ſolans ægrum teſtudine amorem,
Te dulcis conjux, te ſolo in littore ſecum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta oſtia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingreſſus, maneſque adiit, regemque tremendum,
Neſciaque humanis precibus manſueſcere corda.
At cantu commotæ Erebi de ſedibus imis
Umbræ ibant tenues, ſimulachraque luce carentum.
Quám multa in ſylvis avium ſe millia condunt,
Veſper ubi aut hybernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ
Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardaque palus inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.
Quin ipſe ſtupuere domus, atque intima Lethi
Tartara, cæruleoſque implexæ crinibus angues
Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora:
Atque Ixionei vento rota conſtitit orbis.
Jamque pedem referens, caſus evaſerat omnes,
Redditaque Eurydice ſuperas veniebat ad auras,

Alia fuit euridice vxor ne torro.

Poné ſequens (namque hanc dederat Proſerpina legẽ)
Cúm ſubita incautum dementia cepit amantem,
Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere Manes.
Reſtitit, Eurydicenque ſuam jam luce ſub ipſa
Immemor heu, victuſque animi, reſpexit. ibi omnis
Effuſus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor ſtagnis auditus Avernis.
Illa, Quis & me, inquit, miſerã, & te perdidit Or-
Quis tantus furor? en iterũ crudelia retro (pheu?
Fata vocant: conditque natantia lumina ſomnus.
Jamque vale: feror ingenti circundata nocte,
Invalidaſque tibi tendens, heu non tua, palmas.
Dixit: & ex oculis ſubitó (ceu fumus in auras
Commiſtus tenues) fugit diverſa: neque illum
Prenſantem nequicquã umbras, & multa volentem
Dicere, prætereá vidit: nec portitor Orci
Amplius objectam paſſus tranſire paludem.
Quid faceret? quó ſe rapta bis conjuge ferret?
Quo fletu Manes, qua numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent ex ordine menſes.
Rupe ſub aëria, deſerti ad Strymonis undam
Fleviſſe, & gelidis hæc evolviſſe ſub antris,
Mulcentem Tigres, & agentem carmine quercus:
Similitudo *Qualis populea mœrens Philomela ſub umbra*
Amiſſos queritur fœtus, quos durus arator
Obſervans nido implumes detraxit. at illa
Flet noctem, ramoque ſedens miſerabile carmen
Integrat, & mœſtis laté loca queſtibus implet.
Nulla Venus, nullique animum flexere Hymenæi.

Solus

Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem,
Arvaque Riphæus nunquam viduata pruinis
Luſtrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens: ſpretæ Ciconum quo munere matres
Inter ſacra Deum, nocturnaque Orgia Bacchi
Diſcerptum latos juvenem ſparſere per agros.
Tum quoque marmorea caput á cervice revulſum,
Gurgite cúm medio portans OEagrius Hebrus
Volveret: Eurydicen vox ipſa, & frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen anima fugiente vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.

Ad hæc] Præparatio ad proſopopœiam oraculi, ex adjũcto quodam furore numinis. Qualis afflatio ſexto Æneidos in Sibylla copioſé deſcribitur:

—Deus, ecce deus, qui talia fanti
Ante fores ſubitò non vultus, non color unus:
Non comptæ manſere comæ, ſed pectus anhelum,
Et rabie, fera corda tument, majorque videri,
Nec mortale ſonans, afflata eſt numine quando
Jam propiore dei—

Frendens] Dentibus fremens & ſtridens: frendere autem propriè eſt frangere. Varro libri ſecundi de re Ruſtica capite quarto: Amiſſo nomine lactentis, dicuntur nefrendes, ab eo quòd nondum fabam frendere poſſint. Hinc frendeo vel frendo, pro, dentibus concuſſis fremo aut ſtrideo. Sic Plautus in Captivo, *Ita frendebat dentibus.* Et idem in Truculento:

Traxit ex intimo ventre ſuſpirium: hoc vide, dentibus frendit:
Icit femur—

Non te] Oraculũ Protei, de cauſſa amiſſarũ apum: Quia Ariſtæus Eurydicæ cauſſã mortis attuliſſet: unde Nymphæ ſorores iratæ, apes ejus interemiſſent. *Orpheus*]

De quo fuit Ecloga tertia:

Orpheaque in medio poſuit, ſylvaſque ſequentes.

Deinde quarta:

Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus.

Et ſexta,

Nec tantùm Rhodope miratur & Iſmarus Orphea.

Fabula autem hæc tota exponitur ab Ovidio decimo Metamorphoſeos. *Fata*] Patris Apollinis & Cyrenes matris. *In herba*] Sic Ecloga tertia:

Frigidus, ô pueri fugite hinc, latet anguis in herba.

At chorus] Planctus Nympharum, é ſubjectis locis exponitur. *Rhodopeiæ*] Rhodope, mõs Thraciæ. *Pangæa*] Pangæus, promontorium Thraciæ magnum & excelſum, junctum Macedoniæ: plurali numero Pangæa. *Rhœſi*] Quã poſteá Rhœſus rex tenuit. Orpheus enim fingitur antiquior bello Iliaco, quo Rhœſus interemptus eſt. De quo eſt primo Æneidos:

Nec procul hinc Rhœſi nives tentoria velis
Agnoſcit lachrymans, primo quæ prodita ſomno,
Tytides multa vaſtabat cæde cruentus:
Ardenteſque avertit equos in caſtra, priús quám
Pabula guſtaſſent Trojæ, Xantumque bibiſſent.

Mavortia tellus] Periphraſis eſt Thraciæ: quæ gens bellicoſa eſt, & in qua eſt Conſtantinopolis, imperii magni caput. *Getæ*] De quibus tertio Georgico:

Confugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum:

Et Ovidius ſecundo de Ponto,

Nulla Getis toto gens eſt truculentior orbe.

Hebrus] Fluvius Thraciæ, de quo iterúm pauló pôſt,

Gurgite cùm medio portans Oeagrius Hebrus.

Actias] ἀκτὴ, & latina forma Acte, litus eſt, ut Ecloga ſecunda dictum eſt in illo verſu:

Amphion Dircæus in actæo Aracintho.

Hinc Attica, Acte dicta eſt, quia maxima illius pars in litus porrigitur, ut Strabo exprimit libro nono: Alii putant Actem dictam ab Actæone, ſive Actæo rege: Hinc Actias, pro Attica vel Athenienſis. *Orithya*] Filia Erichthonii

thonii regis Athenienſium, rapta à Borea in Thraciam, ex qua peperit Zethum & Calaim. *Ipſe cava*] Luctus Orphei ex effectis exponitur, quód non deſtiterit aſſidué canendo, Eurydicen lamentari: & ab inferis uſque repetiverit. *Te*] Apoſtrophe eſt ad Eurydicē. *Tænarias*] Tænarus, promontorium Lycaoniæ, magnis latumiis altiſſimé defoſſum, unde fictus deſcenſus ad inferos. *Regemque tremēdum*] Periphraſis eſt Ditis, ſeu Plutonis. *Neſciaque*] Ad exitū reſpexit, nā hic manes miteſcunt.

At cantu] Fingit Orphei muſica captos Manes: idque partium inductione proſequitur. Tota autem hæc Orphei muſica ad politicam ſcientiam ab Horatio in arte poëtica refertur:

Sylveſtres homines ſacer interpreſque Deorum,
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus:
Dictus ob id lenire Tigres, rapidoſque leones.

Erebi] Erebus, proprié obſcuritas quædā eſt: á verbo ἐρέφω, id eſt tego. Ex Erebo autē & Nocte nati ferūtur, Amor, Dolus, Labor, Metus, Invidentia, Fatum, Senectus, Mors, Tenebræ, Miſeria, Querela, Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcæ, Heſperides, Somnia, ut ait Cicero de Natura deorum. *Simulachraque luce carentum*] Periphraſis eſt mortuorum, ut decimo Metamorphoſeos de re eadem:

Perque leves populos, ſimulachraque functa ſepulchro,

Quám multa] Comparatio ad explicandam multitudinem animarum: quæ cum tota ſententia repetitur ſexto Æneidos:

Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat:
Matres atque viri defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum:
Quám multa in ſylvis Autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia: aut ad terram gurgite ab alto,
Quám multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans Pontum fugat, & terris immittit apricis.

Cocyti] De quo fuit initio tertii Georgici:

Inuidia infœlix furias, amnémque ſeverum
Cocyti metuet, tortoſque Ixionis angues.

Inamabilis] Hoc hemiſtichium cum ſequente verſu repetitur ſexto Æneidost

Fata obſtant, triſtique palus inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.

Inamabilis] Virgilius dixit inamabilem Styga, privatione amoris, ut tertio Georgico illaudatum, privatione laudis: vide Gellium libri ſecundi capite ſexto. *Styx*] Styx Stygos, Arcadiæ palus eſt, & eodem nomine fingitur apud inferos: á verbo ςυγεῖν, metuere: vel á nomine ςυγερὸς, triſtis: tanquã hoc nomine triſtitia ſignificetur. *Lethi*] Mortis. *Tartara*] De quibus primo Georgico:

—nec te ſperent Tartara regem.

Tartarus autem, demiſſior eſt inferni locus. *Eumenides*] De quibus primo Georgico:

— quintam fuge, pallidus Orcus
Eumenideſque ſatæ tum —

Cerberus] κρεοβόρος, á voranda carne Cerberus fingitur: de quo ſexto Æneidos:

— Ille fame rabida, tria guttura pandens.

Vento[Quo priús movebatur. *Jamque*] Orpheus Eurydicen recipit: ea lege, ut ſi eam reſpexerit, amittat: At reſpexit: amiſit igitur. *Proſerpina*] Plutonis uxor, inferorum regina. *Ignoſcere*] Sic pauló anté:

Neſciaque humanis precibus manſueſcere corda.

Reſtitit] *Hic ne deficeret metuens, avidúſque videndi*
Flexit amans oculos, & protinus illa relapſa eſt:

Ovidius decimo Metamorphoſeos. *Ibi omnis*] Sententia complexionis illuſtratur Eurydices querimonia. *Immitis tyranni*] Periphraſis Plutonis. *Terque fragor*] Lucanus id ad lætitiam retulit:

—gaudent á luce relictam.
Eurydicen, iterum ſperantes Orphea Manes.

Avernis] Avernus, Campaniæ palus juxta Bajas, quẽ Plutoni dicatum arbitrabantur, & ad inferos introitũ,

ſicut

ſicut de Tænaro pauló antè diximus. *Dixit*] Illuſtratio altera é ſimilibus & adjunctis. *Portitor* Orci] Definitio eſt Charontis:de quo ſexto AEneidos:

Portitor has horrendus aquas & flumina tranat,
Horribili ſqualore Charon——

Orcus autem, fluvius eſt Theſſaliæ, influens in Peneum: ſed olei inſtar ſupernatās,brevique ſpatio abdicatur, ut Homerus ſcribit ſecundo Iliados De hoc autem ſimiliter Ovidius decimo Metamorphoſeos:

Orantem, fruſtraque iterum tranſire volentem
Portitor arguerat——

Rapta bis conjuge] Sic Ovidius ibidem:

Bis rapitur,vixitque ſemel——

Quid faceret] Tertia illuſtratio ex Orphei lamentabili cantu, & variis ejus adjunctis. *Strymonis*] Fluminis Thraciæ,de quo fuit primo Georgico,

Strymoniaque grues—

Fleviſſe] Sic ibidem Ovidius:

—*ſeptem tamen ille diebus*
Squalidus in ripa, Cereris ſine munere ſedit:
Cura,dolorque animi,lachrymæque,alimenta fuere.

Qualis] Similitudo Philomelæ plorantis amiſſos fœtus, ad augendum ſimilem Orphei luctum. *Philomela*] De qua fuit ecloga ſexta:

Quas illi Philomela dapes—

Latinis autē Luſcinia eſt,ut Martialis decimo quarto libro de Luſcinia:

Flet Philomela nefas inceſti Tereos:& quæ
Muta puella fuit,garrula fertur avis.

In cujus muſica declaranda Plinius libri decimi capite viceſimo nono copioſé & magnificé philoſophatur.Locum integrùm ſubjiciam:Luſciniis diebus ac noctibus continuis XV. garrulus ſine intermiſſu cantus, denſante ſe frondium germine, non in noviſſimum digna miratu ave. Primúm tanta vox tam parvo in corpuſculo, tam pertinax ſpiritus: Deinde in una perfecta muſicæ ſcientia modulatus editur ſonus,& nunc conti-

nuo ſpiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc diſtinguitur inciſo, copulatur intorto, promittitur revocato, infuſcatur ex inopinato: interdum & ſecum ipſe murmurat plenus, gravis, acutus, creber, extentus: Ubi viſum eſt, vibrãs, ſummus, medius, imus. Breviterque omnia tam parvulis in faucibus, quæ tot exquiſitis tibiarum tormentis ars hominum excogitavit: Ut non ſit dubium hanc ſuavitatem præmonſtratam efficaci auſpicio, cùm in ore Steſichori cecinit infantis. Ac nequis dubitet artis eſſe, plures ſingulis ſunt cantus: & non iidem omnibus, ſed ſui cuique. Certant inter ſe, palamque animoſa contentio eſt. Victa, morte finit ſæpe vitam, ſpiritu priùs deficiente, quàm cantu. Meditantur aliæ juniores, verſuſque, quos imitentur, accipiunt. Audit diſcipula intentione magna, & reddit, vicibuſque reticent. Intelligitur emendatæ correctio, & in docente quædam reprehẽſio. Ergo ſervorum illis pretia ſunt, & quidem ampliora, quám quibus olim armigeri parabantur. Scio ſeſtertiis V I. candidam alioquin, quod eſt propé inuſitatũ, væniſſe: quæ Agrippinæ Claudij principis conjugi dono daretur. Viſum jam ſæpe juſſas, canere cœpiſſe, & cum ſymphonia alternaſſe: Sicut homines repertos, qui ſonum earum, addita in tranſverſas arundines aqua, foramen inſpirantes, linguæve parva aliqua oppoſita mora, indiſcreta redderent ſimilitudine. Sed eæ tantæ, tamque artifices argutiæ á X V. diebus paulatim deſinunt, nec ut fatigatas poſſes dicere, aut ſatiatas: Mox æſtu aucto in totum alia vox fit, nec modulata aut varia. Mutatur & color. Poſtremó hyeme ipſa non cernitur. Linguis earum tenuitas illa prima non eſt, quæ cæteris avibus. Pariunt Vere primo, cúm plurimúm ſena ova. *Nulla Venus*] De quo ſic Ovidius: Ubi & diſcerpendi à mulieribus Orphei cauſſa apertior ponitur, quód maſculam Venerem induxerit:

—Omnemque refugerat Orpheus
Fœmineam Venerem: ſeu quód malé ceſſerat illi,
Sive fidem dederat: multas tamen ardor habebat

Jungere

Jungere ſe vati: multæ doluere repulſæ.
Ille etiam Thracum populis fuit author, amorem
In teneros transferre mares: citraque juventam,
Ætatis breve ver, & primos carpere flores.

Solus] Continuatur luctus Orphei é ſubjectis locis, ubi luxit. *Tanaimque*] Scythiæ fluvium, qui in paludem Mœotidem influit, Aſiamque ab Europa dividit. *Riphæus*] De quibus tertio Georgico:

Gens effræna virum Riphæo tunditur Euro.

Spretæ] Additur ad extremum mors diſcerpti Orphei per mulieres ab eo deſpectas. *Ciconum*] Cicones, populi Thraciæ ad Hebrum: de quibus decimo quinto Metamorphoſeos Ovidii:

Flumen habent Cicones, quod potum ſaxea reddit
Viſcera, quod tactis inducit marmora rebus.

Orgia] Ἀπὸ τῆς ὀργῆς, id eſt à furore, Bacchanalia nominantur: vel ἀπὸ τῶν ὀρῶν, à montibus: ut quarto AEneidos:

Bacchatur qualis commotis excita ſacris
Thyas, ubi audito ſtimulant Trieterica Baccho
Orgia, nocturnuſque vocat clamore Cithæron.

Marmorea] Candida: qua Metaphora pedes marmorei ab Ovidio dicuntur ſecundo Amorum. *OEagrius*] OEagrus, pater Orphei, & cognominis fluvius Thraciæ, ex quo Hebrus fluit. *Lingua*] Talis affectus eſt illa vox Craſſi tertio Oratorio: Hæc tibi eſt excidenda lingua: qua vel evulſa, ſpiritu ipſo libidinem tuam libertas mea refutabit.

Hæc Proteus, & ſe jactu dedit æquor in altum:
Quaque dedit, ſpumantem undam ſub vertice torſit,
At non Cyrene: nãque ultró affata timentem:
Nate, licet triſtes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa: hinc miſerabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium miſere apibus. Tu munera ſupplex

Tende petens pacem, & faciles venerare Napæas:
Nanque dabunt veniam votis, iraſque remittent.
Sed modus orandi qui ſit, priús ordine dicam.
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & intacta totidem cervice juvencas.
Quattuor his aras alta ad delubra Dearum
Conſtitue, & ſacrum jugulis demitte cruorem,
Corporaque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Póſt, ubi nona ſuos Aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Et nigram mactabis ovem, lucumque reviſes:
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa.
Haud mora, continuó matris præcepta faceſſit.
Ad delubra venit, monſtratas excitat aras:
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, & intacta totidem cervice juvencas.
Póſt, ubi nona ſuos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque reviſit.
Hic veró ſubitum, ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt, liquefacta boum per viſcera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere coſtis:
Immenſaſque trahi nubes jamque arbore ſumma
Confluere, & lentis uvam demittere ramis.

Hæc Proteus] Adhuc proſopopœia Protei fuit, ex qua, mali cauſſa colligitur. *Cyrene*] In altum ſe dedit, intellige. *Tu munera*] Remedium mali cogniti deſcribitur per ſacrificii ſpeciem: Si boves nymphis immolaveris, corporaque frondoſo luco obrueris, nonoque die parentaveris Orpheo & Eurydicæ, recuperabis apes. *Napæas*] Νάπος, εος, receſſus montis, ubi magna copia flores proveniunt:

veniunt:unde Napææ,herbarum & florũ deæ. *Eximios*] Eximium & egregium,ſacrorum verba ſunt: Sic enim dicuntur hoſtiæ eximiæ & egregiæ, quæ eximuntur de grege ad ſacrificium: Sic Æneidos ſexto:

Nunc grege de intacto ſeptem mactare juvencos
Præſtiterit,totidem lectas de more bidentes.

Lycæi] Montis Arcadiæ:Hic ſynecdoche eſt ſpeciei pro genere,ſicuti tertio Georgico:

Paſcuntur veró ſylvas & ſumma Licæi.

Quattuor his aras] Hæc videntur ad illa referri,

— & quattuor addunt,
Quattuor á ventis obliqua luce feneſtras.

Aurora] Dicitur ante ſolis ortum ſplendor,eó quód igne ſolis aureo aër tum aureſcit, ait Varro. *Inferias*] Inferiæ, ſacra ſunt pro mortuis fieri ſolita:juſta á Cicerone nominatur,pro Roſcio Amerino:Hunc miſerum, luctu perditum,qui nondum etiam paterno funeri juſta ſolviſſet, nudum ejecit domo. *Orphei*] Dativus eſt græcus, pro (Orpheo,) ſicut ecloga quarta,

Orphei Calliopea —

Lethæa papavera] Plinius libri decimi noni capite octavo,& viceſimi capite decimo octavo, papaveris duo genera facit, ſativum & ſylveſtre: Sativi tria genera, candidum,nigrum, rheam : Papaveris autẽ largus ſuccus denſatur,& in paſtillos tritus:In umbra ſiccatur,nõ vi ſoporifera modó , verumetiam ſi copioſior hauriatur,mortifera:Sed ſylveſtre ad omnes effectus valẽtius.
Nigram] Sic quinto Æneidos in inferiis Anchiſæ:

— tot dein nigrantes terga juvencos.

Placatam] Pierius præponit hunc verſum ſuperiori: Eſt autem hic hypallage, Placatam venerabere, pro, veneratam placabis. *Haud mora*] Aſſumptio facti ad propoſitum conſilium. *Hic veró*] Complexionis ſententia de recuperatis apibus. *Stridere*] Sic anteá,

— Mox ſtridentia pinnis.

Nubes] Examina,nubium ſimilia. *Uvam*] Apes enim βοτρυδὸν, & inſtar Uvæ conglobantur.

Hæc ſuper arvorum cultu, pecorumque canebam,
Et ſuper arboribus, Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volenteis
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo VIRGILIUM *me tempore dulcis alebat*
Parthenope, ſtudiis florentem ignobilis oti,
Carmina qui luſi paſtorum: audaxque juventa,
TITYRE *tu patulæ cecini ſub tegmine fagi.*

Hæc ſuper] Peroratio totius operis Georgici, cum epilogo rerum expoſitarũ, & notatione temporis: item loci & authoris, quando, & ubi á Virgilio Bucolicorum authore hæc ſcripta ſint. *Arvorum*] De quibus primo libro. *Pecorumque*] De quibus tertio libro: & (ut Servio placet) etiam quarto, qui pecoris nomine etiam apes comprehendit. *Arboribus*] De quibus libro ſecundo. *Euphratem*] Fluvium Meſopotamiæ, qui ipſam totã cum Tigri concludit: De quo circa finem primi Georgici:

Hinc movet Euphrates illinc Germania bellum.

Victor] Sic ſecundo Georgico,

—Et te maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris,
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.

Affectat] Sic pro Amerino: Nunc veró quam viam muniret, quod iter affectet, videris. *Olympo.*] Metonymia, pro, Ad divinos honores. Hæc autem ἀποθέωσις Cæſaris, cantata eſt primo libro:

Tuque adeó, quem mox quæ ſint habitura deorum
Concilia, incertum eſt.

& tertio.

In medio mihi Cæſar erit templumque tenebit.

Virgilium] Pierius hanc orthographiam per (*i*) tertiam vocalem ſequitur: & certé notatio nominis convenit: Sic Calvus,

Et vates, cui virga dedit memorabile nomen.

Sive

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Sive etiam á virginitate deducatur, ut quidam maluere. *Parthenope*] Quæ & Neapolis dicta eſt multis ante Auguſtum temporibus, cúm Cumani ejus cōditores eam deſtruxiſſent, deinde oraculo moniti reſtituiſſent. *Ignobilis oti*] Periphraſis eſt poëticæ: qua de re Ovidius quarto Triſtium:

Sæpe pater dixit, ſtudium quid inutile tentas?
Mæonides nullas ipſe reliquit opes.

Iuventa] Cúm aggreſſus eſt Bucolica, viceſimum octavum annum Virgilius attigerat: cúm autem Georgica complevit, decimum annum addiderat. *Tityre*] Hic verſus ſynecdochem habet carminis pro tota ecloga: vel potiús omnium eclogarum. Qualis tropus eſt ecloga quinta,

Hæc nos, Formoſum Corydon ardebat Alexim:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Melibœi?

PRAELECTIONVM P. RAMI IN quatuor P. Virg. Maronis Georg.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE